

Science initiative “Universum”

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

Morrisville

Jan 26, 2017

www.univscience.info

Proceedings of II International scientific conference “World Science in 2016: Results”. Morrisville, Lulu Press., 2017. 212 p.

Science initiative “Universum”

mail@univscience.info

www.univscience.info

Proceedings of 1st International Scientific Conference “New Horizons: Achievements of Various Branches of Science”. Broad subject.

Published by Lulu Press, Inc.

Lulu Press, Inc.

627 Davis Drive, Suite 300,

Morrisville, NC 27560

© Authors of papers, 2017

© Science initiative “Universum”, 2017

ISBN:978-1-365-71485-6

Contents

SECTION 1. Economics and Manadgment, Hotel business

<i>Blahun S.I.</i> THE DEFINITION OF MODELING PROCESS OF NATIONAL INNOVATION SYSTEMS	6
<i>Bogoslavtseva L.V., Bogdanova O.Y., Karepina O.I.</i> TO THE QUESTION OF THE FORMATION OF TARIFFS FOR SERVICES IN THE HOUSING FIELD	8
<i>Britchenko I.G., Stoika V.S.</i> RISK MANAGEMENT PROCESS AND THE CHARACTERISTICS OF ITS STAGES	13
<i>Bukhvostova N.S.</i> FEATURES OF MARKETING MIX FOR SUBJECTS OF HIGHER EDUCATION ON THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES	16
<i>Chuban V.S., Lavrusenko M.V.</i> PECULIARITIES OF RESCUERS' LIFE AND HEALTH ENSURANCE	23
<i>Kebko V.V.</i> INTERPRETATION OF FINANCIAL STATEMENTS EVOLUTION THROUGH THE PRISM OF MODERN ECONOMICS THEORIES	24
<i>Kozenkova V.D.</i> METHODOICAL BASES OF DESIGN OF COST OF BRAND OF INDUSTRIAL ENTERPRISE	28
<i>Lebedeva Y.N., Lebedeva M.A.</i> THE PROBLEM OF UNEVEN REGIONAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF BELARUS	32
<i>Lesyuk A.S.</i> THE BANKRUPTCY COMPANY: NOTION, SIGNS AND MEASURES TO PREVENT	36
<i>Lysyi I.O.</i> THE WAYS OF THE TOURISM ADAPTATION FOR MONUMENTS OF CASTLE ARCHITECTURE IN UKRAINE	38
<i>Mandziak O., Salata G.</i> THE SYSTEM OF COMMUNICATION OF STAKEHOLDERS IN HOSPITALITY	41
<i>Nod M.Y.</i> INNOVATIVE APPROACH TO FORMATION OF REGIONAL TOURISM CLUSTERS	45
<i>Onegina V.M., Shibaeva N.V., Baban T.O.</i> GEOGRAPHIC DIVERSIFICATION OF EXPORT BARLEY	47
<i>Pavlova A.I.</i> FOREIGN EXPERIENCE STATE REGULATION SMALL BUSINESS	51
<i>Plyhach K.D.</i> PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF VENTURE CAPITAL FOR FUNDING THE START-UP PROJECTS OF UKRAINIAN AGRARIAN SECTOR	55
<i>Seredina N.S., Prokopenkova V.V.</i> MANAGEMENT OF RESOURCE POTENTIAL OF INTEGRATED ENTERPRISES	57
<i>Shtoka E.T.</i> THE ROLE OF KNOWLEDGE IN MODERN ECONOMIC DEVELOPMENT	63
<i>Sluchak N.</i> FORESTS AS CONDITION OF PROSPERITY	66
<i>Suhina O.M., Matyukha V.V., Sunduk A.M., Golubkov A.I.</i> IMPROVED ECONOMIC MECHANISM OF ECOLOGIZATION OF MINING PRODUCTION AS A PRIORITY TO REDUCTION OF ECOLOGICAL-ECONOMIC DAMAGE	69
<i>Tsurkan I.M., Gerasymova I.Y.</i> TAX DEBT IN UKRAINE: STATE AND EFFECTIVENESS OF ITS ADMINISTRATION	73
<i>Tupikina E.N.</i> ANALYSIS OF THE INDUSTRY STRUCTURE OF GROSS VALUE ADDED	75

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

Vasilyeva T.A., Makarenko I.O., Pogorily D.V. TRANSPARENCY OF CORPORATE REPORTING: KEY REGULATORY ISSUES 79

SECTION 2. Technical sciences, Agricultural sciences, Biology, Chemistry, Ecology

Balich K. DEPENDENCE OF MASS AND ENERGY INDEXES COOLING SYSTEMS AVIATION GENERATORS ON AIRCRAFT FLIGHT MODE 82

Danylenko V.V. THE IMPLEMENTATION OF AGRICULTURAL INSURANCE DEVELOPING ECONOMIES PRIORITY DIRECTIONS 85

Diahovchenko I.M. IMPROVEMENT OF ACCURACY OF CURRENT TRANSFORMER SENSORS IN ELECTRIC ENERGY METERING DEVICES AND REDUCING THE EFFECTS OF MAGNETIC FIELDS 88

Holinko I.I. URBANIZATION AS A NEGATIVE IMPACT FACTOR ON THE ENVIRONMENT 92

Klimjuk J.J. CONSTRUCTION OF FILTRATION FIELDS FOR RAPID FILTERS CONICAL SHAPE WITH HOMOGENEOUS POROUS LOADS 95

Savrey D.Y. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SYSTEMS FOR UNDERWATER SEPARATION OF OIL AND GAS 100

Tarasov B.A., Ternovskiy V.B. APPROACHES TO SOLVING THE PROBLEM OF CONTROL OF OPERATIONAL REQUIREMENTS READOUT SYSTEMS 103

Zimina M.I., Piskaeva A.I. DETERMINATION OF ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF BACTERIOCINS, ISOLATED BY METHOD BASED ON PRECIPITATION BY AMMONIUM SULFATE 106

SECTION 3. History, Philosophy, Law, Political science

Loshak O.S. PROBLEMS SOLVING THE DISQUALIFICATION OF A JUDGE IN A CIVIL PROCEEDING UKRAINE IN TRIAL COURT 109

Naydonov O.G. VALUE MIRAGES OF THE CONSUMER SOCIETY 112

Plekan U. SOCIALLY RESPONSIBLE SOCIETY: NORWAY'S EXPERIENCE 116

Popovych N.P. GENESIS REGULATIONS EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF WASTE MANAGEMENT 119

Rosicky V.S. FRONTLINE MEDICINE RED ARMY, IN THE PERIOD 1941-1942 AS PART OF EVERYDAY LIFE 121

Shcherba O.O. MEANING OF DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF FOREIGNER STATUS IN POLAND 125

Vovk T. ANALYSIS OF THE FUNCTIONING OF GOVERNMENT SECONDARY ENVIRONMENTAL EDUCATION IN UKRAINE 127

SECTION 4. Linguistics

Denisova A. ENGLISH IDIOMS WITH STRUCTURE OF SUBORDINATE PHRASE DENOTING MAN'S FEELINGS 131

Havrylova V. STRUCTURAL PECULIARITIES OF PAREMIAS WITH THE COMPONENT "CALENDAR CHRONONYM" IN THE UKRAINIAN LANGUAGE 134

Nischenko M. SYNOPSIS OF THE SIMPLE SENTENCES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE ON IIT 136

Tomashevskaya M.A. ARCHAISMS AS INTRALANGUAGE GAPS (ON THE EXAMPLE OF «THE TRAGEDY OF ROMEO AND JULIET» BY WILLIAM SHAKESPEARE) 140

<i>Yakovenko N.V.</i> LITERARY TRANSLATION AND CREATIVE INDIVIDUALITY TRANSLATOR	144
SECTION 5. Medicine	
<i>Burtsev A.V.</i> THE EFFECT OF SELENIUM-ASSET ON LIPID PEROXIDATION IN ERYTHROCYTES, WHICH ACTED TOLUENE IN VITRO	148
<i>Cucu Dragoş Vladimir, Sergiu Ciobanu Ferapont</i> RADIOGRAPHIC ANALYSIS OF ANGULATION OF CURVATURE OF ROOT CANALS USING SCHNEIDER AND WEINE'S METHODS	150
<i>Furtuna Zinovia Tudor</i> CONSIDERATIONS ON PERIODONTAL INJURIES IN DIABETES MELLITUS	153
<i>Gaydash D.I., Bondar A.A.</i> ANTILYSOZYMIC ACTIVITY OF CAUSATIVE AGENTS OF GRANULOMATOUS CHRONIC PERIODONTITIS	158
<i>Horzov L.F., Duhanchyk J.I.</i> THE STUDY OF FREQUENCY AND PREVALENCE OF VARIOUS TEETH ANOMALIES IN CHILDREN AND ADOLESCENCE	162
<i>Panteleev P.G.</i> THE ACTIVITY OF THE ANTIOXIDANT SYSTEM AND LIPID PEROXIDATION IN THE TEAR FLUID OF PATIENTS WITH OPHTHALMIC HERPES	165
<i>Patalakha E.V., Loskutov A.L., Matsyukh N.V.</i> THE CYTOKINE PROFILE IN SALIVA DRUG ADDICTS WITH GENERALIZED PERIODONTITIS DEPENDING ON ORAL HYGIENE	168
<i>Veronica Gîscă Mircea, Topada Aculina Vladimir, Ieşeanu Cristina</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF TOBACCO CONSUMPTION AMONG PUPILS IN IX- XII TH CLASSES FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA BY RESIDENCE	171
SECTION 6. Pedagogics, Psychology	
<i>Anischenko O.O.</i> TEACHER'S MEDIA SECURITY IN UKRAINE	175
<i>Boryn G.V.</i> INFLUENCE OF ARTISTIC PRODUCTION ON THE CHILD OF PRESCHOOL AGE DEVELOPMENT	177
<i>Goroh B., Grubi T.</i> INVESTIGATION OF PECULIARITIES OF STUDENTS' PERFECTIONISM	181
<i>Havrylo O.</i> THE FUTURE TEACHERS' MOTIVATION TO OBTAIN THE ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE	184
<i>Korchagina N.S., Arpentieva M.R.</i> EDOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE EDOLOGISTS	187
<i>Korol O.M.</i> A STUDY OF ELEMENTS OF PROGRAMMING IN CONDITIONS OF THE DIFFERENTIATED STUDYING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES	190
<i>Lynovytska A.O.</i> INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF ART EDUCATION	194
<i>Nefedchenko O.</i> SOCRATIC DIALOGUE AND MODERN EDUCATION	197
<i>Nikolayev A.</i> FEATURES OF PROFESSIONAL MOTIVATION OF TEACHERS OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS	200
<i>Oliinyk V.O., Vacilieva M.P.</i> VIOLENT BEHAVIOR SECONDARY SCHOOL PUPILS AS A VITAL SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEMS	204
<i>Soter M.V.</i> FORMATION OF THE FUTURE MARINE ENGINEERS' READINESS TO INTERCULTURAL COMMUNICATION AS TRANSCENDENTAL INTERCULTURAL PERSONALITIES	208

SECTION 1. Economics and Manadgment, Hotel business

Blahun Semen Ivanovych

PhD student

Chair of Economic Cybernetics

Faculty of Economics

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

THE DEFINITION OF MODELING PROCESS OF NATIONAL INNOVATION SYSTEMS

Благу́н Семен Іванович

аспірант

кафедра економічної кібернетики

економічний факультет

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ДЕФІНІЦІЯ ПРОЦЕСУ МОДЕЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Для національних інноваційних систем властиві особливості і рішення, які розширюють і активізують інноваційну діяльність країн, регіонів і підприємств. Одним з мотивів розробки концепції національної інноваційної системи (НІС) було створення набору оптимальних рішень в області інновацій. Виходячи з цього, здійснені спроби розробити відповідні універсальні методи тестування і вимірювання рівня інноваційності, які в свою чергу дозволили класифікувати моделі НІС наступним чином:

- ринкова модель (США, Канада, Австралія, Ізраїль);
- європейська модель (UE-15, крім країн Скандинавії);
- трансформаційна модель (EU-10);
- соціально-демократична модель (країни Скандинавії);
- мезокорпоративна модель (Японія, Корея).

Також для НІС властива система регулювання. Вона включає в себе набір інструментів, які використовуються державою для забезпечення узгодженості інноваційного процесу, стійкості до змін у навколишньому середовищі та формування інноваційної політики держави. Інноваційний потенціал економіки включає в себе інноваційний потенціал підприємств, а також інноваційність державної політики, яка створює умови для макроекономічного і правового середовища функціонування підприємств.

Основа НІС складає освіта. Вона і є тим ґрунтом, на якому зростають інновації, розуміння їх ролі та сприйняття. Першорядне значення мають такі її характеристики, як: доступність, якість, забезпеченість комп'ютерною технікою, доступ до Інтернету. Варто виокремити ще й такий аспект, як виявлення обдарованих дітей та створення умов для їх розвитку та навчання. Важливою обставиною є забезпечення підготовки належної кількості інженерно-технічних кадрів. Розвинені країни приділяють цим питанням належну увагу, виділяють значні кошти на освіту, підготовку педагогічних

кадрів [1]. Національна інноваційна система вимагає побудови мережі відносин, які б сприяли функціонуванню ринкових механізмів в сфері обміну знань.

Важливого значення при дослідженні сутності національної інноваційної системи набуває визначення основних її елементів, а також розуміння зв'язків та взаємодії між ними як основного джерела підвищення "інноваційної продуктивності" [2]. Інновації й інноваційний потенціал не тільки важко визначити, але й оцінити. Це пов'язано з багатоетапністю і складністю створення і впровадження інноваційних рішень. Тому, для міжнародного порівняння рівня інноваційності, Європейською комісією було визначено 25 основних показників, які розділені на три категорії:

- основні показники (enablers);
- діяльність фірм (firm activities);
- результативність (outputs).

Як випливає з опублікованого Європейською комісією звіту про інноваційність — European Innovation Scoreboard за 2016 рік, найбільш інноваційною країною є Швейцарія, після якої йде трійка Скандинавських країн. Рівень їхньої інноваційності перевищує середній рівень в EU28 приблизно на 20% (рис. 1).

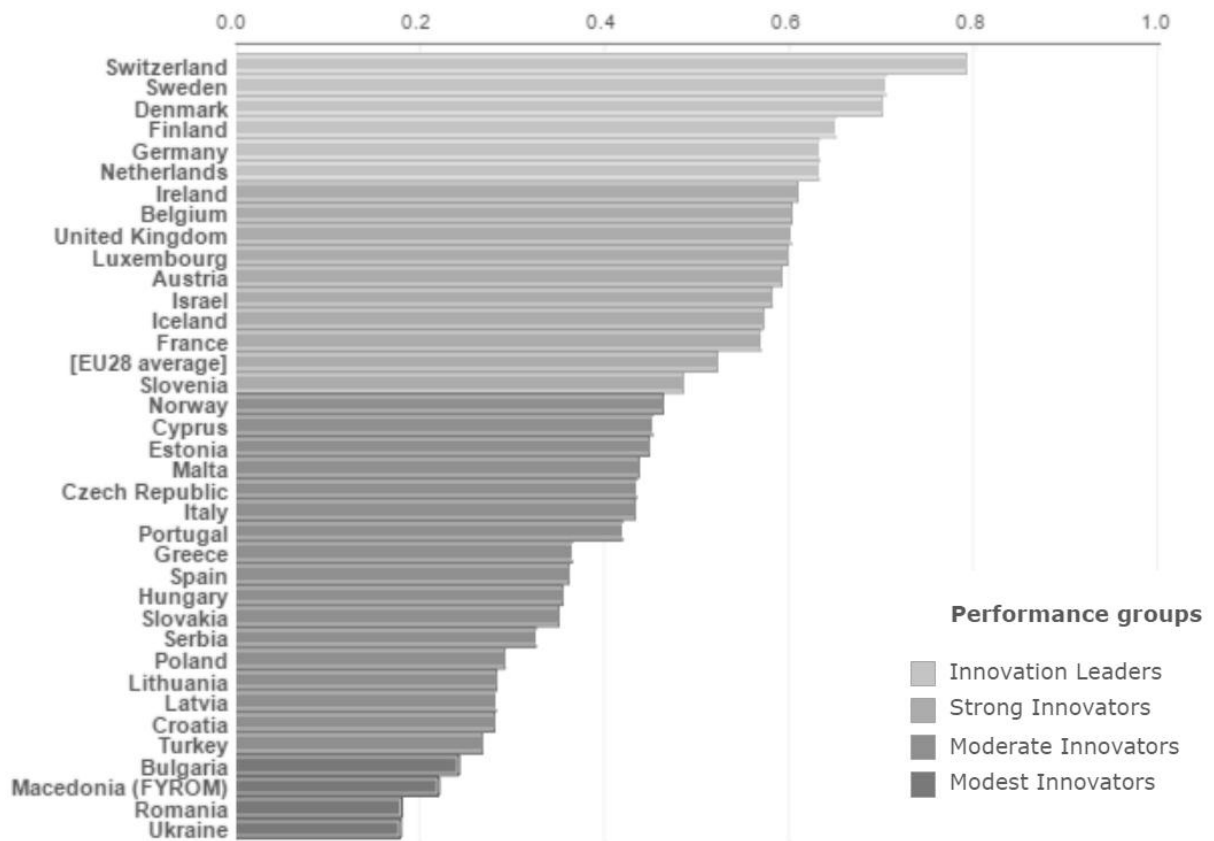

Рис. 1. European Innovation Scoreboard 2016 [3]

На жаль, Україна знаходиться на останньому місці в рейтингу інноваційності європейських країн, а значення її показника становить лише 17,8 %.

Отже, національна інноваційна система залежить від багатьох чинників, які впливають на інноваційність підприємницьких відносин і потенціал розвитку економіки. Лідери європейського рейтингу інноваційності використовують соціально-демократичну модель.

Концепція інноваційної системи спрямована на збільшення числа установ, які беруть участь у процесі створення і поширення знань. До них належать: університети, R&D центри, технопарки, бізнес-установи. Успішність ведення підприємницької діяльності і підвищення конкурентоспроможності все більше залежить від ефективності отримання та використання знань з цих установ. Пріоритетним завданням є побудова конкурентної переваги, яка являє собою гнучкість національної інноваційної системи, здатність до безперервного навчання і створення взаємодії між наукою і промисловістю.

Література:

1. Яремко Л. Національна інноваційна система та її формування в Україні / Л. Яремко. // Формування ринкових відносин в Україні: збірник наук. праць. – 2007. – №1. – С. 54–57.
2. Буняк Н.М. Сутність національної інноваційної системи / Н.М. Буняк. // Ефективна економіка. – 2011. – №7.
3. European Innovation Scoreboard 2016 [Електронний ресурс] // European Union. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/17822>.

Богославцева Людмила Викторовна

канд.экон.наук, доцент

кафедра Финансы

факультет Экономики и финансов

Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)

г. Ростов-на-Дону, Россия

Богданова Оксана Юрьевна

канд.экон.наук, доцент

кафедра Финансы

факультет Экономики и финансов

Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)

г. Ростов-на-Дону, Россия

Карпина Оксана Ивановна

канд.экон.наук, доцент

кафедра Финансы

факультет Экономики и финансов

Ростовский государственный экономический университет (РИНХ)

г. Ростов-на-Дону, Россия

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ТАРИФОВ НА УСЛУГИ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОЙ СФЕРЕ

Актуальность темы статьи обусловлена необходимостью разработки и применения научно-обоснованных тарифов на жилищно-коммунальные услуги, которые должны сочетать как интересы производителей этих услуг, так и возможности потребителей этих услуг с учетом уровня доходов. Таким образом, важнейшей задачей органов власти на современном этапе в сфере ЖКХ остается

задача построения эффективной тарифной системы в жилищно-коммунальном хозяйстве как основы обеспечения качественных, своевременных услуг этой отрасли.

На современном этапе цели реформы жилищно-коммунального хозяйства (ЖКХ) России, определенные еще в условиях перехода к рыночной экономике, пока в полном объеме не достигнуты, к таким целям относятся: обеспечение нормативного качества жилищно-коммунальных услуг и нормативной надежности систем коммунальной инфраструктуры, повышение энергоэффективности систем коммунальной инфраструктуры и жилищного фонда, оптимизация затрат на производство коммунальных ресурсов и затрат по эксплуатации жилищного фонда.

Все перечисленные цели реформирования ЖКХ связаны с источниками финансирования, а, следовательно, с тарифной политикой. Вопросы финансирования жилищно-коммунального хозяйства отражены в трудах многих отечественных ученых и практиков. В представленной статье остановимся на некоторых проблемах формирования и применения тарифов в жилищно-коммунальном комплексе.

1. Формирование экономически обоснованного тарифа на жилищно-коммунальную услугу (ЖКУ). Генезис рыночных отношений предопределил изменение обоснования размера тарифов на ЖКУ в следующих нормативных документах:

- Методика расчета экономически обоснованных ставок и тарифов на услуги жилищно-коммунального хозяйства, утвержденная Приказом 56 б. Роскоммунхозом от 9 ноября 1993 г. № 56;

- Постановление Госкомстата РФ от 03.12.2001 N 93 "Об утверждении Инструкции по заполнению формы федерального государственного статистического наблюдения за работой жилищно-коммунальных организаций в условиях реформы" (отменено);

- Постановление Правительства РФ от 13 августа 2006 г. (в редакции на 9 июля 2016 г) N 491 «Об утверждении Правил содержания общего имущества в многоквартирном доме»;

- Федеральный закон от 30 декабря 2004 г. №210-ФЗ «Об основах регулирования тарифов организаций коммунального комплекса» (с изменениями на 29 декабря 2014 года). Закон утратил силу с 1 января 2017 года;

- Федеральный закон от 29.12.2014 N 458-ФЗ (ред. от 29.12.2015) "О внесении изменений в Федеральный закон "Об отходах производства и потребления".

Первоначально в 1993 году речь шла о размере платы за содержание и ремонт жилья или предоставление коммунальной услуги, обеспечивающей минимально необходимый уровень возмещения затрат на расширенное воспроизводство при соблюдении стандартов качества услуг, что не отражало особенностей регионального развития жилищно-коммунального комплекса.

К настоящему времени учтен ряд факторов и тариф определяется для каждого вида жилищно-коммунальных услуг в каждом муниципальном образовании (населенном пункте) путем анализа и корректировки фактических затрат с использованием нормативов-индикаторов или в результате конкурсного отбора исполнителя, заявившего и реально обеспечившего обслуживание по минимальной цене.

Принципы и методы установления цен на услуги по содержанию и ремонту жилья, за наем жилых помещений, тарифов определяются основами ценообразования в жилищно-коммунальной сфере.

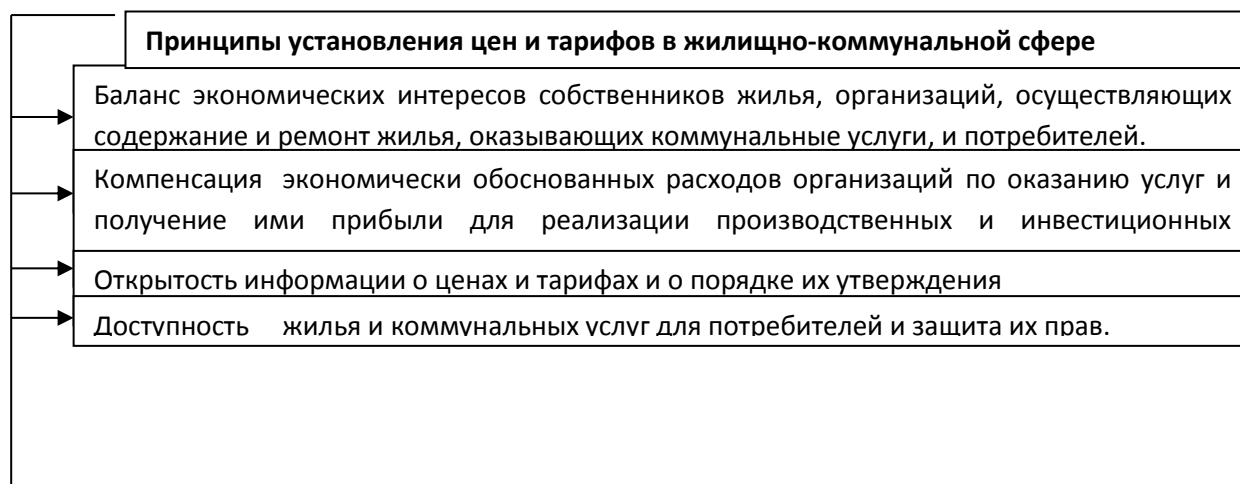

Рисунок 1. Основные принципы установления цен и тарифов в жилищно-коммунальной сфере

Следовательно, с учетом изменяющихся геополитических условий, внутренних и внешних рисков в развитии отрасли необходимо корректировать размер тарифов ЖКУ.

2. Методы установления тарифов. Традиционно эффективно методы применяются в комплексе. Основным методом установления тарифов является метод экономической обоснованности расходов. Так же применяется нормативный метод и метод индексации.

Нормативный метод и метод экономической обоснованности расходов установлены Правилами оплаты гражданами жилья и коммунальных услуг, где даны разновидности платы: за содержание жилья, за его ремонт, за наем жилого помещения. Размер таких выплат определяется как произведение соответствующей цены на общую площадь жилого помещения. Размер платы за коммунальные услуги определяется как произведение тарифов за соответствующие коммунальные услуги на объемы потребленных ресурсов по показаниям приборов учета. При отсутствии приборов учета объем потребления коммунальных услуг принимается равным нормативам потребления, устанавливаемым органами местного самоуправления.

Метод индексации означает, что тарифы, установленные с использованием метода экономической обоснованности, меняются с учетом индексов-дефляторов, устанавливаемых Министерством экономического развития и торговли Российской Федерации. Однако, на практике не всегда прослеживается связь между индексированием тарифов и заработной платы.

3. Пределы установления тарифов. Действительно, тарифы жилищно-коммунальных услуг должны выражать интересы и производителей и потребителей, при этом они обязательны для оплаты. Обязательный характер тарифов придает им налоговые черты, и в этом смысле при разработке тарифов необходимо учитывать теорию зависимости между налоговыми поступлениями и налоговыми ставками, выведенную американским экономистом Артуром Лаффером. В интерпретации к тарифам: зависимость между поступлениями и размерами тарифов с учетом предельной точки размера тарифа.

В этой связи представляет интерес анализ показателей оплаты ЖКУ, представленных в таблице 1.

Таблица 1. Оплата жилья и коммунальных услуг в России

Показатели	2000 г	2005 г	2010 г	2013 г	2014 г	2015 г
Удельный вес расходов на оплату ЖКУ в потребительских расходах домашних хозяйств, %	4,7	8,3	9,2	8,8	8,9	9,5
Уровень возмещения населением затрат по предоставлению услуг, %						
жилищно-коммунальных	53	85	90	90	93	94
жилищных услуг	51	83	85	83	94	96
коммунальных услуг	54	86	91	92	93	93
Стоимость ЖКУ на человека в месяц, руб.	274,35	780,33	1530,02	1968,58	1837,38	1959,96
в том числе:						
жилищных	64,09	179,93	433,30	635,89	435,27	509,60
коммунальных	210,26	600,40	1096,72	1332,69	1402,11	1450,36

Данные таблицы 1 отражают некоторые несоответствия, требующие уточнения, по поводу удельного веса расходов на оплату ЖКУ. Так, стоимость ЖКУ на человека в месяц в 2015 году составляла в среднем 1 959,96 рублей, при этом удельный вес расходов на оплату ЖКУ в потребительских расходах домашних хозяйств составлял по официальным данным 9,5%.

При условии, что семья состоит из 4 человек, расходы на ЖКУ составляли бы 7 839,84 рублей в месяц, а доход должен был составлять 82 524,6 рублей в месяц (рассчитано авторами на основе положения, что потребительские расходы семьи в месяц осуществляются в соответствии с полученным доходом). По официальным данным среднемесячная номинальная начисленная заработная плата работников в России в 2015 году составляла в месяц 34030 руб., что подтверждает вывод о более высоком удельном весе расходов на оплату ЖКУ основной части населения.

4. Факторы, определяющие размер тарифа. Оплата коммунальных услуг (электроснабжения, газоснабжения, водоснабжения, водоотведения, горячего водоснабжения и теплоснабжения) осуществляется гражданами, проживающими в жилых помещениях, относящихся к жилищному фонду, независимо от форм собственности, по единым правилам, условиям и тарифам, действующим на территории соответствующего муниципального образования, в зависимости от степени благоустроенности жилых помещений и жилых домов. Можно ли в этом случае говорить о необходимости дифференциации тарифов от степени благоустроенности жилых помещений и жилых домов.

По-нашему мнению, тарифы должны быть едиными за идентичные услуги, а сумма платежа должна зависеть от объема потребляемых услуг. В этом случае предстоит развивать практику контроля, соблюдая презумпцию невиновности плательщика.

Нормативы потребления коммунальных услуг, по которым производится расчет стоимости коммунальных услуг при отсутствии приборов учета, представляют

собой минимальный социальный стандарт, характеризующий объем и качество предоставляемых потребителю услуг. Таким образом, размеры платы за коммунальные услуги в различных муниципальных образованиях различны также и по причине размеров установленных нормативов потребления услуг.

5. Алгоритм формирования тарифа на коммунальные услуги должен строиться на единой методологической базе для регулирования тарифов на федеральном, региональном и муниципальном уровне и должен базироваться на нахождении компромисса между техническими задачами и финансовыми потребностями поставщиков услуг, предприятий жилищно-коммунального комплекса и платежеспособным спросом потребителей, который определяется доходами средней семьи и возможностями бюджета в субсидировании малообеспеченных граждан.

Таким образом, для реализации экономически и социально обоснованной тарифной политики и повышения качества эксплуатации жилищно-коммунальной инфраструктуры, необходимо решение вышеперечисленных проблем путем повышения требований и совершенствования стандартов эксплуатации в соответствии с внутренними и внешними факторами развития отрасли; совершенствования системы расчетов за коммунальные услуги; повышения ответственности потребителей за своевременную оплату жилищно-коммунальных услуг, а также ответственности ресурсоснабжающих и управляющих организаций за качество коммунальных услуг и ресурсов.

Литература:

1. Богданова О.Ю. К вопросу о функциях социальной защиты населения Новая наука: Современное состояние и пути развития. 2016. № 1-1 (56). С. 65-67.
2. Голикова Е.И. Товарищество собственников жилья: правовые, бухгалтерские и налоговые аспекты управления. - М.: Международная Медиа группа, 2010. - 47с.
3. Карепина О.И., Галоян Н.А. Проблемы и перспективы развития государственного финансового контроля в Российской Федерации. Инновационная наука. 2016. № 10-1. С. 55-57.
4. Кондратьева М.Н. Проблемы жилищно-коммунального хозяйства: законодательный аспект / М.Н. Кондратьева, Е.В. Баландина, Г.А. Николаев // Нац. интересы: приоритеты и безопасность. - 2011. - N 39. - С.10-14.
5. Проблемы социальной защиты населения в современных условиях. Богданова О.Ю., Богославцева Л.В., Карепина О.И. Актуальные научные исследования в современном мире. 2016. № 8-1 (16). С. 95-97.
6. Прокофьев К.Ю., Моисеев В.А. Правовое обеспечение функционирования жилищно-коммунального комплекса Российской Федерации // Жилищные стратегии. — 2015. — Том 2. — № 3. — с. 179-194.
7. Финансово-экономическое обеспечение национальных проектов. Научное редактирование: Таксир К.И. (коллектив авторов: в т. ч. Романова Т.Ф., Иванова О.Б., Рукина С.Н., Богославцева Л.В. и др.) //Москва, Изд-во ООО «Книжная редакция журнала «Финансы», 2006, с. 500.
8. <http://www.gks.ru>

Igor G. Britchenko
Doctor of Economic Science, Professor
Department of Finances
Uzhgorod Trade and Economic Institute Kyiv National University of Trade and Economics
Uzhgorod, Ukraine

Viktoriia S. Stoika
PhD in Economics, Associate Professor
Department of Finances and Banking Activity
Faculty of Economics
Uzhgorod National University
Uzhgorod, Ukraine

RISK MANAGEMENT PROCESS AND THE CHARACTERISTICS OF ITS STAGES

In terms of risk management, banking activity comes down to risk taking and receiving appropriate compensation for it, that is, economic gain. In other words, risk management is generally not intended to eliminate the risk, but instead it aims to ensure that the bank will receive the appropriate compensation for taking the risk. The exceptions are some risks for which there is no relationship between their level and the size of the compensation for the bank (for example, in Methodological guidelines for inspection of banks “System of Risk Assessment” [1] of the National Bank of Ukraine, such risks include legal risk, reputation risk, strategic and operational-technological risk). The purpose of risk management is to enhance the value of the bank equity capital, while ensuring the achievement of the objectives of many stakeholders, namely:

- clients and counterparties;
- managers;
- employees;
- Supervisory Board and shareholders (owners);
- bank supervisory authorities;
- rating agencies, investors and creditors;
- other parties.

The National Bank of Ukraine does not give a definition of the concept “risk management”, but it notes that any risk management system should include the following elements:

- risk identification. A proper identification of risk is, first of all, the recognition and understanding of existing risks or risks that may arise from new business initiatives. Risk identification should be an ongoing process carried out both at the level of individual transactions and portfolio level;
- risk measurement. An accurate and timely measurement of risk is an essential component of effective risk management. The bank, which has no system of risk measurement has a limited ability to control risks or monitor them. In addition, the development of risk management instruments, used by the bank, should be adequate to the

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

complexity and the level of risks that it has undertaken. The bank has to check periodically the reliability of measurement instruments that it uses. An appropriate risk measurement system includes the evaluation of individual operations and portfolios;

- risk control. The bank has to set limits and bring them to the executors using regulations, standards and / or procedures that define the duties and powers of employees. These control limits should be effective management tools that can be specified in the case of changes in conditions or the level of risk tolerance. The bank shall determine the sequence of the process of granting permits for the exclusion or change of risk limitations if it is reasonable;

- risk monitoring. Banks should monitor risks in order to ensure a timely tracking of risk levels and exceptions to certain rules. Monitoring reports should be regular, timely, accurate and informative and provided to corresponding officials for taking necessary measures.

Risk management is an iterative, sequential process with clearly defined stages through which managers can clearly imagine the risks that commercial banks are faced with.

The process of risk management is a systematic use of available techniques, ways and methods of solving problems related to risks.

In world practice it is accepted to distinguish four interrelated stages of risk management:

- identification (detection) of the risk;
- quantitative and qualitative evaluation (measurement) of the risk;
- risk control;
- monitoring of the risk.

In particular, the above classification is followed by O. Prosovykh and K. Protsak [2]. However, other researchers, such as V. Klyoba [3], O. Ivanylova [4], define six stages of risk management in the bank:

- setting up the context of risks;
- risk identification (detection and identification of risks and their sources);
- risk measurement (analysis and evaluation);
- impact on risk (the choice of methods and strategies);
- risk monitoring (daily monitoring of risk limits, control of the size of the main risks and risks that cannot be quantified);
- communication and consultation: regular provision of information about risks.

In our opinion, the classification of the stages of risk management suggested by Ioda E., Meshkova L. and Bolotyna E. in the monograph “The Classification of Bank Risks and Their Optimization” [5] is the most precise and detailed. Researchers distinguish the following stages of bank risk management:

- the identification of bank risks;
- risk analysis;
- risk assessment;
- ways to prevent or reduce risks;
- monitoring and control of bank risks;
- the assessment of the results.

On the first stage of risk identification the risks with which a certain bank transaction can be faced with are detected, with a view to further prediction of the degree of damage and the adoption of measures for its compensation.

The second stage — risk analysis, begins with the revelation of its sources and causes that determine the events that can contain risks. It is important to determine which sources are predominant. It is also necessary to compare the possible costs and benefits.

In modern conditions of transition to a market economy, in the banking sector increases the importance of the accuracy of risk assessment, which the bank takes on in the course of implementation of various transactions. Each subject of market relations operates by its own rules, while adhering to the law. Banks, in the conditions of unstable economic situation in the country, are forced to take into account all the possible actions of competitors and customers, as well as to foresee the changes in the legislation.

The mere understanding of the economic nature of bank risks and its quantitative assessment do not allow managers to manage the bank effectively. It is necessary to apply the techniques and methods of a direct impact on the level of risk with the aim of its maximal reduction, the increase of security and financial stability of the commercial bank. Herein lies the essence of the fourth stage of risk management.

The next stage of the bank risk management is risk control. In order to coordinate bank objectives and control the risk level it is advisable to prepare a written memorandum of risk control policy and set up a committee consisting of senior staff from concerned departments. The implementation of systematic monitoring of the effectiveness of various risk control programs, in addition to the development of standards for these programs, should also include the collection and analysis of information about the cases of their unsatisfactory efficiency.

Risk monitoring system helps to correct the current activity in accordance with the warning signals that it generates using a feedback mechanism. The effectiveness of the risk management system as a whole strongly depends on the effectiveness of the monitoring system. Within this approach to the organization of the management process the managers of the middle level are responsible for the reliability of the local system and for implementing the strategic objectives set out at the level of the senior management [6].

The process of risk management is a systematic use of available management techniques, ways and methods for solving problems related to risks. This process includes the following stages: identification of bank risks; risk analysis; risk assessment; ways to prevent or reduce them; monitoring and control of bank risks; evaluation of the results.

Literature:

1. Methodical Guidelines for Bank Inspection “System of Risk Assessment”, [online]. The Resolution of the Board of NBU from 15.03.2004 number 104 / the National Bank of Ukraine. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04> [in Ukrainian].
2. Prosovych, O.P. and Protsak, K.V. Risk Management of Commercial Banks, [online]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Ekonomika/2010_684/41.pdf [in Ukrainian].
3. Klyoba, V. (2009). The Improvement of Risk Management in Commercial Bank. - Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, 19, p. 187-196 [in Ukrainian].
4. Ivanylova, O.A. (2011). The Introduction of Risk Management System in the Activity of Commercial Banks. – Investments: Practice and Experience, 7, p. 33-36 [in Ukrainian].

5. Ioda, E.V., Meshkova, L.L. and Bolotina, E.N. (2002). Classification of Bank Risks and Their Optimization. 2nd ed. Tambov, Izdatelstvo Tambovskoho gos. tekhn.univers. [in Russian].
6. Prymostka, L.O. (2004). Financial Management of a Bank. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].

Bukhvostova Nataliya Sergeevna
postrgraduate student
department Business, logistics and marketing
faculty Training of highly qualified personnel
Orel State University

FEATURES OF MARKETING MIX FOR SUBJECTS OF HIGHER EDUCATION ON THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES

The article discusses the features of the use of the marketing mix in higher education, which is based on the marketing strategy of the university. The most preferred form of the marketing mix is its classic version 4P, but it is necessary to adapt the marketing mix to the peculiarities of the educational institution. It is proved that the effective use of modern marketing methods of educational institutions will allow them to reach a new level of development, which in turn will enhance their competitiveness in the market of educational services.

marketing mix, marketing, marketing of educational services

Бухвостова Наталия Сергеевна
аспирант
кафедра Предпринимательство, логистика и маркетинг
факультет Подготовки кадров высшей квалификации
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего
образования «Орловский государственный университет имени И.С. Тургенева»
(ФГБОУ ВО «ОГУ имени И.С. Тургенева»)

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА СУБЪЕКТОВ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА РЫНКЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

В статье рассматриваются особенности использования комплекса маркетинга в сфере высшего образования, который формируется на основе маркетинговой стратегии вуза. Наиболее предпочтительной формой комплекса маркетинга является его классический вариант 4P, однако при этом необходимо адаптировать комплекс маркетинга к особенностям образовательного учреждения. Доказано, что эффективное использование современных маркетинговых методов учебными учреждениями позволит им выйти на новый уровень развития, что в свою очередь будет способствовать повышению их конкурентоспособности на рынке образовательных услуг.

комплекс маркетинга, маркетинг, маркетинг образовательных услуг

В рыночной экономике маркетинг играет весьма существенную роль, так как он помогает формировать и развивать спрос на товары и услуги, оптимизировать их предложение, разрабатывать и реализовать наиболее эффективные стратегии деятельности участников рыночных отношений. Бесспорно, образование является той сферой экономики, в которой во всем мире наблюдается рост объема спроса особенно это актуально в сфере высшего образования (см. табл. 1).

Таблица 1. Динамика численности обучающихся по программам высшего образования в разных странах мира 2006-2013 гг. (тыс. чел.).

Показатель	2006	2010	2011	2012	2013
Арабские эмираты	14,671	17,829	19,366	22,75	25,682
темп прироста в %	-	21,53	8,62	17,47	12,89
Великобритания	640,246	709,88	754,31	780,606	791,945
темп прироста в %	-	10,88	6,26	3,49	1,45
Соединенные штаты америки	2639,006	2997,614	3164,951	3308,494	3784,64
темп прироста в %	-	13,59	5,58	4,54	14,39
Чехия	69,312	102,898	107,118	107,773	99,932
темп прироста в %	-	48,46	4,10	0,61	-7,28
Швеция	62,774	61,217	69,322	69,14	72,782
темп прироста в %	-	-2,48	13,24	-0,26	5,27

Источник: составлено по данным: <http://data.worldbank.org/>

Наибольший рост численности студентов высшего образования приходится на США (см. табл.1.). В целом, за рассматриваемый период четко прослеживается тенденция лидерства этой страны. Так, в 2013 году, когда наблюдался наибольший прирост численности обучающихся в США, его величина составила 14,39%, что на 476, 146 тысяч человек больше показателя предыдущего года. Также среди рассматриваемых стран следует выделить Объединенные Арабские Эмираты и Великобританию, в которых количество обучающихся с каждым годом неуклонно растет. Согласно статистическим данным в 2013 году во многих странах возрос интерес к услугам высшего профессионального образования. К сожалению, темпы роста спроса на образовательные услуги в России не так высоки как в США, Объединенных Арабских Эмиратах и Великобритании. Однако стоит отметить, что в общеобразовательных организациях за рассматриваемый период наблюдался неуклонный рост численности обучающихся, ситуация же с учреждениями высшего и среднего профессионального образования оставалась неоднозначной. В рассмотренных сферах образовательной деятельности численность обучающихся с течением времени то увеличивалась, то уменьшалась (см. табл. 2).

Таблица 2. Динамика численности обучающихся по программам общего, среднего и высшего образования 2011-2015 гг.

	011	012	013	014	015
Численность обучающихся в общеобразовательных организациях, на начало года в тыс. человек	3642	3804	3877	4399	4770
темп прироста в %		,19	,53	,76	,58
Численность студентов, принятых на обучение по программам подготовки специалистов среднего звена, на начало года в тыс. человек	60	56	38	73	99
темп прироста в %		0,61	2,74	,49	,86
Численность студентов, принятых на обучение по программам бакалавриата, специалитета и магистратуры, на начало года в тыс. человек	207	298	247	192	222
темп прироста в %		,54	3,93	4,41	,52

Источник: составлено по данным Росстата: <http://www.gks.ru>

Стоит отметить, что в целом 2015 год имел положительную динамику, так как численность обучающихся по программам общего, среднего и высшего образования выросла, это говорит о том, что данная сфера экономической деятельности является одной из перспективных и привлекает к себе все более пристальное внимание инвесторов благодаря своему потенциалу. В 90-е годы, когда происходила деформация всей образовательной системы, наблюдалось постоянное недофинансирование образовательной системы, которое в некоторой степени продолжается и сейчас¹. Так, с начала 2000-х годов наблюдается постоянный рост вложений в образовательную сферу, однако доля инвестиций в образование к величине общих инвестиций в основной капитал остается приблизительно на одном и том же уровне (см. табл. 3).

Таблица 3. Динамика инвестиций на образование как части инвестиций в основной капитал в РФ 2000-2015 гг.

Показатель	2000	2005	2010	2015
Инвестиции в основной капитал всего (млрд.рублей):	1165,2	3611,1	9152,1	14555,9
в том числе:				
на образование (млрд.рублей)	15,6	68,8	163,7	239,8
в % к общим инвестициям	1,34	1,91	1,79	1,65

Источник: составлено по данным Росстата: <http://www.gks.ru>

¹ Лукьянчикова, Т.Л. Подходы к реформированию и результаты модернизации высшего образования/ Т.Л. Лукьянчикова, Т.Н. Ямщикова // Экономист, №7 - 2016. - С. 38-46.

Можно с уверенностью утверждать, что недостаточно высокое финансирование образовательной сферы заставляет образовательные учреждения увеличивать свой потенциал за счет активной маркетинговой позиции, которая предполагает использование современного аппарата маркетинга, стратегического продвижения, создание и поддержание устойчивых каналов маркетинговых коммуникаций, торговой марки и бренда образовательного учреждения. Применение современных маркетинговых методов направлено на то, чтобы российские образовательные учреждения не только вышли на новый принципиально качественный уровень развития, но и реализовали свои потенциальные возможности с целью осуществить успешную конкуренцию с ведущими мировыми образовательными учреждениями и эффективно интегрироваться в глобальное образовательное пространство. Для успешного достижения поставленных целей образовательному учреждению необходимо не только поиск маркетинговых методов, но и их успешное применение, которое заключается в построении эффективной стратегии образовательной деятельности и продвижении своих продуктов и образовательных услуг на основе осуществления всестороннего анализа рынка, а также структуры, ресурсов и потенциальных возможностей учебного заведения.

Рисунок 1. Графическое представление комплекса маркетинга для учреждений высшего профессионального образования

Стратегический план определяет глобальную миссию и цели образовательного учреждения. Маркетинговая стратегия — это логика, согласно которой образовательное учреждение стремится создать потребительскую ценность для клиентов и достигнуть с ними выгодных и успешных взаимоотношений.

Руководствуясь маркетинговой стратегией, высшее учебное заведение должно разработать комплекс маркетинга, который состоит из факторов, находящихся под его контролем — продукт, цена, продвижение, каналы распределения (см. рис. 1). Комплекс маркетинга представляет собой набор тактических инструментов, которые образовательное учреждение должно объединить для получения желаемого отклика от целевого рынка. Рассмотрим подробнее концепцию маркетинга 4Р применительно к образовательной услуге:

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

1. Product Товар (образовательная услуга) — это то, что предлагает образовательное учреждение целевому рынку. Услуги, которые предоставляет образовательное учреждение, достаточно разнообразны и включают:

- Обучение по основным образовательным программам высшего профессионального образования (программы бакалавриата, магистратуры подготовка специалистов, как за счет средств бюджета, так и на коммерческой основе);
- Обучение по образовательным программам послевузовского профессионального образования (аспирантура, докторантура);
- Обучение по программам дополнительного профессионального образования (программы повышения квалификации, переподготовки, получение дополнительной квалификации);
- Обучение по программам подготовки к поступлению в высшее учебное заведение (подготовительные курсы по предметам школьной программы);
- Преподавание специальных курсов и циклов дисциплин;
- Репетиторство и занятия по углубленному изучению предметов, за рамками объемов образовательных услуг;
- Другие образовательные услуги.

Особенностью предоставления образовательной услуги является то, что сложностью является ориентация на потребителя. Потенциальными потребителями образовательной услуги являются не только выпускники, но и их родители, которые влияют на выбор образовательного учреждения. Общей целью для них является получение высшего образования, но они подходят к этому с разных точек зрения.

2. Price Цена — денежное выражение товара (образовательной услуги), которое должен оплатить потенциальный потребитель для его получения. Ценообразование как элемент комплекса маркетинга услуг должно быть ориентировано на свой сегмент, а стратегия ценообразования разрабатывается в соответствии с целями и задачами образовательного учреждения. Маркетинговый подход подразумевает ориентацию на потребителя при выборе стратегии ценообразования. Проблема разработки комплекса принципов ценообразования на образовательные услуги является весьма актуальной, так как оно базируется на накопленном опыте установления цены. Однако в настоящее время учебными учреждениями в различной степени используются такие методы ценообразования как затратные; ориентированные на ценность образовательного продукта; ориентированные на конкурентов².

3. Place Каналы распределения — деятельность образовательного учреждения, которая делает образовательную услугу доступной для целевых потребителей. Каналы распределения характеризуют собой способ предоставления услуги или продажи продукта, путь, по которому товары движутся от производителя к потребителю (в нашем случае нулевой канал распределения, так как услуги предоставляются непосредственно потребителю без посредников).

4. Promotion Продвижение — деятельность, направленная на то, чтобы потенциальный потребитель узнал о достоинствах образовательной услуги и, в

---

² Сысолятин А.В. Особенности комплекса маркетинга на рынке образовательных услуг в сфере раннего развития детей // Nauka-rastudent.ru. – 2015. – No. 05 (17) / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://nauka-rastudent.ru/17/2667/>.

конечном счете, купил ее. Продвижение представляет собой рекламную деятельность, которая направлена на коммуникацию образовательного учреждения со своими потребителями (наиболее эффективна реклама на телевидении и в сети Интернет). Например, встречи с будущими студентами, профориентация, консультационные услуги, тестирование могут быть направлениями коммуникации образовательных учреждений со своими потребителями.

Существует множество видов рекламы, среди которых наиболее популярными можно считать:

1. Реклама в прессе. Рекламная деятельность образовательного учреждения зависит от того, какие средства выделяются из федерального бюджета. Наиболее эффективной можно считать рекламу довузовского уровня в местной прессе, а для дополнительного образования и послевузовского — реклама предпочтительней в специализированных изданиях всероссийского уровня³. При этом необходимо уделить внимание тому, что необходимо систематическое размещение рекламы, а также различные интервью и статьи о деятельности учебного учреждений, специальностей и преподаваемых дисциплин.

2. Реклама на телевидении и радио. Реклама должна быть информативна, кратка и своевременна. Например, целесообразна реклама о наборе студентов в ВУЗ с марта до середины апреля и более подробные обстоятельные передачи (рассказ об учебном заведении, ответы руководства на вопросы зрителей и приглашенных и т.д.) о заведении за месяц до начала выпускных экзаменов.

3. Наружная реклама. Своевременное размещение биллбордов, перетяжек и сити-форматов на остановках, а также любые формы рекламы в транспорте даст существенный рост звонков и обращений от абитуриентов.

4. Сайт учебного заведения. Наличие сайта является важнейшим элементом рекламной деятельности учебного учреждения. Сайт обладает множеством преимуществ и позволяет ответить на интересующие вопросы не только студентов, но и абитуриентов, дать представление о заведении и специальностях, по которым в его стенах осуществляется подготовка учащихся.

5. Использование контекстной и баннерной рекламы на сайте является также эффективной инвестицией в успешное функционирование образовательного учреждения. Все вышеперечисленные виды продвижения в поиске и приобретении образовательной услуги являются весьма эффективными, поэтому используя различные виды и формы Интернет-рекламы, радиорекламы, печатной информационно-рекламную продукции и наружной рекламы, образовательное учреждение может добиться наибольшей эффективности от проводимой рекламной политики⁴.

Все элементы комплекса маркетинга должны быть превращены в маркетинговую программу, которая будет создана для того, чтобы донести до потребителя «ценность товара» и достичь сильного позиционирования образовательной услуги на целевых рынках. Некоторые критики данной теории маркетинга полагают, что данная концепция не учитывает важные аспекты

---

³ Федулин А.А., Колгушкина А.В. Маркетинговое исследование цен на образовательные услуги в конкурентной среде вуза (на примере «РГУТиС») // Сервис plus. 2009. № 2. С. 57-64.

⁴ Реклама образовательных учреждений / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://www.rc-media.ru/articles/reklama-obrazovatelnykh-uchrezhdeniy/>.

маркетинговой деятельности или же упускает их. Также существует мнение, что концепция 4P отражает лишь позицию продавца на рынок, но не взгляд потенциального потребителя.

С позиции покупателя данная концепция должна выглядеть как 4C. Она заключается в изменении акцента, переносе центра тяжести маркетинговой деятельности предприятия с продукта на покупателя. Концепция 4C представляет собой Customer solution (нужды и желания потребителей, потребительская ценность), Customer cost (цена/стоимость, которую готов отдать потребитель за ОУ), Convenience (удобство), Communication (коммуникации, которые происходят в процессе продвижения образовательной услуги). В то время как главной целью маркетолога является продажа товара (образовательной услуги), главная цель потребителя состоит в том, чтобы приобрести для себя потребительскую ценность товаров или решение своих проблем. Потребители заинтересованы более чем просто в цене, для них также важна общая стоимость затрат по получению и использованию образовательной услуги. Модель 4C нацелена на своих потребителей — их желания, предпочтения, на совместное, эффективное и максимально плодотворное сотрудничество и получение в результате обратной связи, для дальнейшего улучшения продуктов, услуг и механизмов их продвижения. Именно данная маркетинговая модель в наибольшей степени соответствует нематериальной сфере деятельности, хорошо отражает специфику услуг и может служить основой при формировании комплексной маркетинговой политики.

При создании маркетинговой стратегии организации, необходимо помнить, что комплекс маркетинга — это основа, на которой строятся теория и практика маркетинга. Элементы комплекса маркетинга образуют основу для четырех видов маркетинговой политики: товарной, ценовой, сбытовой и коммуникативной. В то же время комплекс маркетинга это алгоритм разработки плана маркетинга, с помощью которого можно проанализировать деятельность организации по каждому компоненту, и большинство проблем найдет свое решение. Учет рассмотренных особенностей комплекса маркетинга должен также оказать существенную помощь в теоретическом осмыслении и повышении конкурентоспособности образовательных учреждений. Применение современных методов маркетинга позволит образовательным учреждениям не только выйти на новый, более качественный уровень развития и реализовать свои потенциальные возможности, но и эффективно интегрироваться в глобальное образовательное пространство.

Литература:

1. Лукьянчикова, Т.Л. Подходы к реформированию и результаты модернизации высшего образования/ Т.Л. Лукьянчикова, Т.Н. Ямщикова // Экономист, №7 - 2016. - С. 38-46.
2. Сысолятин А.В. Особенности комплекса маркетинга на рынке образовательных услуг в сфере раннего развития детей // Nauka-rastudent.ru. – 2015. – No. 05 (17) / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://nauka-rastudent.ru/17/2667/>.
3. Федулин А.А., Колгушкина А.В. Маркетинговое исследование цен на образовательные услуги в конкурентной среде вуза (на примере «РГУТиС») // Сервис plus. 2009. № 2. С. 57-64.

4. Реклама образовательных учреждений / [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://www.rc-media.ru/articles/reklama-obrazovatelnykh-uchrezhdeniy/>.

Chuban Victoria Serhiivna

candidate of economical sciences, associate professor

Department of Management in Civil Defense Sphere

Civil Defense Faculty

Cherkasy Fire Safety Institute named after Chornobyl Heroes by National Civil Defense

Institute of Ukraine

Cherkasy, Ukraine

Lavrusenko Mykola Volodymyrovych

Military postgraduate

Department of Fire Tactics and Rescue Operations

Faculty of Operational and Rescue Forces

Cherkasy Fire Safety Institute named after Chornobyl Heroes by National Civil Defense

Institute of Ukraine

Cherkasy, Ukraine

Scientific Supervisor – candidate of technical sciences, associate professor Shkarabura

Mykola Hryhorovych

PECULIARITIES OF RESCUERS' LIFE AND HEALTH ENSURANCE

Nowadays, insurance market in Ukraine because of insufficient level of development of insurance culture caused by the previous negative experience and complex socio-economic situation is not an effective financial mechanism of defense for Ukrainian citizens, in particular the employees of State Service of Emergency Situations of Ukraine.

Insurance Information Institute conducts annual researches and gives ultimate standardized information that includes almost 90 countries using an abundance of different sources [1]. Taking the above said into consideration, according to the size of gross written insurance premium, Ukraine stays far behind other countries of the world and is on the approximately same level as Peru, Hungary, Malta etc. Even such countries as Southern Africa, Argentina, and India have a larger scope of insurance premium, and, correspondingly, share in the world written insurance premium.

Thus, today insurance market in Ukraine is on the stage of development and has some advantages and a large amount of disadvantages: insurance market growth rate lags behind economic growth rate and its share in GDP is insufficient.

Emergency service is responsible for carrying out different tasks, in particular:

- 1) carrying out rescue and other urgent activities, works on post-disaster recovery;
- 2) conducting works on prevention and minimization of emergencies consequences and protection from them for the population and the territory;
- 3) environmental protection and localization of dangerous and hazardous footprint caused by accidents and disasters;
- 4) recovery preparedness measures of control units, material and human resources to act upon their mission;

5) search and rescue in the contaminated objects and territories, giving (in the possible amount) first aid to the people whose life and health are in danger at the accident scene and during their evacuation to medical establishments;

6) damage control and recovery under the conditions of extreme temperatures, smoke, threat of explosion, collapse, offsets, floods, radiation and bacteriological contamination, other dangerous manifestations [2].

Hence, search-and-rescue works can be characterized by a number of agents threatening life and health of people conducting these works.

We consider that rescuers' life and health must be ensured by commercial insurance companies. To our mind, insurance of the employees of State Service of Emergency Situations of Ukraine must be provided from the State budget.

Today, rescuers' life and health insurance is provided only in isolated cases which is unallowable given the agents that threaten their life and health.

So, rescuers' life and health insurance by insurance companies must be combined with the one-off payment in case of line-of-duty death (death), trauma or injury, illness or disability for rank and file and key personnel of Civil Defense Service, that is guaranteed by article 118 of the Civil Defense Code of Ukraine.

To our mind, insurance market of Ukraine must be formed gradually coming to terms with the requirements of European and world markets. To reach the purpose, domestic insurance companies should adopt foreign insurance practices and change their own patterns of functioning, in particular, improve mechanism of state regulation of insurance companies' activity; come to terms with the world standards of insurance legislation, implement new technologies in insurance and modern quality service standards in this sphere.

Literature:

1. International Insurance Fact Book 2015. - International Insurance Institute - 2015. - 110 p. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.iii.org/sites/default/files/docs/pdf/international_insurance_factbook_2015.pdf
2. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. №5403-VI. - К., 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

Kebko Volodymyr Vasylovych
Postgraduate

'Institute of Agrarian Economics' National Scientific Centre
Kyiv, Ukraine

Scientific Advisor – Doctor of Economics, Professor, Academician of NAAS Zhuk V.M.

INTERPRETATION OF FINANCIAL STATEMENTS EVOLUTION THROUGH THE PRISM OF MODERN ECONOMICS THEORIES

Кебко Володимир Васильович
аспірант

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ

Беззаперечним залишається той факт, що фінансова звітність як продукт бухгалтерського обліку не може залишатися статичною в супереч розвитку економічних відносин та трансформації уявлень про природу інформації. Разом з тим на сьогодні не існує єдиної думки про те, яким має бути новий формат представлення звітних облікових даних, а отже, відсутнє і бачення теоретичного підґрунтя означених змін.

Оскільки бухгалтерський облік є наукою, підпорядкованою економічним законам, концепціям та ідеям, логічним видається припущення, що розвиток фінансової звітності тісно пов'язаний з еволюціонуванням економічних теорій. Тобто, на нашу думку, існує ряд економічних течій, які створюють гіпотетичний (перспективний) вплив на розвиток фінансової звітності: набір її показників, форм і способів представлення тощо.

Природа та інтенсивність їхніх дій на трансформацію чинних форм представлення узагальненої фінансової інформації розкриваються в ході аналізу базових постулатів таких учень та ідентифікації їх взаємозв'язку з процесами, які відбуваються у суспільно-економічному просторі. Для цього доцільно зосередити увагу на розгляді основних економічних течій, які сформувалися впродовж кінця ХІХ-початку ХХІ ст. та продовжують розвиватися і нині. До таких відносять, наприклад, інституціоналізм, гіперекономіку та нову інформаційну економіку.

Інституціоналізм виник наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст., проте довгий час не сприймався як економічна теорія. Він був спрямований на пошук імовірного пояснення протиріччя між постійно мінливим економічним середовищем і усталеною інституційною структурою суспільства. Представники цього напрямку досліджували економіку у взаємозв'язку з поведінкою окремих індивідів і колективів, політикою і правом, психологією і етикою, тобто використовували міждисциплінарний підхід.

Вперше термін «інституціоналізм» був введений в економічний оборот у 1916 р. У. Гамільтоном і означав систему поглядів на економіку та суспільство, в основі якої лежить категорія «інститут» [2, с. 16]. Поняття «інститут» охоплює такі явища, як ринок, держава, моральні і правові норми, звичаї і традиції, політичні утворення, форми господарювання, законодавство (закони, постанови, укази і т.д.) тощо. Інститути встановлюють форми і межі діяльності людей.

Об'єднуючи економічні закони та позаекономічні чинники, аналізуючи розвиток індивіда, господарюючого суб'єкта чи держави під впливом інститутів, представники інституціоналізму виокремлюють новий вид витрат — трансакційні; дозволяють по-новому поглянути на мотиваційну основу поведінки та вчинків людини з позиції задоволення власного інтересу та дотримання неформальних «правил гри» («неписаних» законів); ідентифікують контрактні відносини як форму домовленості, наприклад, між роботодавцем та працівником з метою економії на трансакціях, які супроводжують пошук контрагента, підписання договору на аналогічну роботу та контроль за його виконанням.

Цим самим окреслюються передумови та напрямки подальшої трансформації сучасної фінансової звітності. Зокрема, вона повинна розкривати достатній спектр

інформації для задоволення запитів інституційного спрямування (транзакції, витрати і доходи, які їх супроводжують тощо) та бути належною основою для чіткої ідентифікації рівня об'єктивності застосованого професійного судження (адже бухгалтери як окремі індивіди по-різному сприймають і виконують формальні та неформальні обмеження).

Процеси побудови економічних систем тривають сотні років і є надзвичайно складними. Економічний устрій у всій повноті неможливо пізнати, дотримуючись лише однієї точки зору (інституційної природи взаємовідносин, мотиваційного підґрунтя поведінки господарюючих суб'єктів та окремих індивідів тощо). Разом з цим сучасні економічні теорії концентруються, як правило, на вирішенні обмеженого кола конкретних практичних проблем. Тому потребують дослідження ідеї та напрацювання представників різних економічних течій.

Серед новітніх економічних учень виокремлюють такий напрямок, як гіперекономіка (новітня теоретична економіка). Вона вивчає раціональні дії окремої людини в природному середовищі, її вплив на флору і фауну для забезпечення рівноваги в природі та якомога довшого проживання людства на планеті [3, с. 20].

Гіперекономіка інтегрує в собі різні підходи, її представники намагаються окреслити майбутнє сучасної економіки, поєднуючи глобальний еволюціонізм, економічні дії людства, спрямовані на отримання ефективних перетворень в навколишньому середовищі, та природні процеси. Це одна з нових економічних теорій, безпосередньо пов'язана з концепціями глобалізації.

Одним із засновників даного напрямку вважають В.І. Вернадського. Він був переконаний, що розвиток суспільства може відбуватися тільки в умовах, коли людство візьме на себе відповідальність як за власний розвиток, так і розвиток біосфери. Економіка повинна еволюціонувати, не завдаючи незворотних змін екологічним умовам проживання людини [1, с. 117].

Представники даної економічної теорії концентрувалися на дослідженні матеріальних і енергетичних потоків, оскільки вважали, що в природі існують тільки речовини і енергії. Вони залишали поза увагою інформацію, її роль у розвитку природи і суспільства. Проте навіть за таких умов гіперекономіка зумовлює необхідність представлення у фінансовій звітності екологічних показників, даних про біологічні активи та інші природні ресурси, які використовуються в господарській діяльності сільськогосподарських підприємств.

Іншим напрямком сучасної теорії економічних учень є нова інформаційна економіка. Це напрям, який досліджує інформацію, її вплив на економічні рішення та процес їхнього прийняття. До найвідоміших учених, яких зараховують до представників теорії інформаційної економіки, належать: Д. Белл, У. Дайзард, Е. Масуда, О. Тоффлер, М. Хайдеггер та ін. При цьому в поле їхнього вивчення потрапляють асиметрія інформації, економіка інформаційних продуктів і технологій.

Виявлення особливої природи інформації (процес продукування інформації є надзвичайно легким, тоді як контроль за її поширенням — навпаки, що зумовлює недовіру до її об'єктивності, достовірності та якості) призводить до ускладнення низки уже сформованих економічних теорій. Так, наприклад, переважна більшість економічних шкіл ключовими виробничими чинниками визнавала капітал, робочу силу та природні ресурси. Проте з появою теорії інформаційної економіки до них також зараховують технології та знання, які через систематизовану інформацію,

інновації, інтелектуальний капітал, комунікаційні технології забезпечують економічне зростання і прибуток їх власникам.

Враховуючи той факт, що розвиток інформаційної економіки розпочався не так давно, дослідження означеного напрямку не настільки масові, щоби вважати достатньо розкритими і вивченими проблеми, тенденції та закономірності її подальшого розвитку. Разом з тим уже сьогодні напрацювання вчених цієї економічної теорії спричиняють пошук шляхів розкриття у фінансовій звітності даних про інформацію як продукт інтелектуальної праці відповідних кваліфікованих спеціалістів підприємств (інформаційні продукти), інтелектуальні технології, ноу-хау, знання тощо. Саме тому звітність має стати одним із можливих інструментів контролю економічного середовища над технологіями та інформацією, яка продукується та поширюється з їхньою допомогою.

Таким чином, сучасні економічні теорії, інтерпретуючи економічні відносини з нових позицій (інститутів, збереження рівноваги в природі, сутності інформації тощо), окреслюють нинішні суспільні запити щодо даних бухгалтерського обліку, а отже, засвідчують потребу в подальшій перебудові сучасної фінансової звітності. Наведене означає, що на сьогоднішній момент затверджених форм звітності, які відображали б і враховували би вплив новітніх теорій, ще не існує. Проте існують чіткі орієнтири для їхнього перегляду та оновлення, зокрема за рахунок виокремлення нових об'єктів обліку, ідентифікації додаткових ознак у вже існуючих, використання інтернет-технологій тощо.

Більше того, низка фірм самостійно надає зацікавленим користувачам додаткові узагальнені відомості про власну екологічну діяльність, природокористування, соціальні, трансакційні та інші види витрат тощо, тим самим підтверджуючи існування потреби у зміні усталених форм звітності. Такі звіти, як правило, не мають стандартного формату представлення, їхній зміст не регламентується ні національними, ні міжнародними стандартами, проте він може бути визначений обліковою політикою підприємства.

Таким чином, наукові пошуки вітчизняних і зарубіжних учених, чинна практика звітування низки різнопрофільних підприємств підтверджують, що економічні теорії є теоретичним підґрунтям еволюціонування фінансової звітності. Класичні економічні течії уже залишили власний відбиток на сучасній звітності, тоді як новітні (інституціоналізм, гіперекономіка, нова інформаційна економіка) лише закладають базис її майбутнього формату.

Література:

1. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2009. – 862 с. (Славетні постаті).
2. Институциональная экономика : учебное пособие / С.С. Винокуров [и др.]; по ред. д-ра экон. наук, проф. В.А. Грошева, д-ра экон. наук, проф. Л.А. Миэринь. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2014. – 125с.
3. Микроэкономика: кейсы, деловые игры, тесты: учебное пособие / [О.Е. Акимова, Д.В. Богданов, У.А. Волосатова и др.]; под ред. Е.Г. Попковой. – М.: КНОРУС, 2016. – 290 с.

Козенкова Владислава Дмитрівна
аспірант
кафедра економічної інформатики
факультет комп'ютерних систем, енергетики та автоматизації
Національна металургійна академія України
м. Дніпропетровськ, Україна
Науковий керівник – докт. екон. наук Ковальчук К.Ф.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БРЕНДУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Бренд є одним з важливих активів підприємства. Бренд створює основу для формування інших нематеріальних активів, що виникають на базі юридичних прав і на базі економічних відносин. В даному аспекті внесок бренду в вартість підприємства виражається безпосередньо в створенні цих нематеріальних активів та їх здатності функціонувати на основі стійких зв'язків (взаємовідносин з клієнтами), що дозволяє розглядати дані нематеріальні активи в якості ключових факторів цінності бренду для підприємства, а можливість визначення їх кількісної оцінки дозволяє трансформувати дані фактори в вартість бренду [1].

Бренд виступає як найважливіший нематеріальний актив підприємства, який здатний підвищувати ринкову вартість і забезпечувати його капіталізацію. У світовій практиці застосовуються різні концепції і запатентовані методики оцінки вартості брендів, проте єдиної системи вимірювання вартості капіталу бренду доки не існує. Моделі і методи оцінки вартості бренду, що застосовуються в зарубіжній практиці, можуть бути систематизовані на дві групи — це методи економічного прогнозування і методи безпосередньо оцінки вартості бренду [2].

Методи економічного прогнозування вартості бренду засновані на використанні наступних основних інструментів: багатофакторний аналіз розвитку бренду на різних етапах життєвого циклу; спеціальні програми комп'ютерного моделювання. В результаті агрегування всіх показників, що беруть участь в капіталізації (характеризує цінність і якісний стан капіталу бренду), формується своєрідний індекс розвитку бренду (Brand Development Index, BDI), який використовується багатьма компаніями в стратегічному управлінні.

Зарубіжні моделі оцінки вартості бренду в основному представлені методами рейтингової і вартісної оцінки. Методи рейтингової оцінки засновані на експертному аналізі поведінкових і психологічних чинників споживачів, а сфера їх використання обмежена сферою маркетингового аналізу та цілями оцінки позиціонування і прогнозування сили бренду при просуванні товарів і послуг на ринок. Крім того, всі методи, використані зарубіжними і вітчизняними фахівцями в області оцінки

брендів, можна розділити на три категорії - експертні, витратні і ринкові. Перші базуються на експертних висновках фахівців; другі — на витратах, вироблених на підтримку бренду; треті пов'язані з ринковою ціною організації, яка має відомими брендами.

Для оцінки вартості в оцінній діяльності зазвичай використовуються три підходи, кожен з яких містить в собі ряд методів, що застосовуються в залежності від конкретної ситуації: прибутковий підхід (метод дисконтування грошових потоків; метод капіталізації прибутку; метод дивідендів); порівняльний (ринковий) підхід (метод угод, або метод продажів; метод галузевих коефіцієнтів; метод ринку капіталу); витратний (майновий) підхід (метод чистих активів; метод ліквідаційної вартості). Існування цих підходів до оцінки обумовлено економічною сутністю об'єктів, щодо яких може бути визначена вартість. Перш за все — це очікування того, що об'єкт оцінки має коштувати стільки, скільки він здатний згенерувати дохід в процесі володіння цим об'єктом в майбутньому. Беззаперечно, що раціональний учасник ринку не заплатить за об'єкт оцінки суму більшу, ніж сума, яку об'єкт оцінки здатний згенерувати в процесі володіння цим об'єктом. Здатність об'єкта за звичайних умов бути проданим на ринку визначає існування порівняльного, або ринкового підходу. Здатність об'єкта бути корисним і приносити благо визначає існування витратного підходу, згідно з яким вартість об'єкта визначається за сумою витрат, необхідних на створення або придбання об'єкта рівної корисності [3].

Наприклад, розглянемо підхід до оцінки вартості бренду з точки зору його цінності для підприємства. Даний підхід ґрунтується на сукупності положень, які описують загальну ідею рішення економічної проблеми щодо об'єкта дослідження з урахуванням просторових і часових характеристик, принципів, методів, алгоритмів і моделей і містить наступні основні положення і елементи: визначення особливостей бренду як об'єкта оцінки і виявлення чинників його вартості; визначення проблем оцінки, обумовлених особливостями об'єкта оцінки; визначення цілей оцінки і виду розраховується вартості оцінюваного об'єкта; визначення найбільш значимих принципів оцінки вартості бренду, виходячи із специфіки оцінюваного об'єкта; вибір і обґрунтування методу оцінки і відповідної математичної моделі, сприяє інтеграції факторів вартості бренду у розрахункову вартість; вибір і обґрунтування методів визначення ставки дисконтування; вибір і обґрунтування методу визначення вартості бренду у постпрогнозний період.

Стосовно до оцінки вартості бренду підприємства в рамках дохідного підходу можна запропонувати математичну модель дисконтування грошових потоків. Методологія оцінки вартості бренду підприємства на основі дохідного підходу включає в себе прогноз грошових потоків і їх елементів; аналіз динаміки коефіцієнтів відтоку на основі вивчення факторів лояльності до бренду з подальшим коректуванням грошового потоку; аналіз ризиків інвестування і вибір ставки дисконтування; визначення вартості бренду.

Тривалість прогнозного періоду визначається на основі врахування аналізу факторів, що впливають на позицію бренду і його вартість. До зовнішніх факторів належать: стабільність галузі, стадія її життєвого циклу; рівень конкуренції; наявність ринкових бар'єрів; чинники морального зносу аналогічних брендів. До внутрішніх факторів належать: залежність бренду від активів організації; рівень забезпеченості маркетингових заходів; рівень морального зносу оцінюваного бренду; життєвий цикл брендваної продукції; період дії контрактного права на товарний знак.

Важливою проблемою є оцінка окремих складових, які формують вартість бренду. При аналізі складних систем дуже часто число елементів і зв'язків настільки велике, що неможливо сприймати інформацію в повному обсязі. У цих випадках використовують ієрархічні структура, в основі якої лежить припущення про те, що системні елементи ієрархії групуються в незв'язані множини. Система поділяється на підсистеми для упорядкування елементів і зв'язків, а також для наочності і простоти аналізу. Елементи кожної групи перебувають під впливом елементів іншої цілком певної групи і, в свою чергу, впливають на елементи третьої групи. Хоча ієрархічна модель в даний час є однією з найбільш важливих моделей в теорії прийняття рішень, слід зазначити, що її застосування до «розщеплення» бренду підприємства в літературі не розглядається. Використання ієрархічної моделі може бути зорганізовано наступним чином. По-перше, визначаються елементи, між якими розподіляється вартість бренду. Вони складають третій, або нижчий, рівень ієрархії. Другий рівень формують цілі, по відношенню до яких оцінюються ці елементи. Загальна мета — висока вартість бренду підприємства - перший рівень ієрархії. Завдання полягає в кількісному визначенні впливу елементів на загальну оцінку вартості бренду. Пріоритети цих складових щодо кожної мети другого рівня виходять з матриці попарних порівнянь щодо цих цілей, а отримані стовпчики цих пріоритетів зважуються потім за допомогою стовпчика пріоритетів другого рівня, що дозволяє отримати в результаті стовпець пріоритетів складових третього рівня. Наступним кроком є обробка результатів порівняння елементів ієрархії: необхідно оцінити вагомість альтернатив вирішення поставленого завдання, а також довести узгодженість (несуперечність) отриманої інформації. Реалізація цього етапу в рамках ієрархічної моделі дозволяє отримати об'єктивні кількісні оцінки вагомості всіх елементів в ієрархії [4]. Ідея методики полягає в отриманні вартісної оцінки бренду промислового підприємства і розробці відповідних рекомендацій щодо підвищення (зниження) її величини. Методика включає п'ять основних етапів. Перший етап — збір інформації про досліджуване підприємство і аналіз ринку, де воно функціонує. Другий етап — аналіз діяльності підприємства, вивчення ринкового середовища, виявлення і відбір ключових показників, які найбільшою мірою характеризують бренд підприємства. Третій етап — визначення кількісного складу величини бренду на основі ієрархічної моделі, оцінка вартості бренду досліджуваного підприємства в умовних одиницях на основі рейтингової і кваліметричної моделей, а також обчислення вартості його бренду в грошових одиницях на основі методу реальних опціонів. Четвертий етап — зіставлення отриманих на попередньому етапі результатів, їх аналіз та здійснення уточнюючих ітерацій. П'ятий етап — розробка системи заходів, спрямованих на підвищення (зниження) величини вартості бренду. Така модель дозволяє інтегрувати фактори вартості бренду в вартість бренду з урахуванням сукупного ризику, що враховує систематичні і несистематичні ризики, пов'язані з його формуванням і просуванням на ринок брендovаних товарів і послуг на основі аналізу фінансового стану підприємства, в тому числі результатів аналізу доходів і витрат, а також планів і прогнозів керівництва підприємства.

Комплексне оцінювання можливо здійснювати із використанням послідовної згортки аргументів, які відповідають характеристикам, що описує об'єкт оцінювання. Згортку пари аргументів можна представити у вигляді матриці. В загальному випадку аргумент згортки і елементи матриці можуть бути задані експертом як дискретними

значеннями шкали, що відповідає тому, що об'єкт однозначно інтерпретується, а складові правила виведення в матриці формалізуються у вигляді категоричних суджень, так і значеннями безперервної шкали, що відповідає модальним судженням, які можна формалізувати, використовуючи теорію нечітких множин. Можливо використання такого алгоритму розрахунків: 1) вибираються показники, які найбільш повно характеризують бренд; 2) визначається необхідна інформація за певні періоди, причому ця інформація повинна бути в повному обсязі; 3) дані показників за періодами представляються у вигляді матриці; 4) визначається максимальне значення кожного показника за періодами; 5) шляхом експертного опитування визначаються вагові коефіцієнти показників; 6) визначається рейтингова оцінка бренду підприємства за період. Рейтингова оцінка змінюється в діапазоні від 0 до 1, причому наближення оцінки до 1 вказує на те, що вартість бренду прагне до максимального значення за даний період; 7) будується графік (гістограма) вартості бренду підприємства. Відмінність рейтингової моделі від інших моделей кількісної оцінки вартості ділової репутації полягає в тому, що вона дозволяє поглянути на оцінку вартості ділової репутації з точки зору саме того ринку, де функціонує досліджуване підприємство, враховуючи майже всі її ключові чинники. По суті, дана модель обробляє маркетингову інформацію і дає на виході кількісну оцінку бренду в умовних одиницях. Модель дозволяє інтегрувати фактори вартості бренду в вартість бренду з урахуванням сукупного ризику, що враховує систематичні і несистематичні ризики, пов'язані з його формуванням і просуванням на ринок брендіваних товарів і послуг на основі аналізу фінансового стану підприємства, в тому числі результатів аналізу доходів і витрат, а також планів і прогнозів керівництва підприємства

Література:

1. Рейли Р., Швайс Р. Оценка нематериальных активов / Пер. с англ./ Р.Рейли, Р.Швайс. — М.: ИД Квинто-Консалтинг, 2005. — 791 с.
2. Годин А.М. Брендинг: Учебное пособие. — 2-е изд., перераб. и доп./ А.М. Годин. — М.: Изд.-торг. Корп. «Дашков и Ко», 2006. — 424 с.
3. Черепанов В.Ю. Анализ подходов к оценке бренда / В.Ю. Черепанов // Экономический анализ: теория и практика. — 2009. — №22. — С. 24-36.
4. Алексеев А.О., Алексеева И.Е. Математическое моделирование предпочтений экономических субъектов (агентов) // А.О. Алексеев, И.Е. Алексеева. - Управление экономическими системами: электронный научный журнал. — 2015. — №4 (76). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://uecs.ru/index.php?option=com_flexicontent&view=items&id=3441

Lebedeva Elena Nikolaevna

c. e. s., Associate Professor

Department of Economic Theory and Marketing Faculty of Economics

EI Vitebsk State Technological University

Vitebsk, Belarus

Lebedeva Mariya Alexandrovna

student

Department of Economic Theory and Marketing Faculty of Economics

EI Vitebsk State Technological University

Vitebsk, Belarus

THE PROBLEM OF UNEVEN REGIONAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Лебедева Елена Николаевна

доцент

кафедра экономической теории и маркетинга

экономический факультет

УО Витебский государственный технологический университет

г. Витебск, Республика Беларусь

Лебедева Мария Александровна

студент

кафедра экономической теории и маркетинга

экономический факультет

УО Витебский государственный технологический университет

г. Витебск, Республика Беларусь

ПРОБЛЕМЫ НЕРАВНОМЕРНОСТИ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

В современных условиях возрастает роль территориальных аспектов развития экономических систем как на макро-, так и на мегауровне, что вызывается социально-экономическими диспропорциями в региональном развитии, имеющими особую остроту в условиях кризисных явлений в экономике стран. Формируются как высокоразвитые регионы, так и депрессивные со стабильно низким уровнем заработной платы, занятостью и производительностью труда. Спад производства, рост безработицы в депрессивных регионах,

гиперурбанизация, острые экологические проблемы требуют научно обоснованного подхода к управлению региональным развитием, с целью определения надежности региональных систем, выявления узких мест и принятия адекватных мер, обоснованных управленческих решений.

Еще в начале переходного процесса в Республике Беларусь обозначились главные проблемы регионального развития. Часть из них зародилась еще в прошлые десятилетия, существенно обострившись с переходом к рынку. Другие проблемы появились позже. Среди них следует особо выделить:

проблему неравномерности регионального развития.

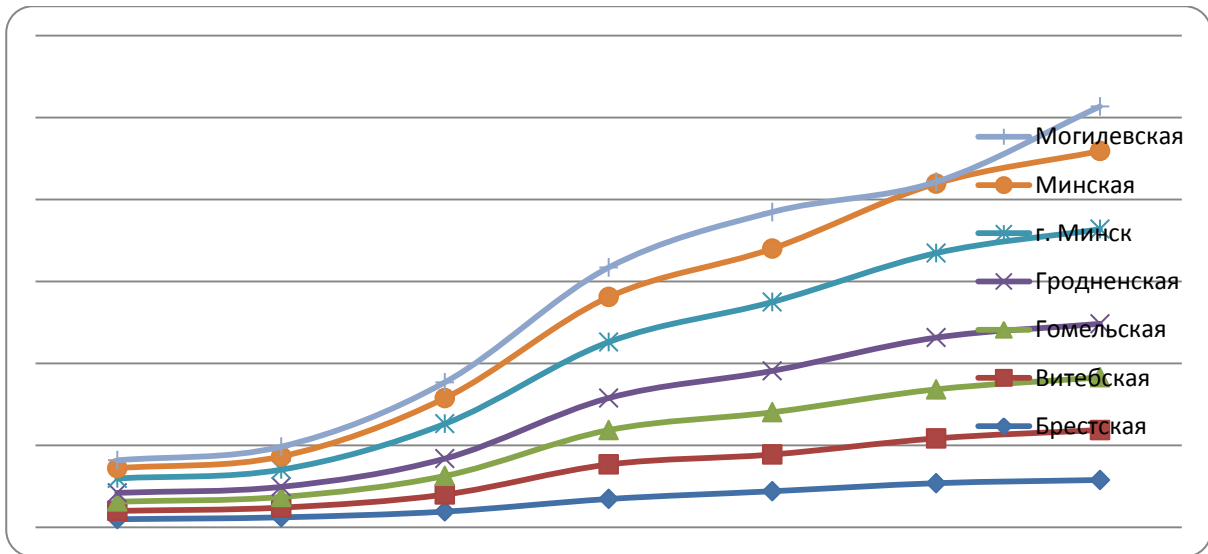
Важнейшим результатом и показателем развития региона является валовой региональный продукт (ВРП). Динамика ВРП показывает результативность работы региона и отражает процессы дифференциации экономического развития регионов и областей. Как показал анализ статистических данных по региональному развитию Республики Беларусь, сделанный автором, по всем регионам Республики Беларусь наблюдается положительная динамика роста стоимостных показателей валового регионального продукта. Однако налицо определенная неравномерность экономического развития. По расчетам автора за период 2009-2016 гг. ВРП по областям вырос в среднем в 5,5 раза по Могилевской области, в 5,6 раза по Гомельской, в 5,7 раза по Брестской, в 5,8 раза по Витебской области. В то же время по Минску за семь лет ВРП увеличился в 7 раз, а по Минской области в 7,6 раза. Таким образом, существенный разрыв в уровне развития регионов республики увеличивается с каждым годом и как следствие этого, меняется доля областей в ВВП республики.

Как свидетельствуют данные анализа за 7 лет неизменными остались доли ВРП в ВВП Республики только по двум областям — Могилевской и Гродненской. Сократился удельный вес в ВВП Гомельской (на 2 п.п.), Брестской (1 п.п), Витебской областей (2 п.п) при увеличении доли г. Минска (5 п.п.) и Минской области (1 п.п).

Вторым важнейшим показателем уровня развития регионов, является показатель валового регионального продукта на душу населения. Показатель ВРП на душу населения считается показателем уровня доходов и, одновременно — это показатель производительности труда региона.

Как показал анализ статистических данных, наиболее высокие темпы роста за исследуемый период продемонстрировала Минская область. ВРП на душу населения за 7 лет увеличился здесь в 7,6 раза, у г. Минска рост составил 6,6 раза, затем следуют Гродненская и Витебская области. В Брестской, Гомельской и Могилевской областях показатель ВРП на душу населения увеличился в 5,7 раза (рис. 2). Различная результативность работы регионов неизбежно приведет к закреплению существующего разрыва в региональном развитии, к нарастанию различий в уровне жизни населения.

Рисунок 1. Динамика ВРП на душу населения по областям Республики Беларусь

Источник: разработано автором на основании [1].

Второй важнейшей проблемой регионального развития республики является существенная дифференциация уровня безработицы по областям, в основе которой лежат различия в возможностях трудоустройства в больших и малых городах и областных центрах (табл.1).

Таблица 1. Динамика численности безработных, в % к трудоспособному населению

Область	На 01.01.2013	На 1.01.2014 г.	На 01.01.2015	На 1.09.2016 г.
Брестская	0,9	0,6	1,1	1,3
Витебская	0,7	0,7	1,1	1,1
Гомельская	0,7	0,7	1,2	1,0
Гродненская	0,6	0,6	1,1	1,0
г. Минск	0,2	0,2	0,6	0,6
Минская	0,4	0,5	0,9	0,9
Могилевская	0,6	0,7	1,1	1,0
Республика Беларусь	0,5	1,2	1,0	1,2

Источник: авторская разработка на основании [1].

Наименее благополучной с точки зрения безработицы является Брестская область на ее долю приходится 17% безработных от их общего количества. Хотя в целом показатели уровня безработицы остаются достаточно низкими, однако за последние 12 месяцев темп роста количества безработных в Беларуси оказался самым высоким в сравнении с другими государствами постсоветского пространства [2].

В целом, можно сделать вывод, что в настоящее время в Республике Беларусь не в полной мере созданы условия для устойчивого инновационного и социально ориентированного развития регионов. В процессе анализа социально-экономической региональной политики Республики Беларусь были выявлены следующие проблемы:

во-первых, это усиление неравномерности регионального развития

белорусской экономики. Анализ динамики ВРП за ряд лет позволил выявить характерную тенденцию увеличения доли в ВВП республики города Минска и Минской области, при сокращении удельного веса валовых региональных продуктов других областей;

во-вторых, серьезной проблемой социально-экономического развития национальной экономики Республики Беларусь является дифференциация уровня региональной производительности труда и связанные с ней различия в уровне доходов населения областей. Наряду с относительно благополучными, по меркам Беларуси, регионами возникли депрессивные зоны с более низким уровнем доходов;

в-третьих, наблюдается социально-демографическая деградация малых областных городов и связанная с ней существенная региональная дифференциация уровня безработицы, вызванная региональными различиями в возможностях трудоустройства в больших и малых городах;

Еще одной серьезной проблемой стабильного и устойчивого регионального развития белорусской экономики является сохранение значительного межрегионального неравенства в возможностях разных регионов по сбору налогов, вызванное различиями в уровне экономического развития. Подобное неравенство особенно заметно на уровне административных районов.

В процессе совершенствования региональной политики Республики Беларусь для решения вышеобозначенных проблем особое внимание необходимо уделить: во-первых, развитию градообразующих предприятий. Изношенность технологического оборудования большинства из них достигла критического уровня, что делает выпускаемую ими продукцию неконкурентоспособной.

Во-вторых, снижению напряженности ситуации и решению социально важных для малых городов задач будет способствовать организация общественных работ, в том числе в коммунальном хозяйстве, на строительстве объектов социальной инфраструктуры и в сфере услуг.

В-третьих, в сфере региональной кадровой политики, особое внимание следует обратить на формирование условий для закрепления молодых специалистов в регионах, особенно в учреждениях здравоохранения, образования, культуры и спорта.

В-четвертых, необходимо снизить высокий уровень административной зависимости нижестоящих уровней власти от вышестоящих, что существенно сдерживает развитие местного самоуправления. Наделение местных органов власти большим объемом властных полномочий и расширение их финансовых и управленческих функций будет способствовать успешному развитию человеческого потенциала на местах, расширив возможности населения в поиске решений насущных проблем. Необходимо создание институциональных, социально-экономических, организационно-психологических условий для проявления инициативности органов местного управления и самоуправления в решении задач социально-экономического развития территории, с целью ограничения тенденции к бюрократизации деятельности органов местного управления и самоуправления.

Все эти меры должны быть обеспечены надежным финансированием за счет перераспределения централизованной части средств государственного фонда занятости населения в регионы с критической ситуацией на локальном рынке труда и подкреплены разработкой специальных программ по развитию городов с монопрофильными градообразующими предприятиями.

Литература:

1. Национальный комитет по статистике. Официальный сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.belstat.gov.by> – Дата доступа: 06.09.2015.
2. Евразийский фонд: время иждивенчества должно быть закончено. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://news.tut.by/economics/502000.html> – Дата доступа: 8.11.2016 г.

Lesyuk Alyona Stanislavivna
Postgraduate of the finance and credit department
Faculty of accounting and finance
Poltava State Agrarian Academy
Poltava, Ukraine

THE BANKRUPTCY COMPANY: NOTION, SIGNS AND MEASURES TO PREVENT

Лесюк Альона Станіславівна
аспірант кафедри фінансів і кредиту
факультет обліку та фінансів
Полтавська державна аграрна академія
м. Полтава, Україна

БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ

В сучасних умовах, що характеризуються політичною і економічною нестабільністю, недосконалістю правового та податкового законодавства діяльність українських підприємств може бути ускладнена різними кризовими ситуаціями, які в подальшому призводять до неплатоспроможності або банкрутства. Тому на сьогоднішній день в Україні спостерігається збільшення кількості неплатоспроможних підприємств, що є наслідком фінансової кризи, від якої потерпають підприємства та економіка держави в цілому.

За нашими дослідженнями, у законодавстві України не розмежовуються поняття «банкрутства», «неспроможності» та «неплатоспроможності», при цьому у визначенні «неплатоспроможності» застосовується термін «відновлення платоспроможності», який характеризує процедуру санації боржника (рис. 1).

У процесі діяльності підприємства під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників з'являються певні ознаки, які характеризують його нестабільний стан:

- зниження попиту на продукцію підприємства;
- втрата споживачів продукції підприємства;
- зниження цін та прибутковості виробництва;
- неритмічність виробництва;
- неповне використання виробничих потужностей;
- збільшення витрат на виробництво й реалізацію продукції;
- збільшення обсягу неліквідних оборотних активів;
- порушення термінів виконання зобов'язань;
- зниження котировок цінних паперів (за наявності);
- скорочення робочих місць;
- підвищення конфліктності в колективі підприємства;
- зниження продуктивності праці.

Рис. 1. Сутність поняття «банкрутство», «неплатоспроможність» та «неспроможність»

Джерело: авторська розробка

Нами розроблено заходи запобігання банкрутства в підприємствах, які складаються з чотирьох взаємопов'язаних напрямів: 1) моніторинг фінансового стану підприємства; 2) перегляд маркетингової стратегії підприємства; 3) перегляд маркетингової стратегії підприємства; 4) реорганізація діяльності (рис. 2).

Рис. 2. Заходи щодо запобігання банкрутств підприємств

Джерело: авторська розробка

Таким чином, запропоновані заходи спрямовані на виявлення ознак ймовірності настання банкрутства та створення відповідних передумов для їх своєчасного запобігання і подолання з метою забезпечення прибутковості та конкурентоспроможності підприємства.

Lysi Igor Olehovych

graduate student

Department of Hospitality, Restaurants and Resorts Business

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Scientific adviser – Sc.D., Prof. Klapchuk V.M.

THE WAYS OF THE TOURISM ADAPTATION FOR MONUMENTS OF CASTLE ARCHITECTURE IN UKRAINE

Лысый Игорь Олегович

аспирант

кафедра гостинично-ресторанного и курортного дела

Прикарпатский национальный университет им. Василя Стефаника

г. Ивано-Франковск, Украина

Научный руководитель – д-р ист. наук., проф. Кланчук В.М.

ПУТИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ПАМЯТНИКОВ ЗАМКОВОЙ АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ

Среди разнообразия историко-культурного наследия особое место занимают памятники оборонного строительства — фортификационные сооружения разных типов (замки, укрепление дворцы, оборонительные башни и т.д.). На протяжении многих веков роль этих объектов была ведущей для развития городов и городков, они были основным стержнем их общественно-политической и экономической жизнедеятельности, но не сейчас, когда они потеряли свое милитаристское значение. К примеру, только на территории Украины до сегодняшних дней сохранились около 300 замков (около 2/3 от общего количества расположены в Западной Украине), которые видятся особенно аттрактивными историко-культурными объектами. Однако алгоритм использования замковых комплексов в туризме является теоретически необоснованным и законодательно незакрепленным процессом. А поиск новых путей оптимизации туристического использования фортификационных сооружений выглядит чрезвычайно важным и необходимым исследованием.

Исходя из современного уровня развития замкового туризма Украины и существующих проблем туристической интеграции памятников замковой архитектуры, наиболее целесообразными и рентабельными путями оптимизации рекреационной адаптации замков можно выделить следующие (в порядке возрастания необходимых объемов финансирования):

1. Теоретическая разработка и практическое внедрение инновационных замочно-туристических маршрутов, а также расширение тематики старых, которые должны представлять не только замковые сооружения конкретного региона страны, но и отражать исторические и этнокультурные особенности.

2. Увеличение количества мероприятий событийного туризма, которые организуются на территории объектов замкового строительства. В первую очередь — это различные фестивальные действия (этнографические, гастрономические, исторической реконструкции и т.п.). А также туристические мероприятия — локальные и региональные выставки и ярмарки, туристско-информационные акции и др. При этом почти все замковые сооружения, независимо от сохранности, могут использоваться для вышеупомянутых туристических мероприятий, но при условии надлежащей транспортной доступности и отсутствия аварийного состояния. Перспективным вектором для украинских замков является развитие этнофестивалей, к которым можно отнести гастрономические фестивали этнической кухни (в первую очередь — для замков Закарпатья), литературные, театральные, хореографические, фольклорно-этнографические, музыкальные фестивали, праздники народных ремесел и промыслов, фестивали традиционных народных танцев и т.п.

3. Полная или частичная музеефикация замков, независимо от состояния физической сохранности. Целесообразным видится два направления:

- Внутренняя музеефикация хорошо сохранившихся объектов, помещения которых пригодны для размещения музейных экспозиций. Видовое направление может быть разным — от общих до узкоспециализированных (например, музеев старинного оружия и оружейного искусства, рыцарства и т.п.) музейных учреждений. Уже существуют удачные примеры — памятники в Каменце-Подольском, Хотине, Золочеве, Олеско, Луцке, Ужгороде, Мукачево и др. Главная проблема — неудовлетворительное состояние сохранности других замков.

- Внешняя музеефикация — скансенизация (от швед. skansen — «музей под открытым небом»), для которой можно использовать все без исключения сооружения, даже почти полностью разрушены. Важным при этом является консервация сохранившихся элементов замка, упорядочения призамковой территории, обеспечение надлежащего транспортно-коммуникационного доступа и создание информационных стендов и вывесок.

4. Функциональное приспособление замковых памятников под объекты туристического направления: заведения размещения и питания, туристско-развлекательные, выставочные и презентационные центры, хотя спектр таких учреждений может быть и более широким. К примеру, с 1990 г. только в Венгрии открывалось более 70 отелей разной категории бывших резиденциях венгерской знати, а в Европе более чем 1500 восстановленных замках и аналогичных сооружениях уже сегодня функционируют различные гостинично-ресторанные и развлекательные заведения [3, с. 2]. Однако внедрение европейского опыта в украинских реалиях выступает сложной задачей из-за:

- Низких показателей физической сохранности замков страны (почти 90% памятников находятся в руинах);

- Практического отсутствия реконструкционных, реставрационных и даже консервационных работ, хотя все теоретико-методические предпосылки существуют — основная часть замковых сооружений обладает разработанными инженерно-архитектурными планами;

- Минимального уровня финансовой поддержки со стороны властных структур, что объясняется вливанием средств в сферу охраны и восстановления историко-архитектурных памятников по остаточному принципу;

- Нежелания внутренних и внешних инвесторов вкладывать значительные средства в долгосрочные перспективные, но в то же время очень рискованные проекты, учитывая негативные политическую (военные действия) и социально-экономическую (экономический кризис, уже «традиционные» коррупция и бюрократия) ситуации в Украине.

Этнокультурная уникальность и разнообразие украинских регионов, где сконцентрирована значительная часть замков, позволяет адаптировать памятники под заведения этнографического профиля: этноотели, этнорестораны, мастерские традиционных народных ремесел (например, наиболее оптимальными вариантами для замков Галичины и Подолья является ковка, каменярства и ризьбярство, для замков Закарпатья и Одесской области — виноделие). Суть замысла заключается в функциональной реорганизации сооружений замков для текущих потребностей, в которых доминируют традиционные региональные этнические мотивы во внутреннем и внешнем оформлении, но при условии полного соблюдения аутентичности первоначального вида. По мнению автора, комбинационный подход позволит не

только сохранить замки, но и привлечь внимание к забытым или даже утраченным народным промыслам и ремеслам, что, несомненно, заинтересует туристов.

Таким образом, основными направлениями расширения туристического использования замков Украины является разработка инновационных замочно-туристических маршрутов, расширения географии проведения мероприятий фестивального и событийного туризма, внутренняя и внешняя музеефикация, а также функциональное приспособление под заведение туристского профиля. А учитывая тот факт, что каждый регион Украины, где они расположены, имеет специфические историко-этнографические особенности, которые проявляются в многообразии местных национальных обычаев, традиций, обрядов, фольклора, языка, то это формирует огромный потенциал для развития такого перспективного для государства вида туризма как этнический. Удачное сочетание аттрактивных особенностей замковых сооружений Украины с этнографическими особенностями регионов позволило бы превратить даже почти несохранные объекты на настоящие туристские дестинации.

Литература:

1. Аніпко Н. Музеефікація середньовічних замків і фортець України як об'єктів екскурсійної діяльності: сучасний стан і перспективи / Н. Аніпко // Географічна наука і практика: виклики епохи: матер. Міжнар. наук. конф., присвяченій 130-річчю географії в Львівському університеті (м. Львів, 16–18 травня 2013 р.). – Львів [б. в.], 2013. – Т. 3. – С. 252–256.
2. Аніпко Н. Фестивальний туризм в середньовічних замках та фортецях Карпато-Подільського регіону України / Н. Аніпко // Таврійський економічний журнал. – 2013. – № 2. – С. 19–23.
3. Білецька І.М. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні / І.М. Білецька // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2011. – № 31. – С. 104–112.
4. Бордун О.Ю. Стан та перспективи замкового туризму в контексті стратегічного розвитку туристичної галузі західного регіону України / О.Ю. Бордун, С.В. Білоус // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2 (4). – С. 9–14.
5. Веприк Н.П. Середньовічні замки та фортеці України як об'єкти туризму / Н.П. Веприк, К.В. Зелена // Вісник наукових досліджень. Сер. «Туризм». – 2006. – Вип. 2. – С. 86–89.
6. Жердьов А.Є. Фортифікаційні споруди у системі об'єктів туристсько-рекреаційної діяльності / А.Є. Жердьов, В.Ю. Притков // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 19. – С. 143–148.
7. Кальницкая Е.Я. Новые пути музеефикации памятника архитектуры / Е.Я. Кальницкая // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – № 75. – С. 123–131.
8. Лисий І.О. Перспективи розвитку замкового туризму в Івано-Франківській області / І.О. Лисий // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. «Історія». – 2015. – Вип. 2. – Ч. 4. – С. 155–158.
9. Омельчук Б.А. Вивчення, збереження та використання замків та фортець Західної України: історичний аспект / Б.А. Омельчук // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. «Держава та армія». – 2012. – Вип. 724. – С. 74–80.

10. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження [Текст] : навч. посібник / М.Й. Рутинський. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.

Мандзяк Оксана Миколаївна

аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв

асистент кафедри готельно-ресторанного бізнесу

Київський національний університет культури і мистецтв

Київ, Україна

Салата Галина Володимирівна

кандидат історичних наук

директор коледжу Київського університету культури

Київський університет культури

Київ, Україна

THE SYSTEM OF COMMUNICATION OF STAKEHOLDERS IN HOSPITALITY

СИСТЕМНА КОМУНІКАЦІЯ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Постановка проблеми. Системна комунікація у сегменті аналізу та контролю соціально-комунікаційного та бізнесового інтересу до компанії зацікавлених осіб та співпраця з ними — один із способів залучення уваги до компанії на систематичній основі та один із способів порівняння зовнішніх впливів з точки зору їх потужності і рівня інтересу.

Вивчення зацікавлених сторін щодо бізнесу може допомогти визначити області, в яких може бути конфлікт між організацією та групою або групами зацікавлених сторін, а також питання, які можуть створити конфлікт між різними групами зацікавлених сторін. Перехід України до сталого економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасної практики взаємодії держави і бізнесу, а також бізнесу і суспільства, які б дозволили посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема означеної проблеми була неодноразово предметом наукових розвідок суспільствознавців, втім дослідники відзначають, що незважаючи на широку розробку проблеми, серйозних кроків у цьому напрямку ще не зроблено [1-3, 7-8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно коригуватись контентом «потужність-зацікавленість» для отримання власного сегменту зацікавлених сторін, щоб допомогти вирішити ряд контрольних напрямів в окресленому аналізі: зацікавлені сторони бізнесу — які вони?; які з суб'єктів зацікавлених сторін потребують пильної уваги?; діяльність яких зацікавлених об'єктів бізнесу необхідно тримати на контролі?; які зацікавлені сторони необхідно інформувати і як це робити?; латентне керівництво зацікавлених сторін бізнесу, яким

воно має бути?, які переваги або недоліки такого підходу в аналізі зацікавлених сторін?

У роботі здійснена спроба охарактеризувати комунікаційно-проектну співпрацю зацікавлених сторін готельно-ресторанного бізнесу; виявити прогалини та вказати на шляхи їх вирішення; наголосити на вагомій ролі зацікавлених сторін бізнесу в їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Класичною і водночас досить умовною картою зацікавлених сторін є схема, що складається з трьох овалів, які представляють різні рівні власне, зацікавлених сторін (осіб): в центрі першого сегменту — суцільний овал з написом «компанія», «моя компанія», «мій бізнес», або «Ваша компанія» і т.д і т.п.; другий овал обрамляє перший, який розділений на чотири сегменти, а саме: у верхньому лівому кутку — «клієнти», зліва внизу — «постачальники», внизу праворуч «акціонери», у верхньому правому кутку — «співробітники»; третій овал обрамляє другий овал і також поділений на чотири сегменти: на вершині овалу — «конкуренти», сегмент лівий — «групи споживачів», нижній сегмент овалу — «держави», сегмент з правого боку — «ЗМІ» (засоби масової комунікації) [2, 5].

Зазначені групи зацікавлених сторін – основа успіху і (або) банкрутства будь-якого бізнесу, та готельно-ресторанного зокрема. Зацікавленими сторонами є окремі особи або групи, які мають бізнес-інтереси, право власності або організації та замовників, постачальників, працівників (співробітників), акціонерів, що є прикладом первинних груп зацікавлених сторін. Кожен має інтерес в тому, як організація (бізнес) виконує або взаємодіє з ними. Ці зацікавлені групи можуть отримати зиск з успіху компанії, але можуть і потерпати від її помилкової діяльності.

Вторинні зацікавлені сторони, або «конкуренти», «ЗМІ», «держави», «групи споживачів» також є важливими, оскільки вони можуть вчиняти дії, які можуть зашкодити або допомогти бізнесу. До вторинних зацікавлених сторін також входять представники уряду (особливо з допомогою контролюючих органів), профспілок, неурядових організацій, діяльність політичних ініціативних груп та ЗМІ [4].

У XXI ст. діяльність бізнесу все більш зорієнтована та будується на основі корпоративної соціальної відповідальності. Термін «корпоративна соціальна відповідальність» екстраполює означення й на багато інших дотичних термінів, наприклад «корпоративна етика», «корпоративна відповідальність», «корпоративний бізнес» та ін.

Якщо бізнес вибудовує етично-соціальні складові своєї діяльності та інтегрує їх у свою бізнес-модель, то це в кінцевому результаті, трансформується у саморегулюючий механізм, який спрямовує, контролює і забезпечує дотримання законності, професійної етики і норм при здійсненні підприємницької діяльності, що забезпечує обслуговує інтереси зовнішніх і внутрішніх зацікавлених сторін. Іншими словами, мета соціально-відповідального бізнесу досягається тоді, коли його діяльність відповідає або перевершує очікування всіх зацікавлених сторін [4].

Згідно вище описаної схеми, корпоративну соціальну відповідальність можна розділити на чотири критерії: економічна, правова, етична і дискреційна відповідальності. Так, економічна відповідальність: інститут «бізнес» – це, перш за все, основний економічний осередок суспільства. Його відповідальність полягає в тому, щоб виробляти товари і послуги, які суспільство потребує, щоб максимізувати прибуток для своїх власників і акціонерів [3].

Юридична відповідальність: цей сегмент характеризує суспільно важливий аспект корпоративної поведінки. Бізнес має виконувати свої економічні цілі (плани, стратегії) у межах правового поля: скажімо, правові вимоги громади, що нині формується в сучасній Україні, державних органів влади, регулюючих органів. Організації, які свідомо порушують закон, порушують взаємозв'язок виконавців у цій категорії: навмисне виробництво неякісного товару або послуг, незаконні проведення робіт і т.д. Правові санкції можуть включати в себе також і публічні вибачення, і корпоративні вибачення.

Етична відповідальність: це поведінка, яка не обов'язково закріплена в законах (нормативно-правових актах) та не може слугувати прямим економічним інтересам організації [6]. Етична відповідальність осіб організації повинна бути заснованою на принципах рівності, справедливості й неупередженості, поваги прав особистості та ін.

Дискреційна відповідальність: є суто добровільною, і керуючись етикою бізнесу, підприємство може вносити внески до соціального контенту, що не передбачені податковою системою та іншими фіскальними органами країни. Дискреційні заходи включають, скажімо благодійні внески. Дискреційна відповідальність — це вищий критерій соціальної відповідальності, тому що вона виходить за межі соціальних очікувань, щоб сприяти добробуту спільноти [7].

Вище приведені різні типи зацікавлених сторін, їх значення, вплив, сила і інтерес дають підстави скласти перелік кроків, які бізнес повинен систематично опрацьовувати, щоб зрозуміти і задовольнити потреби зацікавлених сторін. Наприклад, зацікавлені сторони: хто вони?, яким чином необхідно скласти карту-схему для їх систематичного аналізу та прогнозування?, за якою формою їх необхідно розставити у карті-схемі?, на якій паритетній основі можливо спілкуватися з ними?, як виміряти свій успіх?

Для успішної роботи бізнесу необхідно створити свій власний контрольний список дій — максимум десять контрольних «точок». Зацікавлена особа — це особа або група, яка отримує зиск з бізнесу або є частиною бізнесу, таких як: клієнтів, співробітників, постачальників і акціонерів, які зацікавлені в щоденному управлінні компанією та держава, групи споживачів, конкуренти та засоби масової інформації зацікавлені в тому, що відбувається в компанії.

Успіх залежить від того, що рухає кожним з цих зацікавлених сторін і підтримує їх інтерес до компанії, наприклад: «працівники» прагнуть: до вчасної оплати праці; отримати професійне (можливо, сертифіковане) навчання, щоб додати його, скажімо до резюме; фінансові мотиваційні стимули (для зменшення ризиків із соціальних незадоволень); «клієнти» і «споживачі» зацікавлені у справедливому ціноутворенні, якості і кількості товарів, рекламі, ЗМІ, опитуванні і схвальних відгуках; «постачальники» покладають свої зиски на продаж свого товару, тому компанії необхідно вести точний, якісний, кількісний контроль у цій справі. Причому, рекламні витрати, наприклад, розподілити за взаємною вигодою з постачальником [4].

«Акціонери» зацікавлені в прибутках з інвестицій та отримання повідомлень з чіткою калькуляцією, про збитки; «державна» зацікавлена в податках і регулюванні; для підтримання балансу з «конкурентами» розподіляють, наприклад рекламні витрати та ін.; «ЗМІ»: хороші і погані новини, як реклама для збільшення, чи зниження негативної інформаційної політики бізнесу, прихована реклама бізнесу та ін.

Висновки і пропозиції. Однією з найбільших проблем у веденні бізнесу в світі сьогодні є сталість, стійкість підприємства. Кожній компанії доводиться шукати способи, з допомогою яких стійкість може бути досягнута за допомогою бізнес-практик.

Сталий розвиток важливий не тільки для суспільства — це дуже важливо для успіху бізнесу, особливо готельно-ресторанного. Є багато ризиків бізнес-операцій, як внутрішньосегментні так і світового масштабу: бідність, глобальне потепління, зміна клімату, локальні воєнні конфлікти, прихована інформаційна реклама, тому їх необхідно вирішувати, а не приховувати чи відкладати заради економічного зиску, щоб вплив цих проблем не стосувався бізнесу для його сталого розвитку.

За переконанням Роберта Лейна Голови і Головного виконавчого директора корпорації «Deere & Company» — однієї з найбільших компаній у світі з виробництва сільськогосподарської і спеціалізованої техніки, а також промислового обладнання, «якщо у Вас немає чесності і порядності, Ви не зможете розвивати ефективні відносини з будь-якою із зацікавлених сторін» [7].

Література:

1. Орлова Н.С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні: Монографія / Н.С. Орлова, А.О. Харламова. – Донецьк: Издательство, 2014. – 250 с.
2. Davis K. (1973), The Case for and against Business Assumption of Social Respo-s, The academy of management journal, vol. 16, no. 2, pp. 312-322
3. Fauzi H. (2010), «Triple Bottom Lin» as «Sustainable Corporate Performance»: A Proposition for the Future, Sustainability, pp. 1345-1355
4. Future Learn. – URI: <https://www.futurelearn.com/courses>
5. Salata G. Contemporary Ukraine: An Essay on the Asymmetry of State Policy in the Field of Librarianship / G. Salata // PATH OF SCIENCE International Electronic Scientific Journal. – 2016(2). – No 12. p. 1.1. – 1.6. DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-1>
6. Salata G. Ecological imperative in the context of sustainable human development / G. Salata // Уральский научн. вестник. – Уральск: 2012. – Том: I. – 75 с. – С. 3 – 9.
7. Stakeholders and Corporate Social Responsibilityhttps. – URI: <https://totalqualitymanagement.wordpress.com/2009/03/12/stakeholders-and-corporate-social-responsibility/>
8. Total Quality Management (2009) Stakeholders and Corporate Social Responsibility, Viewed on January 17, 2015. – URI: <https://totalqualitymanagement.wordpress.com/2009/03/12/stakeholders-and-corporate-social-responsibility/>

Nod Myroslava Yosypivna

PhD student

Chair of Economical Cybernetics

Faculty of Economics

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Ivano-Frankivsk, Ukraine

INNOVATIVE APPROACH TO FORMATION OF REGIONAL TOURISM CLUSTERS

Нодь Мирослава Йосипівна

аспірант

кафедра економічної кібернетики

економічний факультет

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ

Кластери стали надзвичайно важливою рушійною силою розвитку регіонального туризму. Зацікавлені підприємства сфери туристичних послуг об'єднуються в організації та асоціації для управління, планування і просування інтегрованих напрямків і консенсусних шляхів політики. В результаті співпраці ці кластери надають місцевим підприємствам і співтовариствам (як правило, малим і середнім підприємствам туризму) бізнес-можливості, частку на ринку, імідж, експозиції, фінансування та інвестиції, які не були б доступні в іншому випадку.

Проте, в порівнянні з іншими територіальними інноваційними моделями, кластерний підхід виділяє ринок і конкуренцію понад соціальну взаємодію як фактор успіху інновацій в кластерах.

Регіональні інноваційні системи та вивчення регіонів представляють інший підхід, оскільки вони впливають з еволюційної точки зору економічного розвитку та інституційної координації. Загальноприйнятою вважається концептуалізація Портера, що визначає кластери як: "Географічні концентрації взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у суміжних галузях і пов'язаних з ними установ (наприклад, університетів, стандартизації установ, торгових асоціацій) в тій чи іншій області, які конкурують, але й спільно працюють" [3].

Варто розрізняти кластери і пов'язані з ними концепції територіальних моделей:

— промисловий кластер: сукупність галузей, пов'язаних через відносини між покупцем і постачальником за допомогою загальних технологій, покупців, каналів розподілу;

— регіональний кластер: промисловий кластер, члени якого знаходяться в безпосередній географічній близькості;

— промисловий район: концентрація підприємств, залучених до взаємозалежного процесу виробництва в рамках однієї галузі або її сегменті, які впроваджені в місцевому співтоваристві;

— інноваційне середовище: включає в себе інтенсивні зв'язки між організаціями, особливо в сферах що стосуються накопичення знань. Такі терміни, як інноваційні системи, вивчення регіонів і кластерів, заснованих на знаннях, часто використовуються в подібних контекстах;

— бізнес-мережі: підприємства з постійним рівнем взаємодії і незалежності. Такі підприємства не обов'язково є членами суміжних галузей чи знаходяться в безпосередній географічній близькості.

Кластери та промислові райони мають багато спільних рис, а саме: взаємозалежності між підприємствами, які конкурують і співпрацюють; взаємодія з суспільством і політиками. Проте, кластери заглиблені у визнання провідної ролі приватного сектора, ширше залучення учасників, сильнішу організаційну підтримку, увагу до соціальної структури та особистих відносин і значимість життєвого циклу продукту.

В сфері туризму, можна розрізняти географічні кластери (наприклад, Карпатський регіон) і кластери на основі видів діяльності (наприклад, гастрономічний туризм, зелений туризм, тощо) [1]. В Україні деякі кластери туризму можуть бути ідентифіковані відповідно до обох класифікацій одночасно, наприклад, туристичний кластер «Південне туристичне кільце» пов'язаний з морським туризмом, Карпатський регіон - з гірським, фольклорним, екотуризмом.

Територіальні моделі мережевих об'єднань і кластерів часто використовуються для опису одних і тих самих явищ. Різницю між кластерами і мережевими об'єднаннями регіонального розвитку та інновацій не завжди легко побачити, тим не менш, їм властиві певні відмінності (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика особливостей мережевих та кластерних об'єднань

Мережеві об'єднання	Кластерні об'єднання
Надання підприємствам доступу до спеціалізованих послуг за нижчою ціною	Залучення необхідних спеціалізованих послуг в регіоні
Обмежена кількість учасників	Відкрите членство
Засновані на домовленостях	Засновані на соціальних цінностях, які сприяють довірі і заохоченню до взаємообміну інформацією та досвідом
Залучення більшої кількості підприємств для спільної діяльності	Створення попиту на більшу кількість підприємств з аналогічними можливостями
Засновані на співпраці	Засновані як на співпраці, так і на конкуренції
Мають спільну бізнес-мету	Мають колективне бачення

Кластери можна класифікувати за різними критеріями. Наприклад, Енрайт виділяє кластери в залежності від їх стадії розвитку: потенційні, приховані або робочі [2].

Портер визначав важливість туристичних кластерів, так як враження туристів від відвідування об'єктів залежить не тільки від історичних пам'яток, але й особливо від якості та ефективності додаткових послуг, що були отримані під час відпочинку, таких як ресторани, готелі, транспортне сполучення, послуги в галузі культури, тощо.

Туризм являє собою системну галузь, тому кожне окреме підприємство чи об'єднання підприємств, чи то навіть навколишні чинники слід розглядати під тим самим кутом, що й більш складні взаємодіючі організаційні об'єднання та інститути.

Література:

1. Ніколаєв Ю.О. Туристичні кластери в Україні / Ю.О. Ніколаєв // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2012. - Вип. 4. - С. 336-341.
2. Enright, M. J. Regional Clusters and Firm Strategy. The Dynamic Firm: The Role of Technology, Strategy, Organization, and Regions. / Chandler A.D., Hagström P. & Sölvell Ö. - Oxford: Oxford University Press. – 2003.
3. Porter, M.E. On Competition. - Boston: Harvard Business School Publishing, 1998. – 197 p.

Onegina Victoria Mykhaylivna

Doctor of Economics, professor

Department of Economics and Marketing

Faculty of Business and Management

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Kharkiv, Ukraine

Shibaeva Nataliya Volodymyrivna

PhD in Economics, Docent, competitor for doctor's degree

Department of Economics and Marketing

Faculty of Business and Management

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Kharkiv, Ukraine

Baban Tetyana Oleksandrivna

Graduate student

Department of Economics and Marketing

Faculty of Business and Management

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Kharkiv, Ukraine

GEOGRAPHIC DIVERSIFICATION OF EXPORT BARLEY

Онегіна Вікторія Михайлівна

доктор економічних наук, професор

кафедра економіки та маркетингу

факультет бізнесу та менеджменту

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені

Петра Василенка

м. Харків, Україна

Шобаєва Наталія Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент, докторант

кафедра економіки та маркетингу

факультет бізнесу та менеджменту

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені

Петра Василенка

ГЕОГРАФІЧНА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА ЯЧМЕНЮ

Сучасна світова економіка характеризується постійними змінами в економічному та політико-правовому середовищі. Відповідно суб'єкти, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю повинні орієнтуватись в таких змінах, визначати ті шляхи, що дозволять їм зберегти та розвинути свій експортний потенціал. Одним з них є географічна диверсифікація експорту.

Виходячи з основних теоретичних положень та сучасних наукових напрацювань, географічну диверсифікацію експорту слід розглядати як процес розширення географічних напрямів експорту, асортименту, пов'язаної з цим маркетингової діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності та, як наслідок, ефективності діяльності та зниження економічних та політичних ризиків. Географічна диверсифікація експорту дає можливість компенсувати зниження або можливу втрату прибутків на одних закордонних ринках за рахунок виходу на інші. Але при цьому вона вимагає відповідних зусиль від експортерів: нових, додаткових ресурсів та необхідних компетенцій.

Традиційними ринками збуту українського ячменю залишаються ринки країн Азії та Африки (табл. 1), а саме Саудівська Аравія, Туреччина, Іран, Лівія, Йорданія, Ізраїль. В 2013 році на експорт в Саудівську Аравію приходилось 61,8% загального експорту українського ячменю. Але в продовж останніх років натуральні об'єми експорту в країну значно скоротились. З 3,2 млн тон в 2010 році до майже 1,5 млн тон в 2013 році. В 2014 році об'єми закупівель дещо збільшились, та склали майже 2,7 млн тон — це 64,4% у загальній питомій вазі експорту ячменю.

В основному Україною екпортується фуражний ячмінь, ціна на який є нижчою за продовольчий та органічний. Так, середні українські експортні ціни у 2014 році на фуражний ячмінь за тону склали майже 190 дол. США, на пивоварний — 192 дол. США, продовольчий — 262 дол. США, органічний продовольчий ячмінь — 328 дол. США. Середні експортні ціни по регіонам склали: у 2013 році при експорті в Азію — 245,3 дол. США, Африку — 248,4 дол. США, Європу — 266,9 дол. США. У 2014 році: 202,4 дол. США, 198,4 дол. США та 210,1 дол. США відповідно.

Таблиця 1. Регіональна структура експорту зерна ячменю з України

Роки	Регіони світу							
	СНД		ЄС		Азія		Африка	
	обсяг, млн. тон	питома вага, %	обсяг, млн. тон	питома вага, %	обсяг, млн. тон	питома вага, %	обсяг, млн. тон	питома вага, %
2009	0,045	0,8	0,3	5,4	4,7	86,4	0,41	7,4

2010	0,013	0,3	0,009	0,2	4,4	91,1	0,4	8,4
2011	0,004	0,2	0,09	4,1	2	92,5	0,07	3,2
2012	0,009	0,3	0,0004	0,02	2,3	89	0,27	10,6
2013	0,005	0,2	0,009	0,3	1,97	84,2	0,35	15,0
2014	0,002	0,05	0,017	0,42	3,82	91,8	0,32	7,7

Джерело: розраховано за даними Державної митної служби України

В 2014 році в п'ятірку основних країн-експортерів зерна ячменю увійшов Китай, на який прийшлося 4,3% від загального експорту ячменю — це 179 тис тон. Раніше поставки до країни не здійснювались. Між Україною та Китаєм підписано угоду про поставки зерна, що дало можливість дещо диверсифікувати експортні ринки. Необхідно зазначити, що ринок Китаю має значний потенціал для України. Загалом в Китаї щороку споживається 8-9 млн тон зерна ячменю, адже в країні досить розвинуто свинарство — поголів'я складає більше 480 млн голів. Імпорт ячменю Китаєм за останні три роки зріс з 4,9 млн тон до 7-8 млн тон. Власне ж виробництво не перевищує 1,5 млн тон зерна ячменю. Питання забезпечення продовольчої безпеки в Китаї є одним з важливих, адже необхідно нагодувати 1,36 млрд. осіб.

Питома вага України в сукупному імпорті Китаєм зерна ячменю поки що незначна — в 2014/15 маркетинговому році вона склала 3,1%. Але у України є значний потенціал. За прогнозами Міністерства сільського господарства Сполучених Штатів імпорт Китаєм ячменю складе 8 млн тон.

Поставки зерна до Китаю здійснюються виключно через Державну індустріальну корпорацію Китаю. Експортне зерно повинно обов'язково відповідати узгодженим Україною та Китаєм фітосанітарним вимогам. На перших етапах виконання контракту щодо поставок зерна з боку України на це мала право лише Державна продовольчо-зернова корпорація України, встановивши монопольне становище. Але після деяких політичних подій в Україні можливість експортувати зерно ячменю до Китаю отримали підприємства, продукція яких відповідає нормам, що затверджені Протоколом фіто санітарних та інспекційних вимог щодо експорту ячменю з України до КНР. Ця угода підписана між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральною адміністрацією нагляду за якістю, інспекції та кадастру КНР. Для того, щоб стати експортером зерна до Китаю підприємства, які планують стати експортерами, повинні пройти фітосанітарне обстеження на предмет виявлення карантинних організмів. За допомогою таких обстежень кількість експортерів ячменю збільшилась з п'яти у 2014 році до 110 у 2015 році. Таке обстеження сільгоспвиробники і Мінагропрод України зобов'язані проводити щорічно в період вегетації на предмет виявлення збудників хвороб рослин. Але за результатами 2014/2015 маркетингового року лише дві компанії по факту експортували ячмінь до Китаю. Відповідно, для того щоб українські сільськогосподарські виробники могли експортувати зерно на такий перспективний ринок як Китай, вони повинні перш за все працювати над фітосанітарною якістю своєї продукції, необхідно покращувати культуру вирощування та обробки сільськогосподарських культур. Формуючи експортні партії зерна компанії-експортери повинні враховувати вимоги країн-експортерів, на ринки яких вони планують виходити.

З боку держави, в особі Державної фітосанітарної служби України, докладаються відповідні зусилля для диверсифікації ринків збуту вітчизняної сільськогосподарської продукції. Через асоціації, об'єднання та громадські організації організовується

інформування суб'єктів господарювання щодо фітосанітарних вимог тих чи інших країн та ризиків.

З кожним роком, як торговельного партнера України, зростає роль Європейського Союзу, зокрема, для експорту агропродовольчої продукції. З 2009 по 2013 рік частка ЄС-27 в експорті цієї групи товарів збільшилась з 22 до 26%. 67% українського експорту продукції рослинництва до ЄС займають зернові злаки. Збільшенню експорту до країн ЄС сприяло застосування автономних торговельних преференцій з боку ЄС, поступова гармонізація українських стандартів з європейськими. Торговельні преференції ґрунтуються на домовленості щодо лібералізації доступу на ринок ЄС згідно з Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС. Автономні торговельні преференції передбачають скасування імпортних мит на значну кількість українських товарів, зокрема товарних груп 1-24, а також запровадження нульових тарифних квот для 16% сільськогосподарських та продовольчих товарів.

Якщо проаналізувати об'єми експорту до країн ЄС в натуральній вазі, то можна зазначити, що вони склали в 2009 році 0,26 млн тон, 2010 році — 0,009 млн тон, 2011 році — 0,08 млн тон, 2012 році — 0,0004 млн тон, 2013 році — 0,009 млн тон, 2014 році — 0,017 млн тон. Після скорочення об'ємів поставок після 2009 року спостерігається тенденція до збільшення показників з 2013 року. Необхідно зазначити, що в рамках підписання угоди між Україною та ЄС про створення Зони вільної торгівлі Україні через деякий період повинні надати безмитну квоту на експорт зерна ячменю в розмірі 0,65 млн тон. Так як Угоду між Україною та ЄС ще не ратифіковано, ЄС було запроваджено преференційний торговельний режим в рамках якого на зерно ячменю Україні було надано тарифні квоти на основі імпортних ліцензій в розмірі 250 тис тон. Але за результатами 2014 року квоту було використано в межах всього 9%, на відміну від використаних квот на зерно пшениці та кукурудзи. На 97,6% була використана квота на продукти переробки ячменю — ячмінну крупу та борошно. Причинами недовикористання квот скоріш за все є низька якість зерна, небажання виробників проходити документальні процедури для експорту в ЄС. Але, тим не менш, недовикористаний потенціал Європейського ринку залишається. Після ратифікації Угоди українські виробники можуть розраховувати на збільшення квоти на експорт зерна ячменю до 350 тис тон.

Українські виробники мають адаптувати свої виробничі процеси та стандарти до вимог ЄС для посилення своєї конкурентоспроможності на цьому ринку, збереження та розширення своїх позицій на національному ринку. Необхідно виконати ряд вимог, пов'язаних з сертифікацією продукції, приведенням її у відповідність з технічними, санітарними та фітосанітарними регламентами ЄС.

З боку ЄС для виробників надається необхідна інформація щодо стандартів та процедур оформлення експортних товарів. Так на офіційному сайті Європейської комісії експортери можуть отримати доступ до спеціального довідника, в якому чітко розписані санітарні, фітосанітарні, технічні, митні, податкові та інші вимоги до експорту. На сайті представництва України при Європейському союзі мається розділ «Центр підтримки експортерів», в якому так само можна знайти необхідну інформацію щодо експорту, також надається онлайн-допомога експортерам.

Література:

1. Коренюк Л.М. Диверсифікація виробничо-господарської діяльності агроформувань / Л.М. Коренюк// Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2016. – Вип. 88(2). – С. 279-287.

2. Міністр Мінагрополітики України Микола Присяжнюк: - «Китай став для України новим перспективним ринком збуту сільськогосподарської продукції»; - «Темпи експорту зернових цього року значно перевищили показники минулого». // Техніка і технології АПК. – 2014. - №1. С. 6.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sfs.gov.ua>

Anastasia Pavlova
postgraduate
Department of Management and Business Administration
Faculty of Economics and Management
Cherkasy State Technological University
m. Cherkasy, Ukraine
Supervisor – Doctor of Economics, professor Zakharova O.V.

FOREIGN EXPERIENCE STATE REGULATIONS SMALL BUSINESS

Павлова Анастасія Ігорівна
аспірант
кафедра менеджменту та бізнес-адміністрування
факультет економіки та управління
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна
Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Захарова О.В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Сьогодні малий бізнес є важливим сектором економіки більшості розвинутих країн світу. Він визначає темпи економічного зростання, структуру та якість валового внутрішнього продукту, формує значну його частину. Україна у цих процесах не є виключенням. Саме малі підприємства, завдяки своїй гнучкості, здатні вирішити низку соціальних та економічних задач: стимулювання розвитку конкуренції, створення додаткових робочих місць, зменшення безробіття, забезпечення розвитку інноваційного потенціалу тощо. Проте без активної державної підтримки, формування дієвої інфраструктури, зменшення адміністративних перешкод, що заважають розвитку, малий бізнес не здатен досягти помітних результатів.

Реалії сьогодення демонструють, що мале підприємництво в Україні розвивається вкрай повільно. На нашу думку однією з причин відсутності помітних результатів реформ в даній сфері є недосконала політика держави щодо розвитку малого бізнесу. Водночас існує прогресивний досвід розвинених країн світу, який мав би стати орієнтиром при її удосконаленні та розвитку.

Зарубіжні країни в процесі свого економічного розвитку накопичили великий досвід створення сприятливих умов для успішного функціонування бізнесу. Так, за

даними аналітичного доповіді «Ведення бізнесу в 2017 році» найбільш сприятливий клімат для ведення бізнесу має Нова Зеландія, яка зайняла перше місце [3; 12]. В першу десятку країн-лідерів також увійшли: Сінгапур (2 місце), Великобританія (7 місце) та Сполучені штати Америки (8 місце). У цьому ж рейтингу Україна посіла лише 80 сходинку, хоча порівняно з попереднім роком вона покращила свою позицію на три місця. Така позитивна динаміка за визначенням експертів була досягнута завдяки трьом індикаторам: реєстрація підприємств, підключення до електромереж та оподаткуванню [3; 13]. Проте більшість показників, що характеризують ступінь сприятливості клімату для бізнесу в Україні погіршилися або залишилися на тому ж рівні, а тому слід приділити більше уваги розв'язанню проблем з неплатоспроможністю, міжнародною торгівлею, реєстрацією власності, кредитуванням [3].

На сьогоднішній день Сінгапур є однією з найбільш високорозвинених країн світу, а багато фахівців вважають його найкращим місцем для здійснення підприємницької діяльності. Малі та середні підприємства Сінгапуру склали 99% від усіх функціонуючих в цій державі організацій та вносять значний вклад в економіку, формуючи біля половини валової доданої вартості, і забезпечують зайнятість 70% всього працюючого населення [10].

Економісти виділяють три основні причини зростання економіки і підприємництва в Сінгапурі [5]:

основою малого підприємництва Сінгапуру є надання різних послуг: торговельних, транспортних, комунікаційних, фінансових, туристичних та інших, які надають робочі місця для більшої частини населення країни;

законодавчими актами країни створені сприятливі умови для відкриття бізнесу і здійснення безпосередньої діяльності, які підлягають суворому виконанню. Особливі пільги розраховані на підприємців, які тільки починають свій бізнес;

наявність сприятливої економічної ситуації і привабливого інвестиційного клімату в країні завдяки пільговому податковому законодавству, спрямованому на залучення іноземного капіталу та інвестицій, відсутності мита на перерахування прибутку, гарантуванню безпеки інвестицій в економіку і т.д [5].

Уряд Сінгапуру зацікавлений в сприянні розвитку конкурентоспроможного малого бізнесу на міжнародному ринку. Підтримкою даного сектору економіки займається спеціально створене агентство «Spring», що забезпечує розробку та реалізацію різних програм сприяння малому бізнесу, розвиток підприємницьких здібностей суб'єктів бізнесу, надання консультаційних послуг, підготовку кадрів для управління бізнесом [8]. Крім того в Сінгапурі існує величезна кількість різноманітних програм з пільгового кредитування, які включають спеціальні позики, страхування кредитних ризиків, надання субсидій, фінансування навчання та підвищення кваліфікації кадрів малих підприємств [4].

З усіх фірм, що функціонують на території Сполучених Штатів, 99% складають малі та середні підприємства. Щорічно вони виробляють більше половини ВВП країни, забезпечують близько 50% робочих місць в приватному секторі, представляють 98% всіх американських експортерів, на їх частку припадає 34% експортної виручки США [9]. Мале підприємництво представлене практично у всіх сферах — в торгівлі, фінансовій сфері, у виробничому секторі, в галузі соціальних послуг, у сфері інновацій та консалтингу. Визначальним фактором, який забезпечує стабільність малого бізнесу в країні — є гнучка податкова система та заходи зі

збереження добросовісної конкуренції на ринку товарів та послуг. Питання розвитку малого бізнесу США належить до відання спеціалізованого агентства Small Business Administration (SBA) [1;7].

Основними функціями SBA є: забезпечення доступу малих і середніх підприємств до фінансових ресурсів; надання інформаційних, освітніх і консультаційних послуг; забезпечення доступу до виконання держзамовлень; захист інтересів малих підприємств [1].

Державними стратегічними напрямами політики щодо малого бізнесу є: збільшення експортних можливостей; надання допомоги в трансферті технологій; підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного бізнесу порівняно з імпортом; поліпшення доступу до довготермінових кредитів на реконструкцію, придбання обладнання, виробництво нових конкурентоспроможних товарів та послуг; поширення інформації про різні державні, регіональні й приватні програми, націлені на підвищення конкурентоспроможності малих підприємств; забезпечення аналізу і представлення інтересів малих підприємств на торгових переговорах [1].

За підсумками останніх років малі та середні підприємства Великобританії склали 99,9% від усіх функціонуючих приватних компаній. Вони забезпечують близько 60% робочих місць і формують 48% річного обороту в приватному секторі. При цьому фактором, який є визначальним у розвитку сектору малого підприємництва, є сприятливі умови для приватного підприємництва [1;6].

Питаннями розвитку малого бізнесу на національному рівні в країні займається Міністерство торгівлі та промисловості, у складі якого утворений спеціальний орган з підтримки і розвитку малих підприємств The Small Business Service (SBS), що має регіональні відділення на місцях [1; 11]. При Міністерстві функціонує Стратегічна Рада малих і середніх підприємств. Завданням SBS є: представлення інтересів та потреб малого бізнесу в уряді, розвиток і обслуговування системи підтримки малого бізнесу, пропаганда підприємництва в суспільстві, скорочення бюрократичних бар'єрів.

Державна стратегія розвитку малого бізнесу в Великобританії передбачає реалізацію наступних напрямів економічної політики: підвищення культури підприємництва і ділових відносин; активізація процесів зародження нових підприємств, створення умов для їх прискореного і подальшого розвитку; поліпшення доступу до фінансових ресурсів; залучення підприємництва до активного використання державних служб; розробка ефективних заходів державної політики і регулювання підприємницької діяльності; підвищення рівня дослідження ринку малого і середнього бізнесу, оцінки його стану [1].

У Великобританії діє жорстка система контролю над діяльністю підприємств, яка протидіє будь-яким неправомірним діям з боку бізнесу [1].

Таким чином проведений аналіз дозволив зробити висновки відносно того, що найбільш ефективно державну політику підтримки та розвитку малого бізнесу можна здійснювати через спеціалізований урядовий орган, який має достатні ресурсні можливості і повноваження. При цьому частина виконавчих повноважень делегується іншим організаційним та владним структурам. Функції всіх вищезгаданих відомств багато в чому схожі, відмінності полягають в ієрархії підпорядкованості та у взаємодії з іншими відомствами, в організаційній структурі, а також в системі відносин з партнерськими та громадськими організаціями [2].

Незважаючи на те, що вищезгадані країни мають суттєві відмінності в цілепокладанні та у виборі конкретних інструментів політики відносно малого бізнесу, все ж можна виділити деякі типові риси та тенденції, які можна спробувати застосувати на практиці в Україні. Так, для нашої країни найбільш ефективними виявилися б запозичення таких заходів:

створення спеціального органу для здійснення державної політики щодо підтримки малого бізнесу;

надання пільгових умов, фінансової та управлінської підтримки підприємцям, що починають свій бізнес;

надання довгострокових позик на пільгових умовах для розширення основного і оборотного капіталу малого бізнесу;

видача кредитів під доступні відсоткові ставки і на тривалі терміни малим підприємцям, діяльність яких є перспективною;

створення «бізнес-інкубаторів», метою яких є надання допомоги в створенні нових перспективних видів бізнесу;

сприяння в отриманні державних замовлень і надання безкоштовних професійних консультацій.

Україна має великий потенціал для розвитку малих підприємств. Тому використання світового досвіду державної підтримки допоможе подолати існуючі проблеми та забезпечити функціонування малого бізнесу як невід'ємної складової розвинутої економіки.

Література:

1. Бей О. Зарубіжні практики розробки стратегій розвитку малого підприємництва на регіональному рівні / О. Бей, Г. Томсон. – К.: К.І.С., 2013. – 48 с.
2. Митропан С.А. Мировой опыт государственного регулирования предпринимательства / С.А. Митропан // Вестник Киевского национального университета технологий и дизайна. – 2011. – № 4. – С. 163-168.
3. Украина поднялась на три пункта в рейтинге Doing Business-2017 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2016/10/25/608951/>
4. Финк Т.А. Малый и средний бизнес: зарубежный опыт развития / Т.А. Финк // Молодой ученый. – 2012. – №4. – С. 177-181.
5. Экономика в Сингапуре: значение и роль малого предпринимательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kreditbusiness.ru/foreignbusiness/72-jekonomika-v-singapore-znachenie-i-rol-malogo.html>.
6. Rhodes Ch. Business statistics // Briefing paper № 06152. 20 October 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.uk>.
7. Small Business Administration – офіційний сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sba.gov/>.
8. Spring Singapo – офіційний сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.spring.gov.sg/Pages/Home.aspx>.
9. State of SME Finance in the United States in 2015. Report of TradeUp Capital Fund and Nextrade Group, LLC. March, 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tradeupfund.com>.
10. The Singapore Department of Statistics – офіційний сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.singstat.gov.sg>.

11. The Small Business Service – офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https:// www.sbs.gov.uk](https://www.sbs.gov.uk).
12. World Bank. 2017. Doing Business 2017: Equal Opportunity for All. Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-0948-4.
13. World Bank. 2017. Doing Business 2017: Equal Opportunity for All. Economy Profile 2017 Ukraine / Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-0948-4.

Plyhach Kateryna Dmytrivna
PhD student of Economics
Cherkasy State Technological University
Cherkasy, Ukraine

Плигач Катерина Дмитрівна
PhD студентка (аспірантка) зі спеціальності 051 Економіка
Черкаського державного технологічного університету
м. Черкаси, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ВЕНЧУРНОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ СТАРТ-АП ПРОЕКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Венчурне інвестування, яке спрямоване на фінансування ризикових бізнес-проектів з потенційною прибутковістю вищою за середній рівень, є досить взаємопов'язаним з аграрним підприємництвом. Для останнього властива наявність значної кількості різноманітних ризиків, зокрема природно-кліматичних та фінансово-економічних. Зазначені ризики є особливо актуальними для вітчизняних аграрних підприємств, враховуючи відсутність розвиненої ринкової інфраструктури і обмеженість у доступі до традиційних фінансових ресурсів, зокрема, банківських кредитів.

Так, у 2015 р. підприємствами агропромислового комплексу (АПК) України було залучено кредитів на суму 14,2 млрд. грн., тобто у 1,3 рази більше порівняно з попереднім роком. Однак, серед них частка довгострокових кредитів складає трохи більше 10% (1,6 млрд. грн.) [1]. До того ж, аграрний бізнес має значний інноваційний потенціал, зокрема виготовлення екопродукції, комп'ютеризація процесу виробництва, які набули значного поширення за кордоном. Тому, забезпечення доступу представників аграрного бізнесу до фінансових ресурсів венчурного капіталу є важливою передумовою розвитку національної економіки.

АПК України володіє значним потенціалом для розвитку. Зокрема, значного поширення набуває органічне землеробство. Наприклад, підприємство «Старий Порицьк» (Волинська обл.) виробляє продукцію, яку реалізує не лише на вітчизняному, але і європейському ринку; кооператив «Еком» (Івано-Франківська обл.), скуповуючи молоко у місцевих жителів за вигідною для обох сторін ціною, здійснює переробку та виготовлення продукції, яку потім реалізує за нижчими порівняно за ринковими цінами [2].

За оцінками експертів, на сучасному етапі даний потенціал використовується менш ніж на половину. Рентабельність сільськогосподарської діяльності є досить

привабливою для підприємництва, зокрема і венчурного інвестування. Однак, на сьогодні в аграрній галузі працює не більше 7% венчурного капіталу, який функціонує в Україні [3, с. 84]. Основними причинами низької частки венчурного капіталу у фінансуванні агропромислових бізнес-проектів є наступні.

– тінізація у веденні аграрного бізнесу та відсутність зрозумілих процедур для виходу із нього, що спричинено відсутністю ринку земель сільгоспризначення, наявністю надмірного податкового і бюрократичного тиску та слабким рівнем розвитку фінансового ринку в Україні;

– відсутність на державному рівні дієвого інституту для захисту прав інтелектуальної власності, що створює перешкоди у захисті інтересів інвестора на міжнародному ринку та викликає спірні ситуації щодо незаконного використання інтелектуальної власності;

– нестача необхідної кількості фахівців у сфері венчурного фінансування, що перешкоджає ефективному пошуку відповідних інвесторів для кожного проекту, вмінню виявити найбільш інноваційні проекти та кваліфіковано провести їх оцінку і аналіз.

З метою підвищення ефективності інноваційної діяльності аграрних підприємств доцільно розвивати систему венчурного фінансування. Основними факторами, які забезпечують розвиток венчурної індустрії, є наступні: розвиток науково-освітньої бази для здійснення безперервного циклу досліджень; зрілість фінансових інститутів та ринків; політична та макроекономічна стабільність; залучення приватного капіталу в науково-технічну сферу, зокрема, зменшення мінімально необхідної суми залучення коштів фізичних осіб у капіталі венчурних фондів; модернізація аграрного сектора із формуванням нових високотехнологічних виробництв; формування нових високоприбуткових ринків цінних паперів малих високотехнологічних компаній. □

Висновки. Отже, на сучасному етапі обсяги венчурного фінансування аграрної сфери України не задовольняють повною мірою зростаючі потреби сільськогосподарських підприємств. З метою активізації діяльності венчурних фондів на аграрному ринку національної економіки необхідно: розглянути на законодавчому рівні можливість фондів здійснювати кредитну діяльність, підвищити рівень залучення ресурсів від фізичних осіб, скасувати заборону на публічне розміщення цінних паперів фондів, підвищити на державному рівні рівень захищеності інтелектуальних прав власності, створювати податкові стимули для індивідуальних інвесторів. Впровадження технологій венчурного фінансування аграрного бізнесу потребує здійснення подальших наукових досліджень даної проблематики.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>
2. Спецпроекти, онлайн-ресурс AgroPortal / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/>
3. Лупенко Ю.О. Сучасні технології венчурного фінансування аграрного бізнесу / Ю.О. Лупенко, В.В. Феценко // Облік і фінанси. - 2015. - № 1. - С. 81-87

Seredina Nika Sergeevna

*associate Professor of Department of Economy and Management
Bryansk State University of Engineering and Technological
Bryansk, Russian Federation*

Prokopenkova Vera Vasil'evna

*Senior lecturer of Department of Economy and Management
Bryansk State University of Engineering and Technological
Bryansk, Russian Federation*

MANAGEMENT OF RESOURCE POTENTIAL OF INTEGRATED ENTERPRISES

Середина Ника Сергеевна

*доцент кафедры Экономики и менеджмента
Брянский государственный инженерно-технологический университет
г. Брянск, Россия*

Прокопенкова Вера Васильевна

*Старший преподаватель кафедры Экономики и менеджмента
Брянский государственный инженерно-технологический университет
г. Брянск, Россия*

УПРАВЛЕНИЕ РЕСУРСНЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ИНТЕГРИРОВАННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ

В современной экономике устойчивое развитие предприятий жилищного строительства является результатом рационального применения имеющихся ресурсов. Успешное использование всех видов ресурсов в процессе инвестиционно-строительной деятельности стимулирует рост объемов жилищного строительства, обеспечивает получение синергетического эффекта.

Ресурсный потенциал субъектов жилищного строительства представляет собой совокупность материальных и нематериальных источников, средств, запасов, опыта, знаний, духовных качеств людей, вовлеченных в процесс строительства жилых объектов, форм организации и взаимодействия предприятий в воспроизводственном процессе, технологических процессов, организованных во времени и пространстве, которые могут быть приведены в действие в объемах, комбинациях и в сроки, определяемые потребностями рынка.

Реализация ресурсного потенциала отражает его роль в развитии интегрированных структур и акцентирует внимание на аспектах управления им в целях получения синергетического эффекта участниками жилищного строительства с целью прироста объемов строительства жилья при лимите ресурсов.

Управление ресурсами характеризует возможность целенаправленного осуществления предпринимательской деятельности, то есть оно определяет способность системы на принципах коммерческой эффективности привлекать ресурсы, обеспечивать их практическую реализацию, эффективное управление, результатом которого выступает синергетический эффект, полученный при оптимальной комбинации ограниченного количества ресурсов, выраженный в приросте объемов жилья (рис. 1).

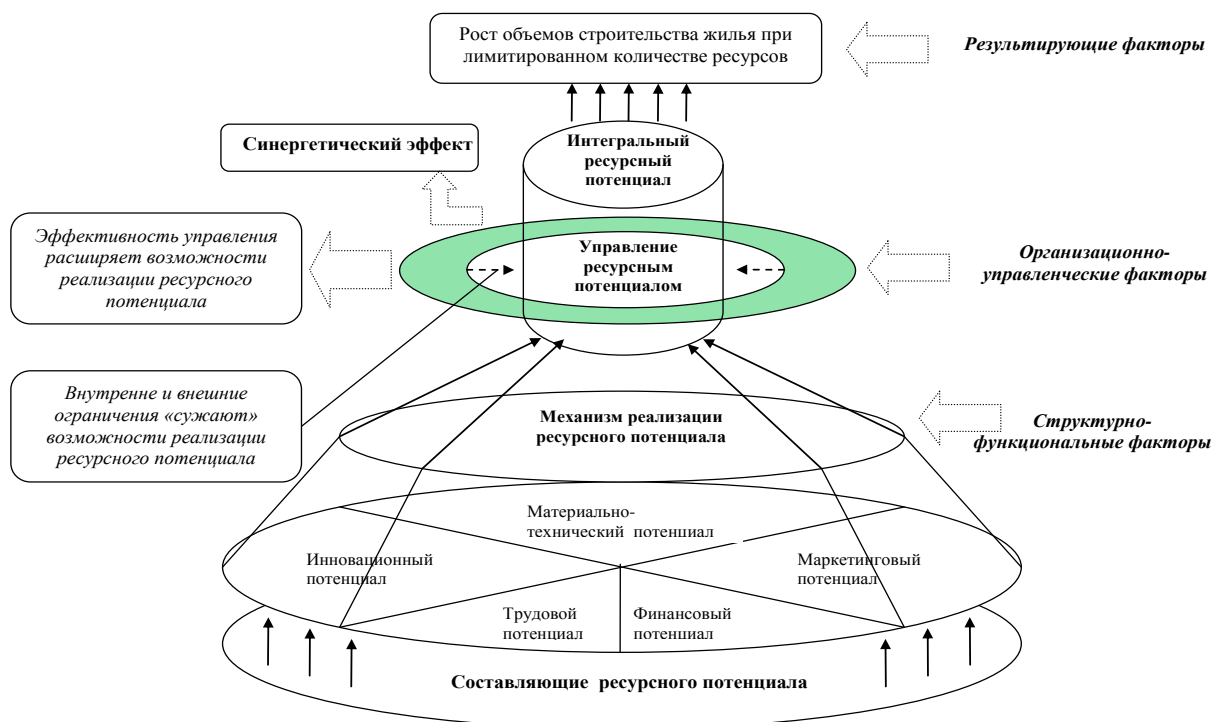

Рис. 1. Модель преобразования ресурсного потенциала

С целью обеспечения эффективности процесса управления ресурсами на предприятиях-участниках объединений должны создаваться соответствующие системы реализации указанных функций, то есть необходимо уделять отдельное внимание формированию эффективного механизма реализации ресурсного потенциала (рис. 2).

Главной целью механизма является обеспечение прироста готовой строительной продукции за счет рационального использования ресурсов при осуществлении производственной деятельности в структуре объединений субъектов жилищного строительства с учетом неопределенности и риска конкурентной среды. Взаимодействие элементов механизма позволит обеспечить реализацию циклически повторяющегося процесса, направленного на успешное осуществление деятельности от генерации идеи до дальнейшей ее формализации в новый продукт, востребованный потребителями.

Управление ресурсным потенциалом объединений субъектов жилищного строительства предполагает наличие совокупности ресурсов, инструментов, методов, процессов и механизмов управления, обеспечивающих целенаправленное развитие ресурсного потенциала, ориентированное на успешное функционирование объединений субъектов жилищного строительства, выражающееся в формировании и приросте синергетического эффекта для каждого участника интегрированной структуры.

Управление ресурсным потенциалом объединений субъектов жилищного строительства должно быть основано на «концепции многослойной полиструктуры, в которой элементы внутри каждого слоя взаимодействуют не только друг с другом, но и с элементами каждого из остальных слоев или страт-структур» [10].

Эр – эффект расчетный
 Эф – эффект фактический

Рис. 2. Структурно-функциональная модель механизма реализации ресурсного потенциала

Применительно к конкретному субъекту в структуре объединений, управление должно обеспечивать создание эффективной структуры и комбинации различных видов ресурсов и гарантировать их распределение между структурными элементами объединений, обеспечить максимальное использование ресурсов на каждой стадии производственного процесса, своевременно предоставлять информацию аппарату управления предприятия для своевременных организационно-управленческих решений.

При этом необходимо сочетать децентрализацию принятия оперативных решений, централизацию и координацию при управлении ресурсным потенциалом на всех уровнях иерархии (рис. 3).

Рис. 3. Структура управления ресурсным потенциалом

Принятие решений по любому направлению развития ресурсного потенциала должно учитывать имеющиеся возможности системы.

В качестве результирующего фактора следует считать получение дополнительного экономического эффекта от реализации ресурсного потенциала, которым может быть часть выручки от реализации продукции, полученная в результате снижения длительности производственно-финансового цикла реализации инвестиционно-строительного проекта, что приводит к сокращению транзакционных издержек, росту оборачиваемости ресурсов организации, повышению качества и снижению себестоимости продукции, позволяющих получить добавочную стоимость в цене готовой строительной продукции и увеличить объемы строительства [15].

Таким образом, рассматривая управление ресурсным потенциалом на уровне объединений субъектов жилищного строительства, следует учитывать особенности и закономерности инвестиционного и производственного процессов на уровне национальной, региональной экономики, конкретной отрасли и на отдельном предприятии. От качества управления ресурсным потенциалом в первую очередь зависит уровень инвестиционных затрат, размер получаемой прибыли и конкурентные позиции конкретных предприятий на рынке.

Литература:

1. Грабовый, П.Г., Гусакова, Е.А., Крыгина, А.М. Перспективы развития организации инновационно–технологического строительства жилья на региональном уровне / П.Г. Грабовый, Е.А. Гусакова, А.М. Крыгина // Недвижимость: экономика, управление. – 2013. – № 2. – С. 14– 19.
2. Лукманова, И.Г., Адаменко, М.Б. Формирование инновационного научно–образовательно–производственного кластера в строительной отрасли // Промышленное и гражданское строительство. – 2015. – №7. – С. 52–56.
3. Мишланова, М.Ю. Методологические вопросы оценки состояния инвестиционно–строительной сферы // Экономика и предпринимательство. – 2015. – №1 (54). – С. 745–749.
4. Лукманова, И.Г., Нежникова, Е.В. Развитие и совершенствование интегрированной системы менеджмента / И.Г. Лукманова, Е.В. Нежникова // Вестник МГСУ. – 2014. – № 6. – С. 158–164.
5. Гумба, Х.М., Кузовлева, И.А., Прокопенкова, В.В. Оценка качества системы управления инновационным потенциалом жилищно–строительного кластера / Х.М. Гумба, И.А. Кузовлева, В.В. Прокопенкова // Научное обозрение. – Москва. – 2015. – 10–2. – С.247–250.
6. Мишланова, М.Ю. Концептуализация потоковой модели системы «Строительство – среда жизнедеятельности и бизнеса» / М.Ю. Мишланова // Фундаментальные исследования. – 2014. – №8–3. – С. 688–692.
7. Баронин, С.А., Коршунов, А.С. Проблемные аспекты управления конкурентоспособностью региональных компаний–лидеров на первичных рынках жилищной недвижимости /С.А. Баронин, А.С. Коршунов // Известия Юго–Западного государственного университета. – 2011. – № 5–2 (38). – С. 265–272.

Shtoka Eugene Tymofiyovich
Postgraduate student
Department of accounting and taxation in the economy sectors
The account-economic faculty
Odessa National Economic University
Odessa, Ukraine
Scientific adviser – Ph. D. in Economics Obniavko O.V.

THE ROLE OF KNOWLEDGE IN MODERN ECONOMIC DEVELOPMENT

Євген Тимофійович Штока
аспірант
кафедра обліку та оподаткування в галузях економіки
обліково-економічний факультет
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, Україна
Науковий керівник — канд. екон. наук Обнявко О.В.

РОЛЬ ЗНАНЬ В СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

Феномен формування економіки знань активно дискутується в науковій літературі та пов'язується зі зростаючою роллю знань як фактору виробництва, джерела підвищення продуктивності праці та економічного зростання кожної країни.

Метою дослідження є визначення ознак «економіки, заснованої на знаннях», та функцій знань в економіці нового формату.

Відсутність єдиної теоретичної платформи дослідження феномену «знаннєвої економіки» призводить до використання широкого кола термінів, таких як «постіндустріальна економіка», «нова економіка», «інноваційна економіка», «інформаційна економіка», «економіка, заснована на знаннях».

Вважаємо, що найбільш точне смислове навантаження, несе термін «економіка знань» або «знаннєва економіка», так як саме він відображає масштабні зміни, що відбуваються в сучасній економіці.

Економіка знань (знаннєва економіка) за визначенням Геєця В. — це економіка, в якій і спеціалізовані, і повсякденні знання є джерелом зростання, економіка знань створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання та конкурентоспроможності [1, с. 4].

Таким чином, в сучасній економіці «знання» — це стратегічний ресурс її розвитку і джерело добробуту суспільства, що і визначає правомірність використання терміна «знаннєва економіка».

Узагальнення результатів дослідження вітчизняних та закордонних вчених [2; 3; 4; 5; 6; 7] у галузі економіки знань дозволяє відокремити наступні специфічні ознаки такої економіки:

1. Освіта стає фундаментом розвитку цієї економіки, платформою, яка сприяє формуванню компетентних, інтелектуальних працівників. Інститут освіти

перетворюється на ключовий елемент економічного і соціального успіху для будь-якого суспільства.

2. Розвинена наукова сфера стає центральним стержнем в сучасній економіці. Вона забезпечує переважну більшість нововведень у всіх сферах виробництва товарів і послуг. При цьому зростає значення фундаментальної науки, міждисциплінарних і трансдисциплінарних знань як генераторів нових ідей, знань і товарів. Наукові цінності передаються за допомогою інформаційних технологій всьому суспільству в цілому.

3. Симбіоз науки і освіти дозволяє отримати нові евристичні і синергетичні ефекти, що призводять до виникнення зростання науково-технічного потенціалу людства.

4. Висока швидкість оновлення знань і інформації, що обумовлює інноваційний характер розвитку економіки, причому знання стають фактором виробництва, що визначає «обличчя» сучасної економіки. Головним стає не просто створення нового знання, а ефективне використання його в відтворювальному процесі.

5. Інтелектуалізація праці, яка відображається в зростанні зайнятості не просто в сфері послуг, а саме в інтелектуальних галузях економіки. Чисельність працівників в сферах виробництва знань збільшується набагато більш високими темпами, ніж в тих, де переважає фізична праця. При цьому характер праці працівників трансформується з виконавчо-репродуктивного в інтелектуально-креативний. У суспільстві зростає цінність винахідливих, високоінтелектуальних і творчих фахівців.

6. Формування колективного знання (за Н.Н. Мойсеєвим — «колективного інтелекту» [8]), як результату необхідності людей думати і взаємодіяти спільно, чому сприяє розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також посилення значення освіти суспільства.

7. «Софтизація» економіки, коли нематеріальні ресурси стають важливим чинником розвитку соціально-економічної системи.

Імперативами такої економіки стають наукоємність, інтелектуалізація і інноваційність виробництва, використання нових технологій у всіх галузях і сферах.

8. Підвищення значущості людського капіталу. Головним фактором виробництва і ключовим фактором успіху компанії стає людський капітал. Людина — носій знання, інтелекту, фізичних, і інтелектуально-креативних здібностей, — є рушійною силою всіх перетворень в компаніях.

Причому особливого значення набувають неявні (приховані) знання, які невіддільні від джерела — свого носія, що визначає унікальність використання людського ресурсу для забезпечення конкурентоспроможних переваг компанії.

9. Розширення і стрімкий розвиток інфраструктури економіки знань інформаційних і комунікаційних мереж.

Використання даних технологій сприяє поширенню інформації для повторного винаходу, вони спрощують систематизацію і передачу кодифікованих знань на величезні відстані.

10. Трансформація кордонів. Ізольованість і локалізація регіонів зникають, збільшується міжнаціональна взаємодія, інтернаціоналізація економік внаслідок виникнення віртуальних потоків за рахунок інтенсивного використання інформаційно-комунікаційних технологій. Мінімізується час, трансформуються витрати. Виробництво все більше набуває транснаціонального характеру.

11. «Мережезація» економіки. Жорсткі ієрархічні структури минулого змінюються адаптивними мережевими горизонтальними структурами, що добре пристосовані до того, щоб оперативно реагувати на зміни зовнішніх умов (наприклад, такими як підприємницькі мережі, кластери, аутсорсинг тощо).

Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє здійснювати швидку передачу і впровадження знань в найбільш перспективні напрямки бізнесу, витісняючи традиційні економічні відносини в суспільстві.

Далі розглянемо функції знань в економіці нового формату. Функція економічних знань — це роль, яку вони виконують в економічній дійсності.

Основними функціями знань є такі.

По-перше, знання постають як продукт безпосереднього кінцевого споживання. Продуктивність економіки знань на будь-якому рівні її функціонування визначається саме обсягом і якістю створених нових знань. Для економіки знань самі знання є інтегральним результатом творчо-трудової діяльності людини і відповідних соціальних груп. Функція економічних знань як кінцевого продукту зазначеної діяльності безпосередньо пов'язана з прибутковістю відповідного виробника знань (в разі, наприклад, продажу формалізованого знання на ринку інтелектуальних продуктів). Кінцеве споживання нових знань, як зазначалося, також є необхідною умовою розвитку людського капіталу.

По-друге, знання (у випадку будь-якому секторі сучасної економіки) використовуються як найважливіший фактор виробництва нових знань і матеріальних продуктів споживання. Йдеться саме про фактор виробництва, а не про економічні ресурси, якими знання не є (ресурсом є економічні відомості, дані та інформація).

При цьому нові знання завжди є дефіцитним економічним фактором. Але важливо підкреслити, що зростаюча кількість нових знань для одного суб'єкта може і не стати таким для іншого суб'єкта, який має, за інших рівних умов, іншу ціннісно-сміслову і ментальну модель економічного мислення і поведінки.

По-третє, знання є засобом збереження раніше накопичених цінностей у формі, перш за все, самих же знань. Основна роль в збереженні раніше накопичених знань-цінностей належить людині, корпоративним групам і суспільству в формі, відповідно, розвитку індивідуального, корпоративного і національного людського капіталу.

Отже, інвестиції в людський капітал є основним способом збереження цінних знань та примноження національного багатства.

По-четверте, економічні знання також виступають в якості засобу здійснення трансакцій. Знання про те, як вести ділові переговори, оформляти угоди, укладати контракти, — все це і є функція знань як засобу здійснення трансакцій.

По-п'яте, економічні знання є вихідним і ключовим засобом управління на будь-якому рівні господарювання (домогосподарство, підприємство, кластер, галузь, національне господарство і світова економіка в цілому).

Суб'єкт управління, керівник або менеджер повинен знати як і чим управляти, як створювати і розширено відтворювати нові управлінські та інші економічні знання.

Будь-яке нове управлінське рішення є нічим іншим, як «згусток» нових знань.

По-шосте, економічні знання є засобом формування довіри в системі соціально-економічних взаємодій на всіх рівнях господарювання. Це відбувається саме в результаті соціалізації, поширення нових знань; це показує всім учасникам трансакцій, що ні у кого немає жодних секретів і у всіх членів корпорації загальна професійна доля. За інших рівних умов, консолідоване корпоративне співтовариство,

звичайно ж, здатне добитися більш істотних результатів творчо-трудової діяльності, ніж інші, менш «знаннєсмі» економічні структури.

Література:

1. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. Геєць // Економіка України. – 2004. – №4. – С. 4-14.
2. Авдокушин Е.Ф. О предпосылках и сущности «новой экономики» / Е.Ф. Авдокушин // Вопросы новой экономики / Вятский социально-экономический институт. – 2009. – № 3 (11). – С. 4–26.
3. Журавлева Г.П. Новый курс экономической теории[учебник: в 2-х кн.]: Основы теории трансформации экономических систем и формирования «экономики будущего» / Г.П. Журавлева. – Тамбов: Изд. дом ТГУ, 2009. – 497 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с..
5. Kelly K. New Rules for the New Economy: 10 Radical Strategies for a Connected World / Kevin Kelly. – New York, Viking Penguin, 1998. – 180 p.
6. Миндели Л.Э., Пипия Л.К. Концептуальные аспекты формирования экономики знаний [Электронный ресурс] / Л.Э. Миндели, Л.К. Пипия // Проблемы прогнозирования. – 2007. – № 3. – С. 115–138. – Режим доступа : <http://issras.ru/publication/docs/pipiya/P&M-PP-03-2007-10.pdf>
7. Ченцова М.В. Основные черты экономики знаний: теоретический аспект / М.В. Ченцова // Вестник Финансовой академии. – М., 2007. – № 3 (43). – С. 105–13.
8. Моисеев Н.Н. Информационное общество, как этап новейшей истории / Н.Н. Моисеев // Свободная мысль. – 1996. – № 1. – С. 76-82.

Sluchak Nataliya

PhD

Lecturer

Berezne forestry college

National University of Water and Environmental Engineering

Berezne, Ukraine

FORESTS AS CONDITION OF PROSPERITY

Случак Наталія Анатоліївна

Кандидат економічних наук

Викладач

Березнівський лісотехнічний коледж

Національного університету водного господарства і природокористування

м. Березне, Україна

ЛІСИ ЯК УМОВА ПРОЦВІТАННЯ

Тривала підміна понять в економічній науці (хрестоматика замість економіки) суттєво вплинула на ціннісні орієнтири. Це, у свою чергу, змінило як взаємовідносини між людьми, так і ставлення людства до природи. Пануючим став споживацький підхід, який, як правило, характеризувався бездумним і невиправданим споживанням всіх видів ресурсів без врахування потреб майбутніх поколінь. Це спричинило значні екологічні проблеми практично в усьому світі і зумовило потребу у впровадженні сталого розвитку. Важливою умовою такого розвитку є збереження і розумне використання лісових ресурсів.

Антропогенний вплив на навколишнє середовище постійно зростає. Класифікація ресурсів, яка передбачала їх поділ на вичерпні та невичерпні за даного рівня розвитку суспільства є застарілою. Сьогодні всі природні ресурси, і серед них – лісові, можна віднести до категорії вичерпних. Це зумовлює потребу у формуванні нової парадигми, яка на перше місце ставитиме планету, як єдиний організм, і не підноситиме людину з її постійно зростаючими потребами, як найвище досягнення природи.

Ліс є основним компонентом біосфери. Погіршення стану природного середовища зумовлює погіршення якості життя людини. Тому поряд з оцінкою економічного ефекту обов'язковою має бути оцінка екологічної складової діяльності суспільства.

Як важливий природоутворюючий елемент навколишнього середовища, ліси впливають на формування клімату, очищення атмосфери, захищають ґрунти, виконують функції водорегулювання. Це зумовлює підвищення ролі і значення тих видів діяльності, які прямо чи опосередковано впливають на стан лісів. Лісова галузь завдяки лісгосподарській діяльності є однією з небагатьох, які можуть зменшувати негативний вплив людини на довкілля. Лісовідновлення не лише сприяє збільшенню площ лісів, а отже й підвищенню лісистості, а й створює позитивні екстерналії для суспільства в цілому. Лісове господарство поряд із сільським є унікальним, оскільки на відміну від інших виробництв, не лише переробляє та видозмінює існуючі речовини, а завдяки природним процесам створює нові. Однією із характеристик лісових насаджень поряд із запасом деревини є приріст деревостанів. Приріст забезпечується завдяки кількісним і якісним змінам лісів, тобто завдяки біологічним перетворенням.

Лісові насадження відіграють важливу роль у забезпеченні засобів до існування і якості життя людей, забезпечуючи можливості для отримання доходу, підтримуючи продуктивність сільського господарства, продовольчу безпеку і харчування, забезпечуючи постачання чистою водою, доступних і надійних джерел поновлювальної енергії на основі лісової продукції [1, с.13].

В економічному відношенні ліс цікавить людину, в першу чергу, як джерело лісових ресурсів. Під загальним терміном ресурси в економіці мають на увазі землю, природні ресурси, капітал, працю. Суттєвою характеристикою економічних ресурсів є їх обмеженість, тобто не існує достатньої їх кількості для задоволення попиту, що, в свою чергу, висуває вимогу раціонального їх використання. Більшість лісів може бути використана для отримання більше, ніж одного виду продукції. Лісові ресурси є складовою частиною виробничих ресурсів.

Економічні вигоди підприємства лісового господарства мають від реалізації сировинних ресурсів деревного і недеревного походження. Максимальну їх кількість можна отримати при комплексному використанні лісів. Зараз основна увага

приділяється, насамперед, заготівлі деревини. Але при раціональному підході до ведення лісового господарства значні надходження можна отримати і від використання недеревних ресурсів (побічне лісокористування, допоміжні і супутні галузі лісового господарства, мисливство).

При потребі можливе врахування підліску, трав'яного та приземного ярусу. Це дозволяє максимально повно враховувати сировинний потенціал лісів (тобто враховувати не лише запас деревостану, а й наявні ягідники, посіви лікарських рослин, деревні породи, придатні для збору соку, дикорослих плодів, наявність у підліску ліщини, грибного міцелію, мисливської фауни та інше).

Як сировинна база ліси є важливою складовою економічної безпеки держави. Заготовлена лісопродукція є сировиною для цілого ряду виробництв (деревообробка, харчова, фармацевтична, хімічна промисловості та інше). Окрім цього, ліси виступають важливим елементом у створенні робочих місць, підвищенні зайнятості. Це, у свою чергу, знижує соціальну напруженість, сприяє підвищенню рівня життя населення (причому не лише районів, де безпосередньо здійснюватиметься лісовідновлення та лісозаготівля, а й тих, де проводитиметься переробка лісопродукції), зумовлює зростання відрахувань до бюджетів всіх рівнів та інше.

Позитивний вплив лісів та лісосмуг на мікроклімат, ґрунти, водорегулювання сприяє розвитку сільського господарства. Це підвищує рівень продовольчої безпеки держави.

Зростання потреби у чистій питній воді посилює значення водоохоронних та водорегулюючих властивостей лісів. Ліси сприяють нормалізації водного балансу території. Це особливо важливо зараз, коли внаслідок людської діяльності суттєво погіршилась якість водних ресурсів та зростають площі пустель і напівпустель.

Комплексна переробка деревини та відходів лісопильного виробництва сприяє зміцненню енергетичної безпеки, оскільки деревні паливні брикети є економічним, зручним, сучасним біопаливом, яке дозволяє отримувати теплову енергію без використання невідновлюваного природного газу.

Рівень використання лісових ресурсів повинен бути в межах біосферно допустимого. Це потребує чіткого розмежування демографічно обумовлених потреб та деградаційно-паразитичних.

Для кращого розуміння ролі і значення лісів необхідна їх оцінка. При виборі методів економічної оцінки природних ресурсів (а на думку ряду авторів економічній (грошовій) оцінці підлягають землі лісового фонду, лісові насадження, недеревні рослинні ресурси, соціальні й екологічні функції лісу, причому економічна оцінка повинна здійснюватись за домінуючою ознакою [2, с.39]) наявну інформацію про кількісний стан лісових ресурсів можна перевести у вартісний вираз. Це дозволить реально оцінити не лише сировинні ресурси, вилучені з природного середовища, а й потенціал лісогосподарських підприємств з врахуванням породної та вікової структури деревостану, наявності дикорослих фруктових дерев, ягідників, насаджень лікарських рослин та інше.

Література:

1. Зібцев С. Світові тенденції в управлінні лісами та використанні продуктів лісу / Сергій Зібцев // Лісовий і мисливський журнал. – 2015, №1– с.12-15.

2. Коваль Я.В. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів лісового фонду України: теорія, методологія, методика / Ярослав Васильович Коваль, Ірина Ярославівна Антоненко. – К.: РВПС України НАН України, 2004, - 163 с.

Suhina Olena Mykolaivna

Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher

*Department of Economic Problems of Environmental Policy and Sustainable Development
Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of
the National Academy of Sciences of Ukraine"*

Matyukha Volodymyr Victorovych

Cand. of Techn. Sci., Senior Sci. Researcher, Leading Sci. Researcher

*Department of Complex Evaluation and Management of Natural Resources
Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of
the National Academy of Sciences of Ukraine"*

Sunduk Anatolii Mykolaiovych

Doctor of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher, Head of Department

*Department of Problems of Economy of Land and Forest Resources
Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of
the National Academy of Sciences of Ukraine"*

Golubkov Andrii Ivanovych

Postgraduate

*Department of Economic Problems of Water Usage
Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of
the National Academy of Sciences of Ukraine"*

Scientific adviser – A.M. Sunduk, Doctor of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher

Kyiv, Ukraine

IMPROVED ECONOMIC MECHANISM OF ECOLOGIZATION OF MINING PRODUCTION AS A PRIORITY TO REDUCTION OF ECOLOGICAL- ECONOMIC DAMAGE

*Everyone is a genius at least once a year.
The real geniuses simply have their bright ideas
closes together.*

Georg Christoph Lichtenberg

Ukraine today does not manage for the world's global environmental trends and it is necessary to work above formation of effective system of the government in sphere of protection of a environment in mining regions. The mining industry of Ukraine is one of the main polluters of the environment. To solve these problems, there is reasonable optimization of the economic mechanism of ecologization of mining production (MP). Perfection of the economic mechanism of ecologization of production continues at all time proceeds, for example, in scientific works [1, 2].

The **purpose** of this article is to develop proposals for improvement the economic mechanism of ecologization of mining production for reduction of the economic damage caused to the national economy from environment pollution.

In conditions of the realization of the decentralization of authority to the rural, village and town budgets, budgets of united territorial communities, which are formed in accordance with the law and perspective plan of formation of territories of communities, supplied to 25% of the environmental tax under sub-paragraph 4.1 of Article 69.1 of the Budget Code of Ukraine. Subsidiary company “Agrobud” takes place in the village of Boryspil district of sand mining - mineral resources of local importance, and pays for 1 quarter of 121,07 UAH environmental tax on atmospheric emissions of substances in the form of their suspension of solids. That is, the local authority receives only 100,0 UAH/year. For a local community this money is scanty. At this time in Ukraine there is only an environmental tax fiscal payments and proceeds from the collection of environmental tax is not always used for the protection of nature. Environmental protection measures cost very expensively.

By economic measures of limitations are the taxation, tax incentives, and insurance. Most resourceful method in the sphere of the subsoil use will be the realization of ecologization of the mining production. To encourage of subsoil users for the introduction of low-waste production are expedient to develop the economic, and including the financial mechanism of the ecologization of the MP. In opinion of the authors of Cand. of Techn. Sci., Senior Sci. Researcher Matyukha V. and of Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina O., **economic mechanism of ecologization of the mining production** — it is set of elements (financial-credit and administrative-organizational tools) and connections between them, the cumulative use of which is intended to ensure environmentally sound subsoil use [3, 4]. That is, the **modernized mechanism of ecologization of mining production** should encourage of subsoil users for the introduction of low-waste production.

Structure of the economic mechanism of ecologization of mining production or effective instruments (levers) of economic mechanism of ecologization of mining production, which after improvements should encourage business entities to rational subsoil use, are the following:

1) **financial-credit:** taxes (for example, the mechanism of collection of environmental tax (for emissions in atmospheric air of polluting substances stationary sources of pollution, carbon dioxide emissions, discharges of pollutants in water objects, low-risk non-toxic waste of mining, etc.) exists, but these rates of environmental tax has a relatively small; such a mechanism does not encourage the subsoil users for the introduction of non-waste technology, so it is advisable to develop a new)), payments (including environmental rental payment on the basis of collecting the ecological rent [5]), tax privileges, excises, preferential credits, etc.;

2) **administrative-organizational:** the quotas, licenses (permits), regulations. For example, in the sphere of the subsoil use there is a procedure of special licenses for subsoil using for geological exploration and mining.

The improved by author of Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina O.M., the structure of the financial mechanism of realization of ecologization of mining production in the conditions of decentralization of authority consists of elements (structure of the financial mechanism of realization of ecologization of mining production in the conditions of decentralization of authority):

- financial planning and forecasting;
- financial indicators, standards and limits;
- management in the sphere of the finance and the credit;

- financial leverage and incentives;
- financial control.

In opinion of the author of Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina O.M., besides improvements of financial-credit and administrative-organizational instruments of the economic mechanism of ecologization of the MP, it is also advisable to strengthen the control of the relevant state institutions for compliance with the requirements of environmental legislation by subsoil users. The rental payment for use of the assimilative services of ecosystems will be based on collection of ecological rent (isolating of the ecological rent from profit of the managing subject).

In opinion of the authors of Cand. of Techn. Sci., Senior Sci. Researcher Matyukha V., it is necessary to understand system of methods and receptions of the organization, legal and economic regulation of processes of rational using by subsoil as the is administrative-economic mechanism of ecologization of mining production on the basis of scientifically proved management, ecological examination, complex and safe for a environment of extraction of minerals.

For maintenance in Ukraine decentralization of authority and reduction of the economic damage, caused to national economy owing to pollution of the environment, the most influential tools of the is administrative-economic mechanism of using subsoil regarding ecologization of mining production should become such market tools: formation of the market of ecological services, including carrying out of ecological audit, monitoring and ecological insurance.

Author O.Suhina offers the methodological approach to the determination of the amount of the rental payment for using the assimilative services of ecosystems — environmental rental payment — on the basis of estimation of cost of “work” of the assimilative potential of the environment. Amount of a payment for pollution of the nature should be comparable to the concrete size of ecological-economic damage (receipts from the payment of which would be enough to damages) and which would stimulate business entities to realization of ecologization of production.

It is scientifically proved, that cost of the used assimilative functions of ecosystems can be conditionally equated to cost of work of artificial installation for utilization of waste because some work performed. It is possible to compare conditionally the cost of the work of the assimilative potential of the soil for neutralizing the wooden planks (long-term rotting) and the cost of the work in the waste incineration plant “Energy” from their utilization.

For the differentiation of ecological rent and rates of ecological rental payments by the author Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina Olena developed the economized classification of assimilative services of ecosystems of the planet Earth in a place of their origin (by type of ecosystems) (with inclusion of coefficients of assimilation of ecosystems for an establishment of the size of payments for use of assimilative services of ecosystems (their monetization)) [6].

Conclusions. With the purpose of reduction of negative influence of the mining enterprises on the nature both on state, and on local levels it is necessary to apply such economic mechanism of environmental management which would motivate the mining enterprises to realization of ecologization of production. Effective instruments of the economic mechanism ecologization of mining production should be financial-credit (taxes, payments (including rental), tax incentives, excises, preferential credits, etc.) and administrative-organizational (quotas, licensing, regulations). The development of model of

the new system of environmental taxation on principles of the account of the ecological rent and mechanisms of financial equivalentiation, capitalization (transformation in the financial capital) and monetization of assimilative services of ecosystems for reduction of ecological-economic damage will promote development of the mechanism of ecologization of mining production.

References:

1. Кобушко І.М. Фінансово-економічний механізм екологізації промислового виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 “Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / І.М. Кобушко. – Суми, 2007. – 21 с.
2. Улицький О.А. Екологізація вуглевидобувного виробництва: розробка управлінських рішень на основі методу “Seven new tools” / О.А. Улицький, О.М. Сухіна, М.В. Кротинова // Економіка України. – 2016. – № 5. – С. 64–77.
3. Матюха В.В. Сучасний стан економічного механізму екологізації гірничодобувного виробництва та перспективи його розвитку / В.В. Матюха, О.М. Сухіна // Економіка природокористування: стан, проблеми, перспективи (ЕПК-2016) : збірник наук. праць за матеріалами II Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конф., 29 бер. 2016 р., м. Ірпінь. Ч. 1 [наукові статті] / Університет Державної фіскальної служби України. – Ірпінь: УДФСУ, 2016. – С. 115–121.
4. Suhina O. Economic mechanism of ecologization of mining production in conditions of decentralization of authority in Ukraine as a priority of environmental policy in the mining regions / Olena Suhina // Україна – Българія – Европейски Съюз: съвременно състояние и перспективи / Ukraine – Bulgaria – European Union: contemporary state and perspectives: сборник с доклади от V международна научна конференция, 24 September – 1 October 2016, Varna, Bulgaria. Том 1. – Варна: Издателство “Наука и икономика”, 2016. – С. 47–52.
5. Suhina O.M. Ecological rent: evaluation methodology / Olena Suhina // Innovative potential of socio-economic systems: the challenges of the global world : proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Economic), June 30, 2016, Lisbon, Portugal (NOVA University, NOVA School of Business and Economics). Part II. – Lisbon: Baltija Publishing, 2016. – P. 74–77.
6. Suhina E.N. Economized classification of assimilative services of ecosystems as the instrument of their monetization in the development CICES / Olena Suhina // From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems: proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Part I, March 25, 2016, Riga. – Riga: Baltija Publishing, 2016. – P. 226–231.

Tsurkan Iryna Mykolaivna
PhD in Economics
Department of Economic Analysis and Finance
State Higher Educational Establishment "National Mining University"
Dnipro, Ukraine

Gerasymova Iryna Yuriivna
PhD in Economics
Department of Economic Analysis and Finance
State Higher Educational Establishment "National Mining University"
Dnipro, Ukraine

TAX DEBT IN UKRAINE: STATE AND EFFECTIVENESS OF ITS ADMINISTRATION

Tax debt leads to lower budget revenues and, consequently, the imbalance of public finances, and creates significant risks for financial security. The negative impact of tax arrears on the stability of the tax system confirms the urgency of research on the effective management of tax debt and determines an objective need for its minimization.

The aim of the study is to evaluate the tax debt dynamics in Ukraine, identification of problems and suggestions for improving the administration of the tax debt.

Data analysis of indicators of tax debt of Ukraine showed that during the 2013-2015 period there was an increase in tax arrears of consolidated budget of Ukraine by more than 3.2 times from 14.4 billions in 2013 to 47.0 billions in 2015 [1].

For repayment of the tax debt by the State Fiscal Service (SFS) in 2015 were used not only measures of proactive nature but also penalties directly.

In order to work with the organization to take measures to repay the tax debt, monthly, on the basis of information system "tax unit" and the criteria of existing debt structure formed tax debt. The Department of SFS was constantly carrying out the analysis of the dynamics and structure of the tax debt in terms of taxes, terms of occurrence, and so on.

In order to prevent the growth of newly created debt and repayment of the existing tax debt on their own determined tax liabilities was conducting the following measures:

- mass-explanatory process in the media and individual work with individual entrepreneurs to comply with applicable legislation and payment of completely declared tax liabilities was conducted;
- during registration of taxpayers' unified tax, they were informed about payment deadlines and the possible consequences of non-payment or late payment of monetary obligations;
- a few days before the payment deadline alleged debtor was notified by telephone about the unpaid tax liability.

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

Weekly, an official note, was given information on the amount of newly relevant tax debt management for organizations of state tax authorities to implement urgent measures on working off a newly established tax debt. In order to calculate the estimated tax debt official note was given monthly to the management to provide lists of enterprises in which payment of the accrued amounts are not expected as the results of supervisory review and the payment of declared obligations.

The monitoring of movement of ownerless property was occurred monthly, information about this was sent to SFS Ukraine. The amount of earnings of consolidated budget from the sale of ownerless property was 37.2 million UAH in 2015. Revenues from realization of debtors' property, which was in tax lien amounted to 32.6 million. Due to the measures that were taken to repay the tax debt to the state budget was received 19.7 billion UAH in 2015, that 11.5 billion UAH more than in 2014 [2].

During 2015 was considered 432 appeals regarding installment of cash obligations (tax debt), was issued 690 decisions on monetary installment obligations (tax debt) and was canceled 38 decisions on deferral due to violation of conditions of payer contract for installment [2]. But in terms of installments and deferrals of tax liabilities of debt taxpayers (without taking into account the tax debt of taxpayers who are in bankruptcy procedures or for which the court decision (resolution) is to suspend the proceedings) the state budget increased by 15.4 billion UAH, of which two thirds — by extractive industries. The above negative impact on the completeness and timeliness of receipts to the state budget, primarily rent for use of subsoil for the extraction of oil and natural gas [3].

By 2015 was conducted clearing repayment of outstanding payments to the budget totaling 4,685,100,000. UAH [4]. As the results of the audit's effectiveness of state budget funds allocated for the powers of the State Fiscal Service of Ukraine, the activities of SFS aims to reduce the tax debt, not only contributed to its real reduction, but rather it did not prevent a sharp rise.

During the 2014 tax debt for tax obligations independently determined by taxpayers, and the results of tests, excluding the tax debt of taxpayers who are in bankruptcy procedures or for which the court decision (resolution) is to suspend the proceedings (namely recovery of this tax debt is real) increased by almost 12 billion UAH, or 2.3 times, and for the first 9 months of 2015 - by another 8.9 billion UAH, or 42.4 percent.

Thus, the tax deb that is paid to the state budget is accumulated by taxpayers at the end of 2014 amounted to 6.2 per cent of mobilization revenue to the state budget for 2014 (from 336.7 billion UAH), and the 9 months of 2015 the figure was 8.7 percent (from 342.1 billion UAH).

However, as in previous years, one of the key measures to repay the tax debt was its cancellation. By paying cash for 9 months of 2015 was repaid 18.8 billion UAH of tax debt, but due to the write-off — 7.3 billion UAH, namely every third hryvnia of extinguished tax debt was written off [4].

The information mentioned above demonstrates the inefficiency and lack of SFS conducted measures directed to repayment of the tax debt and the priority of measures regulating the tax debt as its cancellation and installment (deferment) taxes, duties and customs payments to the state budget.

We believe that the main reason for this tax debt in Ukraine is the lack of effectiveness of existing management mechanism of the tax debt. Therefore, in our opinion, the perspective directions of improving the administration of the tax debt is to study foreign

experience in managing tax debt with a view to adapting to local conditions and its implementation in the activity of fiscal services.

Until future research should include consideration of measures to control the tax debt in the leading European countries in three directions, namely the use of preventive measures to prevent the occurrence of the tax debt; measures to enforce taxpayers to pay taxes; procedure of tax debt.

References:

1. Динаміка податкового боргу. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ttp://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borg/245984.html](http://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borg/245984.html)
2. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://status.gov.ua/data/files/131201.pdf>
3. Висновки щодо виконання закону про Державний бюджет України на 2015 рік. Затверджено рішенням Рахункової палати від 11.04.2016 № 6-1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748378/Vykonan_DBU_2015.pdf?subportal=main
4. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених на виконання повноважень Державній фіскальній службі України. Затверджено рішенням Рахункової палати від 09.03.2016 № 4-5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748645/Zvit_4-5.pdf?subportal=main

Tupikina Elena

Associate Professor

School of Economics and Management

Far Eastern Federal University

Vladivostok, Russia

ANALYSIS OF THE INDUSTRY STRUCTURE OF GROSS VALUE ADDED

Тупикина Елена Николаевна

Канд.экон.наук., доцент

Школа экономики и менеджмента

Дальневосточный федеральный университет

г. Владивосток, Россия

АНАЛИЗ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ВАЛОВОЙ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ

Современное состояние экономики России экономистами-исследователями оценивает по-разному. Одни считают, что кризис миновал, другие, что мы находимся в самом его центре и последствия не предсказуемы.

Чтобы оценить сложившуюся ситуацию, исследуем такой важный макроэкономический показатель, так валовая добавленная стоимость (ВДС). Валовая

добавленная стоимость — это созданная стоимость в процессе производства продуктов и услуг. Данный показатель определяется по отраслям экономики (видам деятельности) как разность между стоимостью выпуска товаров и услуг и промежуточным потреблением. В целом по экономике сумма ВДС отраслей составляет валовой внутренний продукт (ВВП).

В валовой добавленной стоимости отражаются результаты различных видов деятельности: производства материальных благ, производства услуг, как рыночных, так и нерыночных. Поэтому анализ данного показателя — это один из главных направлений анализа результатов всей экономики страны, который позволяет оценить структуру экономики в целом, ее результативность, выявить вклад каждой отрасли и сектора в развитие экономики.

Структура экономики — это, в первую очередь, совокупность определенных пропорций и отношений между различными сферами производства, связей различных элементов внутри системы. Сама экономика, как понятие, представляет собой исторически сложившуюся структуру производства страны. Следовательно, и экономическая система может быть представлена как прочная взаимосвязь различных ее звеньев, которая образовывалась на протяжении длительного времени. Рассматривать такое понятие, как структура современной экономики можно в более узком или же в широком понимании. В узком смысле — структура экономики представляет собой ничто иное, как взаимосвязь различных отраслей производства, как товаров, так и услуг по своим технологическим и межотраслевым отношениям. В широком же смысле, структура экономики страны помимо производственной взаимосвязи включает в себя различные формы управления, организации и регулирования экономики в целом как на уровне каждого отдельно взятого предприятия, так и на уровне государства в целом. Вся система подразумевает собой в первую очередь наличие надежной связи между различными элементами, а также максимально возможную устойчивость в случае возможных резких изменений. Основным элементом и сутью всей экономической системы является структура производства [1].

Предметом нашего рассмотрения будет отраслевая структура валовой добавленной стоимости Российской Федерации за период 2004-2014 года (таблица 1).

Таблица 1. Отраслевая структура валовой добавленной стоимости Российской Федерации за 2004-2014 года

	004 год	005 год	006 год	007 год	008 год	009 год	010 год	011 год	012 год	013 год	014 год
Раздел А	,0	,2	,9	,4	,6	,9	,3	,7	,2	,2	,8
Раздел В	,3	,3	,3	,3	,2	,3	,2	,2	,2	,2	,2
Раздел С	1,3	2,8	1,7	0,6	,9	,7	0,4	1,2	1,2	0,8	0,6
Раздел D	0,4	8,5	8,7	9,7	9,3	7,1	7,7	7,8	7,3	7,2	7,4
Раздел E											

	,2	,8	,5	,4	,5	,3	,5	,2	,8	,9	,7
Раздел F	,9	,7	,8	,3	,9	,7	,9	,0	,2	,1	,0
Раздел G	9,3	1,8	1,9	1,4	0,9	8,6	9,4	9,4	8,2	8,5	9,0
Раздел H	,0	,9	,0	,0	,1	,0	,0	,0	,1	,1	,1
Раздел I	0,9	0,6	0,3	0,1	0,0	0,4	0,5	0,1	0,2	,6	,3
Раздел J	,2	,1	,0	,8	,7	,5	,6	,6	,6	,5	,5
Раздел K	,6	,0	,2	,9	0,4	1,7	1,4	1,1	1,8	1,9	1,5
Раздел L	,9	,9	,1	,3	,6	,5	,0	,7	,6	,8	,8
Раздел М	,9	,8	,7	,7	,8	,5	,0	,9	,1	,4	,3
Раздел N	,5	,1	,3	,4	,5	,2	,7	,7	,0	,2	,3
Раздел О	,6	,5	,6	,7	,6	,6	,4	,4	,5	,6	,5

Источник: рассчитано автором по данным Федеральной службы государственной статистики [2].

Отчетная статистическая форма представлена 16 разделами: Раздел А — Сельское хозяйство, охота и лесное хозяйство; Раздел В — Рыболовство, рыбоводство; Раздел С — Добыча полезных ископаемых; Раздел D — Обрабатывающие производства; Раздел Е — Производство и распределение электроэнергии, газа и воды; Раздел F — Строительство; Раздел G — Оптовая и розничная торговля; ремонт автотранспортных средств, мотоциклов, бытовых изделий и предметов личного пользования; Раздел H — Гостиницы и рестораны; Раздел I — Транспорт и связь; Раздел J — Финансовая деятельность; Раздел K — Операции с недвижимым имуществом, аренда и предоставление услуг; Раздел L — Государственное управление и обеспечение военной безопасности; социальное страхование; Раздел М — Образование; Раздел N — Здравоохранение и предоставление социальных услуг; Раздел О — Предоставление прочих коммунальных, социальных и персональных услуг; Раздел P — Деятельность домашних хозяйств.

Учитывая, что раздел P — Деятельность домашних хозяйств учитывается статистическими органами совсем недавно, мы в анализ его включать не будем.

Анализ динамики валового внутреннего продукта и валовой добавленной стоимости страны за период 2004-2014 года в целом свидетельствует об их положительной динамике. Однако последствия кризиса 2008 года непосредственно сказались на их темпах роста. Следует отметить, что средний темп роста до кризиса составил 7,1%, а после лишь 2,78%.

Структурный анализ валовой добавленной стоимости за исследуемый период показывает, что:

– Максимальная доля в ВДС приходится на оптовую и розничную торговлю; ремонт автотранспортных средств, мотоциклов, бытовых изделий и предметов личного пользования (19%) и обрабатывающие производства (17,4%). Причем в 2004 году первое место принадлежало обрабатывающему производству, но уже на следующий год лидерство поменялось и сохранилось до сегодняшнего дня.

– Традиционно низкая доля (менее 1%) приходится на рыболовство, рыбоводство (0,2%); финансовую деятельность (0,5%); гостиницы и рестораны (около 1%).

– Улучшили свои позиции, а именно увеличили свой вклад: операции с недвижимым имуществом, аренда и предоставление услуг (с 8,6% до 11,5%); строительство (с 5,9% до 7%); государственное управление и обеспечение военной безопасности; социальное страхование (с 2,9 до 5,8%); здравоохранение и предоставление социальных услуг (с 3,5% до 4,3%); образование (с 2,9% до 3,3%).

– Снизил позиции: добыча полезных ископаемых (с 11,3% до 10,6%); транспорт и связь (с 10,9% до 9,3%); сельское хозяйство (с 6% до 4,8%); производство и распределение электроэнергии, газа и воды (с 4,2% до 3,7%); предоставление прочих коммунальных, социальных и персональных услуг (с 1,6% до 1,5%).

– Максимальный скачок (прирост) по увеличению долевого вклада зафиксирован по разделам: операции с недвижимым имуществом, арендой и предоставлением услуг (2,9%) и государственное управление и обеспечение военной безопасности; социальное страхование (2,9%).

– Максимальное снижение принадлежит разделам: обрабатывающие производства (-3%) и транспорт и связь (-1,6%).

Сложившаяся ситуация с валовой добавленной стоимостью, с валовым внутренним продуктом в нашей стране во много зависит и будет зависеть в будущем от эффективных форм и методов управляющего воздействия государства на социально-экономические процессы.

Литература:

1. Финансовый словарь трейдера. Режим доступа: <https://utmagazine.ru/posts/9134-struktura-ekonomiki>
2. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. Режим доступа: <http://www.gks.ru/>

Tatiana Vasilyeva
Doctor, Prof.
ESI FEM named O. Balatskiy Sumy State University
Sumy, Ukraine

Inna Makarenko
doctoral
Department of Finance, Banking and Insurance
ESI BT "UAB" Sumy State University
Sumy, Ukraine

Denis Pogorilyj
postgraduate
Department of Finance, Banking and Insurance
ESI BT "UAB" Sumy State University
Sumy, Ukraine

TRANSPARENCY OF CORPORATE REPORTING: KEY REGULATORY ISSUES

Ensuring transparency of corporate reporting is currently the targets of the integration processes in the accounting system at the global level. Transparent corporate reporting that highlights the company performance in all material aspects, in accordance with the requirements of the stakeholders is the product of convergent model of accounting and audit.

Enhancing reporting requirements for transparency in the corporate environment is dictated by the need for more reliable, complete, timely, clear and comparable disclosure by companies to assess the risks and make informed investment decisions.

Special role this enhancing had after local and global financial crises (Asia 1997-1998, Global 2007-2009) and numerous corporate scandals and bankruptcies (Enron, WorldCom, Parmalat, Lehman Brothers, AIG and others.).

Transparent financial reporting is comprehensive (integral) index of economic entity' openness that reflects the requirements of users, adequate degree of completeness of disclosure and access to information about its current state and prospects of performance [0]. Extending this definition, it is worth noting that in modern conditions transparent should be not only financial statements of companies but also all corporate reporting in the broadest sense (including financial and non-financial information, sustainability reporting). Disclosure of set indicators in different dimensions of sustainable development (economic, social, environmental) for certain periods of time at regular intervals and in accordance with the standards of preparation of financial and non-financial information (integrated reporting) company provides clear information and communication field for interaction with key

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

stakeholders and focused on getting a number of advantages of this reporting. In this regard, the most broad understanding of corporate reporting transparency is definition by Healy, Hutton, Palepu (1999): transparency — a mechanism for reducing the information asymmetry between the company and stakeholders [0].

Among the key benefits of ensuring transparency in corporate reporting increased trust in the managers increased attention of analysts, attracting long-term investment, access to new capital and a growth in share price [0].

According to a study Healy, Hutton, Palepu (1999) increase in corporate reporting transparency pushing up stock prices of companies by sector in the first year by 7.1% and in the second year by 8.4% [0].

Together with companies, regulators of financial markets, accounting systems and international institutional formation realize the importance of promoting transparency in corporate reporting.

Among the key priorities of the European Securities and Markets Association (ESMA) are improving the transparency and comparability of financial information, reducing information asymmetry between reporting users, ensuring consistency in the application of alternative methods for assessing and restoring public confidence in the statements as a whole [0].

European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG) proposals were designed to reduce the complexity of reporting of prudential supervision, the reliability of information, the impact of uncertainties of business model and conceptual framework [9]. Similar steps for structuring disclosures in the financial statements, its simplification were implemented by the Securities and Exchange Commission (SEC).

Information transparency is the key component of corporate governance principles issued by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) countries and the G20. Specifically, Section 5 Principles states that corporate governance should provide timely and accurate disclosure of all material aspects regarding the corporation, including the financial situation, performance, ownership and management company [0].

Among the objectives and principles of securities regulation Objectives and Principles of Securities Regulation (International Organization of Securities Commissions — IOSCO) central objective is ensuring of fair, transparent and efficient market environment, and in accordance with principle 35 own regulators should promote transparency in trading [0]. In this sense transparency is widespreading the availability of information regarding potential and completed trade agreements and supports the basis of market efficiency, particularly in view of the liquidity and quality of price formation.

In some countries to increase transparency of corporate reporting called national laws and acts - Sarbanes-Oxley Act (2002, USA), the Transparency Directive (2004, EU) Code of Corporate Governance (2005, UK).

At the level of accounting standards International Financial Reporting Standards (International Accounting Standards Board — IASB) due to the formation of the qualitative characteristics of financial reporting — relevance, true representation, comparability, verifiability, timeliness and clarity as directly aimed at ensuring transparency in corporate reporting. Close enough for understanding the purpose of reporting and transparency is the determination of transparency in trade relations by United Nations International Conference on Trade and Development (UNCTAD). Transparency was defined as situation in which the participants of the investment process are able to obtain sufficient information from each

other in order to make informed decisions and meet commitments [0]. Furthermore, transparency as a necessary element in the context of sustainable development was described in detail in UNCTAD's Investment Policy Framework for Sustainable Development (IPFSD).

As part of the bank disclosure and providing transparency of financial instruments' use and risk management is necessary to recall the principles of banking supervision Basel 1-3 (1998-2018). Transparency in public sector financial reporting and governance are subject to regulation Code of Fiscal Transparency of the International Monetary Fund — IMF. Transparency in sustainability reporting is the subject of study and formation methods of key performance indicators disclosure from the Global Reporting Initiative (GRI) and Sustainability Accounting Standards Board (SASB). Transparency in the data stakeholders want and need is the crucial first step on the road to better performance i.e., changing corporations' actual practice in daily life and making companies more responsive to global challenges and the needs of today's society [0]. Corporate reporting transparency as key trend and integral qualitative characteristic has become more and more relevant in regulator's requirements and companies' initiatives.

References:

1. Eccles, R., Phillips, D., Herz, R. H., Keegan, M. (2001) *The Value Reporting Revolution: Moving Beyond the Earnings Game*. N.Y. John Wiley & Sons Inc. 368.
2. From Transparency to Performance Industry-Based Sustainability Reporting on Key Issues. Available at: http://www.sasb.org/wp-content/uploads/2012/03/IRI_Transparency-to-Performance.pdf
3. G20/OECD Principles of Corporate Governance. Available at: <http://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-ENG.pdf>
4. Healy P., Hutton A. Palepu K. (1999) Stock performance and intermediation changes surrounding sustained increase in disclosure. *Contemporary Accounting Research*, 3(16), 485-520.
5. Objectives and Principles of Securities Regulation International Organization of Securities Commissions. Available at: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD323.pdf>
6. World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies (New York and Geneva: United Nations), United Nations publication, Sales No. E.12.II.D.3. Available at: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Full-en.pdf>.
7. Шульга С.В. Раскрытие информации в финансовой отчетности: этапы эволюции национальных систем и детерминанты интеграции / С.В. Шульга // *Международный бухгалтерский учет*. – 2014. – № 38 (332). – С. 43–50.
8. ESMA формализует применение альтернативных индикаторов. Режим доступа: <http://gaap.ru/news/139071>.
9. Getting a Better Framework Complexity (Bulletin), EFRAG, February 2014. Available at: <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/Accounting-and-Reporting-Policy/Getting-a-Better-Framework-Complexity-Bulletin.aspx>

SECTION 2. Technical sciences, Agricultural sciences, Biology, Chemistry, Ecology

Balich Kate

Undergraduate

Department of Professional Disciplines

Civil Aviation Department

Belarusian state aviation academy

Minsk, Republic of Belarus

**DEPENDENCE OF MASS AND ENERGY INDEXES COOLING SYSTEMS
AVIATION GENERATORS ON AIRCRAFT FLIGHT MODE**

Балич Екатерина Викторовна

магистрант

кафедра общепрофессиональных дисциплин

факультет гражданской авиации

Белорусская государственная академия авиации

г. Минск, Республика Беларусь

**ЗАВИСИМОСТЬ МАССО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СИСТЕМ
ОХЛАЖДЕНИЯ АВИАЦИОННЫХ ГЕНЕРАТОРОВ ОТ ИЗМЕНЕНИЯ
РЕЖИМОВ ПОЛЕТА ВОЗДУШНОГО СУДНА**

При проектировании авиационных генераторов с системой охлаждения тепловому расчету обычно предшествует либо вентиляционный расчет (для воздушных систем охлаждения, у которых в качестве хладагента применяется воздух), либо вентиляционный расчет (для систем, у которых в качестве хладагента применяется жидкость — вода, спирт, масло, авиационный керосин). Эти расчеты позволяют определить расход хладагента в отдельных каналах машины, и, следовательно, интенсивность охлаждения тепловыделяющих поверхностей [1].

Очевидно, что расход хладагента, проходящего через генератор, должен определяться в зависимости от величины потерь и допустимой температуры электрической изоляции обмоток. С другой стороны, в зависимости от типа системы охлаждения, расход воздуха (хладагента) зависит от параметров вентиляционной системы, а также высоты и скорости полета воздушного судна, которые существенно влияют на параметры хладагента в вентиляционных каналах системы охлаждения и поэтому изменяют условия теплообмена в машине [2].

В большинстве расчетов потребный расход хладагента определяется только лишь потерями и средним подогревом в машине. Причем конечным результатом расчета является вычисление потребного количества хладагента, который в действительности зависит от условий полета воздушного судна и нагрузки генератора. При этом не принимаются во внимание особенности расположения генератора и воздухозаборника на воздушном судне, что является недопустимым [3]. При расчетах, например, воздушных систем охлаждения не учитывается изменение параметров воздуха на входе в генератор в зависимости от высоты и скорости полета, а расчет производится лишь для одной-двух фиксированных высот, а у систем других

типов — гидравлические потери. Такое решение задачи не дает нужную информацию для последующего определения изменения температурного поля генератора при изменении условий полета и нагрузки генератора. Отсутствие такой информации на этапе проектирования может привести к недопустимому перегреву, снижению срока службы или выходу из строя генераторов в полете.

При этом полное аэро(гидро)динамическое сопротивление вентиляционной системы представляет собой сложную функцию сопротивлений ее отдельных участков. В зависимости от конструктивных особенностей генератора вид этой функции изменяется, что не позволяет осуществлять вентиляционный расчет различных генераторов по единому алгоритму с использованием ЦВМ [4].

Кроме того, для анализа эффективности функционирования систем охлаждения авиационных генераторов при изменении режимов полета воздушного судна необходимо также выполнять расчет массо-энергетических показателей различных систем охлаждения: воздушной системы охлаждения (ВСО), комбинированно-испарительной системы (КИС) и жидкостной системы охлаждения (ЖСО) [5].

Целесообразность использования подобного критерия вызвана тем, что работа систем охлаждения связана с отбором мощности от авиационного двигателя, что приводит, в конечном итоге, к увеличению массы двигательной установки, к дополнительному расходу топлива на функционирование системы охлаждения, на транспортировку ее массы и т.д.

Методика расчета массо-энергетических показателей эффективности функционирования различных систем охлаждения подробно приведена в работах [6]. Расчеты выполнялись в среде Matlab.

Цель вычисления энергетических показателей эффективности — определить степень совершенства процессов преобразования энергии элементами канала генерирования электроэнергии (КГЭ). Для этого были рассчитаны: КПД генератора; КПД системы охлаждения; величина генерируемой энергии; потери энергии; мощность, отбираемая от тяги силовой установки на охлаждение генератора [5,6].

Оценка массовых показателей эффективности проводилась с целью установить влияние параметров полета, характеристик воздушного судна, изменения нагрузок и условий функционирования генератора на полетные и стартовые массы системы электроснабжения (СЭС) и ее элементов. Для этого определялись: стартовая масса СЭС и ее элементов; массы топлива, затрачиваемые на функционирование СЭС и ее элементов; удельные стартовые массы СЭС и системы охлаждения в целом [6].

Анализ эффективности функционирования различных систем охлаждения авиационных генераторов по массо-энергетическому критерию выполнен с помощью расчетов в среде Matlab. При этом анализировались массо-энергетические показатели эффективности генераторов с различными системами охлаждения типа ВСО, КИС и (ЖСО) [6].

Результаты исследований по массо-энергетическому критерию позволили определить эффективность различных систем охлаждения на каждом из этапов полета воздушного судна при использовании ими различных хладагентов (вода, спирт, масло, авиационный керосин) при изменении электрических нагрузок генератора и условий полета воздушного судна.

Результаты исследования показывают, что КПД генераторов КИС и ВСО приобретает максимальное значение при полете воздушного судна на высоте полета $H=9$ км и числе $M = 0,78$ и составляет 87% при температуре горячей точки 130°C и

мощности нагрузки $0,9P_n$. При данных условиях КПД генератора ЖСО составляет 86,5 %, но при температуре горячей точки 185°C.

На этом же этапе полета КПД генератора ВСО составляет 83,3%, а КПД генератора КИС равен 83,8%. Это обусловлено снижением температуры «горячей» точки генератора до 90 °С по сравнению со 140 °С температуры «горячей» точки генератора ВСО. КПД генератора ЖСО составляет 82,9% при температуре «горячей» точки 160°C, причем температура «горячей» точки генератора не зависит от параметров окружающей среды и определяется только особенностью систем охлаждения и величиной нагрузки генератора [7,8].

Значение КПД системы охлаждения КИС на данном этапе полета на 53% выше КПД системы охлаждения ВСО по причине снижения потерь на охлаждение до 2 кВт. КПД ЖСО превышает в среднем КПД систем охлаждения ВСО и КИС на 30% и 10% соответственно за весь этап полета. Это объясняется тем, что потери в ЖСО не зависят от параметров окружающей среды. ЖСО по энергетическим показателям эффективности превосходит системы КИС и ВСО.

Расчет массовых показателей эффективности показывает, что основная масса топлива (до 80%) затрачивается на функционирование каналов генерирования электроснабжения на этапе руления. Это объясняется низкой скоростью воздушного судна на этих этапах и высокими удельными затратами топлива на производство электроэнергии [8].

Масса топлива, затрачиваемая на производство электроэнергии, для ВСО составляет 19% стартовой массы, для КИС — 12% и 17% стартовой массы ЖСО соответственно. Таким образом, по массовым показателям ЖСО уступает ВСО, но превосходит КИС.

В результате исследований установлено что, система жидкостного охлаждения удовлетворяет всем современным требованиям и позволяет работать генератору в области нормального функционирования любого воздушного судна неограниченное время.

Установлено, что энергетические затраты на охлаждение генераторов можно значительно сократить, если воздухозаборники воздушных систем охлаждения делать регулируемы.

Результаты исследований говорят о том, что наиболее тяжелыми режимами для жидкостных систем охлаждения с использованием топлива в качестве хладагента является конечный этап полета воздушного судна с выработанным в значительной мере топливом из баков, а также работа с полной нагрузкой генерирующих установок при малом расходе топлива [8].

Литература:

1. Балич, Е.В. Матричный метод расчета вентиляционных систем авиационных электрических генераторов с учетом изменения параметров полета воздушного судна / Е.В. Балич // X Машеровские чтения: материалы международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, Витебск, 14 октября 2016 г. / Витеб. гос. ун-т.; редкол.: И.М. Прищепа (гл. ред.) [и др.]. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2016, ISBN 978-985-517-548-4. – 404 с.

2. Балич, Е.В. Анализ эффективности функционирования систем охлаждения авиационных генераторов / Е.В. Балич, А.Г. Капустин // Ежемесячный научно-практический журнал «Изобретатель», №3(195)2016.ISSN 2218-743X. – 33С.
3. Balich, E.V. Analysis of ventilation systems of aircraft electrical generators taking into account changes the aircraft flight parameters / E.V. Balich, A.G. Kapustin // Proceedings the seventh world congress “aviation in the xxi-st century” Safety in Aviation and Space Technologies, Kyiv, September 19-21, 2016.– 1.11.35 С.
4. Балич, Е.В. Эффективность и перспективы совершенствования систем охлаждения авиационных генераторов / Е.В. Балич, А.Г. Капустин // учебно-научный центр Военно-воздушных сил «Военно-воздушная академия имени профессора Н.Е. Жуковского и Ю.А. Гагарина» (г. Воронеж) Академические жуковские чтения: сб. науч. ст. по материалам Всероссийской НПК (20 – 21 ноября 2013 г.) Воронеж: ВУНЦ ВВС «ВВА», 2014. – 252 с.
5. Балич, Е.В. Определение координат «горячей точки» в элементах конструкции электрических машин / Е.В. Балич// Материалы докладов IV Международной научно-практической конференции – «Авиация: история, современность, перспективы развития» / редкол. Кириленко А.И. [и др.] – Минск: МГВАК, 2014. – 423 с.
6. Балич, Е.В. Исследование процессов нагревания и охлаждения синхронного генератора с использованием программы MATLAB 7.01 / Е.В. Балич // Сборник тезисов докладов 3-й Международной научно-технической конференции «Актуальные вопросы науки и техники в сфере развития авиации». – Минск: ВА РБ, 2013. – 276 С.
7. Балич, Е.В. Разработка математической модели тепловых процессов авиационного синхронного генератора с помощью тепловых схем замещения / Е.В. Балич // 12-я Международная конференция «Авиация и космонавтика – 2013». 12–15 ноября 2013 года. Москва. Тезисы докладов. – СПб.: Мастерская печати, 2013. – 647 с.
8. Балич, Е.В. Анализ показателей эффективности функционирования системы охлаждения авиационного генератора / Балич, Е.В., Капустин, А.Г.: 4-я Военно-научная конференция курсантов и молодых ученых «Совершенствование обеспечения полетов авиации». – г. Минск, МГВАК (военный факультет), 2013 г.

Valerii Danylenko

PhD Student

school of accounting

department of business and management

Petro Vasylenko Kharkiv national technical university of agriculture

Kharkiv, Ukraine

Supervisor – doctor of sciences (economics), professor O. Krasnorutskyy

THE IMPLEMENTATION OF AGRICULTURAL INSURANCE IN DEVELOPING ECONOMIES PRIORITY DIRECTIONS

An insurance system plays an important role in establishing and supporting agricultural risk management organization. It helps to deal with problems, which may be faced by the farming sector during its economic activity such as unfavorable natural or

market conditions. Thus, it plays a role of additional ‘security’ service for agricultural loans and investments. However, there are some differences in organizational principles of agricultural insurance programs in different parts of the world. For example, high-developed countries use public-private partnership systems and only these have proved to be successful and sustainable. In the same time, state-organized or private systems, used in developing countries and emerging markets, showed their complexity in organizing and inability to take into account interests of each farmer (flexibility).

In many developing countries, farmers have a risk of crop losses regardless the size of their farms. Most of them have no any risk-transfer tools, which help to engage agricultural production finance offered by banks. Despite the fact that there are a lot of changes in microfinance and microinsurance during last decades, neither farmers nor banks made beneficial steps meeting each other`s interests. The reason for that is a focus of microfinance and microinsurance on rural households` needs and not on crop production specifically [1]. Consequently, the elaboration of sustainable risk management tools, such as crop insurance, may become a priority field of study in future agricultural development strategies. This thesis illustrates examples of different agricultural insurance systems features and the reasons to implement public-private insurance programs in developing countries.

1. *Ex-ante risk management solutions.* It is a common practice in agriculture to cover farmers` losses by conducting some form of disaster payments. As usual, these payments are provided by national governments and they are subject to political debates. Often they are not driven by fair solutions, but are heavily dependent on external factors such as political views, waiting the results of an election or international factors.

Drivers of ex-ante risk management solutions are often depended on governmental institutions that see their support in form of disaster payments and quietly structure their funding excluding many territorial or sectoral factors. However, farmers too are able to be a driver or at least a forceful supporter to get an access to additional finance by means of their frequent inability to provide a security for loans without risk transfer solutions. This is the reason for organizing rural financial institutions such as agricultural banks, which for years advocate agricultural system in high-developed countries [2].

2. *System approach before product approach.* The organization of agricultural insurance in developing countries often concentrates on looking for the solution first at product level. With such an approach the problem of improvement of risk management strategies cannot be solved. This is not necessarily according to the sort of the product, but to the way of framework implementation that any insurance product needs. That means that before figuring out which product needs to be insured, it is necessary to develop an insurance system approach that creates a legal institutional foundation to provide an efficient system of risk management tools functioning.

3. *Operational aspects of agricultural insurance systems.* In case of the above mentioned framework successful placing, a plenty of operational commitments has to be addressed. It is going to be the best approach to combine the expertise and experience available nationally. Nevertheless, there is a lack of such qualified staff, especially in developing countries, making this combining one of the most complicated tasks in the start-up phase. To deal with these limitations, it is advisable to create international cooperation linkages with representatives of agricultural insurance successfully operating countries.

4. *Insurance products.* Agricultural products, which are needed to be insured, should be chosen taking into account the risk and production peculiarities prevailing in a country and the interests of farmers and banks. If there are a number of identical risks, it is important to insure them as a package. This statement and its implementation will not lead to the inability of covered products to transfer risks. Quite the reverse, in case of applying the cover at aggregate level (without concentration on the interests of individual farmer), the basis risk should be covered by the aggregating body. The problem of effective distribution of indemnification to the ultimate cooperative members can be solved by providing farmers with individual covers or establishing clear rules and obligations inside the aggregate body [3].

5. *Underwriting.* In the start-up phase of developing insurance system it is important to choose an effective direction of implementation this system on practice. In many developing countries it was common to test accepted strategy on the specific crops in less-performance regions. It is understandable from the prospective of limited budgets and funding for a short period only. However, as the system showed its effectiveness there, it could be failed applying on major crops. Thus, such an approach is not advisable and instead that, it will be more beneficial to use pilot projects for widely used crops in the most productive regions.

According to a shortage of available historic and structured information, and past experience with agricultural insurance, underwriting agricultural risks becomes a big challenge. Loss and indemnity rates for insurance are usually calculated with considering previous years' experience. So, to reveal and establish a new approach of index calculating, a process of comparison with similar regions in other countries or with other crops is needed. Obviously, there can be an uncertainty in results that force to diversify a future portfolio [4].

6. *Distribution.* An agricultural insurance needs to be a cost-effective one, especially throughout a large geographical area. In case of small households this situation becomes more aggravated because of low value of their insured assets. This is a complex challenge mostly for a centralized insurance system.

In developed economies, distribution is served by insurance brokers and agents. In developing countries, such system is too expensive and therefore other distribution channels are needed to be established. The most perspective channels are agricultural banks, which are able to use their developed regional networks through working credit system. Besides, they can offer beneficial reversible terms for farmers combining their contracts with loans and insurance agreements, and use reduced interest rates as an incentive as well.

In addition, developed countries often use such channels as elevators and agricultural traders (hedging and trade options), extension services, cooperatives etc. Above mentioned linkages should be used in order to establish cost-effective distribution of agricultural insurance to different target groups.

7. *Loss management.* It is necessary for farmers to get compensations in time. In order to achieve this, it is important to create an effective loss management service and loss adjustment network. In developed countries it is required to have specific agronomic, economic, and insurance high educated and experienced staff working on those services. Only qualified personnel available at regional level is able to implement accurately designed loss management tools, methodologies, and manipulations. The best practice for these methodologies should be based on scientific field experiments with visualizing adverse impacts on crops.

8. *Data management*. One more way to make an agricultural insurance system more cost-effective is to organize appropriate data collection, storing and processing through the developing a properly designed IT divisions, which permit combining and comparison regional offices` and government entities` statistical information. As this service works, a database grows into a priceless asset that promotes rate calculations and system improvement in general to be performed on elementary technical basis.

References:

1. Rutherford S. New Paradigms in Microfinance Portfolios of the Poor microfinance from the perspective of the poor, adapting to clients / S. Rutherford., 2010.
2. Alexandre C. Regulating New Banking Models that Can Bring Financial Services to All [Електронний ресурс] / С. Alexandre, I. Mas, D. Radcliffe // Challenge Magazine, Vol. 54, No. 3. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1664644.
3. Risk Management Agency. Rainfall and Vegetation Indices [Електронний ресурс] / Risk Management Agency // United States Department of Agriculture – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rma.usda.gov/policies/ri-vi/index.html>.
4. Index insurance and climate risk: Prospects for development and disaster management / [M. Hellmuth, D. Osgood, U. Hess та ін.]. // New York: International Research Institute for Climate and Society (IRI), Columbia University. – 2009

Diahovchenko Illia Mykolaiovych
postgraduate

SumyState University

Sumy, Ukraine

Supervisor – PhD, associated professor Volokhin V.V.

**IMPROVEMENT OF ACCURACY OF CURRENT TRANSFORMER SENSORS IN
ELECTRIC ENERGY METERING DEVICES AND REDUCING THE EFFECTS
OF MAGNETIC FIELDS**

Дяговченко Ілля Миколайович
аспірант

факультет електроніки та інформаційних технологій

Сумський державний університет

м. Суми, Україна

Науковий керівник – канд. техн. наук Волохін В.В.

**ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ ТРАНСФОРМАТОРНИХ ДАТЧИКІВ СТРУМУ В
ПРИЛАДАХ ОБЛІКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ТА ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ
МАГНІТНИХ ПОЛІВ**

Вступ. В приладах обліку електричної енергії набули поширення трансформаторні струмові датчики. Осердя таких виробів виготовляється з матеріалів на основі заліза. Тому воно входить в магнітне насичення при наявності постійної

складової струму, що негативно позначається на точності обліку електроенергії. Крім того, можливе спотворення показів лічильника за рахунок впливу на трансформаторні датчики зовнішнього магнітного поля. Мінімізувати ці негативні впливи можна шляхом застосування нанокристалічних та аморфних сплавів в осерді.

Трансформатори струму (ТС) мають вигляд *рис. 1, а* і виконують роль датчика, через який поступає інформація до вимірювальних органів лічильника електроенергії. Загальний принцип роботи можна пояснити за допомогою *рис. 1, б*. Первинна обмотка трансформатора струму вмикається безпосередньо у вимірювальне коло. Вторинна обмотка замикається на опір Z_H (використовується прецизійний резистор) [1].

Струм I_1 , який протікає через обмотку, створює магнітний потік:

$$\Phi_1 = I_1 w_1, \quad (1)$$

де w_1 – кількість витків первинної обмотки.

Під дією цього потоку у вторинній обмотці наводиться ЕРС E_2 . По обмотці протікає струм I_2 .

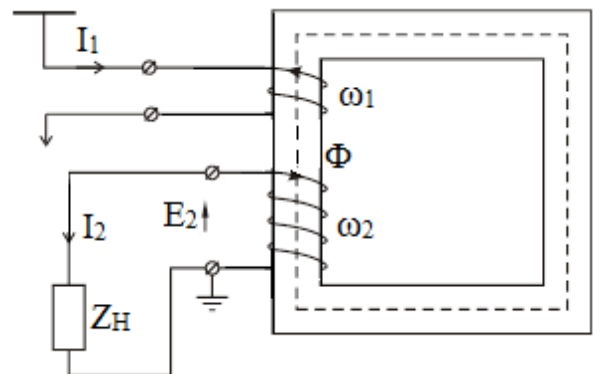
Якщо не враховувати втрати, то:

$$I_1 w_1 = -I_2 w_2 \Rightarrow I_2 = -I_1 \frac{w_1}{w_2} = -\frac{I_1}{n_s}, \quad (2)$$

де $n_s = \frac{w_2}{w_1}$ – витковий коефіцієнт трансформації.

а

б

Рис. 1. Вимірювальні трансформатори струму: а – зовнішній вигляд, б – принцип роботи

В заводських матеріалах на трансформаторні датчики струму вказується номінальний коефіцієнт трансформації:

$$n_m = \frac{I_{1ном}}{I_{2ном}}, \quad (3)$$

де $I_{1ном}$, $I_{2ном}$ – відповідно, номінальні струми первинної та вторинної обмоток,

А.

Якщо не враховувати втрати, то $n_s = n_m$.

Підвищити чутливість перетворювачів і точність перетворення вимірюваних величин дозволяє використання магнітом'яких матеріалів, що володіють високою магнітною проникністю [6].

У свою чергу, відносна магнітна проникність феромагнітних матеріалів залежить від напруженості магнітного поля H :

$$\mu = \frac{B}{\mu_0 H}, \quad (4)$$

де B – магнітна індукція, Тл;

H – напруженість магнітного поля, А/м;

$\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7}$ – магнітна постійна, Гн/м.

Ця величина характеризує зростання магнітної індукції зі збільшенням напруженості магнітного поля. У більшості випадків величини B і H беруться з початкової (статичної) кривої намагнічування.

Синусоїдальні величини магнітної індукції і напруженості магнітного поля можна представити у комплексній формі, якій відповідає поняття комплексної магнітної проникності:

$$\bar{\mu} = \frac{B_m e^{j(\omega t + \psi_B)}}{\mu_0 H_m e^{j(\omega t + \psi_H)}} = \frac{B_m}{\mu_0 H_m} e^{-j\psi} = \frac{B_m}{\mu_0 H_m} \cos \psi - j \frac{B_m}{\mu_0 H_m} \sin \psi, \quad (5)$$

де B_m , H_m – амплітудні значення магнітної індукції і напруженості магнітного поля, відповідно;

$\psi = \psi_H - \psi_B$ – кут втрат, град.

Для комплексних величин відношення первинного струму I_1 до наведеного вторинного струму I'_2 можна записати в такому вигляді [5]:

$$\frac{I_1}{I'_2} = 1 + \frac{Z'_2 + Z'_H}{Z_1}, \quad (6)$$

де Z'_2 – приведений комплексний опір вторинної обмотки, Ом;

Z'_H – приведений комплексний опір навантаження, Ом;

Z_1 – приведений комплексний опір первинної обмотки трансформатора, зумовлений основним магнітним потоком Φ , Ом. Він знаходиться за формулою:

$$Z_1 = \frac{j\omega w_1 \dot{\Phi}}{\left(\frac{H l_{cp}}{w_1}\right)} = j\omega w_1^2 \frac{\dot{B} S}{H l_{cp}} = j\omega w_1^2 \bar{\mu} \mu_0 \frac{S}{l_{cp}}, \quad (7)$$

де S – площа поперечного перерізу магнітопроводу;

l_{cp} – середня довжина магнітної лінії.

З виразів (7) і (8) випливає, що необхідною умовою пропорційності первинного і вторинного струмів є низький комплексний опір вторинної обмотки Z'_2 і навантаження Z'_H , а також високий опір Z_1 [5, 6].

Для виконання першої умови ТТ повинен працювати в режимі короткого замикання його вторинного кола. Для досягнення другої умови магнітопровід повинен мати високу магнітну проникність, велику площу поперечного перерізу S і низьку середню довжину магнітної лінії l_{cp} .

Чим вища магнітна проникність μ в робочій точці B_m , тим менша похибка вимірювання. Тому для виготовлення осердя трансформаторних датчиків струму використовуються нанокристалічні або аморфні сплави. Вони являють собою сплави зі змішаною аморфно-кристалічною структурою. Така структура зазвичай складається з кристалів твердого розчину кремнію в α -Fe розміром 10-20 нм (нанокристали) і

аморфної фази, що утворює тонку (в декілька атомних шарів) оболонку навколо цих кристалітів [2].

Нанокристали твердого розчину кремнію в α -Fe містять близько 18-20 % кремнію, причому твердий розчин знаходиться в частково упорядкованому стані. Після термічної обробки (відпалу при 530–550°C протягом 1 год) об'ємна частка аморфної фази становить 20-40 %. Ця фаза збагачена Nb, Si і В, в порівнянні із складом вихідного аморфного сплаву [2].

Порівняно з іншими нанокристаличними сплавами (НКС) у сплаву Finemet найкращі магнітні властивості, він виробляється і використовується в промислових масштабах. Вітчизняною промисловістю випускається сплав 5БДСР приблизно такого ж хімічного складу.

В Японії НКР з високими властивостями випускаються у вигляді стрічки товщиною до 40 мкм і шириною 0,5–100 мм і маркуються FT-I. Склади цих сплавів відповідають формулі $Fe_{(74,5-x)}Cu_xNb_3Si_{13,5}B_9$.

Сплави на основі заліза характеризуються високою магнітною індукцією насичення ($B_s = 1,5–1,6$ Тл) і низькими втратами на перемагнічування при звичайних і підвищених частотах. Магнітні властивості цих сплавів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Магнітні властивості електротехнічних аморфних сплавів на основі заліза

Сплав	B_s , Тл	H_c , А/м	Питомі втрати потужності, Вт/кг	Питомий опір ρ , мкОм·см
$Fe_{32}Si_8B_{10}$ (Amomet)	,6	,4	$P_{1,6/60} = 0,24$	33
$Fe_{81}B_{13}Si_4C_2$ (Amomet)	,6	,6	$P_{1,3/50} = 0,6$	40
$Fe_{81}B_{13}Si_{4,5}C_{1,5}$ (Metglas 2605C)	,6	,8	$P_{1,26/60} = 0,26$	40

Висококобальтові сплави (наприклад, 84КСР, 82 КЗХСР, 82КГМСР) мають близьку до нуля магнітострикцію. Їхньою головною перевагою є високі магнітні властивості в полях з малою коерцитивною силою, які відповідають рівню цих властивостей в кращих пермалоях [2].

Нанокристаличні сплави характеризуються практично постійно високою магнітною проникністю в слабких полях (до 0,1 А/м), яка складає в середньому 40000-60000 (для електротехнічної сталі лише 400). Крім того, ці сплави відрізняються високою залишковою магнітною індукцією, низькою коерцитивною силою (тобто дуже вузькою петлею гістерезису) і малою магнітострикцією. За рахунок вузької петлі гістерезису повне перемагнічування осердя при подачі змінного струму відбувається при малій напруженості магнітного поля [6].

Амплітудна характеристика датчика, в загальному випадку, нелінійна, що обумовлено нелінійністю кривої магнітної індукції осердя. Нелінійність особливо яскраво виражена в області початку насичення і визначається матеріалом магнітопроводу. Однак в області слабких магнітних полів (чистий синусоїдальний сигнал і $Z_H = 0$) вона майже лінійна. Ця область і є робочою при розрахунку трансформатора.

Висновки. Похибка ТС тим менше, чим менший магнітний опір магнітопроводу, тобто більше магнітна проникність матеріалу, більше перетин осердя і менша його довжина, а також чим менше його вторинне навантаження (ідеальний випадок – режим короткого замикання) [3, 4].

Магнітна проникність залежить від напруженості магнітного поля, і практично постійна тільки в області слабких полів. Так як трансформатори працюють у слабких результуючих полях, то для них необхідно використовувати матеріали з високою початковою магнітною проникністю. Такими властивостями володіють сучасні нанокристалічні і аморфні сплави. Їх перевагою є вузька петля гістерезису, що дозволяє зменшити магнітне насичення осердя ТС. За рахунок цього можна підвищити точність приладів обліку електричної енергії.

Література:

1. Eoin O'Driscoll, Garret E. O'Donnell, Industrial power and energy metering – a state-of-the-art review. Journal of Cleaner Production. 2013. Vol. 41. P. 53–64.
2. Зборщик А.М. Новые материалы в металлургии //Донецк: ГВУЗ ДонНТУ. – 2008.
3. Стародубцев Ю.Н., Белозеров В.Я. Магнитные свойства аморфных и нанокристаллических сплавов. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2002.
4. Ripka P. Electric current sensors: a review. Measurement Science and Technology. 2010. Vol. 21. No 11. P. 112001.
5. Белозеров В., Стародубцев Ю. Аморфные и нанокристаллические сплавы для измерительных преобразователей //Компоненты и технологии. – 2008. – №. 78.
6. Volokhin V.V., Diahovchenko I.M. The use of nanocrystalline and amorphous materials for electric energy metering improvement and reducing the effects of external magnetic fields. Nanomaterials: Application & Properties (NAP), International Conference on. – IEEE, 2016. P. 02NEA03-1-02NEA03-3.

Holinko Inna Ivanovna
PhD student
Natural Sciences faculty
PNPU
Poltava, Ukraine

Supervisor- Associate Professor PhD in Chemistry, Gregory Fedorovich Dzhurka

URBANIZATION AS A NEGATIVE IMPACT FACTOR ON THE ENVIRONMENT

Голінько Інна Іванівна
аспірантка
кафедра ботаніки та методики викладання біології
ПНПУ, м. Полтава, Україна
Науковий керівник — канд. хім. наук, доцент Джурка Г.Ф.

УРБАНІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Abstract. Concepts and the factors that affect the condition and stability of urban ecosystems are determined. The air pollution problems of industrialized cities are considered. The main methods and means of determining the state of urban ecosystems pollution and natural bioindicators for general environmental evaluation are considered. The presence or absence of certain species of moss is used as a warning about contaminated areas and is a natural bioindicators.

Key words: bioindication, mosses, urboecosystem, lichen- and bioindication researches, environment.

До найактуальніших проблем сьогодення, що стосуються кожного жителя планети й від яких залежить майбутнє людства, слід віднести проблеми екологічні. Більша частина поверхні планети в наш час сильно змінена людиною, в тому числі 11-12% розорано, а 25-27% займають інші с/г угіддя. Площа покрита дахами і дорогами, перевищує територію Франції, а кількість міст у 2015 році досягла 2 667 417. Утворення урбаністичної структури на Землі має глибокі історичні корені. Перші міста, як вважають більшість вчених, з'явилися приблизно 5000 років тому у Месопотамії, трохи пізніше — у Єгипті, а потім — в Індії. Крім того, є приклад незалежної появи прадавніх міських цивілізацій у доколумбовій Америці — у Мексиці та Перу. Ці міські цивілізації виникли самостійно, але за своєю специфікою, плануванням, структурою, функціями, формі політичної організації дуже подібні до стародавніх міст Старого Світу.

Зараз урбоекосистема — це природно-територіальний комплекс (геокомплекс), штучне середовище антропогенного походження, досить складна екосистема, створена сукупністю живих компонентів міста (рослин, тварин, мікроорганізмів), середовища їх існування та процесів, що відбуваються внаслідок їхньої взаємодії та взаємодії з іншими компонентами міської геосоціосистеми. Відомо, що зростання антропогенного пресингу в міських екосистемах спричиняє деструктивні зміни у функціонуванні біотичних угруповань, деградацію природних біотопів і погіршення здоров'я людей [2].

Існуючу на сьогодні систему контролю за станом навколишнього середовища, на різних рівнях її організації, вивчають за допомогою біологічних методів аналізу — це якісне виявлення і кількісне визначення неорганічних і органічних сполук, що базується на застосуванні живих організмів як індикаторів. Умовно їх поділяють на біоіндикації та біотестування. У працях М.В. Ломоносова і О.М. Радищева є згадки про рослини-показники особливостей ґрунтів, гірських порід, підземних вод.

У XIX ст. з розвитком екології рослин був показаний зв'язок рослин з факторами навколишнього середовища. Про можливість рослинної біоіндикації писав геолог О.П. Карпінський (1887 р.), але основу підґрунтя заклав своїми працями В.І. Вернадський. Інший геолог — П.А. Ососков — використовував характер розподілу рослинних співтовариств для складання геологічних карт, С.К. Чаєнов — ґрунтових карт. Великий внесок у розвиток біоіндикації вніс російський вчений-ґрунтознавець В.В. Докучаєв.

У даний час для цілого класу індикаторних видів рослин і тварин доцільно говорити не тільки про наявність чи відсутність фактора, але і про ступінь його впливу на природний комплекс. Різні ступені впливу на навколишнє природне середовище, що реєструються за допомогою цих видів, дозволяють ввести шкалу впливів (наприклад, немає впливу - слабе - середнє - сильне). Наявність шкали

екологічного чинника дозволяє більш правильно оцінювати досліджувану територію. У такому випадку слід говорити не про біоіндикації, а про біодіагностику територій — метод кількісної оцінки ступеня впливу екологічного фактора на навколишнє середовище.

Мохи є визнаними індикаторами рівня забруднення селітебних територій. Питома маса придатності мохів як біоіндикаторів, полягає у їх простій будові і формі, що сприяє поглинанню ними води і поживних речовин. У цих рослин гаметофіт позбавлений коренів, продихів, особливо в багатьох бракує добре підготовленої кутикули, тому поглинання води і речовин відбувається на поверхні за допомогою ризоїдів. У даній роботі розглядається застосування епіфітних (які ростуть на стовбурах і гілках дерев) лишайників і сфагнових мохів верхових боліт як аккумулятивних біомоніторів. У царстві рослин мох займає останнє місце. З одного боку, його навіть важко назвати рослиною. Дуже сильно він відрізняється від інших представників царства. Розмножується мох спорами, як представники царства грибів. Але, як і вищі рослини, зелений мох бере участь в процесі фотосинтезу. Усі необхідні поживні речовини для нормального росту і розвитку мох отримує з атмосфери разом з опадами (сухими і мокрими випаданнями). Мохи дуже невибагливі до умов проживання. Завдяки високорозвиненій поверхні моховий покрив є хорошим сорбентом, а низький рівень метаболізму сприяє накопиченню в біомасі багатьох речовин, в тому числі важких металів і миш'яку. Зважаючи на слабкий контакт з ґрунтом і лісовою підстилкою ймовірність надходження забруднювачів з субстрату невелика. Це дозволяє вважати мохи біоаккумуляторами аерогенних осадів. Формування мохового покриву відбувається протягом 2-5 років, тому аналіз біомаси може дати оцінку рівня забруднення атмосфери на різних ділянках досліджуваної території за цей період. Вивчаючи хімічний склад проб цього моху, можна виявити основні речовини-забруднювачі атмосфери, встановити ступінь забруднення навколишнього середовища і розподілу забруднювачів з досліджуваної території, судити про джерела ареалу [1,3].

Лишайники і мохи є абсолютно не пов'язаними між собою групами організмів, хоча мають деякі загальні для біомоніторингових досліджень властивості. Вони зустрічаються майже у всіх регіонах, стійкі до екстремальних природних умов. Оскільки ці організми не мають кореневої системи, їх харчування є атмосферним і, відповідно, їх елементний склад в загальному відображає склад хімічних елементів в атмосфері, що знаходяться в газоподібному або розчиненому стані, а також у вигляді твердих частинок [2]. Діагностики стану міського середовища за допомогою мохів, широко застосовуваний за кордоном. В умовах мегаполісу вона має ряд переваг перед ліхеноіндикацією — традиційної діагностикою атмосферного забруднення за допомогою лишайників. Мохи, будучи не менш цінними тест-об'єктами, ніж лишайники, мають порівняно з ними певні переваги. В умовах сильного забруднення — а це звичайне явище у великому місті — лишайники бувають сильно пригнічені і зустрічаються рідко, а ряд мохів-урбанофілов успішно виростає в таких умовах.

Таким чином, вивчення стану мохоподібних урбоекосистеми є актуальним, особливо у зв'язку з можливістю використання їх для оцінки рівня забруднення природного середовища. Дослідження розвитку угруповань мохоподібних урболандшафтів є важливим для оцінки ступеня антропогенного впливу на

екосистему, які впливають на неї та становлять реальну загрозу для функціонування та життєдіяльності живих організмів.

Література:

1. Машталер О.В. Біомоніторинг видами Bryophyta техногенно трансформованого середовища південного сходу України. Автореф. дис. канд. біол. наук. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
2. Onianwa P.C. Monitoring atmospheric metal pollution: a review of the use of mosses as indicators // Environ. Monit. Asses. – 2001. – Vol. 71, № 1. – P. 13-50.
3. Lawrey J.D., Hale M.E. Lichen evidence for changes in atmospheric pollution in Shenandoah National Park, Virginia // Bryologist. – 1988. – 91, № 1. – P. 21-23. 13.

Klimjuk Jurij Jevgenijovich

*PhD in Technical Sciences, Associate Professor
Department of Informatics and Applied Mathematics
Faculty of Mathematics and Informatics
Rivne State University of Humanities
Rivne, Ukraine*

CONSTRUCTION OF FILTRATION FIELDS FOR RAPID FILTERS CONICAL SHAPE WITH HOMOGENEOUS POROUS LOADS

Климюк Юрій Євгенійович

*кандидат технічних наук, доцент
кафедра інформатики та прикладної математики
факультет математики та інформатики
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, Україна*

ПОБУДОВА ФІЛЬТРАЦІЙНИХ ПОЛІВ ДЛЯ ШВИДКИХ ФІЛЬТРІВ КОНУСОПОДІБНОЇ ФОРМИ З ОДНОРІДНИМИ ПОРИСТИМИ ЗАВАНТАЖЕННЯМИ

При дослідженні просторових процесів доочистки води у швидких фільтрах з однорідними пористими завантаженнями виникає чимало труднощів, пов'язаних не лише з постановкою самої задачі за рахунок побудови системи диференціальних рівнянь у частинних похідних і накладання відповідних граничних умов, а й з врахуванням геометричної складності області, у якій розв'язується задача, що, зокрема, включає її повздовжню та поперечну викривленості [1]. Один із методів розв'язання таких задач для випадків областей, обмежених екіпотенціальними поверхнями і поверхнями течії, полягає у переході у рівняннях конвективної дифузії й граничних умовах до нових незалежних змінних — координат області комплексного потенціалу, завдяки чому суттєво спрощується запис задачі, а її розв'язання полягає в послідовному розв'язанні фільтраційної задачі, яка зводиться до побудови просторових аналогів конформних відображень одно- та двозв'язних областей, обмежених екіпотенціальними поверхнями та поверхнями течії, з умовним розрізом

на відповідні прямокутні паралелепіпеди, що автоматично дозволяє вирішити проблему побудови розрахункової сітки у фізичній області, знаходженні повної витрати та поля швидкості фільтрації, і задачі типу «конвекція-фільтрація-масообмін» в області просторової комплексної змінної, наближений розв'язок якої у випадку переважання конвективних і сорбційних процесів над дифузійними та десорбційними шукається з використанням асимптотичних методів та побудовою відповідних примежових поправок [1, 2]. Тому актуальною є задача в адаптації алгоритму, описаного в [1], для безпосереднього застосування його до побудови просторових фільтраційних полів у швидких фільтрах конусоподібної форми із однорідними пористими завантаженнями.

Для однозв'язної криволінійної області G_z ($z=(x, y, z)$), обмеженої гладкими, ортогональними між собою вздовж ліній перетину, двома екіпотенціальними поверхнями $S_* = \{z: f_*(x, y, z) = 0\}$, $S^* = \{z: f^*(x, y, z) = 0\}$ і поверхнею течії $S^{**} = \{z: f^{**}(x, y, z) = 0\}$ (рис. 1 а), розглянемо модельну задачу, що описується рівняннями:

$$\vec{v} = \kappa \cdot \text{grad } \varphi, \text{div } \vec{v} = 0 \quad (1)$$

за крайових умов:

$$\varphi|_{S_*} = \varphi_*, \varphi|_{S^*} = \varphi^*, \varphi'_{\vec{n}}|_{S^{**}} = 0, \quad (2)$$

де $\varphi = \varphi(x, y, z)$ і $\vec{v} = \vec{v}(v_x, v_y, v_z)$ – відповідно потенціал і вектор швидкості фільтрації, $\varphi_* < \varphi < \varphi^*$, $|\vec{v}| = \sqrt{v_x^2(x, y, z) + v_y^2(x, y, z) + v_z^2(x, y, z)} > 0$, κ – коефіцієнт фільтрації, $\kappa > 0$, $\vec{n}$ – зовнішня нормаль до відповідної поверхні.

Шляхом фіксації на поверхні S_* деякої точки A та послідовного виконання умовних розрізів $\Gamma_1 = ALMDBLMC$ і $\Gamma_2 = ADD_*A_*BCC_*B_*$ вздовж відповідних поверхонь течії (для зручності позначимо $\Gamma = \Gamma_1 \cup \Gamma_2$) задача (1), (2) зводиться до розв'язання в однозв'язній області $G_z \setminus \Gamma$ – криволінійному паралелепіпеді $ABCD_*B_*C_*D_*$, обмеженому двома екіпотенціальними поверхнями $ABB_*A_* = \{z: f_*(x, y, z) = 0\}$, $CDD_*C_* = \{z: f^*(x, y, z) = 0\}$ та чотирма поверхнями течії $ABCD = ALMD \cup BLMC = \{z: f^{**}(x, y, z) = 0\}$, $A_*B_*C_*D_* = \{z: f^{**}(x, y, z) = 0\}$, $ADD_*A_* = BCC_*B_* = \{z: f^{***}(x, y, z) = 0\}$, які є гладкими і ортогональними між собою в кутових точках та вздовж ребер (рис. 1 а), з додаванням умови непроникності вздовж розрізу $\varphi'_{\vec{n}}|_{\Gamma} = 0$ задачі, що описується системою рівнянь (1) з наступними умовами:

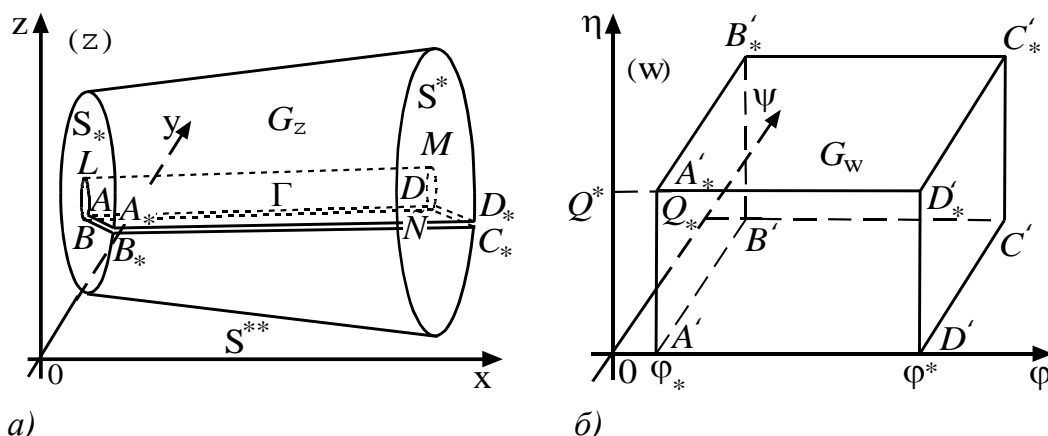
$$\varphi|_{ABB_*A_*} = \varphi_*, \varphi|_{CDD_*C_*} = \varphi^*, \quad (3)$$

$$\varphi'_{\vec{n}}|_{ABCD \cup A_*B_*C_*D_* \cup ADD_*A_* \cup BCC_*B_*} = 0 \quad (4)$$

і подальшого “склеювання” берегів умовного розрізу $\tilde{A}$ із використанням умов:

$$\varphi|_{ALMD} = \varphi|_{BLMC}, \varphi_{\vec{n}}|_{ALMD} = \varphi_{\vec{n}}|_{BLMC}, \varphi|_{ADD_*A_*} = \varphi|_{BCC_*B_*}, \varphi_{\vec{n}}|_{ADD_*A_*} = \varphi_{\vec{n}}|_{BCC_*B_*}. \quad (5)$$

a)

б)

Рис. 1. Модельна область конусоподібної форми G_z з умовним розрізом Γ та відповідна їй область комплексного потенціалу G_w

Тоді ввівши функції $\psi = \psi(x, y, z)$, $\eta = \eta(x, y, z)$ (просторово комплексно спряжені із функцією $\varphi = \varphi(x, y, z)$) такі, що $\kappa \cdot \text{grad } \varphi = \text{grad } \psi \times \text{grad } \eta$, і замінивши крайові умови (4) на умови:

$$\psi|_{ADD_*A_*} = 0, \quad \psi|_{BCC_*B_*} = Q_*, \quad \eta|_{ABCD} = 0, \quad \eta|_{A_*B_*C_*D_*} = Q^*, \quad (5)$$

задачу (1), (3), (6), (5) замінимо більш загальною задачею на знаходження просторового аналогу конформного відображення однозв'язної області $G_z \setminus \tilde{A}$ на відповідну область комплексного потенціалу – прямокутний паралелепіпед $G_w = A'B'C'D'A_*B_*C_*D_* = \{w = (\varphi, \psi, \eta) : \varphi_* < \varphi < \varphi^*, 0 < \psi < Q_*, 0 < \eta < Q^*\}$ (рис. 1 б), Q_* , Q^* – невідомі параметри і наступного “склеювання” берегів умовного розрізу $\tilde{A}$. Ця задача описується системою рівнянь:

$$\begin{cases} \kappa \cdot \varphi'_x = \psi'_y \cdot \eta'_z - \psi'_z \cdot \eta'_y, \\ \kappa \cdot \varphi'_y = \psi'_z \cdot \eta'_x - \psi'_x \cdot \eta'_z, \\ \kappa \cdot \varphi'_z = \psi'_x \cdot \eta'_y - \psi'_y \cdot \eta'_x \end{cases}$$

з крайовими умовами (3), (6), умовами “склеювання” берегів умовного розрізу $\tilde{A}$ (5) і умовами ортогональності в околах ділянок границі області G_z :

$$\begin{cases} \text{grad } f_*(x, y, z) \cdot \text{grad } \psi(x, y, z) = 0, \\ \text{grad } f_*(x, y, z) \cdot \text{grad } \eta(x, y, z) = 0, \end{cases} \quad (x, y, z) \in ABB_*A_*,$$

$$\begin{cases} \text{grad } f^*(x, y, z) \cdot \text{grad } \psi(x, y, z) = 0, \\ \text{grad } f^*(x, y, z) \cdot \text{grad } \eta(x, y, z) = 0, \end{cases} \quad (x, y, z) \in CDD_*C_*,$$

$$\begin{cases} \text{grad } f^{**}(x, y, z) \cdot \text{grad } \varphi(x, y, z) = 0, \\ \text{grad } f^{**}(x, y, z) \cdot \text{grad } \psi(x, y, z) = 0, \end{cases} \quad (x, y, z) \in A_*B_*C_*D_*.$$

Обернена задача на знаходження просторового аналогу конформного відображення $G_w \rightarrow G_z \setminus \Gamma$ (при невідомих значеннях параметрів Q_* , Q^*) із наступним “склеюванням” берегів умовного розрізу Γ має наступний вигляд:

$$\begin{cases} x'_\varphi = \kappa \cdot (y'_\psi \cdot z'_\eta - z'_\psi \cdot y'_\eta), \\ y'_\varphi = \kappa \cdot (z'_\psi \cdot x'_\eta - x'_\psi \cdot z'_\eta), \\ z'_\varphi = \kappa \cdot (x'_\psi \cdot y'_\eta - y'_\psi \cdot x'_\eta), \end{cases}$$

$$\begin{cases} f_*(x(\varphi_*, \psi, \eta), y(\varphi_*, \psi, \eta), z(\varphi_*, \psi, \eta)) = 0, \\ f^*(x(\varphi^*, \psi, \eta), y(\varphi^*, \psi, \eta), z(\varphi^*, \psi, \eta)) = 0, \\ f^{**}(x(\varphi, \psi, Q^*), y(\varphi, \psi, Q^*), z(\varphi, \psi, Q^*)) = 0, \end{cases}$$

$$\begin{cases} x(\varphi, 0, \eta) = x(\varphi, Q_*, \eta), y(\varphi, 0, \eta) = y(\varphi, Q_*, \eta), \\ z(\varphi, 0, \eta) = z(\varphi, Q_*, \eta), \lim_{\psi \rightarrow 0+0} x_\psi = \lim_{\psi \rightarrow Q_*-0} x_\psi, \\ \lim_{\psi \rightarrow 0+0} y_\psi = \lim_{\psi \rightarrow Q_*-0} y_\psi, \lim_{\psi \rightarrow 0+0} z_\psi = \lim_{\psi \rightarrow Q_*-0} z_\psi, \\ \lim_{\eta \rightarrow 0+0} x_\eta = 0, \lim_{\eta \rightarrow 0+0} y_\eta = 0, \lim_{\eta \rightarrow 0+0} z_\eta = 0, \end{cases}$$

$$\begin{cases} f'_{*x} \cdot x'_\psi + f'_{*y} \cdot y'_\psi + f'_{*z} \cdot z'_\psi = 0, \\ f'_{*x} \cdot x'_\eta + f'_{*y} \cdot y'_\eta + f'_{*z} \cdot z'_\eta = 0, \\ f'^{**}_x \cdot x'_\psi + f'^{**}_y \cdot y'_\psi + f'^{**}_z \cdot z'_\psi = 0, \\ f'^{**}_x \cdot x'_\eta + f'^{**}_y \cdot y'_\eta + f'^{**}_z \cdot z'_\eta = 0, \\ f'^{***}_x \cdot x'_\varphi + f'^{***}_y \cdot y'_\varphi + f'^{***}_z \cdot z'_\varphi = 0, \\ f'^{***}_x \cdot x'_\psi + f'^{***}_y \cdot y'_\psi + f'^{***}_z \cdot z'_\psi = 0. \end{cases}$$

Розв'язок відповідної різницевої задачі знаходимо аналогічно [1].

З метою перевірки коректної роботи алгоритму проведено числовий експеримент на побудову просторового фільтраційного поля для швидкого фільтру конусоподібної форми із однорідним пористим завантаженням, форму якого описано поверхнями: $f_*(x, y, z) = x^2 + y^2 + z^2 - 6,25$, $f^*(x, y, z) = x^2 + y^2 + z^2 - 16$, $f^{**}(x, y, z) = 32,1634 \cdot x^2 - y^2 - z^2$. У результаті побудовано розрахункову гідродинамічну сітку (рис. 2) при $n = 32$, $m = 16$, $l = 8$, $\varphi_* = 0$, $\varphi^* = 59,75$, $\kappa = 5,6$ м/добу (параметри n , m і l вибирали з умови найбільшої подібності побудованої сітки до кубічної). При цьому знайдено фільтраційну витрату $Q = 10$ м³/год, обчислено величини швидкості фільтрації (рис. 3), що відповідають величині середньої швидкості руху води через завантаження фільтру 10 м/год.

Отримані результати свідчать про ефективність запропонованого підходу до побудови просторових фільтраційних полів у швидких фільтрах конусоподібної

форми із однорідними пористими завантаженнями і по аналогії з [2] дають змогу провести теоретичні дослідження стосовно більш раціонального використання їх сорбційної ємкості і збільшення терміну фільтроциклу.

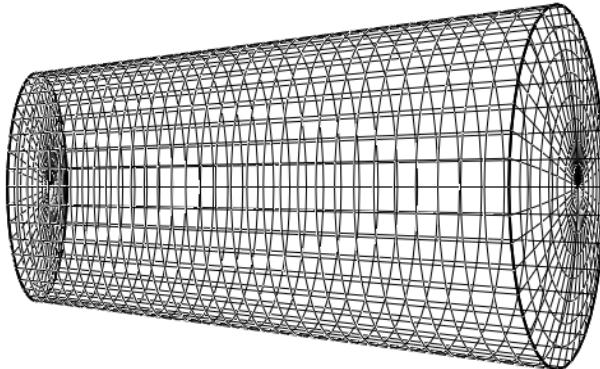

Рис. 2. Розрахункова гідродинамічна сітка

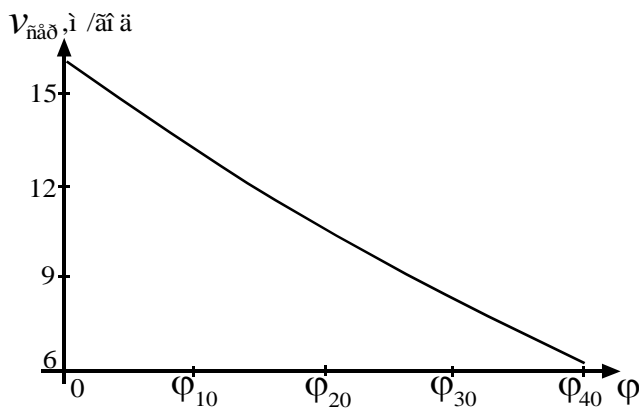

Рис. 3. Розподіл величини $v_{\text{сеп}}(\varphi)$ вздовж фільтру

Література:

1. Бомба А.Я. Математичне моделювання просторових сингулярно-збурених процесів типу фільтрація-конвекція-дифузія: монографія / А.Я. Бомба, Ю.Є. Климюк. – Рівне : ТзОВ фірма «Ассоль», 2014. – 273 с.
2. Климюк Ю.Є. Моделювання процесу доочистки води від залишкових катіонів алюмінію фільтруванням через аніоноактивні завантаження із врахуванням зміни фільтраційних властивостей середовища / Ю.Є. Климюк, В.М. Сівак // Волинський математичний вісник. Серія прикладна математика. – Вип. 7 (16). – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 93-109.

Savrey Dmitriy Yurievich

student

Institute of Geology of oil and gas production and pipeline transportation

Ukhta State Technical University

Ukhta, Komi Republic

Scientific adviser – Docent Salnikov A.V.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF SYSTEMS FOR UNDERWATER SEPARATION OF OIL AND GAS

Саврей Дмитрий Юрьевич

студент

Институт геологии, нефтегазодобычи и трубопроводного транспорта

Ухтинский государственный технический университет

г. Ухта, Республика Коми

Научный руководитель – доцент Сальников А.В.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ ПОДВОДНОЙ СЕПАРАЦИИ НЕФТИ И ГАЗА

Подводная добыча нефти и газа требует постоянного совершенствования технологий работы. И одним из наиболее перспективных направлений является система подводной сепарации.

Современные условия заставляют разработчиков обустраивать скважины на больших расстояниях от берега и на больших глубинах. И это заставляет быть предельно аккуратными при выполнении операций на глубине в районе устья скважины. И важно создавать оборудование, способное работать на большой глубине без отказов и аварийных ситуаций, обеспечивая одновременно хорошее качество углеводородов.

Технологии подготовки скважинной продукции в последние годы становятся наиболее востребованными. Их разработке и внедрению уделяется особое внимание [1]. Оборудование для добычи и обработки нефтепродуктов размещается на большой глубине, под толщей воды. Но работа по добыче при использовании подобных систем становится более эффективной по следующим причинам:

- обеспечивается возможность поддерживать необходимое давление в устье, без которого невозможно качественно добывать тяжелую нефть;
- обеспечивать необходимое для работы давление, если давление в разрабатываемом пласте низкое;
- снижается риск неизбежного гидратообразования в системе, ответственной за сбор нефти;
- за счет использования сепараторов удается получать качественный продукт при большой обводненности пластовой нефти;
- морские платформы получают более легкими и устойчивыми, если значительная часть оборудования размещается непосредственно около устья скважины;

- многофазные насосы для дожима нефти можно заменить на однофазные, что способствует снижению затрат на разработку месторождений и увеличению прибыли.

Большая часть вновь вводимых в эксплуатацию скважин на данный момент времени оснащается системами, позволяющими выполнять сепарацию нефти на глубине. Многие компании идут по пути модернизации и обновления и уже существующих скважин, устанавливая подводные сепараторы и там. Использование современного оборудования позволяет для скважин, находящихся в эксплуатации уже значительное время, повысить коэффициент извлечения, продлить период полноценной работы на годы. Разрабатываются и активно используются системы, позволяющие отделяемую от нефти воду, закачивать обратно в пласт. Это способствует повышению производительности трубопроводов, которые перекачивают только нефть. Одновременно от излишней работы и оборудования освобождается верхняя часть платформы. Разработка новых месторождений и скважин в большинстве случаев предусматривает одновременную установку сепараторов на глубине, в результате чего нет необходимости монтировать подобное дополнительное оборудование непосредственно на платформе.

Значительная часть удаленных от берега месторождений, расположенных на большой глубине, на сегодняшний день оснащаются системами глубоководной сепарации нефти. Это дает возможность и быстро начинать выкачку нефти, и дает возможность более качественно разрабатывать пласты, получая продукцию более высокого качества. Сам проект разработки месторождения становится более гибким, повышается отдача пласта и прибыль разработчика.

К данному моменту времени можно назвать несколько способов, позволяющих проводить сепарацию нефти на морском дне:

- двухфазная сепарация жидкость/жидкость. Для ее реализации используются либо гравитационные сепараторы с большим объемом емкостей, либо компактные конструкции кессонного типа. Используются и внутритрубные конструкции;

- двухфазная сепарация газ/жидкость. Для реализации данной технологии используются такие же сепараторы, как и для отделения воды от нефти;

- трехфазная сепарация с отделением и воды, и газа.

Владельцы месторождения Tordis, расположенного в Северном море, пошли по пути совершенствования технологии сепарации воды на морском дне. Для организации работ была использована продукция компании FMC Technologies. Проект предусматривал использование гравитационного сепаратора, длина которого достигала 17 метров, а диаметр — 2,1 метра. При использовании данного сепаратора остаточное содержание нефти в водных пластах равнялось 500 ppm, в то время, как по проекту было запланировано 1000 ppm. Воду после обработки в сепараторе признали пригодной для закачки в пласт без дополнительной обработки.

В основе гравитационного сепаратора, предназначенного для отделения газа от нефти, — емкости значительных объемов. От объема емкости во многом зависит и цена всего оборудования, а соответственно, стоимость работ по монтажу и доставке к месторождению. В отдельных случаях просто нет возможности оборудование такого объема опустить на необходимую глубину. При разработке каждого отдельного месторождения рассматривается индивидуальная возможность монтажа сепаратора

для отделения газа. Наиболее удачным вариантом использования газовых сепараторов считается использование их при разработке месторождения Pazflor в береговой зоне Анголы [2]. Сепараторы смонтированы на глубине 900 метров. Высота каждого из 3-х сепаратора — 9 метров, диаметр — 3,5 метра. В данном случае использование сепараторов, позволяющих отделять газ от нефти, оказалось экономически оправданным. Нефть на месторождении имеет высокую вязкость, а давление пластов — достаточно низкое.

Особого типа сепараторы пришлось разрабатывать для месторождений Perdido, расположенных в наиболее глубоких местах Мексиканского залива. В данном случае компания FMC Technologies предложила применять сепараторы кессонного типа. Была пробурена специальная скважина, в которой разместили погружной насос центробежного типа. Этот насос передавал нефть, прошедшую через сепаратор, далее на платформу для закачки в трубопровод.

В качестве не менее успешного опыта сепарации нефти на глубине можно назвать месторождение Marlim, расположенное вблизи Бразилии. На первой стадии решено использовать внутритрубный сепаратор. Далее вода, отделенная от нефти, проходит тонкую очистку уже с использованием гидроциклонов. После полного цикла очистки в воде содержится не более 100 ppm. Вода не загрязняет окружающую среду и может быть использована для закачки в пласты.

Очистка добытой нефти от воды и газа — основное назначение сепараторов. В качестве дополнительной услуги можно назвать избавление от газовых и водяных пробок в трубопроводах при перекачке нефти из пласта. Применение различных трубопроводов для перекачки газа и нефти позволяет реализовать систему с одним поршнем, очищающим трубы от засора. Вниз поршень опускается по трубе, предназначенной для газа. Вверх поднимается по нефтепроводу. Но это возможно только в том случае, если диаметры труб одинаковы.

Системы раздельной очистки нефти от газа и воды давно нашли свое применение на практике. Реже применяются системы, обеспечивающие одновременную очистку и от газа, и от воды. Это требует использования значительно более сложного оборудования, чем в первом случае. Но единичные случаи использования двухфазной сепарации уже есть.

Система сепарации воды для того, чтобы она стала востребованной на рынке, должна соответствовать следующим обязательным требованиям:

- обводненность нефти может быть в пределах от 10 до 90%. Это позволит эффективно работать и на начальной стадии разработки месторождения, и тогда, когда нефть уже практически вся выкачана;
- поток нефти при транспортировке должен быть стабилен. Это возможно только в том случае, если в конечном продукте содержится не более 2% воды. В этом случае риск образования гидратов в трубопроводе сводится к минимуму;
- в воде, подготовленной к закачке в пласты должно быть не более 1000 ppm. Конкретное значение определяется характеристиками конкретного пласта и законодательством страны, на территории которой ведутся работы;
- размеры оборудования должны быть таковы, чтобы его можно было перевозить, монтировать без значительных затрат.

Разработка систем сепарации осложняется необходимостью подбора узлов, способных работать в условиях большой нагрузки. Далее все узлы должны работать

слаженно, без сбоев, в условиях, когда спустить рабочих на глубину для проведения ремонтных работ или очистки невозможно. И вся система должна проработать в течение всего времени эксплуатации скважины. До того, как система будет смонтирована на месторождении, она должна пройти испытания в сходных условиях.

Нужно отметить, что подводная сепарация будет востребована тогда, когда и операторы месторождений будут готовы ее использовать, и будут разработаны все необходимые технические решения, и будут производства, способные заказы выполнять. Участие оператора месторождения должно начинаться не на этапе монтажа оборудования, а на этапе разработки технического задания. В этом случае можно говорить о производстве продукта, который будет полностью отвечать требованиям работы в конкретных условиях. Наиболее часто к использованию подводных сепараторов приходят операторы месторождений, если разработка ведется совместно несколькими компаниями. Это снижает риск от инвестирования для каждого оператора в отдельности.

Литература:

1. Подводные технологии арктического шельфа [Электронный ресурс] : Offshore Russia, февраль 2016. URL : <http://pro-arctic.ru/29/03/2016/technology/20833>. (Дата обращения: 12.12. 2016)
2. Perdue J.M. Новые достижения в области подводной подготовки продукции скважин // World oil : глубоководные технологии. – 2010. – Февраль.

Boris A. Tarasov

graduate student

of the Department of Applied Informatics

software and telecommunications HCA Maimonides

Moscow

Vladimir Borisovich Ternovskiy

Ph.D., associate professor

of risk analysis and economic security

of the Financial University under the Government of the Russian Federation

Supervisor - PhD, Vladimir Vladimirovich Ternovskiy,

Deputy Dean of the Faculty of Mathematics,

Mathematical Biology and Bioinformatics HCA Maimonides

Moscow

APPROACHES TO SOLVING THE PROBLEM OF CONTROL OF OPERATIONAL REQUIREMENTS READOUT SYSTEMS

Борис Анатольевич Тарасов

аспирант кафедры прикладной информатики

программирования и телекоммуникаций ГКА имени Маймонида

г. Москва

Владимир Борисович Терновсков

к.т.н., доцент кафедры анализ рисков и экономическая безопасность

*Финансового университета при Правительстве РФ
Научный руководитель - к.ф.-м.н., Владимир Владимирович Терновский
заместитель декана факультета математики, математической биологии и
биоинформатики ГКА имени Маймонида
г. Москва*

ПОДХОДЫ К РЕШЕНИЮ ЗАДАЧИ КОНТРОЛЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ ТРЕБОВАНИЙ СИСТЕМ СЧИТЫВАНИЯ ДАННЫХ

Объектом исследования является система считывания данных из воды. С XIX века информатика на базе кремниевой-песочной электроники стала очень доступным и поэтому универсальным мостом соединяющим биологию, эмбриологию, физиологию, химию, анатомию, математику, физику и психологию так как все явления, происходящие в любой системе от простейшего одноклеточного организма до огромных вселенных, описываются одинаковыми системами дифференциальных уравнений. Все живые существа во Вселенной отличаются только качеством сознания, т.е. априори готовы к работе с данными хранящимися в воде. Особое внимание уделяется трудности настроек системы считывания, так как эксперимент содержит в себе результаты, которые пока не имеют даже названий и аналогов и поэтому не классифицированы.

При планировании полнофакторного эксперимента предложено использовать четыре подхода к решению задачи контроля выполнения установленных требований к параметрам систем считывания и их элементов. Основными выводами проведенного исследования являются глобальные перемещения ареалов математического моделирования, поиска и экспериментов в область биологии, физиологии и психологии человека, так как все инновации в области информационных технологий ушли из электротехники и физики и теперь ожидаются на стыке биологии и нейробиологии. Механизм структурной устойчивости можно описать так. Под воздействием флуктуаций (как внутренних, так и внешних) в самоорганизующейся системе появляются приспособительные признаки (это может выражаться в появлении новых признаков у существующих элементов, либо новых элементов, новых взаимосвязей между элементами). Новая сеть элементов-признаков обеспечивает адаптацию системы к флуктуациям. Если при этом не меняется способ функционирования системы, то такую систему называют структурно устойчивой.

Если один из основателей теории систем Бераланфи объединил понятия «поток» и «равновесие» для описания открытых систем, то другой — основатель теории сложных систем — Пригожин объединил понятия «диссипация» и «структура», чтобы связать воедино две кажущиеся противоречивыми тенденции, которые «сосуществуют» во всех электронных и живых системах. Множественное регулирование по принципу обратной связи, или самонастройка развивающегося организма, лежит в основе поддержания устойчивого состояния, обеспечивает сохранение устойчивости процесса развития при нерегулярно меняющихся внешних условиях. Таким образом, адаптация системы считывания данных происходит:

- за счет избыточности элементов-признаков,
- за счет накопления информации в системе о состоянии окружения.

Эти диссипативные методы обеспечивают надежность достижения результата развития в регулярно меняющихся условиях среды, селекцию и отбор оптимальных вариантов считывания данных.

Особое внимание необходимо сконцентрировать на критериях классификации и отбора для дальнейшей детализации и настройки систем считывания.

Литература:

1. Зенин С.В. «Структурированное состояние воды как основа управления поведением и безопасностью живых систем», Институт медико-биологических проблем РАН, 1999 г.
2. Вероника Ирина-Коган, монография «Манусоника» профессор, академик АМТН РФ М. : Издательство «Коган и Барановский», 2015. — 288 с. ISBN 978-5-906131-81-2
3. Чобанян В.А. монография «Методология формирования эксплуатационных требований к сложным системам» заслуженный деятель науки и техники РФ, доктор технических наук, действительный член Международной академии информатизации, 2011. — 388 с. ISBN 978-5-906567-51-3
4. «Безопасность стратегических решений в нелинейных экономических процессах» Статья. / Подшивалов Г.К., Терновсков В.Б. Таврический научный обозреватель 2015 №3-1с. 22-28
5. «Модель представления информации для применения в экономике» Статья. / Демидов Л.Н., Терновский В.В., Тарасов Б.А., Терновсков В.Б. «Экономика: вчера, сегодня, завтра» ISSN 2222-9167 №32016
6. Подшивалов Геннадий Карнильевич, монография «Математические инструменты нелинейного синергетического анализа» кандидат экономических наук. -Барнаул: Си-Пресс. Открытая наука, 2016, 260 стр.
7. Информационные технологии: учебник / Л.Н. Демидов, В.Б. Терновсков, С.М. Григорьев, Д.В. Крахмалев.-Москва: КНОРУС, 2017.-222 с. ISBN 978-5-406-05750-6
8. Шелков А.Б., Шульц В.Л., Кульба В.В. Аудит информационной безопасности автоматизированных систем управления // Тренды и управление. - 2014. - 4. - С. 319 - 334. DOI: 10.7256/2307-9118.2014.4.10281.
9. Датченко С.А. Место Теории функциональных систем в решении задач психологии // Психология и Психотехника. - 2014. - 9. - С. 968 - 974. DOI: 10.7256/2070-8955.2014.9.12887.
10. Шульц В. Л., Кульба В. В., Шелков А. Б., Чернов И. В. Методология управления техногенной безопасностью объектов инфраструктуры железнодорожного транспорта на основе индикаторного подхода // Тренды и управление. - 2013. - 3. - С. 4 - 23. DOI: 10.7256/2307-9118.2013.3.7859.
11. Тихонов А.А. Выбор модели стратегического управления развитием сельскохозяйственных предприятий // Тренды и управление. - 2013. - 3. - С. 82 - 90. DOI: 10.7256/2307-9118.2013.3.9402.

Zimina Maria Igorevna

Postgraduate student

Bionanotechnology department

Economic faculty

Kemerovo technological institute of food industry (university)

Kemerovo, Russia

Supervisor – doctor of technical science, professor Prosekov A.Y.

Piskaeva Anastasia Igorevna

Postgraduate student

Bionanotechnology department

Economic faculty

Kemerovo technological institute of food industry (university)

Kemerovo, Russia

Supervisor – doctor of technical science, professor Prosekov A.Y.

DETERMINATION OF ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF BACTERIOCINS, ISOLATED BY METHOD BASED ON PRECIPITATION BY AMMONIUM SULFATE

First antagonistic activity of bacteria was discovered by Pasteur and Hobert [1]. In that time the using of non-pathogenic bacteria for the treatment of diphtheria and anthrax was already explored. Later, the metabolites, produced by bacteria became the main focus of scientific researches. Scientists have discovered that a number of substances produced by bacterial strains have inhibitory activity. These antibiotics are bacteriophages, bacteriocins and enzymes [2,3].

Further, close attention has been paid to the studying of bacteriocins, thus a set of representatives of bacteriocins were studied and some classifications of these substances are described, which may vary depending on the type of producer strain, structure, killer features and mechanisms of lytic action of bacteriocins were also disclosed [4].

For determination of the bacteriocins which have maximum activity and conduct further study with the aim of developing antibiotics, we conducted a study of the antimicrobial activity of bacteriocins produced by four strains of microorganisms obtained in our previous studies. Thus, experiments were performed with cultures of the following microorganisms: *Bacillus endophyticus*, *Bacillus safensis*, *Bacillus pumilus*, *Bacillus licheniformis*. Bacteriocins activity depends on many factors, including the method of selection. In this study, we conducted bacteriocins allocation method based on the precipitation of ammonium sulphate. In the study we used 14 strains of test cultures derived from the collection of microorganisms State Research Institute of Genetics.

For isolation of bacteriocins separating the cells from the culture fluid by centrifugation was performed for 30 min at 4200 rev/min. The precipitation of bacteriocins was performed with ammonium sulfate up to 90% saturation. Separation of precipitate and the culture fluid was performed by centrifugation at 4200 rev / min for 40 min. The precipitate was dissolved in 20 mM acetate buffer pH 5.0. Undissolved precipitate was separated by centrifugation for 30 min at 4200 rev/min. The precipitate was then washed again in 20 mM acetate buffer pH 5.0 and re-precipitate was separated by centrifugation. The precipitate was discarded and obtained sediment was used for the determination of

antimicrobial activity. Results of determination of antimicrobial activity bacteriocins, isolated by this method are presented in Table 1.

Table 1. Antimicrobial activity of isolated bacteriocins

Name of test-culture	Name of strain			
	<i>Bacillus endophyticus</i>	<i>Bacillus safensis</i>	<i>Bacillus pumilus</i>	<i>Bacillus licheniformis</i>
	Диаметр зон ингибирования роста, мм			
<i>Pseudomonas fluorescens</i>	0	14	0	0
<i>Pseudomonas aeruginosa</i>	0	0	0	0
<i>Candida albicans</i>	0	17	0	0
<i>Leuconostoc mesenteroides</i>	0	0	10	0
<i>Arthrobacter cumminsii</i>	0	15	0	11
<i>Alcaligenes faecalis</i>	10	16	0	10
<i>Escherichia coli</i>	0	18	0	10
<i>Enterobacter ludwigii</i>	0	18	11	0
<i>Erwinia aphidicola</i>	0	16	0	9
<i>Micrococcus luteus</i>	0	18	0	0
<i>Salmonella enterica</i>	0	18	10	11
<i>Listeria monocytogenes</i>	0	16	0	0
<i>Yersinia spp.</i>	11	0	11	11
<i>Staphylococcus aureus</i>	11	15	10	9

According to the data, presented in the table 1, we have concluded that the *Bacillus endophyticus* inhibited growth of three pathogenic strains: *Alcaligenes faecali*, *Yersinia spp.*, *Staphylococcus aureus*, with the formation of zones of inhibition 10-11 mm.

Strain *Bacillus safensis* was active against the following strains of *Pseudomonas fluorescens*, *Candida albicans*, *Arthrobacter cumminsii*, *Alcaligenes faecalis*, *Escherichia coli*, *Enterobacter ludwigii*, *Erwinia aphidicola*, *Micrococcus luteus*, *Salmonella enterica*,

Listeria monocytogenes, *Staphylococcus aureus*. zones of inhibition were from 14 to 18 mm.

Bacillus pumilus strain inhibited growth of *Leuconostoc mesenteroides*, *Enterobacter ludwigii*, *Salmonella enterica*, *Yersinia spp.*, *Staphylococcus aureus*, with the formation of growth inhibition zones between 10 and 11 mm.

Strain *Bacillus licheniformis* was active against strains of *Arthrobacter cumminsii*, *Alcaligenes faecalis*, *Escherichia coli*, *Erwinia aphidicola*, *Salmonella enterica*, *Yersinia spp.*, *Staphylococcus aureus*, growth inhibition zones ranged from 9 to 11 mm.

Bibliography:

1. Pasteur, L. Charbon et septicemia / L. Pasteur, J. F. Joubert // Soc. Biol. Paris. - 1877. - №85. - P. 101- 115.
2. Zimina, M.I. Determination of the optimal culture conditions for the synthesis of bacteriocins strains of *Bacillus endopheticus* and *Bacillus licheniformis* and study their stability / M.I. Zimina, A.Y. Prosekov, S.A. Dry, O.O. Babich, S.Y. Noskov // Technique and technology of food production. - 2016. - vol. 43(4). - P. 22-29.
3. Piskaeva, A.I. Analysis and selection of the ion concentration and the cluster-tion of silver for microorganisms-destructors *Bacillus fastidiosus*, *Lactobacillus sp*, *Microbacterium terregens* / A.I. Piskaeva, J.J. Sidorin, L.S. Dyshlyuk, M.I. Zimin // Storage and processing of agricultural raw materials. - 2014. - № 9. - P. 35-40.
4. Dyshlyuk, LS / Study the antimicrobial activity of proteins isolated from microorganisms / L.S. Dyshlyuk, A.Y. Prosekov, L.K. Asyakina // Proceedings of the XI International scientific-practical conference "Promising research - 2015", Sofia. - 2015. - P. 70-74.

SECTION 3. History, Philosophy, Law, Political science

Loshak Oleksandr Serhiyovych
Student
Faculty of Law
Uzhorod National University
Citi Uzhorod, Ukraine
Scientific director - Panina Yulia Serhiivna
Assistant of Department of Civil Law

**PROBLEMS SOLVING THE DISQUALIFICATION OF A JUDGE IN A CIVIL
PROCEEDING UKRAINE IN TRIAL COURT**

Лошак Олександр Сергійович
Студент
Юридичний факультет
«Ужгородський Національний Університет»
м. Ужгород, Україна
Науковий керівник – Паніна Юлія Сергіївна
асистент кафедри цивільного права ДВНЗ «УжНУ»

**ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ВІДВОДУ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Постановка проблеми. Наразі в Україні проводиться судова реформа, були внесені значні зміни до Конституції України, а також до закону України «Про судоустрій і статус суддів», вирішено багато спірних питань. У той же час залишається низка і досі невирішених проблем.

В момент, коли вся увага прикута до судової реформи, створюються нові суди та певні суддівські органи, законодавець так і не вирішив проблему відводу судді в цивільному судочинстві у разі одноособового розгляду справи, що призводить до зловживання судьями цим правом. Таким чином, механізм відводу суддів, визначений Цивільним процесуальним кодексом України (далі — ЦПК України), носить декларативний характер і є неефективним.

Стан дослідження. Дослідженням питань відводу судді в цивільному та інших процесах займались: О.В. Ануфрієва, Ж.В. Васильєва-Шаламова, О.В. Колісник, В. Харчук, Ю.В. Стеценко, П.Ф. Немеш та інші.

Разом з тим слід відмітити, що вітчизняні дослідники привертають значну увагу проблематиці відводу судді та колегії суддів в цілому, не беручи до уваги особливості процедури відводу саме в цивільному процесі у разі одноособового розгляду справи.

Метою даної статті є комплексний аналіз процедури відводу судді у цивільному процесі України в суді першої інстанції та дослідження способів вирішення існуючих недоліків у законодавчому регулюванні відповідної процедури в Україні.

Виклад основного матеріалу. У ч. 2 ст. 24 ЦПК України визначено, що заява про відвід вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу. Заява

про відвід кільком суддям або всьому складу суду вирішується простою більшістю голосів. [2]

Аналізуючи зміст ч. 2 ст. 24 ЦПК України, можна зробити висновок, що питання відводу судді у випадку, коли справа розглядається колегією суддів у суді першої інстанції, є належно врегульованим, адже вирішується хоч і тим самим складом суду але простою більшістю голосів. А той факт, що питання про відвід судді, який розглядає справу одноособово, вирішується ухвалою суду, що розглядає справу, вважається нелогічним та таким, що дає можливість для зловживання своїми правами. Про це свідчить те, що, по-перше, суддя сам вирішує питання власного відводу, а по-друге, оскарження самої ухвали про відвід судді окремо від судового рішення ЦПК не передбачає.

Проаналізуємо існуючі процедури відводу суддів у кримінальному, господарському та адміністративному судочинствах України.

У кримінальному судочинстві у разі заявлення відводу слідчому судді або судді, який здійснює судове провадження одноособово, відповідну заяву розглядає інший суддя цього ж суду. У разі заявлення відводу одному, кільком або всім суддям, які здійснюють судове провадження колегіально, його розглядає цей же склад суду. (ст. 81 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України)). [3]

У господарському судочинстві питання про відвід судді вирішується в нарадчій кімнаті судом у тому складі, який розглядає справу, про що виноситься ухвала. Заява про відвід кільком суддям або всьому складу суду вирішується простою більшістю голосів. (ч. 5 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України)). [5]

Відповідно до ч. 2 ст. 31 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) та ч. 2 ст. 24 ЦПК України питання відводу судді вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу. [4]

Таким чином, щодо процедури розгляду заяви про відвід судді процесуальні норми господарського та адміністративного судочинства встановлюють майже однакові правила, окрім КПК. У кримінальному судочинстві суддя позбавлений прямої можливості впливати на вирішення заявленого відводу, а в адміністративному, господарському та цивільному судочинстві судді у разі одноособового розгляду справи прямо надано право вирішувати питання про власний відвід.

Актуальною є проблема не тільки процедури, але й підстав відводу судді у цивільному судочинстві України. З п'яти підстав, визначених у ч.1 ст. 20 ЦПК України, тільки підстави, зазначені в п. 1 та п. 3 є визначеними. Мова йде про такі підстави, як участь судді у відповідному процесі як свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, представника, секретаря судового засідання, а також наявність сімейного або кровного споріднення зі стороною або іншими особами, які беруть участь у справі.

Зауважимо, що при посиланні на п. 3 ч. 1 ст. 20 ЦПК ступінь спорідненості не має значення, оскільки перелік членів сім'ї, близьких родичів та членів їх сім'ї є досить широким. Що стосується підстав відводу, зазначених у п. 2 (заінтересованість у результатах розгляду справи) та п. 4 (наявність обставин, що викликають сумнів у об'єктивності та неупередженості судді), то ступінь їх впливу на неупередженість суддів, що відводяться, оцінюється судом на власний розсуд на підставі конкретних фактів, що повідомляються в заявах про відвід. Це можуть бути факти про

причетність судді до спірних правовідносин, про його особливі стосунки з ким-небудь із учасників спору, про його професійну упередженість та ін.[8, с. 30]

Так, суддя підлягає відводу, якщо він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи. Утім, якщо згадати, що справа слухається одноособово, а відвід, заявлений судді, вирішується ним самим, то цілком закономірно виникає запитання, чи визнає суддя, що він прямо чи побічно заінтересований у вирішенні справи [7, с. 67]

На основі аналізу судових ухвал в Єдиному державному реєстрі судових рішень можна дійти висновку, що право на відвід судді в цивільному процесі в суді першої інстанції практично не реалізовується. Звичайно, можна говорити про спроби зловживання цим правом та затягування судового процесу, але в більшості випадків відмова у відводі є необґрунтованою суддею.

Водночас необхідно звернути увагу на деякі намагання вирішити проблему процедури відводу суддів. Йдеться про проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення процедури відводу» №5335 від 01.11.2016р. [6].

У сфері цивільного судочинства законодавець запропонував внести зміни до ЦПК, зокрема заява про відвід, подана стосовно судді, що здійснює розгляд справи одноособово, розглядається одним із суддів цього ж суду, який визначається у порядку, визначеному частиною третьою статті 11-1 цього Кодексу. [6]

Законопроект № 5335 на можна вважати достатньо опрацьованим та таким, що забезпечить більш відкритий та демократичний механізм відводу судді у випадках одноособового розгляду справи.

Для підвищення ефективності інституту відводу суддів у сфері цивільного судочинства у судах першої інстанції пропонується запровадити вирішення питання про відвід судді та колеги суддів у судах першої інстанції судами найбільш територіально наближеними до суду, в якому розглядається справа. Зокрема, для забезпечення максимальної неупередженості та ефективності процедури відводу суддів судді територіально наближених судів першої інстанції повинні розглядати саме анонімні заяви про відвід, які мали потрапляти до них внаслідок розподілу за допомогою автоматизованої системи документообігу. Тобто, у заяві повинні бути викладені обставини справи та факти, через які сторона вимагає відвід судді, але не мають зазначатись прізвища ні судді, ні інших учасників процесу, ні власне найменування суду, в якому ця справа розглядається. Це забезпечить неупередженість у розгляді відповідної заяви та вирішенні питання про відвід судді.

Але в ХХІ столітті, в епоху інформаційних технологій, щоб виключити людський фактор у питанні відводу судді, можливим є створення комп'ютерної програми, яка б шифрувала та розсилала заяви про відвід до будь-якого суду першої інстанції в Україні. Це покращило б процедуру відводу та зробило суддівську систему більш прозорою.

Отже, на даний час правове регулювання процедури відводу судді у цивільному судочинстві України є недосконалим, у зв'язку з чим власне інститут відводу судді не виконує свого основного призначення – забезпечення об'єктивного, прозорого, неупередженого розгляду справи. З метою вдосконалення процедури вирішення питання про відвід суддів у судах першої інстанції у сфері цивільного судочинства пропонується внести зміни до ЦПК України та закріпити в ньому процедуру розгляду заяв та вирішення питання про відвід суддів судьями інших судів

без зазначення прізвища судді, про відвід якого подається заява, прізвищ сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також без зазначення найменування суду, що розглядає відповідну справу. Саме запропонований механізм зможе виключити можливість зловживання суддями своїми правами та зробить інститут відводу дійсно ефективним.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України [Текст] Кодекс України, Кодекс № 1618-IV Закон від 18.03.2004р. — [чинний] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2004 — № 40— ст.492. — (Нормативно-правовий документ ВРУ. Закон).
3. Кримінально процесуальний кодекс України [Текст] Закон України № 9-10 від 13.04.2012р. — [чинний] / Відомості Верховної Ради України. —2012— №9-10— ст.88.
4. Кодекс адміністративного судочинства України [Текст] Закон України № 2747-IV від 06.07.2005р. — [чинний] / Відомості Верховної Ради України. —2005 р. — № 35— стор. 1358—ст. 446.
5. Господарський процесуальний кодекс України [Текст] Закон України № 1798-ХІІ від 06.11.1991— [чинний] / Відомості Верховної Ради України. —1992 р.— № 6 — ст. 56.
6. Провнесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення процедури відводу Проект Закону [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60381.
7. Васильєва-Шаламова Ж. В. Відвід судді (в) у цивільному процесі: деякі теоретико-прикладні аспекти. [Електронний ресурс] / Ж. В. Васильєва-Шаламова – Режим доступу до ресурсу: http://www.pap.in.ua/7_2014/19.pdf.
8. Тертишніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / В.І. Тертишніков. – Харків: СПД ФО Вапнярчук Н.М, 2007. – 576 с..

Найдьонов Олександр Григорович
кандидат філософських наук, доцент
докторант відділу інтернаціоналізації вищої освіти
Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна

VALUE MIRAGES OF THE CONSUMER SOCIETY

ЦІННІСНІ МІРАЖІ СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ

Однією з причини руйнування радянського суспільства стала широко розповсюджена в ньому споживацька поведінка, яка була обумовлена домінуючим в суспільстві прагненням виділитися завдяки матеріальним речам і, відповідно, інших

людей сприймати в залежності від речей, якими вони володіють, зовнішнього вигляду чи становища в соціальній ієрархії. Морально-інтелектуальний рівень розвитку людини як цінність до уваги не брався. В суспільстві споживання зацікавлення людей виходять далеко за межі їх потреб, в їх системі цінностей на першому місці соціальний престиж, який досягається через оволодіння статусними атрибутами, наприклад, речами, надлишкових з точки зору життєвих потреб, але які вони в змозі придбати на відміну від інших, що й робить їх відмінними, особливими, не такими як інші, певно мірою соціально вищими.

В Радянському Союзі офіційно проголошували великі цілі, які перетворилися для багатьох людей в порожні знаки через їх утягнутість в іманентність повсякденних споживацьких відносин. Розвиненим в радянські часи було престижне споживання: справжнє полювання велось за модними, особливо західними товарами, а квартира, дача, автомобіль для багатьох стали важливим мірилом соціальної оцінки і самооцінки. Моральні цінності, законні способи заволодіння статусними соціальними атрибутами на словах підтримувалися, а на ділі, як правило, ігнорувалися радянською державою, що негайно помічалось людьми. В наслідку, трансляція на всю країну радіо, телебаченням і газетами офіційних свят, урочистих подій, урядових та партійних церемоній перетворилися в видовища і знаки вірності «пролетарським» цінностям, які з часом вже не викликали живого відгуку в душах людей. Гору в суспільстві споживання взяли «візуальні аспекти сучасної соціальності» [1, с. 59]. Настрій і філософію споживацтва розвивала компартія, яка орієнтувалася на промислове зростання і подавалася партійною пропагандою як необхідна підстава для розвитку суспільства і людини. В українському суспільстві все ще спостерігається недооцінка значення правильного підходу до соціальної оцінки людини, її ціннісних орієнтацій. Суспільство може бути незаможним, з низьким рівнем споживання (як українське), і, в той же час споживацьким. Все залежить від панівних цінностей суспільства та коду, «мови» стосунків між людьми, ставлення один до одного, їх спілкування і комунікації.

Гармонійно розвивається лише те суспільство, яке здатне збалансовано поєднати духовні і матеріальні цінності. СРСР показав, з якою легкістю руйнується суспільство споживання, яке відвернулося від справжніх загальнолюдських цінностей, тобто цінностей, які людська цивілізація набувала протягом тисячоліть. Багато країн Заходу теж створили суспільства споживання, однак вони продовжують існувати тому, що на відміну від радянського, вони не відмовилися від цивілізаційних цінностей. Радянське суспільство впало через те, що єдино правильними і соціально прийнятним було проголошено класові, матеріальні і матеріалістичні цінності, а цивілізаційні, культурні ціннісні напрацювання оголошувалися «буржуазними», реакційними, історично відпрацьованим, від яких потрібно, як від непотребу чимскоріш відмовитися.

Теоретиком суспільства споживання був видатний французький філософ Жан Бодріяр (Jean Baudrillard) (1929-2007), який у своїй книзі «Суспільство споживання» [2] інтерпретує його сутність через знаки. Аналізуючи образи дійсності, які створюють радіо, телебачення, реклама, Бодріяр стверджує, що вони дають не «образ» дійсності, а її «знак», який не виражається через поняття «сенсу», «істини» тощо, оскільки навантажений зовсім іншими конотаціями. По-перше, почергова поява інформації про події та реклами зрівнює між собою значимість інформації та реклами. У них один статус в ефірі, тільки реклама дає знак товару, а інформація пропонує знак

дійсності. Так само як реклама не істинна і не помилкова, знаходиться по ту сторону істини і хиби, створюючи просто знак речі, який запам'ятовується, так і інформація не істинна і не помилкова, вона має інший статус, дає видовище, а не подію, знак, а не відображення реальності.

По-друге, технічний пристрій інформаційного засобу, тобто «медіум» накладає відбиток на те, що сприймає людина. З точки зору тези М. Маклуена, — «Медіум є послання», роль технічного пристрою в створенні послання настільки велика, що людина сприймає не стільки зміст послання, скільки примусову схему, яка витікає з технічної специфіки засобу інформації, з дезартикуляцією реального в послідовні і еквівалентні знаки [3, с. 79]. Медіум нав'язує нам способи інтерпретації світу, що веде до абстрагування послання від світу і визначає його вписаність в послідовність всіх медійних послань, які постають як видовище. За допомогою засобів інформації ми вступаємо в світ псевдоподій, псевдоісторії, псевдокультури. Мова йде не про те, що фальсифікуються події, їх зміст, а про те, що події усуваються і дійсність замінюється псевдореальністю, яка виробляється в повній залежності від коду медіума.

Бодріяр зачіпає теми культу тіла і сексуального поневолення, коли говорить про рекламний дискурс як «гіперреальність симулякрів» [4]. Прояви культу тіла він вбачає, наприклад, в галасливій пропаганді спорту, в постійній рекламі косметичної продукції та засобів догляду за тілом, в манії лікування, що супроводжується нечуваним зростанням використання ліків і різних медичних послуг. Культ тіла свідчить про те, що в наш час воно зайняло місце душі. В результаті, робить висновок Бодріяр, трансцендентне зникло з світовідчуття сучасної людини, поступившись місцем абсолютній іманентності об'єктів споживання, найпрекраснішим з яких є наше тіло. ЗМІ людину запрошують доглядати за своїм тілом, так як його краса, стрункість, доглянутість становлять знак престижу, знаряддя в статусній конкуренції. У цьому ж дусі Бодріяр розглядає нав'язливість сексуальної теми в ЗМІ. Сексуальний шал, який повсюдно спостерігається, показує, що справжня сексуальність, як і реальне тіло, зникла, вона замінена знаком тіла і порожньою, знаковою сексуальністю. Нестримна експлуатація жіночого тіла в рекламі, в фільмах свідчить про те, що реальна жінка відтісна, забута, що реальна емансипація жінок не відбулася, вона замінена масмедійною профанацією жіночого тіла як знака сексуальності, а це ототожнення жінки і сексу є показником її поневолення.

Бодріяр вважає, що причина надзвичайного пошавлення тем тіла і сексу не в тому, що тіло допомагає торгувати, а в тому, що прославлення тіла і пропаганда догляду за ним служать цілям інтеграції індивідів в суспільство споживання. Ідеологія тіла, на його переконання, оберігає від руйнування індивідуалістичну систему цінностей і пов'язані з нею суспільні структури. Культ тіла є включеним в систему індивідуалістичних цінностей, оскільки тіло стає знаряддям в конкурентній боротьбі. Нечуваним раніш прикладом перебування людей в псевдореальності є прагнення мільйонів жінок схуднути, стати схожими на знак — ляльку Барбі — якого немає в дійсності.

Жорсткість, функціональність підходу до тіла і моральних норм в суспільстві споживання породжують протест, тугу за втраченою людською теплотою. Суспільство сприймає цю потребу і відповідає на неї, офіційно впроваджуючи (насаджуючи) відносини громадської турботи (соціальні трансферти, послуги,

посмішки службовців і т. п.). Всюди заохочується здатність до контактів, вміння заслужити схвалення інших людей, відповідати стилю відносин, що склалися в групі. Великі соціальні цілі групової діяльності стають ніби не важливі; на перший план висувається вміння знаходити спільну мову з іншими людьми, в багатьох випадках, маніпулювати ними.

Суспільство споживання породжує насильницькі або ненасильницькі форми протесту: перші пов'язані з невмотивованими злочинами, другі з депресивністю (втома, самогубства, неврози), формами колективної втечі від дійсності (наркотики, хіпі). З точки зору Бодріяра, суспільство споживання орієнтоване винятково на «позитивне» задоволення бажання, яке є, однак, амбівалентним, його негативна сторона пригнічується і, не знаходячи собі застосування, кристалізується, на думку Н.В. Хамітова в людину туги і нудьги [5]. Вони перетворюють людину в деструктивну суспільну силу, нейтралізують активність суспільних дієвців (А. Турен), обумовлюють суспільство споживання як нову репресивну систему.

Згідно з Бодріаром, суспільствами споживання не обов'язково є заможні суспільства, хоча певний рівень багатства при цьому необхідний. Споживчим суспільство робить зміна цінностей, ставлення до них, як до порожніх знаків, чому особливо сприяють радіо, телебачення, різні форми реклами. Суспільство споживання культивує у людей особливу ментальність з опорою на знаки, з вірою, що знаки (речі-знаки, відносини-знаки, цінності-знаки) допомагають знайти щастя, опанувати навколишній світ, тоді як насправді, на думку О.О. Самчук відбувається занурення людини в ірреальний світ знаків [6, с. 196-201].

Суспільство споживання не має іншої мети крім споживання. Воно споживає і хоче продовжувати споживати, сприймаючи себе при цьому як кінець історії. Тавтологія є дискурсом суспільства споживання, який характеризується також порожнечою людських стосунків всупереч здійснюваної ним мобілізації виробничих і громадських сил. Філософію цього суспільства Бодріяр означає як «профілактичну білизну пересиченого суспільства, суспільства без запаморочення і без історії, що не має іншого міфу, крім самого себе» [2, с. 259]. Подолати міф суспільства споживання в середині самого міфу нереально, потрібно вийти за його межі.

Українське суспільство здатне уникнути долі радянського, за умови послідовного і всебічного утвердження духовних цінностей в суспільстві як важливої частини державної політики і освіти.

Однобічна і перебільшена орієнтація на матеріальне і матеріалістичне повинна назавжди втратити своє значення як соціальна цінність. Навпаки, така орієнтація має розумітися суспільством як смертельно згубна для нього. Електронне декларування статків політиків і урядовців демонструє, що український правлячий клас, поки що в полоні споживацьких цінностей. При впровадженні загальнолюдських цивілізаційних цінностей в українському суспільстві не обійтися без світоглядних змін. Однак, ці зміни потрібні для соціальної рівноваги і стійкості, нормального соціального самопочуття українців, забезпечення конструктивної ролі дієвців в соціальних процесах, забезпечення розвитку суспільства і, відповідно, кожного його громадянина. Для гармонійного розвитку України необхідно збалансувати матеріальні і духовні цінності як своєрідних крил в історичному «злеті» нашої держави.

Література:

1. Батаєва К. «Фотознімки» думки Ж. Бодріяра // К. Батаєва / Соціологія: теорія, методи, маркетинг : науково-теоретичний часопис / Ін-т соціології НАН України. – Київ, 2011. – № 3, липень - вересень. – С. 58-73.
2. Бодрийяр, Жан. Общество потребления [Текст] : его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр ; пер. с фр., послесл. и примеч. Е.А. Самарская. – М. : Республика ; М. : Культурная революция, 2006. – 269 с.
3. Дьяков, А.В. Жан Бодрийяр: стратегии «радикального мышления» [Текст] : монография / А. В. Дьяков. – СПб. : Издательство С.-Петербургского университета, 2008. – 357 с.
4. Семенець О.О. Рекламний дискурс як домінуюча структура у сфері сучасної масової комунікації: гіперреальність симулякрів // О.О. Семенець / Наукові записки Інституту журналістики. – Київ, 2012. – Т. 47, квітень - червень. – С. 164-168.
5. Хамітов Н.В. Проблема екзистенціалів та екзистенціальних вимірів буття людини (метаантропологічний аналіз позиції Серена К'єркегора) // Н.В. Хамітов / Практична філософія. – Київ, 2014. – № 1 (51). – С.12-16.
6. Самчук О.О. Специфіка концепції симулякрів у філософії Ж. Бодріяра // О.О. Самчук / Практична філософія. – Київ, 2012. – № 4 (46). – С. 196-201.

УДК 316.4 (481)

Plekan Uliana

Postgraduate student of the department of Economy and Finance

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

Ternopil, Ukraine

Supervisor – Doctor of Sciences (Economics), Professor Olena Panukhnyk

SOCIALLY RESPONSIBLE SOCIETY: NORWAY'S EXPERIENCE

Плекан Уляна Михайлівна

Аспірант кафедри економіки та фінансів

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

м. Тернопіль, Україна

Науковий керівник – д.е.н., професор Панухник О.В.

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО: ДОСВІД НОРВЕГІЇ

Проблеми соціальної відповідальності мають глобальний та національний виміри. Сьогодні актуальність розвитку соціально відповідального суспільства сягає планетарного масштабу, при цьому різні країни суттєво відрізняються практиками соціальної відповідальності. Найкраще принципи соціально відповідальної діяльності укорінилися у країнах з демократичними традиціями і розвиненим громадянським суспільством.

У Скандинавських країнах сформувалася система підтримуваних державою соціальних послуг, названа скандинавської моделлю соціальної держави і

скандинавської моделлю (менше відома) корпоративної соціальної відповідальності (далі КСВ).

Норвегія — розвинена Скандинавська країна — постає як соціально відповідальне суспільство з активною участю держави в регулюванні соціально-трудових відносин на всіх рівнях. Це північноєвропейська країна з великим досвідом самоврядування та енергетичної політики, боротьби з корупцією, її економіка базується на гармонійному синтезі вільного ринку і державного регулювання. Для неї властива соціально-орієнтована економіка та високі соціальні стандарти. Як наслідок, КСВ країни зорієнтована на миротворчу діяльність, захист прав людини, боротьбу з корупцією, розвиток демократії, ділової етики та підвищення міжнародного іміджу компаній.

Соціальна відповідальність країни є частиною репутації держави, а також національних компаній, представлених за кордоном. Саме тому, високий рівень соціальної відповідальності забезпечується діяльністю державних органів влади.

Головне завдання держави — створювати законодавчо відповідні умови здійснення КСВ. Держава у питаннях соціальної відповідальності визначає правила поведінки і стежить за їх дотриманням; проводить економічне обґрунтування соціальних заходів і контролює їх ефективність.

У Норвегії ініціативу розвитку КСВ першим підтримало Міністерство закордонних справ (за підтримки Координаційної ради державних секретарів). Повноваженнями з керівництва та просування КСВ наділені також інші міністерства та відомства: Міністерство охорони навколишнього середовища, Міністерство праці і соціальної політики, Міністерство торгівлі і промисловості, Міністерство фінансів [1].

Переважно публікація корпоративної соціальної звітності є добровільною ініціативою бізнесу. Проте, в деяких країнах, у тому числі і Норвегії, визначені категорії компаній зобов'язані повідомляти про результати своєї діяльності за певними напрямками і показниками КСВ.

У Норвегії з 1998 р. національний та іноземний бізнес, що провадить свою діяльність на території країни і є суб'єктом оподаткування, згідно з Законом про бухгалтерський облік обов'язково включає до преамбули інформацію про операційне середовище, гендерну рівність, екологію, а також про заходи, які можуть запобігти або зменшити негативний вплив компанії. Великі компанії Норвегії зобов'язані щорічно оприлюднювати свої соціальні звіти, у яких вказується, що зроблено протягом звітного року на користь своїх зацікавлених сторін. Таким чином, Норвегія перетворила соціальну звітність в ефективний інструмент державної політики.

У Норвегії досить високий рівень інтеграції соціальної діяльності у стратегію компаній, підвищена увага з боку громадськості.

Успішно застосовуються принципи КСВ у вирішенні важливих завдань соціально-економічного розвитку: підвищення міжнародної конкурентоспроможності, розвиток торгівлі, боротьба з корупцією, поліпшення стану навколишнього середовища.

Норвежці стверджують, що їм притаманна егалітарна модель цінностей, що передбачає однакові стартові можливості для кожного громадянина, якого б походження і соціального статусу він не був. Корінні жителі переважно неконфліктні, відповідальні, ввічливі, урівноважені, культурні та привітні. Вказані менталітетні риси створили суттєве підґрунтя розвитку соціально відповідально суспільства.

Норвезькі держслужбовці часто ідентифікують себе соціал-демократами, вірять у соціальне забезпечення всіх нужденних та у свою сильну, справедливу державу.

Норвезька модель політичної взаємодії тяжіє до соціальної справедливості у притаманній їй децентралізації та колегіальному типі управління. Підтвердженням слугує практично повна відсутність корупції в управлінській системі, яку вважають найчеснішою у світі. Цікаво, що найбільш чесними і відкритими в Норвегії є виборча система, судова система, ЗМІ та сектор бізнесу [2, р.14-15].

Економіка країни формується на принципах вільного підприємництва, 95% власності є приватною. Прогресивна система оподаткування підтримує високий рівень добробуту населення, люди отримують гідну пенсію, молоді сім'ї мають можливість придбати власне житло. Вершиною ціннісної піраміди у Норвегії є людина. Норвезька держава піклується і про гідність своїх громадян, про що свідчать етичні кодекси і норми, які рівноцінні законодавчим актам і обов'язкові у виконанні.

Норвегія — екологічно дружня країна, її громадяни розуміють безпосередній зв'язок між якістю їхнього життя та стану довкілля.

Таким чином, країна вражає цілісністю свого соціального буття. Норвезьке суспільство живе у середовищі соціальної відповідальності, покликаному формувати і захищати людину.

Література:

1. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Богдан Гаврилишин; [упоряд. В. Рубцов]. – Вид. 3-тє, допов. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
2. Rena H. Norway's integrity system – not quite perfect? / Helge Rena. – Transparency International, Norway, 2012. — 346 p.

Popovych Nataliya
Postgraduate
Department of administrative and legal disciplines
Faculty of Law
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine
Head researcher - PhD, associate professor S. Yesimov

GENESIS REGULATIONS EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF WASTE MANAGEMENT

Попович Наталія Пилипівна
аспірант
кафедра адміністративно-правових дисциплін
юридичний факультет
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна
Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент Єсімов С.С.

ГЕНЕЗИС НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ВІДХОДАМИ

Основним документом Європейського Союзу (ЄС) при поводженні із відходами є Рамкова директива ЄС про відходи (Директива Європарламенту і Ради 2006/12/ЄС від 5 квітня 2006 р. про відходи). Директива поширюється на всі види відходів (виняток становлять ядерні відходи і деякі інші специфічні види відходів) та встановлює класифікацію відходів, правила планування управління, їх кваліфіковане збирання і перероблення, а також вимагає дотримання обов'язкових дозвільних процедур для переробників [1].

Слід зауважити, що Директива не вимагає від країн-членів ЄС закріплення принципів на рівні національних законодавчих актів. Але, в низці країн-членів ЄС, при прийнятті спеціальних актів враховуються рекомендації Рамкова директиви про відходи. Наприклад, у Чехії Закон про відходи діє з 1991 р., у Німеччині з 1994 р. діє законодавство, що регулює поводження з відходами, у Франції з 1992 р. діє Закон «Про видалення відходів та використання вторинної сировини» [2].

Практика використання вторинних матеріальних ресурсів у країнах ЄС переконливо доводить свою еколого-економічну ефективність. Так, в Греції запроваджено проект інтегрованої системи збору, покликаної забезпечити «регенерацію відходів мастил» («waste lube oils» — WLO). Завдяки проекту, ряд грецьких заводів вже припинили імпорт сировини, — кількість WLO виявилась достатньою для задоволення потреб виробництва [3].

В країнах ЄС велика увага приділяється популяризації продукції, виробленої з використанням вторинних матеріалів. Рентабельність такого виробництва може поступатися за показниками екологічній цінності та значущості [3].

За предметом регулювання сфери поводження із відходами нормативно-правові акти ЄС розподіляються на III групи [1]: акти, які регулюють конкретні операції поводження з відходами; акти, які регулюють поводження з окремими видами відходів; акти, які регулюють переміщення відходів.

До актів, які регулюють конкретні операції поводження з відходами належать:

- директива № 99/31 про захоронення відходів;
- директива № 2000/76 про спалювання відходів.

До актів, які регулюють поводження з окремими видами відходів відносяться:

- директива № 94/67 про спалювання небезпечних відходів;
- директива № 91/157 про батареї та акумулятори, які містять певні небезпечні речовини;

- директива № 91/689 про небезпечні відходи;
- директива № 75/439 про утилізацію відпрацьованих олив;
- директива № 2002/95 про обмеження використання певних небезпечних речовин у електричному та електронному обладнанні,

- директива № 94/62 про упаковку та відходи упаковки;
- директива № 78/176 про відходи виробництва діоксиду титану;
- директива № 2000/59 про портове приймальне обладнання для корабельних відходів та залишків вантажу;

- директива № 2009/40/ЄС Європейського парламенту і Ради «Про перевірку технічного стану моторних транспортних засобів та їхніх причепів на придатність до експлуатування» від 6 травня 2009 року;

- директива № 2002/96 про відходи електричного та електронного обладнання.

До актів, які регулюють переміщення відходів відносяться:

- директива № 84/631/ЄЕС Ради європейських співтовариств «Про нагляд і контроль за транскордонним переміщенням небезпечних відходів у межах співтовариства»;

- регламент Ради № 259/93 про нагляд і контроль за переміщенням відходів у межах ЄС, ввезення в ЄС та вивезення за його межі;

- регламент Ради № 1420/1999, що встановлює спільні правила та процедуру щодо переміщення певних типів відходів до певних країн;

- регламент Ради № 1547/1999, який визначає процедуру контролю щодо переміщення певних типів відходів до певних країн [1].

Окрім наведених директив у європейському міжнародному праві існує низка нормативно-правових актів, які стосуються відповідальності за правомірну діяльність.

Директива про попередження важких аварій 2012/18 (Seveso III) замінила директиву 96/82 з метою підтримки і подальшого підвищення існуючого рівня захисту шляхом підвищення ефективності, а також, коли це можливо, шляхом скорочення зайвих адміністративних бар'єрів за допомогою упорядкування та спрощення, за умови, що це не зробить негативного впливу на безпеку, а також на захист життя людей [4]. Директивою встановлюється, що Держави-члени повинні встановити правила про штрафні санкції, які застосовуються за порушення положень національного законодавства, прийнятого відповідно до цієї Директиви, а також

забезпечити їх імплементацію. Такі штрафні санкції повинні бути ефективними, пропорційними і повинні мати стримуючий вплив.

Таким чином, законодавство Європейського Союзу в сфері поводження із відходами спрямоване на мінімізацію їх утворення та максимальне використання вторинної сировини. Важливим є те, що прийняті директиви (стосовно відходів), повинні бути закріплені у кожній державі ЄС на національному рівні.

Література:

1. «Системи поводження з твердими побутовими відходами в українських містах, роль міського населення в роздільному збиранні сміття та рекомендації для органів місцевого самоврядування». — Київ: ПРООН/МПВСР, 2011. — 48 с.
2. Европейская практика обращения с отходами: проблемы решения перспективы. — СПб: - 2005. — 73 с.
3. LIFE Focus / LIFE and waste recycling: Innovative waste management options in Europe//Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. — 2007 — 60p. — ISBN 978-92-79-07397-7 — ISSN 1725-5619 — p.24-26. <http://ec.europa.eu/environment/life/publications/lifepublications/lifefocus/env.htm>.
4. Директива про попередження важких аварій 2012/18 від 4 липня 2012 / Офіційний вестник Європейського Союзу. — 39 с.

Vadim Rosicky

*Postgraduate student,
research Institute of Ukrainian studie
Kyiv, Ukraine*

Scientific curator – Doctor of History Salata O.O.

FRONTLINE MEDICINE RED ARMY, IN THE PERIOD 1941-1942 AS PART OF EVERYDAY LIFE

The annotation: this work will analyze and summarize the main problems and their solutions in the sphere of frontline medicine of the army, as one of the important aspects of the frontline life.

Key words: medicine, injuries, hygiene, medical care, hospital, sanitary-hygienic control.

The problems of frontline medicine of the personal of the Red army and primary health care at the front is an important part of the study of military everyday life. Efficient operation of medical staff and implementation personal of the red army in time of tragedy, the defensive battles in the Ukraine depended on a clearly defined system of sanitary-hygienic service, availability of guidance documents for personnel and training fighters for first aid. One of the types of literature and documents a variety of benefits for staff, which in turn raised the level of health awareness, and reduced military and medical losses [12], [10]. Consequently, the health and sanitation component of front-line life of the red army during 1941-1942 is a milestone in social history, and this experience is also useful for our military.

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

Investigating the life of the personal of the red army it is not possible to circumvent the role of the medical service. A large number of people, which was in one place for a long time, was accompanied by epidemics of various diseases, and so the doctors played a huge role in the war. The life of the personal has always been under the supervision of a significant number of doctors who followed health regulations in parts, even on the front if possible. Sanitation was one of the main tasks of military doctors. In this regard, great importance was attached to preventive medicine in the work of doctors-hygienists and epidemiologists, to ensure hygienic and epidemiological protection against troops.

In matters of health care, the Red army had relied on its experience in previous military conflicts at lake Khasan (August 1938), the river Halhin-chief (spring – fall 1939), and especially the Soviet-Finnish war 1939-1940. It is from the military conflict with Finland in the Arsenal of medical logistics appeared field mobile hospitals, and in winter – care - obrw points [4, p. 107]. The latter was intended for heating of the wounded and sick, providing them with food.

The Great test, not primarily for the wounded and for the medical staff was the loss of the material base. Under the rapid offensive of the Wehrmacht admired all new and new territories. From parts of the territory of the USSR, in particular the USSR carried out the evacuation of hospitals and their property, and for the existing units at the front managed to form a 1600 hospital for 750 000 beds [7, p. 113].

Just to the rear of the country by 20 December 1941 was displaced about 30% of the hospital Fund, which had the military medical service and the civil health authorities [7, p. 113]. In the period of defensive battles of 1941-1942, especially acute issue the necessary effective therapeutic services. Enlisting in the German-Soviet war the medical service of the red army did not have a clear system of the providing therapeutic help to the wounded and sick in conditions of large-scale hostilities, and the system has developed in the course of the war [2, p. 12]. You may see, before the red army stood a large number of problems in the field of medical support personnel. In August 1941, it were introduced the posts of master therapists of the fronts and armies, inspectors, practitioners and front-line local evacuation centres, which were appointed by well-known therapists in the country. X. Vasilenko, P.I. Egorov, N. With. Mochanov, and others, the chief physician of the red army, he was appointed Professor N. With. Vows [2, p. 12].

The seriously wounded were sent to evacuation hospitals of the people's Commissariat of health of the USSR, which hosted the special treatment. For the treatment of wounds which had complications or was from the start difficult-to-treat, attracted experts from different branches of medicine. According to the official data, the number returned to duty during the war years, over 70% of the total number of wounded [9, p. 183].

G. Chumakov said: "on both sides in two rows of beds. They injured. They are several people in one bed, who lying on a stretcher, sitting on the chairs, if you have nowhere to go" [13, pp. 78 – 86]. This memory will show the urgent problem of the medical institutions and points wounded, and this problem was acute during the war.

With the outbreak of hostilities, medical service of the red army in the methodological plan was only unified mobile field hospitals. To better serve the wounded and sick was created by surgical and medical mobile hospitals [3, p. 26]. In General, the number of surgeries that were performed in the divisional health centres in the medical-sanitary battalions, made up of 60 – 75 %, with up to 70 – 90 % of surgeries came to the share of primary surgical treatment of wounds, in comparison with the First world war

reduced the mortality by almost half [3, p. 26]. doctors of the red army were back in operation about 6.7 million soldiers [18, p. 63]. This amount is a percentage of the total losses of the red army amounted to 72.3 per cent, mortality among the wounded was 7.5% [3, p. 27]. Also in the initial period of the German-Soviet war there was a difficult situation in the treatment of gunshot wounds, and especially hands. This type of injuries of extremities or powering body parts were not quite accurately, and staff who were involved in treating such lesions, were the least qualified [8, p. 16]. Although these wounds and did not carry a high threat to the life of a warrior, however, the right treatment and time to provide first aid could contribute to more rapid recovery and reduce chances of injury.

Great importance was also the medical-sanitary battalions, which were the main operating within areas of combat operations [14, p. 196].

But there were problems, and it was all related to the intensity of the fighting and defensive character of the war. At that time, although the logistics had worked quite well, but had problems and shortcomings with the material supply of the medical service [14, p. 197]. This so-called tendency to the accumulation of drugs in certain sectors of the front, the consequence was the reduced maneuverability of a front, as in the war, noted K. Tmenov [14, p. 197].

Under special control was bringing to the soldiers of the full rate by checking the number of products that were laid in the pot, food in individual bowls, fighters, sufficiency of volume, number of products, fat [7, p. 49].

The inevitable wartime disruptions in the delivery of fresh vegetables contributed to A and C-vitamin and the risk of proliferation of night blindness and scurvy in the army, but the danger was eliminated. In food in the summer, added the herbs: nettle, vegetable tops, Hogweed, sorrel, sorrel, and wild berries. Cooks were preparing vitamin infusions and extracts of pine needles, leaves, birch, Linden, clover, alfalfa [7, p. 50].

In winter, prepared decoctions of coniferous trees: pine, spruce. Pine contains sufficient vitamin C. In the case of complete absence of such an opportunities troops were fully provided with tablets and drags containing 50 mg of ascorbic acid and 2 mg of thiamine bromide [7, pp. 50 – 51].

Major General of medical service-F. G. Krotkov in his "Military hygiene during world war II, writes that during the war in some cases had to resort to additional measures for the prevention of B1 –beriberi due to the use of bran, wheat germ and yeast [5, p. 49]. A number of omissions in the work of dental hygienists, they should include the poorly developed base of Express-methods of diagnostics of caloric intake in the initial stage of the war [14, p. 198].

The main criterion of the sanitary well-being when carrying out supervision of food was the prevention of intoxication and poisoning in the army. In the process of sanitary intelligence, it was necessary vigorously to treat captured food and especially the drinks [7, p. 49].

Also important, apart from food was the hygiene of water supply: arrangements for cleaning and disinfection of water. Water forces was mainly based on rural wells, which by 1944 was on the account 29229, of which 26334 (or 90%) were shaft (74,8%) and companies (20%) [7, p. 48].

To cold, custom troops training skilled footcloths, Shoe care and appropriate use of available tools for extra warmth legs (removable insoles made of felt, hay and straw) [1, p. 5].

The most close contact of hygienists was with the epidemiological service; it is mainly included carrying out sanitary-epidemiological intelligence, prevention of infectious diseases, especially typhus and typhoid, dysentery and conditions of the Western front of tularemia [1, p. 5].

So after having analyzing the conditions in which the act of military doctors in the conditions of 1941 – 1942 as improving logistics, medicine, we may say-it was given hard to work and not without error. But all in all, in the field of medicine, surgery and the like, namely of domestic medicine and reduced mortality and increased among army personal. These events contributed to the combat readiness of the Red Army, thus ensuring its combat ability. Perform analysis and synthesis of information about problems and their solutions in the sphere of frontline medicine of the army, as one of the important aspects of frontline life.. Shows the main causes of crisis medical support through the nature of warfare, 1941-1942.

References:

1. Against a common enemy / V. I. Lukashin. – M.: Voenizdat, In 1976. – 308 p.
2. Crapol V. USN Sweden spohady Yak Dzherelo vivchennya diyalnosti Santerno-medicine service Radyanskoi an automated workplace ." in rocky VelikoThisname wine // the Autobiography Wonna history Ukrainy: ZB. Sciences.articles / VDP. ed O. S. Lysenko. – K.: Institute of history of Ukraine of NAS of Ukraine, 2010. – VIP. 13. – 261 p.
3. Crapol V. Visin problems medychnezabezpechennyaChervona an automated workplace ." 1941 – 1945 PP. have pracachRadianska researchers have Seredin 1970 PP.(on materials of the "Military-medical journal) / V. Crapol // Nukov notes z istoriiukrainskoi, 2012. so VIP. 31. – P. 195 – 202
4. Charter of garrison service red Army. M.: Voenizdat, 1943.
5. First aid for heavy / I. Fedotov. – M. 1941. – 32 p
6. FrolovN.. Military medicine in the great Patriotic war (the first period) / N..Frolov // Military medicine. – 2008. - No. 1. – 112 S. FrolovN.. Military medicine in the great Patriotic war (the first period) / N..Frolov // Militarymedicine. – 2008. - No. 1. – S. 112 – 116..
7. Internal diseases. Military field therapy: textbook / under the editorship of Prof. A. L. Rakov. – SPb, OOO "IZDATEL'stvoFoliant", 2003. – 384 p.
8. Kolodkin V. Medical service of eliminating the threat of bacteriological sabotage / V. Kolodkin // Health of Belarus – 1965. - No. 5 . – p. 15 – 17.
9. Kozlova N.N. The Soviet people. Scenes from the history / N.N. Kozlov. – M., 2005. – 300 p
10. Kolodkin V. Medical service of eliminating the threat of bacteriological sabotage / V. Kolodkin // Health of Belarus – 1965. - No. 5 . – p. 15 – 17.
11. Military surgery: Textbook / under the editorship of Prof. V. K. Humane – SPb, OOO "IZDATEL'stvoFoliant", 2004. – 464.
12. Nikolaenko V.K., Bruce P.G., grandfather V.S. Gunshot wounds of the hand. – M.: Medicine, 1999. – 232 p.
13. Soviet military legislation during the great Patriotic war / P.B. Kravtsov. – M.: WPA them.Lenin – 1960. – 284 p.
14. Shepelev A.M., Chumak A.V., Konovalov p. P. the evacuation of the wounded and sick during world war II 1941 – 1945 // Military medical journal. – 2004, № 5. – p. 62 – 63.

Shcherba Oleksandr Oleksandrovych
PhD Doctoral Studies in the Field of Law, Faculty of Law and Administration
University of Gdansk, Faculty of Law and Administration of the University of
Gdansk. Jana Bazyńskiego 6, 80-309 Gdańsk
Supervisor - dr hab. Adam Wisniewski, prof. UG

MEANING OF DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF FOREIGNER STATUS IN POLAND

One of the hardest and the most emotional issues discussed during debates organized for member countries and at institutional level of European Union is currently the situation of third countries' citizens, in particular immigrants. In past dozen or so months one of the most important topics of discussion concerning asylum cases were taken over by topics like economic immigration or integration of immigrants/refugees with societies of accepting countries.⁵

Within last three years the amount of foreigners who own valid work allowance and residence permit increased significantly. The most numerous group of these people are Ukrainian citizens.

Foreigners applying for being regularised in Poland (for the time period longer than it is allowed by e.g a visa) are given a document authenticating their right to reside. Mostly this document is a residence card or documents that are handed to EU citizens and their families. Among the most popular types of allowances there is a domination of following ones:

- temporal residency permit (41%),
- right of residence for EU's citizen (28%),
- permanent residence (21%)⁶

The structure of list of the most numerous nationalities that have valid residence permits remained the same for last 3 years. The order of the aforementioned countries is as follows : Ukraine 84 thousand, Germany 23 thousand, Belarus 11 thousand, Russia 10 thousand, Vietnam 9 thousand, Italy 7 thousand, China 6 thousand, France 5,5 thousand, Great Britain 5 thousand, Bulgaria 5 thousand.⁷

The greatest increase of number of foreigners (nearly three-fold) concerns citizens of Ukraine. The increase itself reached the number of 55 thousand people, starting with 28 thousand and growing up to 84 thousand. The difference is caused by nearly five times bigger amount of positively issued temporal residency permits' applications. It means that the number of temporal residency permits given grew from 12 thousand to 58 thousand. In

---

5 Izabella Wróbel, *Status prawny obywatela państwa trzeciego w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007.

6 <http://udsc.gov.pl/ponad-234-tys-cudzoziemcow-z-prawem-pobytu-w-polsce>

7 <http://udsc.gov.pl/ponad-234-tys-cudzoziemcow-z-prawem-pobytu-w-polsce>

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

2013 Ukrainians were 20% of foreigners' population in Poland, and currently they are 36% of the same group.

In future we can expect the further growth of foreigners' number in Poland. Citizens of Ukraine who at the end of year 2016 had approximately 100 thousand valid documents authenticating their residence have the greatest potential to immigrate. It is caused by the policy of Poland towards Ukrainians and families of related slavic cultures.

The increase also concerns other groups of nationalities and in 2016/2017 the amount of foreigners having valid documents allowing them to live in Poland will reach the number of 250 thousand people.⁸

This tendency of growth of number of working immigrants and refugees requires implementation of legal regulations from the country accepting foreigners. It is not only required to strengthen international control over immigration processes but also introduction of regulations on legislative level.

Regulation of legal status of foreigners is indeed bound to national competences⁹. Polish law takes this issue to administrative and legal level using pieces of legislation of various significance. The influence of the international public law is apparent. The national legislator offers solutions that would not violate already accepted international agreements.

What is more, there are also EU law, so called 'provisions of treaties' that must be obeyed. Moreover, aforementioned provisions lead to acts of secondary law that touch free movement of people, and also legal status of people who migrate to third countries. Legal status can be issued regarding asylum, visa and immigration law¹⁰.

The matter of legal status of a foreigner resident is taken up by many present researchers. This is why in this particular subject matter I base on research of Barbara Mikołajczyk, Izabela Wróbel, Jacek Jagielski, Piotr Uziębła, Mieczysław Zdanowicz among others.

This category of law may be treated in many different ways so it is complicated to adopt only one directive to comprehend and apply it.

Making the so called „foreigners policy” is nothing new to the Republic of Poland. First references to it were made in the 18th century.¹¹

Polish constitution – the most important legal act (fundamental law) of the Republic of Poland was adopted on 2nd April 1997. The article 37 says: „Everyone who is under the authority of the Republic of Poland is to benefit from the freedom and rights provided by the constitution. Exceptions from this rule relating to foreigners are defined in a bill”.

When talking about polish law related to foreigners there is a visible process of constant influx of EU's law, that is not European law but also treaties. It is relevant to say that law implemented is suitable for Polish law and order. It makes polish legislator adapt national law to European standards and also remember about the European model when making their own national legislative solutions.

Law related to foreigners is a great area in question, rich in substantial content and also in a process of rapid development.

---

8 <http://udsc.gov.pl/ponad-234-tys-cudzoziemcow-z-prawem-pobytu-w-polsce>

9 Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach

10 Białocerkiewicz Jan, Status prawny cudzoziemca w świetle standardów międzynarodowych. Toruń 1999 UMK.

11 Sytuację prawną cudzoziemców w Rzeczypospolitej do 1795 r. przedstawia m.in. interesująca monografia P. Skwarczyńskiego pt. Stanowisko cudzoziemców w dawnym prawie polskim koronnem, Lwów 1932.

Bibliography:

1. Izabella Wróbel, Status prawny obywatela państwa trzeciego w Unii Europejskiej, Warszawa 2007, s.324.
2. Białocerkiewicz Jan, Status prawny cudzoziemca w świetle standardów międzynarodowych. Toruń 1999 UMK, s.488.
3. Skwarczyński P., Stanowisko cudzoziemców w dawnym prawie polskim koronnem, Lwów 1932.
4. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach <http://prawo.legeo.pl/prawo/ustawa-z-dnia-12-grudnia-2013-r-o-cudzoziemcach/>
5. <http://udsc.gov.pl/ponad-234-tys-cudzoziemcow-z-prawem-pobytu-w-polsce>

Vovk Tatiana

graduate student

the Department of environmental management

Donetsk state University of management

m. Mariupol, Ukraine

**ANALYSIS OF THE FUNCTIONING OF GOVERNMENT SECONDARY
ENVIRONMENTAL EDUCATION IN UKRAINE**

Вовк Тетяна Вікторівна

аспірант

кафедри природоохоронного менеджменту

Донецького державного університету управління

м. Маріуполь, Україна

**АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦІЛЕЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
СИСТЕМОЮ СЕРЕДНЬОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Для випереджального розвитку середньої екологічної освіти в Україні необхідним є вияв та розвиток різних видів не врахованого капіталу, формування інтелектуальних та творчих особистісних ресурсів в системі формальної освіти, здатних до творчої та інноваційної діяльності, саморозвитку та самореалізації, змін відповідно до потреб ринку праці, до нових ролей в інформаційному суспільстві, оперування та управління новою інформацією; швидкого та адекватного прийняття рішень. Дитина, яка залучена до екологічної освіти, відрізняється високим рівнем мотивації до навчання. Реальні життєві проблеми, з якими вона зіштовхується, можуть стимулювати її освітньо-професійну діяльність у майбутньому. Саме така дитина зосереджується на самоспрямованій освіті, стає активним суб'єктом побудови власного освітнього, професійного та культурного, духовного простору, його реалізатором.

Аналіз цілей державного управління функціонуванням і розвитком системи екологічної освіти показав, що за рівнями управління можна виділити наступні цілі:

- цілі глобального, наднаціонального, міждержавного рівня (входження до європейського, світового освітнього та наукового просторів, характерних для екологічних знань);

- цілі державного рівня (створення цілісної системи управління екологічною освітою на основі гнучкості, демократизму, динамізму, здатності до самоорганізації; національного інформаційно-освітнього простору);

- цілі регіонального рівня (розбудова регіонального екологічного інноваційно-освітнього простору);

- цілі інституціонального рівня (створення інтегрованих навчально-науково-виробничих комплексів, розвиток і вдосконалення всіх напрямів діяльності навчально-виховних закладів і наукових установ, якості загальноосвітньої та фахової підготовки спеціалістів через систему акредитації та атестації у галузі екологічної спрямованості);

- цілі особистісного рівня (формування внутрішньо-особистісного прагнення та вміння вчитися, вміння співпрацювати та взаємодіяти у екологічній сфері).

За спрямованістю в державному управлінні системою екологічної освіти можна виділити такі цілі: функціональні цілі (соціально-організуюча; індивідуального окультурення; природоохоронна; духовна як повноти передачі надбань культури суб'єкту життєдіяльності; саморозвитку, якості та неперервного самовдосконалення; освітньо-наукова; інформаційно-аналітична; забезпечення неперервності та доступності екологічної освіти); цілі розвитку (розвиток неформальної та інформальної освіти впродовж життя, інноваційної освітньої інфраструктури). Функціональні цілі визначено на основі проведеного аналізу функцій державного управління освітою, які розкрито в наукових розробках В.Кременя, В.Лугового, В.Остапчука, Л.Полякової, С.Марової [1,2,3]. За інноваційністю державного управління функціонуванням і розвитком системи екологічної освіти виділено наступні види цілей: репродуктивні цілі (адаптація та впровадження закордонних освітніх інновацій) та продуктивні цілі (розробка та впровадження вітчизняних освітніх, управлінських інновацій) (рис.1.1).

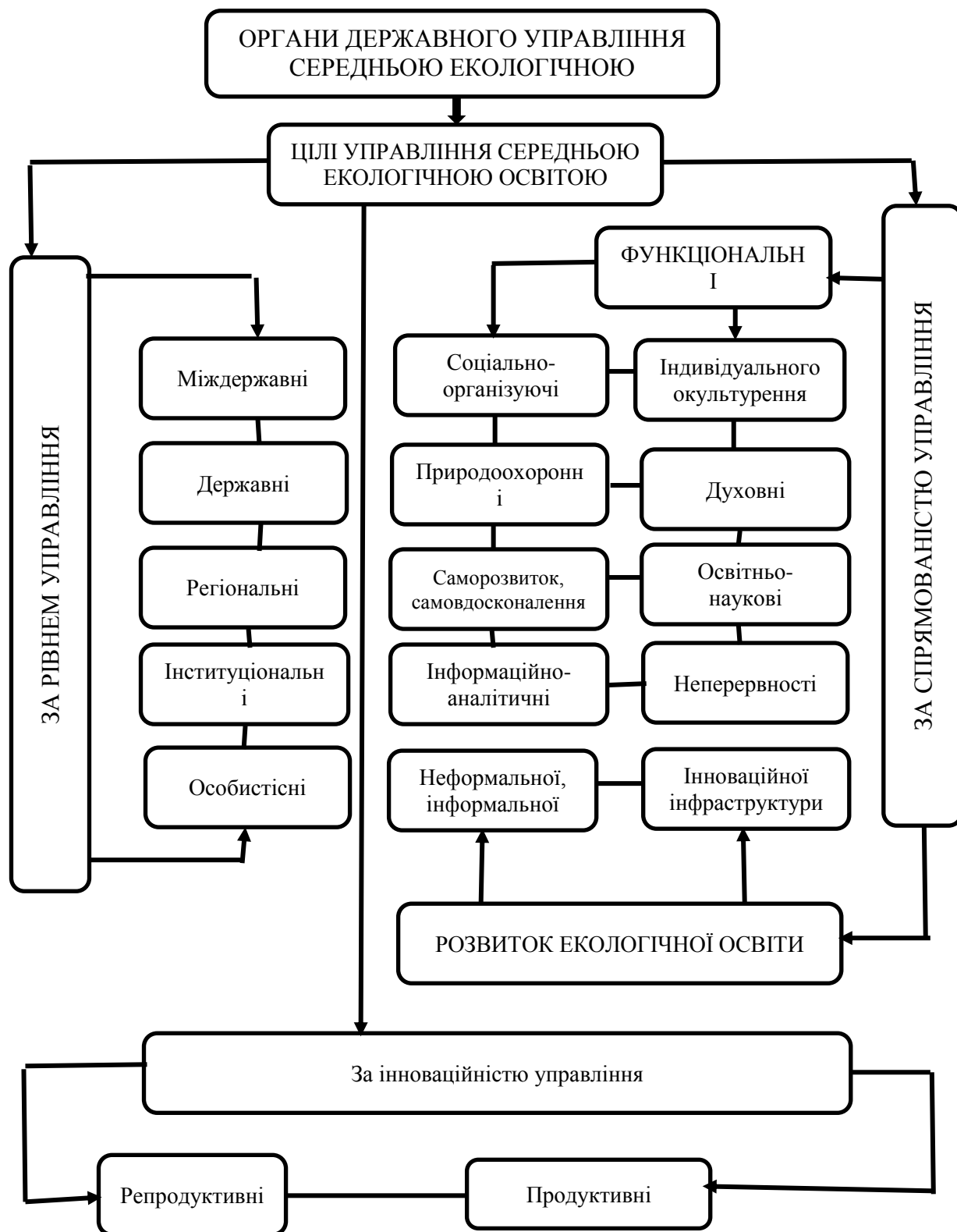
Неоднорідність суспільства за будь-якими ознаками відразу позначається на освіті: кожна соціальна група намагається пристосувати освітню систему або її частини до своїх інтересів. У цьому випадку реалізується локальна й регіональна, галузева чи шарова соціо-відповідність освіти. Цілісна освіта, як відносно автономне утворення, виступає соціально-інтегруючим фактором. Розвиваючись і маючи відносну самостійність, певну свободу у виборі діяльності, індивід прагне до самовизначення, утвердження своєї не повторюваності, самоцінності особистості, культурного зростання без усякого заданого масштабу [1].

Мета державного управління індивідуальним окультуренням людини в системі середньої екологічної освіти реалізується проявом індивідуальної активності в процесі соціалізації, в унікальності становлення дитини як свідомого суб'єкта навчальної, а згодом навчально-професійної, освітньо-наукової, творчої діяльності. В умовах оновлення суспільства екологічна освітня сфера повинна поєднувати в собі базові інваріантні (соціально визначені стандарти) і варіативні (за суб'єктивним вибором) компоненти відповідно до загальних та особливих запитів суспільства, держави, окремих громадян, їхніх об'єднань.

Природоохоронна мета в державному управлінні середньою освітою обумовлена необхідністю оптимізації взаємодії дитини, суспільства та природи, потребує удосконалення функціонування механізму державного управління освітою, зокрема екологічною, для здійснення законодавчого регулювання загальних та

спеціальних функцій, до яких слід віднести природоохоронну функцію для розв'язання екологічних проблем, що несуть загрозу для погіршення здоров'я людей.

Рис.1.1. Цілі державного управління екологічною освітою *розроблено автором

Природоохоронна мета в державному управлінні середньою освітою обумовлена необхідністю оптимізації взаємодії дитини, суспільства та природи, потребує удосконалення функціонування механізму державного управління освітою, зокрема екологічною, для здійснення законодавчого регулювання загальних та спеціальних функцій, до яких слід віднести природоохоронну функцію для розв'язання екологічних проблем, що несуть загрозу для погіршення здоров'я людей. Досягнення даної мети потребує перебудови підготовки фахівців охорони здоров'я [2]. На теперішній час більшість технічних, екологічних, здоров'я зберігаючих проблем неможливо вирішувати без високого рівня розвитку гуманітарного мислення, екологічної освіти і культури, що обумовлює необхідність вчитися екологічній культурі протягом життя у всіх підсистемах формальної освіти.

Література:

1. Луговий В.І. Управління освітою: [навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління»] / В.І. Луговий – К.: Ін-т педагогіки і психології професійної освіти, 2015. – 48с.
2. Марова С.Ф. Управління безпекою життєдіяльності: [Текст] монографія / С.Ф. Марова; Донецький держ. ун-т управління. - Донецьк : Вебер, Донецька філія, 2009. - 342 с.: рис., табл. - Бібліогр.: с. 315-341. - ISBN 978-966-335-255-8
3. Павлов С.И. Содержание и основные направления государственной политики в сфере образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psihologcomp.ua.837>

SECTION 4. Linguistics**Denisova Anzhelika***Postgraduate**Chair of general linguistics and Slavonic philology**Department of philology and social communications**Berdyansk state pedagogical university**Berdyansk, Ukraine***Scientific leader – Ph D (in philology) Alla Serdiuk****ENGLISH IDIOMS WITH STRUCTURE OF SUBORDINATE PHRASE
DENOTING MAN'S FEELINGS****Денисова Анжеліка Сергіївна***аспірантка кафедри загального мовознавства та слов'янської філології**факультету філології та соціальних комунікацій**Бердянського державного педагогічного університету**Бердянськ, Україна***Науковий керівник – к.філол.н., доц. Сердюк А.М.****АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЗІ СТРУКТУРОЮ ПІДРЯДНОГО
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДЧУТТІВ ЛЮДИНИ**

Фразеологізми є унікальними одиницями мови, які несуть у собі інформацію про національну картину світу кожного народу, зберігають його багатовіковий досвід, звичаї та традиції.

Метою нашого дослідження є розгляд стійких сполук англійської мови з погляду їхньої структури. Тому в основу буде покладено класифікацію О. Куніна, який у межах фразеології англійської мови виокремлює сім структурно-семантичних типів [2, с. 70-72]. Розглянемо ті структурно-семантичні типи, що стосуються саме словосполучень із підрядною залежністю.

Найпоширенішим різновидом англійських підрядних словосполучень є дієслівні. Такі одиниці відносяться до класу як номінативних, так і номінативно-комунікативних одиниць, оскільки одні з них є словосполученнями, а інші — як словосполученнями, так і реченнями. Дієслівні фрази бувають як з повністю, так і частково переосмисленим значенням. Вони поділяються на компаративні та некомпаративні.

Дієслівні некомпаративні фрази, що виражають об'єктні відносини, можуть мати різну структуру. Найпростішою і дуже поширеною є модель “V + N”, наприклад: *feel empty, to* [1, с. 269], *cast a glance, to* [3, с. 198]. Іменники у складі таких словосполучень можуть вживатися як з неозначеним артиклем, наприклад: *tickle the ear, to* [3, с.949], *wake the echoes, to* [1, с. 237], так і з означеним — *have a bite, to* [3, с.201], *have a nose for, to* [3, с.458]. Такі словосполучення поширюються прикметниками, які можуть стояти як у препозиції, наприклад: *take a good look, to* [3, с.661], *have a musical ear, to* [3, с.461]), так і постпозиції відносно іменника — *drink the sea dry, to* [1, с. 663]. Такі фрази в нашому дослідженні складають 93 фразеологічні одиниці.

Структурна модель “V + Pron + N” репрезентована різноманітними фраземами, де дієслово поєднується з іменником за допомогою займенника, наприклад: *lose one's poise, to* [3, с.628], *slake one's thirst, to* [3, с.868], *turn smb.'s stomach, to* [1, с. 724-725]. Ця модель є найуживанішою в нашому дослідженні і налічує 180 фразем.

Розглянемо, які ще структурні моделі виокремлюються з-поміж дієслівних підрядних словосполучень.

1. “V +(art) N + (prep) N”: *have feet of clay, to* [6, с.54], *have lead in feet, to* [1, с. 292], [A, с.469], *have an ear for music, to* [3, с.461];
2. “V + Adj + Pron + N”: *be dead on one's feet, to* [3, с.49];
3. “V + Adj + (prep) N”: *be full to the scuppers, to* [1, с. 663], *be quick about the head, to* [3, с. 119], *be sick to death, to* [5, с.350];
4. “V + N+ conj + N”: *play knife and fork, to* [3, с.764], *be skin and bone, to* [6, с.265];
5. “V + Adv”: *conk out, to* [4, с. 683], *see double, to* [1, с. 666; 3, с.395].

Отже, некомпаративні дієслівні фразеологізми з підрядною будовою є різноманітними. Дієслово може поєднуватися з різними частинами мови і утворювати структурні моделі, які характерні тільки для англійської мови.

У дієслівних компаративних фраземах перші компоненти вживаються в буквальному значенні, а решта компонентів є семантичними диференціаторами перших. У ролі другого компонента часто зустрічаються назви тварин, реальні або нереальні дії яких покладено в основу компаративних зворотів, які вживаються у відношенні до людей [2, с.166], наприклад: *watch like a lynx, to* [3, с.993], *have eyes like a hawk, to* [5, с.122], *watch one like a hawk, to* [3, с.993]. Проте зустрічаються такі фраземи, які не мають відношення до людини, наприклад: *shake like a jelly, to* [3, с.373], *burn like fire, to* [1, с. 277], *tremble like an aspen leaf, to* [3, с. 854]. Специфікою дієслівних компаративних фразем є те, що компоненти словосполучення поєднуються за допомогою дієслова **like**. У нашому дослідженні вони становлять 25 стійких сполук і вживаються для позначення відчуттів людини.

Найпоширенішим типом субстантивних фразем англійської мови є поєднання іменника з іменником (“N+prep+N”). Для цього використовуються прийменники **for**: *ear for music, an* [3, с.297]; **in**: *a cold in the head* [1, с. 160], **of**: *a bag of bones* [3, с.39-40], *smell of the lamp*. Найвживанішим прийменником у субстантивних фразеологізмах є **of**.

Нами виявлено найбільше субстантивних фразем, які поєднуються безприйменниковим зв'язком. Вони побудовані за такими моделями:

1. “N + N”: *acid test* [3, с. 16], *camera eye* [3, с. 190] – 7 стійких сполук.
2. “(art) N + Adj”, де останній знаходиться у препозиції, наприклад: *hot coppers* [1, с. 174], *quick ear* [3, с.804], *ravenous appetite* [3, с.809], *a blind spot* [6, с.28] – 17 фразеологізмів.
3. “Prep + Pron + N”: *in one's sight* [3, с.535], *before one's* [3, с. 84], *off one's leg's* [3, с.713] – 9 фразеологічних одиниць.

Отже, субстантивні фразеологізми англійської мови є поєднанням іменника з іменником, іменника з прикметником у препозиції та іменника із займенником. Компоненти таких стійких сполук можуть поєднуватися як сполучниковим зв'язком, так і за допомогою інтонації.

Кількість ад'єктивних некомпаративних фразем незначна. Переважно всі вони відносяться до характеристики людини, наприклад: *chill one's spine, to* [3, с. 213], *dead to the world* [1, с. 839-840], [4, с.55], *hard of hearing* [3, с.453]. 3-поміж структурних типів ад'єктивних фразеологізмів виокремлюються сполуки, які мають у своєму складі поєднання "Pron+ (prep) + N", наприклад: *all to piece* [1, с. 577; 3, с. 28], або "Pron+ (prep) + V + Prep" — *all in played* [3, с. 24].

Особливістю компаративних стійких сполук є наявність порівняльної частини в постпозиції, наприклад: *as sweet as a nut* [3, с. 906], *as dark as pitch* [3, с. 260], *as deaf as a post* [1, с. 203; 3, с. 265]. Що стосується порівняльного сполучника **as...as**, то в таких структурах перший сполучник може вживатися, наприклад: *as hungry as a hawk* [1, с. 405], а може й опускатися — *hungry as a bear* [3, с.511], *blind as a brick bat* [3, с. 144], [1, с. 89].

Компаративні фраземи англійської мови є дуже чисельними. Вони налічують 138 стійких фраз, які можуть уживатися як з порівняльним сполучником **as...as**, так і без першої його частини.

Особливістю адвербіальних фразеологізмів з підрядною структурою є те, що вони починаються з прийменників **under, by, with**, наприклад: *under one's eye* [3, с. 84], *at one's sight* [3, с. 51], *by the skin of your teeth* [6, с.265], *with in the sound of* [3, с.539], *with half an ear* "кінчиком вуха почути" [3, с.1017]

Такі сполуки є нечисленними, проте мають різну будову. Їхня кількість в англійській мові налічує 8 фразем.

Таким чином, проаналізувавши англійські фразеологічні одиниці з підрядною залежністю, нами виявлено, що найпоширенішим різновидом таких сполук є дієслівні та компаративні фраземи; нечисленними є фрази, які будуються навколо прислівника.

Література:

1. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин ; лит. ред. М.Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1984. – 944 с.
2. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1996. – 381 с.
3. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – 6-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2005. – 501 с.
4. Шилова Л.Ф. English Idioms and Phrasal Verbs [Англо-русский словарь идиом и фразовых глаголов] / Л.Ф. Шилова, Т.Л. Брускина. – 3-е изд., – Спб. : Антология, 2005. – 256 с.
5. Cambridge international dictionary of idioms. – 1998. – 521 с.
6. The Oxford Dictionary of Idiom / Edited by Judith Siefring. – New York : Oxford University Press, 2004. – 340 с.

Havrylova Viktoriia

Postgraduate

Chair of general linguistics and Slavonic philology

Department of philology and social communications

Berdyansk state pedagogical university

Berdyansk, Ukraine

Scientific leader – Ph D (in philology) Alla Serdiuk

STRUCTURAL PECULIARITIES OF PAREMIAS WITH THE COMPONENT “CALENDAR CHRONONYM” IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Гаврилова Вікторія Вадимівна

аспірантка кафедри загального мовознавства та слов'янської філології

факультету філології та соціальних комунікацій

Бердянського державного педагогічного університету

Бердянськ, Україна

Науковий керівник – к.філол.н., доц. Сердюк А.М.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ ІЗ КОМПОНЕНТОМ “КАЛЕНДАРНИЙ ХРОНОНІМ” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Сучасна лінгвістична наука характеризується антропоцентричною парадигмою, у межах якої безсумнівний інтерес представляє дослідження пареміологічного фонду мови, оскільки саме у пареміях яскраво відображається світогляд як окремої людини, так і всього народу, його уявлення, культурні, релігійні, господарські та інші традиції.

Метою нашого дослідження є структурний аналіз паремій із компонентом “календарний хрононім” в українському пареміологічному корпусі.

Під терміном “паремія” ми розуміємо народне висловлювання повчального або образно-афористичного змісту [2, 1332]. До складу паремій відносимо крилаті вислови, афоризми, приповідки, народні прикмети, побажання, прокльони тощо.

Ґрунтуючись на теоретичних засадах М. Алефіренка, Л. Скрипник, М. Шанського [1; 5; 7] та беручи до уваги лексико-граматичні та синтаксичні функції паремій, визначаємо у їх складі ряд наступних структурних моделей: паремії організовані за моделлю словосполучення і ті, що функціонують в ролі члена речення. Розглянемо ті структурно-граматичні типи, що стосуються саме паремій організованих за моделлю речення.

Методом суцільної вибірки з українських словників та електронних ресурсів нами було проаналізовано 700 паремій із компонентом “календарний хрононім”. З них 678 паремій побудовані за моделлю речення.

Опрацьований нами матеріал дає підстави стверджувати, що в українській мові паремії-речення зазвичай репрезентовані двома синтактико-граматичними типами: розповідним та спонукальним. Питальні та окличні речення серед паремій паремій із компонентом “календарний хрононім” в нашому дослідженні не виявлені.

У свою чергу, з-поміж паремій-речень ми виокремлюємо дві групи: стійкі фрази, організовані за моделлю простого речення і ті, що мають будову складних речень.

Зазначимо, що кількість паремії першого типу, будова яких співвідноситься з простим реченням, є досить значною і становить 42,3 % від кількості досліджених.

Паремії, еквівалентні простому реченню у досліджуваній мові представлені наступними моделями:

1) паремії зі структурою двоскладних простих речень (поширених і непоширених): *Святий Юр звіра пасе* [6, 58]; *В марець не замерзне й старець* [3, 85]; *Варвара ночі ввірвала, а дня приточила* [6, 62]; *Біла зима й чорне сіно з'їсть* [3, 83]; *На Теплому Олексі риба хвостом лід розбиває* [6, 57];

2) паремії зі структурою різних односкладних речень. Серед даного типу речень розрізняємо неозначено-особові: *На Великдень на радість стріляють* [6, 46]; *Восени курчат щитають* [3, 82]; узагальнено-особові: *До Миколи ніколи не сій гречки, не стрижи овечки* [6, 60]; *На Юрія сіна коню кинь та й вилка закинь* [6, 59]; *В зимову днину не забудь про худобину* [3, 83]; безособові: *В листопаді голо в саді* [3, 87]; *Двічі літа не буває* [3, 80].

Щодо стійких виразів, що мають будову складного речення, то їх частка складає 57,6% від усього обстеженого нами загалу паремій-речень з компонентом “календарний хрононім”. Варто також зауважити, що паремії, структурно співвідносні зі складними реченнями, можуть мати складносурядну та складнопідрядну будову.

Незважаючи на те, що з опрацьованого матеріалу помітне домінування паремій, які мають будову складносурядних речень (35,8%), нами зафіксована значна кількість складнопідрядних паремій. Їхня частка становить 21,8%. Структури цього типу характеризуються синтаксичною нерівноправністю поєднаних підрядним зв'язком предикативних частин: *Верещить вересень, що вже осінь* [3, 88]; *Хто в Маї звінчаєця, буде вік маяцьця* [6, 59]; *Чого липень і серпень не доварить, того і вересень не досмалить* [3, 87].

Крім того, в українській мові з-поміж паремій даного структурного типу переважають речення з підрядною частиною умови. Залежна частина в них виражає умову перебігу дії, зазначеної в головній частині: *Коли до Івана просо буде з ложку, то буде й в ложку* [6, 60]; *Коли ти вліті не ходив по малину, взимі вже пізно* [3, 80]; *Коли квітець з водою, то травень з травою* [3, 86]; *Поки три-п'ять (неділь по Різді) не мине, поти тепла не буде* [6, 63].

Дещо меншою групою подані одиниці зі структурою складнопідрядних речень з підрядними: з'ясувальними (*Питає лютий, чи ти добре взутий* [3, 85]; *Те я дію, що вліті прию* [3, 81]); причини: (*Рихтуйтеся, люди, бо іде грудень* [3, 88]; *Хто вліті буде співати, той узимі не буде танцювати* [3, 81]); місця: (*Де літував, там було й зимувати* [3, 80]); часу: (*І коза верещить, як мороз тріщить* [4, 14]); означальними: (*Кому вліті холод, тому взимі голод* [3, 80]; *Спитає лютий, чи взутий* [3, 85]); порівняльними: (*Раді люди літу як бджоли цвіту* [3, 80]).

У межах паремій, що мають будову речення варто також виокремити досить продуктивну групу еліптичних конструкцій, які характеризуються формальною відсутністю головного члена (дієслова-присудка). Їм притаманна лаконічність, яка виражається в максимально чіткій та скомпресованій формі: *Бджоли раді цвіту, люди — літу* [3, 80]; *Лютий — остро кутий* [6, 85]; *Масниця — напрасниця* [6, 63].

Отже, аналіз структури українських паремій із компонентом “календарний хрононім” показав, що названі одиниці відзначаються неоднорідністю та різноманітністю синтаксичної будови, що робить їх яскравими, розмаїтими, живими засобами стилістики. Основна кількість паремій утворена за моделями розповідних простих, складнопідрядних, складносурядних та еліптичних речень. Менш продуктивними є стійкі вирази зі структурою різних односкладних речень.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология и паремиология: [учеб. пособие] / Н.Ф. Алефиренко, Н.Н. Семененко. – М. : Флинта, Наука, 2009. – 344с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [упорядн. та гол. ред. В.Т. Бусел]. – Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
3. Пазяк М.М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність / М.М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1989. – 480 с.
4. Северинюк В.М. Популярний коментований словник українських прислів'їв та приказок / В.М. Северинюк – Луцьк : ПВД “Твердиця”, 2012. – 144 с.
5. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л.Г. Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.
6. Українські приказки, прислів'я та таке інше. / [уклад. М. Номис, упоряд. М.М. Пазяк]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
7. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка: [учеб. пособие] / Н.М. Шанский. – [4-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Спец. л-ра, 1996. – 192 с.

Мар'яна Ніщенко

аспірант

кафедри теорії та методики навчання української мови

Інституту педагогіки АПН України

м. Київ, Україна

СИНТАКСИС ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Впровадження та удосконалення системи зовнішнього незалежного оцінювання наближають українську освіту до європейських стандартів. ЗНО — одна з яскравих насправді ефективних реформ у незалежній Україні, яка уможливила чесний та прозорий вступ до вишів сотням тисяч абітурієнтів. Доцільність ЗНО жодних сумнівів не викликає. Однак система тестування вимагає від учителів-практиків та науковців розробки комплексу якісних, різноманітних, цікавих завдань, які покликані визначити навчальні досягнення випускників.

За статистичними даними, що оприлюднив Центр якості оцінювання освіти, найбільша кількість тестових завдань базового рівня, а саме десять, було запропоновано учням з розділу програми «Синтаксис». П'ять завдань перевіряли знання учнів з теми «Просте речення». Аналіз тестових робіт дає змогу стверджувати, що лише 25% учнів цілком справилися із тестовими завданнями. Причину низького рівня знань з теми спробуємо з'ясувати, розглянувши навчальні програми з

української мови та програму зовнішнього незалежного оцінювання з предмету, зразки тестових робіт за 2015 рік [5].

Програмою з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання передбачено вивчення синтаксису простого речення у 8 класі [4, 45]. Тести зовнішнього незалежного оцінювання з синтаксису простого речення повністю відповідають шкільній програмі з теми. Порівняймо, мовна змістова лінія програми для 8 класу вимагає від учня уміння розрізняти поняття синтаксису й пунктуації, головного й залежного слова в словосполученні; визначати види зв'язку в словосполученні. Ці ж знання перевіряє і програма ЗНО з української мови. Але тестові завдання з мови за 2015 рік не перевіряють знань учнів з вищезазначених тем [5].

Програма тестування контролює чи розрізняє учень речення різних видів: за метою висловлювання, за емоційним забарвленням, за складом граматичної основи, за наявністю чи відсутністю другорядних членів, за наявністю необхідних членів речення, за будовою, за наявністю чи відсутністю однорідних членів речення, вставних слів, словосполучень, речень, відокремлених членів речення, звертання. Ті ж питання висвітлює і програма з української мови для 8 класу. Звернімося до зразків ЗНО 2015 року. Так запитання № 9 перевіряє, чи можуть учні помітити речення з уточнювальним членом речення [5].

Прочитайте текст і виконайте завдання 7–10.

(1) Холодні осінні тумани клубочаться в/горі і спускають на землю мокрі коси. (2) Пливе в сірі без/вісті нудьга, пливе [...], і стиха хлипає сум. (3) Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, умивається сльозами вбога земля і не/знає, коли усміхнеться. (4) Міріади дрібних крапель спадають до/долу, і пливуть, змішані з землею, брудними потоками. (5) Недобрі думи крутяться тут, над головою, висять хмарами, котяться туманом.

9. Уточнювальною обставиною ускладнено речення

А друге

Б третє

В четверте

Г п'яте

Із завданням впоралися майже 50% випускників. Однак на завдання № 25, на встановлення відповідності між відокремленими членами речення та прикладом, що його ілюструє, правильну відповідь дали лише 18% протестованих.

25. З'ясуйте, який відокремлений член речення є в кожному прикладі.

Приклад

А Бо коли, закохані в минуле, прокуняєм свій великий час, наша лінь нікого не розчулить.

Б Буду, мамо горда і вродлива, з тебе дивуватися повік.

В Там, у степу, схрестилися дороги, немов у герці дикому мечі.

Г Не шкодуй добра мені, людині, щастя не жалій моїм літам.

Д Чи винні ми щось комусь у житті, окрім наших батьків?

Відокремлений член речення

1 додаток

2 означення

3 обставина

4 прикладка

Завдання № 6 також перевіряє, як розрізняють і чи можуть замінити учні відокремлені члени речення.

б. Відокремленим означенням можна замінити підрядну частину в реченні

А Я милуюся барвистими квітами, що ростуть біля будинку.

Б Краплі дощу, який щойно випав, мерехтіли на пелюстках.

В Серед квітів, що стояли у вазі на вікні, були й волошки.

Г Вона дивилася на білу орхідею, яку подарували друзі.

Правильну відповідь визначили майже 30% учнів.

Постає аргументоване запитання, навіщо у ЗНО 2015 року аж три тестові завдання перевіряють знання учнів з теми «Відокремлені члени речення»? Можливо через те, що на зазначену тему, у шкільному курсі синтаксису простого речення відведено найбільше годин для вивчення — 13.

Епізодичними є перевірка знань учнів з теми однорідні члени речення та односкладне речення. Хоча шкільна програма передбачає п'ять та сім годин відповідно на їх вивчення у 8 класі. Однак із темою «Однорідні члени речення» учні знайомляться ще у 6 класі, повторюють вивчене у сьомому.

27. Установіть відповідність між видом речення та прикладом.

Приклад

А Мільярди перлин мерехтіли на всьому, випромінюючи маленькі сонця, розсипаючи спектри на лапатім листі дубів і ліщини.

Б Тихо-мирно спала зграя лебедина, і даремно лебідь звав, будив її.

В Стоять жоржини мокрі-мокрі, сплять діаманто жуки, під грушею у дикій моркві до ранку ходять їжаки.

Г Коли з дерев, сумно кружляючи, падали жовтогаряче листя, повернувся додому Оксен.

Д Ти з'явилась мені – і здалося, що світ помолодшала навколо на тисячу літ.

Вид речення

1 складносурядне

2 складнопірядне

3 безсполучникове

4 складне з різними

видами зв'язку

1 – Б, 2 – Г, 3 – В, 4 – Д.

Так лише 9% учнів встановили відповідність між безсполучниковим реченням та його прикладом [5].

26. Доберіть приклад до кожного випадку вживання тире.

Приклад

А Найбільше у світі любив він багрянолисту осінь – природи солодку зрілість.

Б Дівчина внесла оберемок майори стих квітів – до цього похмура кімната враз ожила.

В Зацвіла тендітно-біла конвалія в гаю, а сонячно-тремтливі кульбабки – біля ставу.

Г Класична пластика, і контур строгий, і логіки залізна течія – це справжньої

поезії дороги.

Д Зображення флори й фауни: квітів, дерев, тварин – свідчать про обожнення природи нашими предками.

Випадок уживання тире:

1 тире в неповному реченні

2 тире при відокремленій прикладці

3 тире в реченні з однорідними членами

4 тире між підметом і присудком

1-В; 2-А; 3-Д; 4-Г

Розпізнати тире в неповному реченні вдалося 29% учнів, 20% змогли віднайти відокремлену прикладку, лише 4% випускників знайшли тире в реченні з однорідними членами, а правильне вживання тире між підметом та присудком помітили всього 12% випускників.

Аналіз тестових завдань 2015 року дає змогу стверджувати, що з теми «Синтаксис простого речення» вдалося ґрунтовно перевірити знання учнів про відокремлені члени речення. Всього одне завдання перевіряє знання учнів з теми «Односкладне речення», хоча шкільна програма відводить на вивчення зазначеної теми сім годин. Розпізнати види речень, однорідні члени речення, основу речення за допомогою розділових знаків пропонує лише одне завдання.

Минулорічне ЗНО не перевіряє чи засвоїли учні знання з теми словосполучення, речення із звертаннями, вставними словами. За допомогою запропонованих завдань не можливо дізнатися чи розрізняють випускники види речень, простий і складений присудок, способи вираження підмета, види односкладних речень.

Отже, для максимальної перевірки засвоєння знань учнів з теми «Синтаксис простого речення» можна запропонувати ті ж самі п'ять завдань, два з яких на встановлення відповідності. Однак сформулюємо запитання таким чином, щоб вони охоплювали весь зміст навчального матеріалу мовної змістової лінії програми [1, 28]. Завдання на встановлення відповідності обираємо для того теоретичного матеріалу, на який у шкільній програмі відводиться найбільша кількість годин.

Отже, запорукою успішно складеного тестування є правильність створення тестових завдань. По-перше, в умові повинно міститися чітко сформульоване завдання, по-друге, усі дистрактори повинні бути вірогідними, по-третє, тест має відповідати шкільній програмі та перевіряти максимальну кількість її тем, відповідний рівень знань учнів. Витримуючи зазначені умови, можна буде говорити про те, що система зовнішнього незалежного оцінювання є ефективною.

Література:

1. Булах І.Є. Створюємо якісний тест: навчальний посібник / І.Є. Булах. – Київ: Майстер-клас, 2006. – 160 с.
2. Красовицький М. Сучасні уроки / М. Красовицький, О. Белкін. // Завуч. – 2002. – №35. – С. 11–15.
3. Лукіна Т.О. Педагогічна діагностика: завдання, методи, інструменти : навчально-методичні матеріали до модуля / Т.О. Лукіна. – К. : Проект "Рівний доступ до якісної освіти в Україні", 2007. – 59 с.
4. Програма українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (зі змінами, внесеними у 2015 році) (5-9 класи) [Електронний ресурс]

/ [Г.Т. Шелехова, М.І. Пентилюк, В.І. Новосолова та ін.]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу:

http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

5. Український центр оцінювання якості освіти [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://testportal.gov.ua/>

Томашевская Маргарита Андреевна
студентка

кафедра иностранных языков
филологический факультет

Лесосибирский педагогический институт – филиал Сибирского федерального
университета
г. Лесосибирск, Россия

АРХАИЗМЫ КАК ИНТРАЯЗЫКОВЫЕ ЛАКУНЫ НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ У. ШЕКСПИРА «THE TRAGEDY OF ROMEO AND JULIET»

Развитие языка как явление постоянное обусловлено многообразием факторов: экономическим положением страны — носителя языка, политическими изменениями, развитием и внедрением инновационных технологий. Утверждение, что язык является зеркальным отображением жизни государства устойчиво и неоднократно доказано. Исследуя лингвистические явления, необходимо понимать, что работа с языком — это работа со временем, эпохой, культурой и историей.

С течением времени язык трансформируется: появляются новые слова, исчезают из употребления некоторые номинации, но предметы и явления остаются в жизни людей и переименовываются на современный, чаще всего упрощенный, лад, а некоторые слова уходят из активного употребления вместе с обозначаемыми объектами. Чтобы определить пути развития какого-либо слова, мы обращаемся к словарям, в которых можем обнаружить значение слов, изменение значений устаревших слов, а впоследствии, возможно, и образование новых форм.

Архаизмы представляют отдельный интерес для лингвистики, Изучая языковое явление, мы исследуем и существующую реальность, анализируем ее с исторической и лингвистической точек зрения, при этом открываем ее с необычной стороны и по-новому смотрим на привычные вещи. А это в свою очередь одна из косвенных целей любого исследования — добиться истины и обрести объективный взгляд на предмет или явление.

Вопросами изучения устаревших слов, в том числе и архаизмов, занимались многие исследователи-лингвисты: А.И. Гальперин, Г.Б. Антрушина, О.В. Афанасьева, Н.Н. Морозова, А.Н. Мороховский, И.В. Арнольд и др.

Несмотря на многочисленные исследования, вопрос классификации устаревших слов остается открытым и требует осмысления.

В данной работе мы обращаемся к творчеству У. Шекспира, которое, прежде всего, представляет интерес с точки зрения историчности и феноменальности творчества писателя. Достаточно большое количество слов, используемых в шекспировском английском языке, являются архаичным для нас сегодня, и иногда сознательно используются в качестве архаизмов в таких жанрах, как поэзия, исторические романы, и комиксы. А это значит, что владеть способом понимания

устаревших слов и считать историко-лингвистические коды сегодня актуально и интересно.

С точки зрения О.П. Ермаковой: «...архаизм — лексическая единица, вышедшая из употребления, хотя соответствующий предмет (явление) остаётся в реальной жизни и получает другие названия (устаревшие слова, вытесненные или замененные современными синонимами)» [4].

Устаревшие слова могут служить средством создания исторического, социального, национального колорита, для стилизации языка эпохи, они могут быть средством юмора, иронии, сатиры.

На основании изученных классификаций архаизмов нами был сделан вывод о том, что в английском языке существует четыре вида архаизмов, к которым относятся фонетические, лексические (включающие в себя собственно лексические, лексико-образовательные, лексико-фонетические, лексико-морфологические), грамматические и семантические. А.И. Гальперин, в свою очередь, считает целесообразным разделить архаизмы на слова «старинные» или «забытые», которые являются терминами старины и употребляются только в особых стилистических целях в современном литературном языке, и слова «устарелые», т.е. те, которые еще не потеряли своего значения в системе лексики современного литературного языка [3. С. 68]. Анализ архаизмов в произведении У. Шекспира «Ромео и Джульетта» будет сделан на основе классификации А.И. Гальперина, основанному на принципе актуальности употребления.

Являясь интракультурными лакунами, архаизмы представляют интерес, как лексика с национально-культурным компонентом семантики, еще именуемая как глоссы. Некоторые лингвисты (Т.В. Евсюкова, Е.Ю. Бутенко, В.П. Конечкая) считают, что архаизмы — это те же реалии, которые тесно связаны с культурой страны, ее историей [1], а значит и с этническим сознанием. Интракультурность данного явления объясняется непониманием значений архаичных слов при чтении текстов прошлых исторических эпох.

Если современники Шекспира не нуждались в комментариях к тексту, то сейчас это является необходимостью к полному прочтению текстов, а, чтобы в этом убедиться нами была проведена работа с носителем английского языка, который подтвердил данную точку зрения.

Лакуны — «пробелы», «пустоты» в познании, «противоречия» и «темные места» в тексте, как сигналы этнокультурной специфики, носят интеркультурный и интракультурный характер. Однако лакуны являются сигналами не только специфических реалий, но и специфических процессов и состояний, противоречащих узуальному (соответствующему общепринятому употреблению) опыту носителей некоторой лингвокультурной общности. Естественно, что узуальный опыт носителей некоторой лингвокультурной общности изменяется в процессе своего развития, следовательно, узуальный опыт носителей одной и той же культуры в разные эпохи может не совпадать. Лакуны, возникающие в результате сопоставления узуального опыта носителей одной и той же лингвокультурной общности, являются интракультурными.

При анализе произведения У. Шекспира «The tragedy of Romeo and Juliet» нами были выявлены следующие архаизмы, которые впоследствии были расформированы на группы согласно классификации И.Р. Гальперина. *Behoveful, betossed, cotquean, crotchets, drave, dry-beat, flirt-gill, gleek, iron crow, lanthorn, mickle, passado, plats,*

princox, skeins-mate. Эти архаизмы являются старинными. Часть из них не обнаруживается в некоторых словарях, либо на запрос предлагается альтернативный современный вариант, который имеют более объемные пояснения. Часть такого рода слов отмечена книжным стилем.

Abroach, amerce, be-screened or bescreened, maw, conjurations, dirge, gad, , jaunce, jocund, medlar, obsequies, paly, prorogue, vault — слова устаревающие. Все они представлены в словарях, где каждому слову прилагается значение, «современный» эквивалент и множество примеров использования.

Для подтверждения лакуарности дополним исследование данными, представленными носителем языка. Совпадения, которые были выявлены в ходе работы со словарями и носителем языка, не случайны. В нашем исследовании принимала участие носитель английского языка Л.Э. Томас, преподаватель английского языка, выпускница Кембриджского университета. Ей была предложена часть из всех архаизмов (двух видов: старинные и устаревшие) с фрагментами текста, к которым она должна была найти самостоятельно (не используя словарь) «современные» синонимы или же объяснить слова, основываясь на собственных ассоциациях и знаниях. Предполагается, что данная работа продемонстрирует отношение между современным словарным запасом человека современной эпохи и архаичными словами, которые использовались в прошлом, уровень их взаимодействия и докажет лакуарность архаизмов как внутриязыкового явления.

К некоторым словам, которые являются «старинными» респондент не смог подобрать синонимы и описать их ассоциативно: *flirt-gill, gleek, iron crow, lanthorn, mickle*. Старинному же слову *iron crow* был подобран синоним *crow bar*, который употребляется активно в английском языке в настоящее время. Это подтверждает архаичность данных слов, выраженную полным исчезновением из активного словаря носителя языка. В этом случае проявляется внутриязыковая лакуарность. К данным словам существуют «современные» синонимы или же объяснение, но в сознании носителей языка оно не отражено и требует дополнительного обращения к словарям с целью отыскать значение слова.

Всем словам из категории «устаревшие» респондент подобрал современные синонимы. Приводим полученные данные.

Abroach — to open up; *be-screened* — shrouded, hidden from view; *conjurations* — i.e. to work magic, "efforts to trick/deceive"; *dirge* — slow, sombre song or piece of music (this word is actually widely known in contemporary English); *jocund* — bright, cheerful; *obsequies* — "obsequies" means "efforts to please"; *vault* — this word is used in contemporary English (= an underground room used for burial).

Слова, которые являются семантическими архаизмами, были охарактеризованы респондентом в современном смысле:

Unmanned — In contemporary English "unmanned" means without a live human serving as a staff member, e.g. an unmanned ship or plane. From the context here (referring to blood), perhaps this means "having flowed out of me"; *simples*- this referring to "simple" (i.e. not very intelligent) people; *ropery*- dishonest talk.

В ходе практического анализа английских архаизмов на основе трагедии У. Шекспира “The Tragedy of Romeo and Juliet”, который был проведен с применением метода выборки (метод, не позволяющий установить преобладание одного вида архаизмов перед другим и сделать конкретные выводы по этому вопросу),

выяснилось, что в настоящее время в произведении существуют как старинные архаизмы, так и устаревающие.

Если говорить конкретно о лакунарности архаизмов, то здесь проблемой можно обозначить отсутствие достаточной информационной, исследовательской базы. Мы же, придерживаясь редко, но все же встречающейся позиции о лакунарности архаизмов, постарались раскрыть это положение путем анализа архаизмов с точки зрения актуальности их использования (классификация по А.И. Гальперину) и дополнить исследование привлечением носителя английского языка, с целью анализа реальной ситуации.

Литература:

1. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка (на русском языке) : Учебное пособие / И.В. Арнольд. – Москва : Флинта, 2012. – 376 с.
2. Быкова, Г.В. Лакунарность как категория лексической системологии / Г.В. Быкова // Филологические записки. – 2003. – № 17. – С. 12–18.
3. Гальперин, И.Р. Очерки по стилистике английского языка : учебник / И.Р. Гальперин. – Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1958 г. – 405 с.
4. Ермакова, О.П. Жизнь российского города в лексике 30-х – 40-х годов XX века: Краткий словарь ушедших и уходящих слов и выражений / О.П. Ермакова. – Москва : Флинта, 2011. – 177 с.
5. Семенова, Е.В. Введение в страноведение и лингвострановедение : учеб. – метод. пособие / Е.В. Семёнова. – Красноярск : КГУ, 2006. – 129 с.
6. Стернин, И.А. Лакуны и концепты / И.А. Стернин, З.Д. Попова, М.А. Стерина // Лакуны в языке и речи. – Благовещенск, 2003. №11. – С. 15–25.
7. Electronic dictionaries АBBYY Lingvo [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lingvo.ua>.
8. Online dictionaries Dictionary.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dictionary.com>.
9. Shakespeare, William The tragedy of Romeo and Juliet [Электронный ресурс] / ed. by W.A. Neilson, A.H. Thorndike. – New York : The Macmillan Company, 1920. – Режим доступа: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x000179779>.

Yakovenko Natalya Vasilyevna

Candidate of Philology

Researcher

*The Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus
Minsk, Republic of Belarus*

LITERARY TRANSLATION AND CREATIVE INDIVIDUALITY TRANSLATOR

Яковенко Наталья Васильевна

канд. филол. наук

научный сотрудник

*Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы Национальной академии наук Беларуси
г. Минск, Республика Беларусь*

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОД И ТВОРЧЕСКАЯ ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ ПЕРЕВОДЧИКА

Художественный перевод является специфической формой межлитературной рецепции. За рецепцией перевода в иноязычной и инокультурной среде стоит процесс его создания и личность переводчика. От субъективного восприятия переводчиком художественного текста с его системой образов, рядом общих и авторских ассоциаций, языковых особенностей, с исторической и культурной обусловленностью зависит сложный процесс реконструкции и дальнейшая судьба переводного произведения. Таким образом, между переводом и конкретным результатом его воздействия лежит целый комплекс проблем, связанных с поэтикой переводчика и поэтикой автора.

У каждого переводчика есть свои отличительные приемы пересоздания, выражающиеся в определенном подборе слов, в использовании типичных синтаксических конструкций, языковых фигур и т.д., но это все не имеет принципиального значения, так как одну и ту же мысль можно выразить разными словами. Успех перевода зависит от эстетического воздействия на читателя, потому что величайшую роль играет художественная сила литературного произведения, как оригинального, так и переводного.

Как подчеркивает Л. Нелюбин, художественный перевод должен передать дух произведения так, чтобы создать такое же впечатление у иноязычного читателя, какое создает оригинал у своего читателя [1]. Поэтому одно из необходимых обстоятельств переводческой работы — наличие у переводчика способностей владения словом и слогом, а также тонкого ощущения

литературного стиля, но это не значит, что он обязательно должен писать собственные художественные произведения. Немало переводчиков успешно реализовали свой литературно-художественный потенциал именно через перевод, при чем в пользу ему, что невозможно, по мнению К. Чуковского, без «артистического перевоплощения в переводимого автора», во время которого «нужно полюбить переводимого автора более себя самого и самоотверженно, самозабвенно служить воплощению его мыслей и образов, проявляя свое эго только в этом служении, а вовсе не в навязывании оригиналу собственных своих вкусов и чувств» [4, с. 40]. Переводы того же К. Чуковского и его переводоведческие исследования указывают на то, что это под силу талантливым и честным мастерам слова. Однако, «как доказано К.С. Станиславским и вслед за ним некоторыми учеными, человек не может перевоплотиться в образ другого, полностью отказавшись от самого себя, от своих свойств и качеств» [3, с. 471]. И поэтому, опять же говоря словами К. Чуковского, «огромный отпечаток оставляет личность переводчика на личности того автора, которого он переводит» [4, с. 22], что в некоторых случаях может иметь нежелательный эффект подавления переводчиком творческой личности автора. Чтобы избежать этой опасности, переводчику необходимо иметь чувство ответственности как принцип «не навреди».

В общем понимании переводчик — специалист, который грамотно и максимально приближено к оригиналу переводит информацию с одного языка на другой. Но поскольку оригинальный текст это не просто набор языковых единиц, а отражение авторской мысли, которая переосмысливается переводчиком, пересоздается в его сознании и приобретает новое художественное воплощение, так или иначе отличающееся от авторского, переводчику необходимо владение определенными специфическими навыками и знаниями, которые называются переводческой компетенцией.

Главными составляющими переводческой компетенции являются языковая компетенция (рецептивное владение языком оригинала и репродуктивное владение языком перевода) и переводческие способности. Понятие языковой компетенции не требует дополнительных объяснений, а для того, чтобы обозначить ряд необходимых переводчику способностей, особенно если это переводчик художественной литературы, следует взять за основу справедливое утверждение белорусского литературоведа А. Яскевича: художественный перевод это «творчество на грани искусства и исследования» [5, с. 79].

Искусство требует художественных способностей, которые основываются на образно-чувственном восприятии мира (в отношении художественного перевода — оригинального произведения) и умении изображать увиденное и пережитое (прочитанное и понятное) в образной форме с помощью слова. Но чтобы переводить, нужно иметь еще, как было отмечено, способность к «артистическому перевоплощению в переводимого автора» (К. Чуковский), которая требует от переводчика умения думать и высказываться, ощущать объективную реальность и отражать ее, как автор, т.е. создавать стилистически, идейно и содержательно близкий к оригиналу перевод.

Исследование — прерогатива науки, а значит у переводчика должны быть способности ученого (аналитичность, поисковая и познавательная активность ума, точность и логичность мышления) и лингвистические способности, т.е. способность

понимать и раскрывать значения текстов и слов и способность быстро подбирать слова по заданным критериям.

Перечисленные переводческие способности создают фундамент вышеупомянутой переводческой компетенции, которая, согласно определению Л. Нелюбина, «объединяет как рецептивную компетенцию понимания, так и продуктивную компетенцию формулирования. Иными словами, переводческая компетенция включает способность понимания исходного текста и способность создания текста на языке оригинала ... Как переводчик осмысливает переводимый текст, как он строит и перестраивает стратегию перевода, какую он, смотря по обстоятельствам, избирает функциональную перспективу высказывания, как он на основе оригинала воспроизводит текст — все это составляет его переводческую компетенцию, как языковую, так и внеязыковую, как рецептивную, так и репродуктивную» [2, с. 149-150].

Вместе с тем, важной предпосылкой для возникновения качественного перевода является эмпатия — способность переводчика положительно воспринимать произведение, положительно относиться к нему и понимать автора, проникаться мыслями и чувствами, отраженными в произведении, понимать идею, чувствовать контекст, сопереживать автору и его героям. Эмпатия к первоисточнику может быть даже у тех переводчиков, которые работают исключительно на заказ. В таком случае она выступает в качестве вторичного фактора пересоздания, а не его предпосылки.

Художественный перевод — своеобразная и феноменальная по своей сути форма межлитературной рецепции. Он может быть принят и понятен как самостоятельное произведение только в культуре, на язык которой состоялось пересоздание. Оригинальный авторский текст переосмысливается переводчиком и адресуется исключительно своему читателю. При этом перевод должен соответствовать требованию точности — верности макроструктуре произведения (его форме, содержанию, смыслу, идеи и т.д.). Микроструктура (отдельные слова, словосочетания, образные средства, ритмика, рифма и т.д.) не может быть передана в полном объеме с помощью средств другой языковой системы, и случаи несовпадения являются частичными потерями.

Частичные потери обусловлены следующими причинами: другой языковой системой перевода, которая никогда не сможет передать все особенности оригинала, что закономерно приводит к потере определенной информации; рецепцией и тезаурусом переводчика, который всегда руководствуется своими субъективными соображениями.

Абсолютные потери возникают значительно реже, чем частичные и являются результатом конфронтации языковых и культурных систем оригинала и перевода, что приводит к непереводаемости отдельных компонентов текста, а не всего произведения, т.е. к частичной непереводаемости оригинала.

И частичные, и абсолютные потери при непереводаемости определенных компонентов произведения, как правило, затрагивают только микроструктуру текста, но не вредят его макроструктуре, что также дает основание говорить о возможной частичной непереводаемости всего произведения.

Литература:

1. Нелюбин, Л.Л. Введение в технику перевода / Л.Л. Нелюбин. – М. : Флинта, 2009. – 216 с.
2. Нелюбин, Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – Изд. 6-е. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 320 с.
3. Психология художественного творчества : хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Минск : Харвест, 2003. – 752 с.
4. Чуковский, К. Высокое искусство / К. Чуковский – М. : Сов. писатель, 1988. – 352 с.
5. Яскевіч, А. Сумежжа: мова, пераклад, вытокі прозы / А. Яскевіч. – Мінск : Мастац. літ., 1994. – 253 с.

SECTION 5. Medicine

Бурцев Олексій Володимирович

аспірант

кафедра нормальної та патологічної фізіології

медичний факультет

Луганський державний медичний університет

м. Рубіжне, Україна

Науковий керівник – доктор медичних наук Гайдаш І.С.

THE EFFECT OF SELENIUM-ASSET ON LIPID PEROXIDATION IN ERYTHROCYTES, WHICH ACTED TOLUENE IN VITRO

ВПЛИВ СЕЛЕН-АКТИВУ НА ПЕРЕКИСНЕ ОКИСЛЕННЯ ЛІПІДІВ В ЕРИТРОЦИТАХ, НА ЯКІ ДІЯВ ТОЛУОЛ IN VITRO

Актуальність. Серед шкідливих і навіть небезпечних речовин, що входять до складу будівельних і оздоблювальних матеріалів, часто зустрічається толуол — безбарвна рідина з групи алкіларенів. Толуол входить до складу багатьох розчинників, які використовуються для роботи з фарбами та лаками. В якості розчинника толуол необхідний у виробництві полімерів, і в процесі хімічного синтезу [1-3].

Незалежно від хімічної природи першою патогенною ланкою впливу хімічних чинників є мембраноруйнівний ефект, який супроводжується порушенням функції мітохондріальних і мікосомальних ферментів — оксигеназ, гідролаз, які беруть участь у детоксикації та елімінації патогенного початку [1-4].

На сьогоднішній день накопичена значна кількість відомостей, які свідчать про те, що підвищення ефективності функціонування системи антиокислювального захисту (АОЗ) в організмі здатне перешкоджати негативним ефектам, викликаним надмірною активністю процесів перекисного окиснення ліпідів (ПОЛ) у клітинах, і тим самим підвищувати їх стійкість [6-8].

В останнє десятиріччя для оптимізації функціонування внутрішньоклітинної прооксидантно-антиоксидантної системи використовуються фармакологічні препарати антиоксидантної дії. До їх числа відноситься і препарат «Селен актив», вплив якого на метаболічний стан еритроцитів крові, які знаходилися під дією толуолу, раніше не вивчався.

Мета дослідження — вивчення антиоксидантної ефективності «Селен активу» на еритроцити, які мають знаходитись під дією толуолу.

Матеріали і методи. При виконанні роботи було використано 89 культур еритроцитів, які були отримані від 63 осіб чоловічої статі віком 19-25 років (середній вік — $22,5 \pm 1,2$ роки). Всі донори еритроцитів були умовно здоровими особами.

ДК визначали за [6], МДА — за [7], активність КАТ — по [4], активність СОД — по [8]. Інтегральний коефіцієнт «К» розраховували за формулою: $K = (DK + MDA) / (KAT + COD)$, і виражали в умовних одиницях (у.о.).

Середня робоча концентрація толуолу з якою взаємодіяли еритроцити складала 300 ± 30 мг/м³. Експозиція еритроцитів з толуолом була 1, 2 і 3 години. Гемолізати

еритроцитів отримували шляхом змішування 2 мл відмитої еритроцитарної суспензії з 2 мл дистильованої води.

Пігулка «Селен активу» (0,25 г) містить 50 мкг селену, 50 мг аскорбінової кислоти і 150 мг сорбіту. Робоча концентрація «Селен активу» при обробці еритроцитів складала 3,57 мг/л, термін обробки — 1 година.

Отримані дані оброблялися з допомогою відповідних методів статистичного аналізу з використанням критерію Стьюдента [5]. Статистично значущою різницею між показниками вважали при ймовірності нульової гіпотези менше 5% ($p < 0,05$).

Результати і їх обговорення. Попередня 1-годинна інкубація еритроцитів крові людини в розчині «Селен активу», при подальшому впливі розчином толуолу протягом 1, 2 і 3 годин, сприяла істотному зниженню активності ПОЛ в еритроцитах, що мало прояв в зменшенні внутрішньоклітинного вмісту ГПЛ, ДК і МДА.

Використання «Селен активу» для обробки еритроцитів, при подальшій 1-годинній дії на них толуолом сприяло зниженню вмісту ГПЛ в 1,27 рази ($p < 0,001$), ДК — в 1,29 рази ($p < 0,001$), МДА — в 1,32 рази ($p < 0,001$), порівняно з еритроцитами, які обробку «Селен активом» не проходили.

Використання «Селен активу» для обробки еритроцитів, при подальшій 2-годинній дії на них толуолом сприяло зниженню вмісту ГПЛ в 1,32 рази ($p < 0,001$), ДК — в 1,31 рази ($p < 0,001$), МДА — в 1,39 рази ($p < 0,001$), порівняно з еритроцитами, які обробку «Селен активом» не проходили.

Використання «Селен активу» для обробки еритроцитів, при подальшій 3-годинній дії на них толуолом сприяло зниженню вмісту ГПЛ в 1,37 рази ($p < 0,001$), ДК — в 1,38 рази ($p < 0,001$), МДА — в 1,52 рази ($p < 0,001$), порівняно з еритроцитами, які обробку «Селен активом» не проходили.

Таким чином, попередня обробка еритроцитів розчином «Селен активу» пригнічує надмірну активацію ПОЛ в еритроцитах при подальшому 1- і 2-годинному впливі на них толуолом, і значно знижує активність ПОЛ в цих клітинах при дії на них толуолом протягом 3-х годин. В цілому «Селен актив» демонстрував, при зазначених умовах експерименту, виражений антиоксидантний ефект. Попередня обробка еритроцитів розчином «Селен активу» стимулює активність ферментів системи АОЗ в еритроцитах, при подальшому 1-, 2-, і 3-годинному впливі на них толуолом. В цілому «Селен актив» демонстрував, при зазначених умовах експерименту, виражений антиоксидантний ефект.

Висновки. Обробка еритроцитів розчином «Селен активу», перед наступним їх контактом з толуолом, пригнічує в еритроцитах ПОЛ, збільшує активність ферментів системи АОЗ — каталази і супероксиддисмутази. Позитивний вплив «Селен активу» на еритроцити зростає зі зменшенням терміну взаємодії еритроцитів з толуолом.

Література:

1. Бурцев О.В. Вплив «Селен активу» на структуру морфологічних форм еритроцитів, які знаходилися під дією толуолу *in vitro* / І.В. Іоффе, І.С. Гайдаш, О.В. Бурцев, Е.О. Глазков // Вісник проблем біології і медицини. – 2016. – Випуск 2, Т.3 (130). – С. 351-355.
2. Бурцев О.В. Вплив селен-активу на кислотну резистентність еритроцитів, які знаходилися під дією толуолу *in vitro* / О.В. Бурцев // Експериментальна і клінічна медицина. – 2016. – №3(72) – С. 10-13.

3. Бурцев О.В. Вплив «Селен активу» на енергетичний метаболізм в еритроцитах, які знаходилися під дією толуолу in vitro /І.В. Іоффе, І.С. Гайдаш, О.В. Бурцев, Е.О. Глазков // Буковинський медичний вісник. – 2016. – Т.20, №3(79). – С. 76-80.
4. Гирич С.В. Модифікація методу визначення активності каталази в біологічних субстратах / С.В. Грин // Лабораторна діагностика. – 1999. - № 4. – С. 45-46.
5. Наследов А. SPSS компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках // Спб.: Питер, 2005. – 416 с.
6. Стальная И.Д. Метод определения диеновой конъюгации ненасыщенных высших жирных кислот / И.Д. Стальная // Современные методы в биохимии. – М.: Медицина, 1977. – С. 63 – 64.
7. Стальная И.Д. Метод определения малонового диальдегида с помощью тиобарбитуровой кислоты / И.Д. Стальная, Т.Г. Гаришвили // Современные методы в биохимии. – М.: Медицина, 1977. – С. 66 – 68.
8. Чивари С. Роль супероксиддисмутазы в окислительных процессах клетки и метод определения её в биологических материалах / С. Чивари, И. Чаба, И. Секей // Лабораторное дело. – 1985. – № 11. – С. 16-18.

Dragoş Cucu Vladimir

dentist

Department of Odontology, periodontology and oral pathology

Faculty of Dentistry

National University of Medicine and Pharmacy “Nicolae Testemitanu”

Chisinau city, Republic of Moldova

Sergiu Ciobanu Feropont

scientific coordinator, university professor, head of department

Department of Odontology, periodontology and oral pathology

Faculty of Dentistry

National University of Medicine and Pharmacy “Nicolae Testemitanu”

Chisinau city, Republic of Moldova

Alexandru Danici Vladimir

university assistant

Department of Odontology, periodontology and oral pathology

Faculty of Dentistry

National University of Medicine and Pharmacy “Nicolae Testemitanu”

Chisinau city, Republic of Moldova

RADIOGRAPHIC ANALYSIS OF ANGULATION OF CURVATURE OF ROOT CANALS USING SCHNEIDER AND WEINE’S METHODS

Introduction

Endodontic space represents a biological system that can vary from one individual to another, the importance of knowing these particularities may offer to the practitioner an expected successful result of endodontic treatment.

Anatomic and topographic features of root canals usually are characterized by division or fusion of these canals, and by curvatures which angulation may vary depending on type of the tooth or a particular root, on multirrooted teeth. For a better orientation of the clinician in achievement of an effective root canal treatment, Vertucci and Weine, each of them proposed a morphological classification by describing different types of the root canals. Vertucci classification gives eight morphological types of root canals, but Weine's classification gives only four, and its more usually used, because of its simplicity [2].

Some authors like Ingle and Schneider proposed classification based on root canal curvature. Thereby, Ingle's classification (1976) describes first two types from four like this: type 1- slightly curved root canal; type 2- root canals with obvious curvature. Schneider's classification is based on description of severity of root canal angulation: 0-5°- straight root canal, 10-20°- root canal with moderate curvature, 20° > -root canal with severe curvature [5].

Schneider's and Weine's methods that are used in endodontic practice, allow evaluation and forecasting the difficulty of mechanical and chemical preparation of root canals with evident curvature. These two methods are simple, and easy to implement that is why a good improvement are in daily endodontic practice. However, there are some clinical cases when root canals are presenting multiple curvatures, which is why these methods could not be applied. In such cases, there is another method of analysis that can be used – Cunningham and Senia [7,8].

Practical importance

These methods of radiographic analysis are very useful instruments in daily practice, which guides the clinician in electing the method and stages of endodontic treatment, with the aim to decrease the percent of errors and complications, especially for young clinicians, that do not possess enough practical skills for instrumentation of curved root canals.

Aim/purpose of the study

This study provides the evaluation of radiographic angulation of root canals and the risks of making errors and complications such as: fracturing an endodontic instrument, making zips and ledges, false pathways and perforations.

Materials and methods

Our study was based on examination of orthopantomographic images of patients, which presented teeth with obvious curved root canals and needed endodontic treatment. There was analyzed 24 molar and 10 premolars.

Radiographic investigation were made with orthopantomography digital device (ProOne, Planmeca), with exposition power 70 kVp, 0,28s. The radiographic images were analysed by using Romexis software from Planmeca, which has a digital system of linear and angulation measurement. Also, this study could have been done by using a radioviziograph device, but the measurements weren't be accurate because of inability to fix the tube and sensor at the same angle, in pretreatment X-rays, and posttreatment X-rays.

In daily practice this methods could be applied on traditional X-rays on film, by fixing all guiding points and lines with a marker or pen with white ink, and the angles could be measured with a rapporteur.

Schneider's method

On X-ray image are placed 3 points:

- Point A — at the level of root canal entrance ostium
- Point B — at the level of root canal deviation

- Point C — at the level of apical foramen

A line from point A, which is at the level of root canal entrance ostium, is drawn to point B, which represents the zone of root canal angulation, the second line is drawn from point C - at the level of apical foramen, to the point B. The ABC angle that is formed by intersection of this 2 lines is measured, and that is how the angulation of root canal curvature is evaluated.

Weine's method

A line is drawn from the Point A- at the level of root canal ostium, through the long axis of the root and another line is drawn from point C- at the level of apical foramen to the zone of root canal deviation point B. The angle formed at the intersection of this lines measures the angulation of internal root canal curvature.

Results.

The datas obtained, based on the analysis of the 10 premolars and 24 molars with different degree of root curvatures , by the method of Schneider, were compared with the results obtained by the method of Weine.

Thus, we can observe the prevalence of root canals with a degree of angulation greater than 20°, at the premolars and the molars which indicates the presence of severe curvatures and great risk of developing the complications.

Separation probability of the endodontic instruments or creating of the ledges increase as the angle of the curvature is greater. The most common separations of endodontic instruments can be found in the mesial root canals of molars, which showing a greater degree of angulation of 30⁰. According to obtained datas, 7 out of 10 premolars and 23 of 24 molars presents in study, have an increased risk of fracture (> 50%) of endodontic instruments and creating ledges during work in the root canal. [6.]

So, using Schneider and Weine methods, we found that the degree of curvature of the root canals after Weine typically is higher in most cases on average with 7-10 degrees.

Discussions.

The results of this study demonstrated the utility of these methods. However, both methods have a percent of errors, which is due to bucal or oral orientation of curvature and not always can be determined by radiographic cliché as they present 2D plans. However, the image of marginal sides of the alveolar processes are exposed by OPG with greater accuracy. Taking into account that the teeth with severe root curvatures are located in this area, the method has proved to be advantageous. These shortcomings could be eliminated by using computed tomography (CT), but the need and cost is difficult to argue the patient.

Conclusions.

These two methods of radiographic analysis are easily applicable and have a major importance in achieving a qualitative endodontic treatment. Whatever method the clinician choose, it will guide him in certain clinical stages of endodontic treatment: creating proper endodontic access, correct sequence of use and pre-bending of endodontic instruments. As a result the number of complications such as: separation of instruments, creating ledges, false ways, and perforations can be anticipated and avoided.

Bibliography:

1. Balani Pooja, Fayez Niazi, Haroon Rashid. A brief review of the methods used to determine the curvature of root canals.
2. Castelluci Arnaldo. Curved canals. Endodontics 2009;2:502-3

3. Cohen Stephen, Kenneth M. Hargreaves. Cohen's Pathways to the pulp, tenth edition. Mosby Elsevier, 2011.
4. Di Fiore Peter M.. A dozen ways to prevent nickel-titanium rotary instrument fracture. JADA, Vol. 138, February 2007.
5. Ingle John I. , Bakland Leif K., Baumgartner J. Craig, Ingle's Endodontics, BC Decker Inc, ISBN-10: 1-55009-333-9, 2008,
6. Segal M. Managing curved canals: The straightaway and super glide path technique. Inside Dentistry 2008;4.
7. Sonntag D., S. Stachniss-Carp, C. Stachniss, V. Stachniss. Determination of root canal curvatures before and after canal preparation (part II): A method based on numeric calculus. AustEndod J 2006; 32: 16–25
8. Ya-qin Zhu, Ying-xin Gu, Rong Du, Chen Li. Reliability of two methods on measuring root canal curvature. Int Chin J Dent 2003; 3: 118-121

Furtună Zina

4th year student

Odontology, Parodontology and Oral Pathology Chair

Faculty of Stomatology

State University of Medicine and Pharmacy „Nicolae Testemițeanu”

Scientific coordinator: Marcu Diana

Associate professor in Odontology, Parodontology and Oral Pathology Chair

Faculty of Stomatology

State University of Medicine and Pharmacy „Nicolae Testemițeanu”

Head of department: Ciobanu Sergiu

PhD in Health Sciences in Odontology, Parodontology and Oral Pathology Chair

Faculty of Stomatology

State University of Medicine and Pharmacy „Nicolae Testemițeanu”

“CONSIDERATIONS ON PERIODONTAL INJURIES IN DIABETES MELLITUS”

Introduction:

Diabetes is a metabolic disease, with chronic evolution, which consists of complete deficiency of insulin, or the resistance of tissue receptors to insulin, which determines first of all, the perturbation of glucidic metabolism, followed by the perturbation of lipidic, protein, hydromineral and acido-basic metabolisms. Diabetes presents a prevalence and incidence in continuous growing, according to the International Federation of Diabetes, in 2015 — one person from 11 has diabetes mellitus (DM). The statistics of International Federation of Diabetes prove the incidence of Diabetes with the highest rates of 55% in 2035.

According to the results of the researches made in the Republic of Moldova, the prevalence of Diabetes for the population aged 20-79 is about 7-8 %.

Theme actuality:

Diabetes is a disease which affects the whole organism, including the oral cavity and, directly, the periodontal tissue .

The role of the dentist is, of course, an important one in the process of looking after the sick person, he being responsible both of choosing the anaesthesia and the surgeon

technique, and to find out the forms of the Diabetes — potential latent, or biochemical, as well as to direct the „suspicious” ill people to the diabetologists.

The strong collaboration, between — dentist, internist, diabetologist, nutritionist, lab doctor — becomes a main condition not only for a good diagnosis, but also for the establishment of the clinical stage and, mainly, for the specific therapy guidance.

The dentist is the main specialist who has to understand the oro-dental manifestation, more or less frequent, associated in many cases with the general manifestations specific to diabetes mellitus. The oral injuries are polymorphous and physiologically explained in different ways. These injuries have as substrate the degenerative arterial particularity on the background of premature aging.

The periodontal disease was called the 6th complication of Diabetes Mellitus, beside neuropathy, nephropathy, retinopathy, micro- and macroangiopathy.

It was established that the chronical marginal periodontitis (CMP) is often met in patients with Diabetes Mellitus, having a specific evolution, with destructive effects of the elements of the stomatognathic system. It is met at about 60-90% in patients with DM, it begins precociously, evolves rapidly, developing into partial or total edentations, even in young people.

Hyperglycemia, the form of intracellular glycolysis, leads to the paradental affections because of the reduction or inactivity of insulin. Hyperglycemia is also responsible for the tendency of chronic infections in periodontitis.

These being said, the aim of our research, was to point out the periodontal manifestations and their development mechanisms in Diabetes Mellitus.

Materials and methods: To reach the aim mentioned above, we have examined 10 patients with Diabetes from the Endocrinology Department of the Clinical Republican Hospital, Chisinau city, the Republic of Moldova. The examination was performed according to OMS criteria through direct inspection, palpation and percussion.

It was established:

1. Papillary, marginal, alveolar index (PMA)
2. The plaque index Silness&Loe (PI)
3. CPITN index. To compare, a control group was selected including 10 patients without Diabetes Mellitus, who were also examined according to OMS criteria in order to determine the 3 indexes mentioned above (PMA, PI, CPITN).

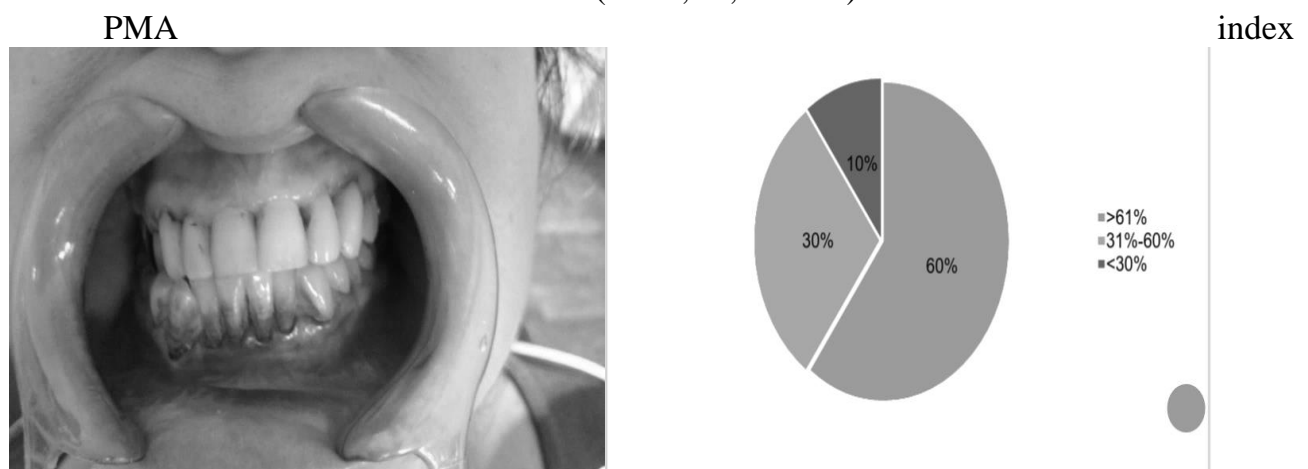
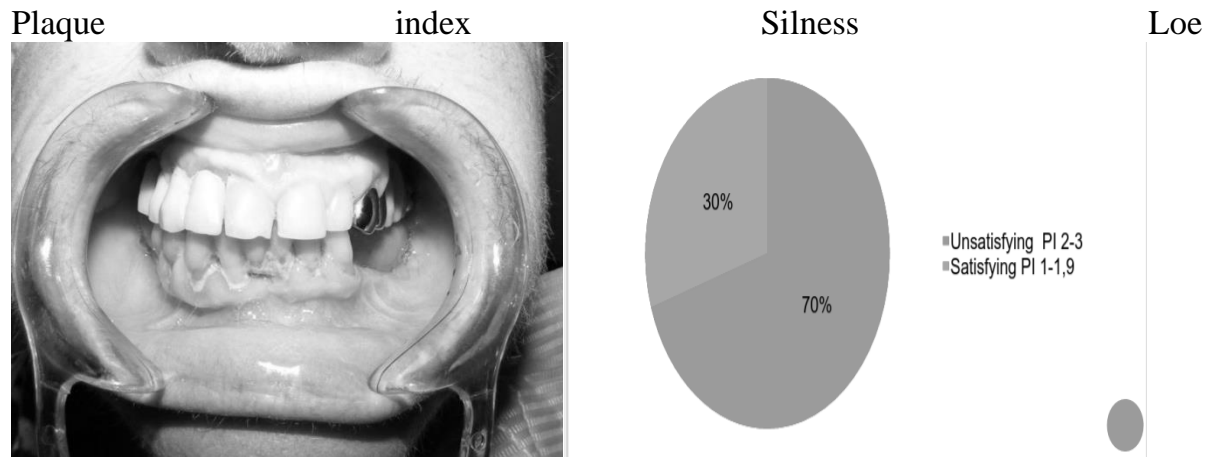

Fig. Nr 1 Determination of PMA index and the results

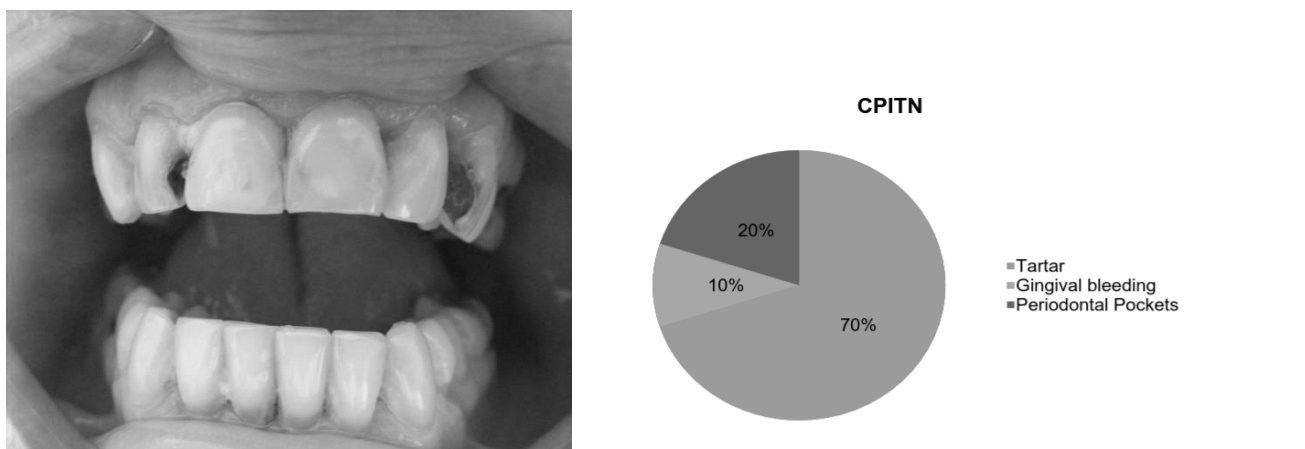
PMA index before the treatment in group nr.1 (patients with Diabetes)

- 60% - PMA index > 61% - generalized, chronic marginal periodontitis, severe form
- 30% PMA index 31%-60%- generalized, chronic marginal periodontitis, average form
- 10- PMA index <30%- generalized, chronic marginal periodontitis, light form

Fig. Nr 2 Determination of plaque index Silness Loe in group nr.1 and the results

Unsatisfying PI (between 2-3) - 70% Satisfying PI (between 1-1.9) 30%
 CPITN index

Fig. Nr 3 Determination of CPITN index in group nr.1 and the results

70%- tartar 20%- gingival bleeding 10%-periodontal pockets

The patients from both groups were involved in a therapeutical treatment which included scaling, professional brushing and instillation with antiseptic substances. The patients were monitorized 10 days after they had been treated (after the treatment), in order to observe the evolution of treatment. On the 3rd day, the PMA index was established again for the bouth groups.

Therapeutical treatment

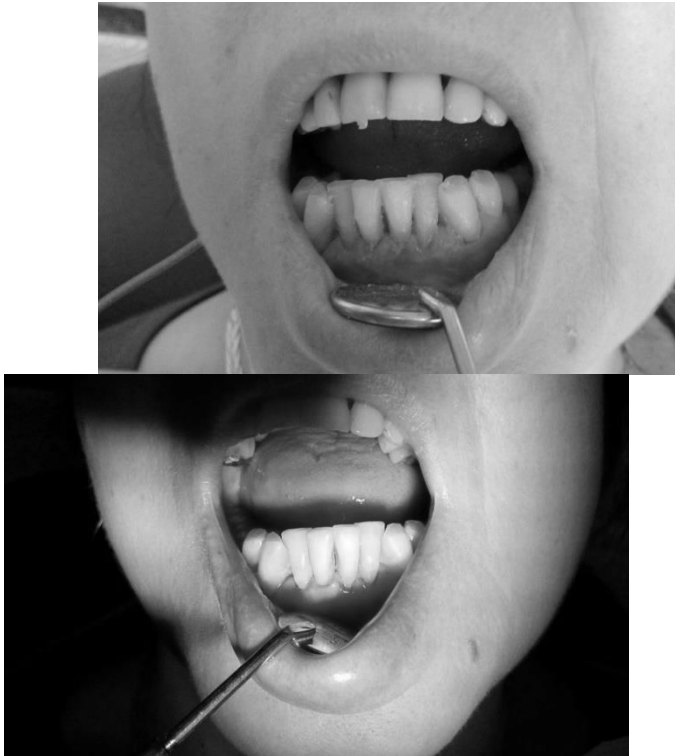

Fig. Nr.4 Pictures from scaling and brushing at a patient with DM

The results obtained at the end of the treatment have proved the low capacity of healing of periodontal tissue in patients who have hyperglycemia. This fact can be seen comparing the results of the 1st and the 2nd group.

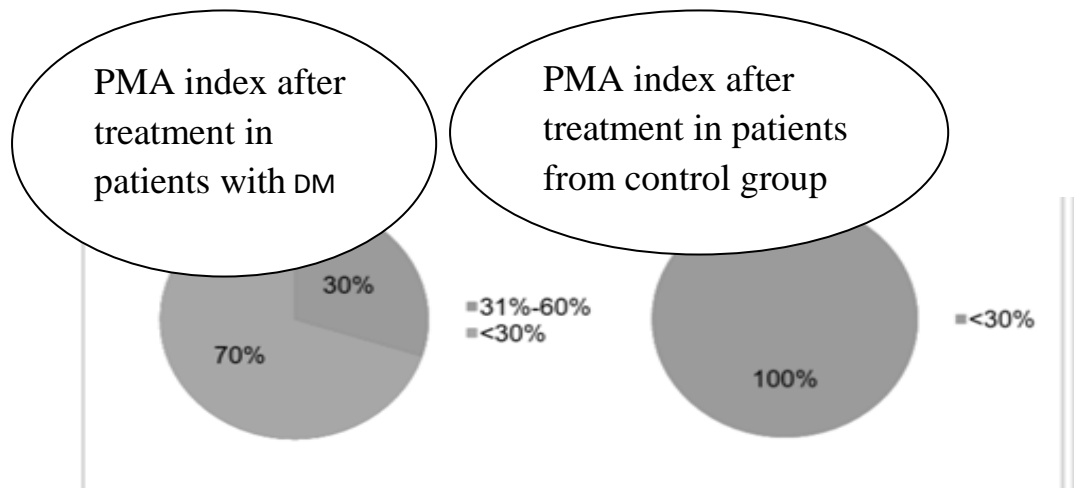

Fig. Nr 5 PMA index comparison between 1st and 2nd group after the treatment

- 1) In first group: In 70%- PMA index after treatment is lower than 30% In 30%- PMA index after treatment is between 31-60%
- 2) In second group, PMA index is lower than 30% in 100% cases.

There persists an after-treatment inflammation in patients with DM, which can be easily explained through a certain mechanism, which consists of: Advanced glycation end-products (AGE) can convert macrophages in cell with destroyer phenotype , which can produce proinflammatory cytokines – IL1- β , IL-6 and TNF α . AGE increase the number of

adhesives receptors which maintain a chronic inflammation, progressive tissue damage and the decreased ability of regeneration. The accentuation of gum inflammation is due to diabetic angiopathy. Researchers stated that glycemia increases in patients with CMP having DM, but if it is treated (CMP) then the glycemia normalizes.

Conclusions: Diabetes presents a prevalence and an incidence that continues to grow, the fact that determines the dentist to have in his daily work more patients with this disease.

Periodontitis in DM are met in about 60%-90%, having an early debut and rapid progression.

Patients with diabetes need an individual stomatological treatment, because the decrease of the salivary flow dynamics contributes to the significant growing of the plaque and tartar deposits.

The decreasing of post-treatment gum inflammation is seen in patients with DM because of the increasing of adhesive receptors which maintain a chronic inflammation, progressive tissue damage and the decreased ability of regeneration.

Bibliography:

1. <http://www.diabetesatlas.org/>
2. Bergman SA. Perioperative management of the diabetic patient. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endod.* 2007;103:731-7.
3. Gearele A. *Sindromul bucal în medicina internă*, Editura Medicală, București, 1982
4. American Diabetes Association. Diagnosis and classification of diabetes mellitus. *Diabetes Care.* 2010;33:62-9.
5. Kidambi S, Patel SB. Diabetes mellitus: considerations for dentistry. *J Am Dent Assoc.* 2008;139:8S-18S.
6. Eni A. *Afecțiunile complexului muco-parodontal*, ediția II, 2011; pag.213-215
7. Mincu I., Hancu N., *Bolile metabolice în practica medicală*, Editura Dacia, Cluj, 1981
8. Loe H. Periodontal disease. The sixth complication of diabetes mellitus. *Diabetes Care.* 1993;16:329-34.
9. Segura-Egea J., Castellanos-Cosano L. Diabetes mellitus, periapical inflammation and endodontic treatment outcome. University of Sevilla, Spain, 2008

Gaydash Dmitry Igorevich

postgraduate student

Department of normal and pathological physiology

medical faculty

Lugansk state medical University

Rubezhnoye, Ukraine

Bondar Alexey Alexeevich

postgraduate student

Department of normal and pathological physiology

medical faculty

Lugansk state medical University

Rubezhnoye, Ukraine

Scientific supervisor – the doctor of medical Sciences I.S. Gaydash

ANTILYSOZYMIC ACTIVITY OF CAUSATIVE AGENTS OF GRANULOMATOUS CHRONIC PERIODONTITIS

Chronic periodontitis is a disease of mainly infectious etiology and develops under influence of associations formed by opportunistic pathogenic bacteria, autochthonous inhabitants of oral cavity. [1,2] It is obvious that a chronic pathology of bacterial etiology may develop either against the background of immunodeficiency or because the causative agents of this disease have a sufficiently high immunosuppressive potential, capable of overcoming the antimicrobial system of immune factors.

One of the most important humoral factors in the immune system is lysozyme which is delivered into oral cavity with saliva and functions as suppressor of bacterial growth and reproduction in different structural organization [3]. Lysozyme deficiency or its inactivation due to the action of proteolytic exoenzymes of bacteria in oral cavity may cause development of microbial dysbiosis detected in patients with chronic periodontitis [1,3]. However, antilysozymic activity (ALA) of etiologically significant causative agents of chronic periodontitis was not researched until recently.

The **Objective** of our research was to determine the ALA of causative agents of chronic granulomatous periodontitis.

Materials and methods. We have investigated the ALA of 681 strain of 29 bacterial species belonging to 13 genera: *Bacteroides*, *Fusobacterium*, *Leptotrichia*, *Prevotella*, *Porphyromonas*, *Wolinella*, *Veillonella*, *Gemella*, *Peptococcus*, *Peptostreptococcus*, *Staphylococcus*, *Streptococcus*, *Stomatococcus*. These microorganisms were isolated from 67 patients from 26 to 53 y.o. with chronic granulomatous periodontitis. Out of the total number of patients 39 (58.2%) were men, 28 (41.8%) were women.

All the work required for the research was carried out in accordance with the generally accepted bioethical rules, the appropriate principles outlined in the Helsinki Human Rights declaration, the European Council treaty on Human Rights and Biomedicine, as well as laws of Ukraine concerning experimental and clinical research.

Bacterioscopic and bacteriological methods were used for microbiological investigations. The material for investigation was pathologic discharge received during treatment and opening of root canals of the infected teeth. The investigated material was collected with sterile cotton pellets and inoculated for solid nutritional medium optimal for every species of microorganisms.

The derived aerobic and anaerobic bacteria cultures were identified according to their morphological, tinctorial, cultural, and biochemical characteristics, as well as signs of pathogenicity and antigenic structure during orienting and titrated agglutination reaction with live culture or during precipitation reaction. The following diagnostic sets for bacteriological laboratories were used for bacteria species identification: «STAPHYtest-16», «STREPTOtest-16», «ENTEROCOCCUS», «Anaerotest-23» (manufactured by MicroLA-Test joint-stock company «Lachema»®, Czech Republic).

Spectrophotometric method was used to investigate the ALA of the microorganisms. To determine the ALA, bacterial mass of the cultures investigated was inoculated into 30ml of liquid nutritional medium (different medium was used for every given bacterial species) and cultivated during 24 — 96 hours at 37°C. The spectrophotometer SP-46 (wave length 540nm) was used to measure the absorbency of broth culture against the nutritional medium (Y). The supernatant was separated from bacterial cells by centrifugation during 15min at 3,000rpm.

In determination of ALA daily agar culture *Micrococcus luteus* var. *lysodeikticus* (strain 2,665 L.A. Tarasevich State Institute of Standardization and Control of Biomedical Preparations) was used as a test-strain. The bacterial cells grown from the test-strain were killed with chloroform during 60min, washed away, filtered through macroporous filter, twice washed with 1/15M phosphate buffer with Trilon B (0.372g/1l of buffer) and once with 1/15M phosphate buffer, then the value of absorbency of micrococcus suspension was brought to 0.300. 20mkg/ml lysozyme solution was prepared with 1/15M phosphate buffer. 0.9ml of the supernatant of the analyzed cultures was mixed with 0.1ml of the prepared lysozyme solution and incubated during 60 — 120min at 37°C. After this, 0.5ml of the lysozyme and supernatant mixture was added to 2.0ml of the test-strain (*Micrococcus luteus* var. *lysodeikticus*) suspension to measure the absorbency of the resulting mixture after 30 and 150sec with the spectrophotometer SP — 46 (wave length 540 nm) as compared to 1/15M phosphate buffer. A 9:1 mixture of nutritional broth and lysozyme was used as control. The degree of lysis of the test-strain suspension was used to calculate the ALA of the analyzed culture: $A = V1 * C * (1 - \Delta D0 / \Delta Dk) / V2 * Y$, where A is ALA, mkg of inactivated lysozyme/ml of supernatant * absorbency units of the broth culture; V1 is the volume of supernatant (0.9ml) of the broth culture of the analyzed strain; C is initial concentration of lysozyme (20mkg/ml); Y is the absorbency of broth culture of the analyzed strain, absorbency units; $\Delta D0$ is the difference in values of the absorbency of the test-strain suspension when measured at 30 and 150 sec; ΔDk is the difference in values of the absorbency of the test culture suspension in control when measured at 30 and 150 sec.

Statistical processing of the data was performed using Student criterion.

Results and discussion. As it is all strains of the isolated and identified causative agents of chronic periodontitis demonstrated ability to inactivate lysozyme in vitro. This is indicated by the frequency of ALA, which equaled 100% for every pathogen species. This is undoubtedly a genetically determined characteristic these bacterial species have developed during the period of their adaptation to human anti-infective system.

At the same time, the procedure for determining individual ALA potential for every bacterial species revealed their differences.

In the group of gram-negative anaerobic bacteria isolated from patients with chronic periodontitis, strains of *B. loescheii* had the highest ALA, mean ALA value was 0.241 ± 0.012 mkg/mg absorbency units. Slightly lower ALA was detected in *B. buccae*

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

strains — 0.237 ± 0.012 mkg/mg absorbency units, which was insubstantially (1.02 times) lower than this value in *B. loescheii*. The third highest ALA value was in strains of *W. succinogenes* — 0.216 ± 0.011 mkg/mg absorbency units, which is 1.12 and 1.10 times lower than this value in *B. loescheii* and *B. buccae* ($p > 0.05$ in both comparisons). Similar ALA was demonstrated by strains of *B. veroralis* (0.213 ± 0.01 mkg/mg absorbency units).

The other species of gram-negative causative agents of chronic periodontitis AJIA was significantly lower than the above-mentioned representatives of *Bacteroides* genus. The lowest ALA was recorded in *P. melaninogenica* — 0.099 ± 0.005 mkg/mg absorbency units, which is 2.43 times lower than this value in *B. loescheii* ($p < 0.001$).

In the group of gram-positive anaerobic and elective anaerobic causative agents of chronic periodontitis all strains of the identified bacterial species had ALA, which means that ALA frequency was 100%. However, different species had ALA of different intensity.

The highest ALA intensity was recorded in strains of *S. epidermidis*, averaging at 0.295 ± 0.015 mkg/mg absorbency units. This value was also the highest among all bacterial species isolated from patients with chronic periodontitis and was 1.22 times ($p < 0.05$) higher than the value of ALA in *B. loescheii*, the bacterial species with the highest ALA value among isolated species of gram-negative pathogens of this disease.

The second highest ALA both in the group of gram-positive bacteria and in comparison with the group of gram-negative bacteria was reported for strains of *P. anaerobius*. The representatives of this species isolated from detritus and pus extracted from root canals of patients with chronic periodontitis the value of ALA was on average 0.269 ± 0.013 mkg/mg absorbency units. This value is 1.1 times lower than that of *S. epidermidis*, but 1.12 times higher than that of *B. loescheii* strains ($p > 0.05$ in both comparisons).

The second identified representative of *Peptostreptococcus* genus — *P. asaccharolyticus*, had the third highest value of ALA intensity in the group of gram-positive causative agents of chronic periodontitis. The value of ALA was on average 0.229 ± 0.11 mkg/mg absorbency units, which is 1.29 times lower than this value in *S. epidermidis* ($p < 0.05$), and 1.05 times lower than that of *B. loescheii* ($p > 0.05$). This means that *P. asaccharolyticus* strains had a similar ALA intensity with *B. loescheii* strains.

Similar ALA values were recorded for *S. salivarius* strains — 0.227 ± 0.011 mkg/mg absorbency units, which is very slightly different from the ALA value in *P. asaccharolyticus*.

The fifth highest ALA intensity in the group of gram-positive causative agents of chronic periodontitis was reported for *P. niger* (0.214 ± 0.011 mkg/mg absorbency units), the only representative of *Peptococcus* genus. The ALA value was 1.38 times lower than that of *S. epidermidis* strains and 1.13 times lower than that of *B. loescheii* strains ($p < 0.01$ and $p > 0.05$, respectively).

The 6th highest ALA intensity in the group of gram-positive causative agents of chronic periodontitis was demonstrated by *G. morbillorum* strains — 0.207 ± 0.01 mkg/mg absorbency units. This value was 1.43 times and 1.16 times lower than the values recorded for *S. epidermidis* and *B. loescheii* strains ($p < 0.001$ and $p < 0.05$).

The ALA measured in the other identified species of gram-positive causative agents of chronic periodontitis, *S. oralis*, *S. hansenii* and *S. mucilaginosus*, was substantially lower than that of the previously described pathogens from the analyzed group. The smallest ALA

was recorded in the *S. mucilaginosus* strains — 0.087 ± 0.004 mkg/ml absorbency units (the degree of reduction compared to the ALA of *S. epidermidis* is 3.39 times, $p < 0.001$).

Conclusions. ALA was recorded for all 29 bacterial species from the genera *Bacteroides*, *Fusobacterium*, *Leptotrichia*, *Prevotella*, *Porphyromonas*, *Wolinella*, *Veillonella*, *Gemella*, *Peptococcus*, *Peptostreptococcus* isolated from pathological material collected from patients with chronic periodontitis. The ALA intensity is a species-specific characteristic and is the highest in *S. epidermidis* among gram-positive bacteria, and force ALA is a species specific feature, and most pronounced in *B. loescheii* among gram-negative bacteria.

Further research prospects. The isolated bacterial species will be used to research their anticomplementary and antiimmunoglobulin activity.

References:

1. Nikoloshin A.K.: Dosing vacuum in treatment of patients with acute suppurative and aggravated chronic apical periodontitis. / A.K. Nikolishin, N.V. Kotelevskaya // Endodontist, 2010. – №2. - P. 11-13
2. Zhumatov U.Z. Microbiological evaluation of efficiency of depo- and apexphoresis in treating destructive forms of chronic apical periodontitis/ U.Z. Zhumatov, H.H. Hozhiiev // Clinical stomatology, 2011. - №1. - P. 76-77
3. Zhurochko E.I. Diagnostics and treatment of destructive forms of periodontitis in patients with oral cavity dysbiosis / E.I. Zhurochko, N.I. Chepurova, L.N. Rossahanova // Stomatology journal, 2010. - № 4. - P. 15-17

Horzov Liudmyla

*Researcher of Pediatric Dentistry Department
dental Faculty*

Uzhgorod National University

Uzhgorod, Ukraine

Duhanchyk Jan Ivanovych

*Assistant of Pediatric Dentistry Department
dental Faculty*

Uzhgorod National University

Uzhgorod, Ukraine

Supervisor – PhD, Associate Professor of Pediatric Dentistry Department Mel’nyk V.S.

THE STUDY OF FREQUENCY AND PREVALENCE OF VARIOUS TEETH ANOMALIES IN CHILDREN AND ADOLESCENCE

Горзов Людмила Федорівна

здобувач кафедри дитячої стоматології

стоматологічний факультет

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Дуганчик Ян Іваннович

асистент кафедри дитячої стоматології

стоматологічний факультет

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Науковий керівник – канд. мед. наук, доцент кафедри дитячої стоматології

Мельник В.С.

ВИВЧЕННЯ ЧАСТОТИ ТА ПОШИРЕНOSTІ РІЗНИХ ВИДІВ ЗУБОЩЕЛЕПНИХ АНОМАЛІЙ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Актуальність теми. Високий рівень зубощелепних аномалій реєструється в даний час в різних країнах світу, в тому числі і в Україні. Поширеність зубощелепних аномалій серед дітей 6-7 річного віку в США становить 83% [9]. В Україні серед дітей аналогічного віку патологія зубощелепної системи становить 85-90% [2,5,6].

Один із шляхів вирішення проблеми поширення різних видів зубощелепних аномалій — це впровадження участково-територіального принципу організації ортодонтичної допомоги, розробка комплексної програми профілактики і ортодонтичної диспансеризації [4,7,8].

Дана робота є фрагментом комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри дитячої стоматології стоматологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Профілактика, діагностика, лікування основних стоматологічних захворювань у дітей Закарпаття» (номер державної реєстрації 0116U003555).

Матеріали та методи. Співробітниками кафедри дитячої стоматології Ужгородського національного університету проведено комплексне стоматологічне обстеження дітей 6-11 років, які проживають в різних районах Закарпатської області. Виявлено, що у дітей, які проживають в районах з підвищеною забрудненістю атмосферного повітря, більш високий рівень поширеності зубощелепових аномалій в поєднанні з порушенням загального соматичного статусу дитини [3].

Для реєстрації стану порожнини рота була розроблена «Карта стоматологічного обстеження», в яку на підставі первинних облікових документів виписували дані про соматичний стан дитини, групу здоров'я. Клінічне обстеження проводилося за загальноприйнятою методикою і включало опитування, зовнішній огляд, огляд порожнини рота, додаткові методи обстеження [1]. Оцінка стану зубних рядів і прикусу, а також постановка діагнозу проводилися на підставі класифікації зубощелепних аномалій Д.А. Калвеліса (1957), ВООЗ(1975). З цією метою нами було проведено ретроспективний аналіз медичних карт та діагностичні моделі 64 пацієнтів 6-8 років і 72 пацієнтів 9-11 років, які знаходилися на ортодонтичному лікуванні в дитячому стоматологічному відділенні «Університетської стоматологічної поліклініки» УжНУ. При виявленні зубощелепних аномалій ми схилилися до визначення їх причинно-наслідкових взаємозв'язків і досягнення суті цієї патології.

Результати та обговорення. У обстежених дітей м. Ужгорода показники поширеності соматичної патології коливаються в межах від 58,82 до 69,90% ($p < 0,05$). Провідне місце в структурі соматичної патології займають патологія очей, алергічні стани, травми, які об'єднані в «інші захворювання». На другому місці знаходиться поєднана патологія. Ізольовані захворювання органів дихання, шлунково-кишкового тракту, сечостатевої, серцево-судинної, нервової та ендокринної систем поширені в молодших групах дітей (6-8 років). У зв'язку з вищесказаним можна визначити взаємозв'язок окремих соматичних захворювань з розвитком ортодонтичної патології. Поширеність зубощелепних аномалій, симптоми патології скронево-нижньощелепного суглобу (СНЩС) (кляцання, поява асинхронних і пульсуючих рухів, болісність) відзначені у 5% обстежених дітей 9-11 років м. Ужгорода. Частота порушень лицьових ознак в період початкового змінного прикусу (діти 6-8 років) становить від 16,0 до 34,9% ($p < 0,05$). З віком (діти 9-11 років) показник збільшується (18,1-35,6%; $p < 0,05$). Встановлено високу поширеність зубощелепних аномалій у всіх обстежених групах дітей Закарпатської області. Частота патології коливається від 57,0 до 88,0% ($p < 0,0001$) в залежності від віку та району проживання. Встановлено, що в загальній структурі ортодонтичної патології переважають аномалії зубних рядів (67,7-77,2%; $p < 0,0001$), в основному представлені скупченим положенням зубів (26,35-32,6%; $p < 0,0001$). З аномалій окремих зубів найчастіше виявляються адентії (4,8-10,2%; $p < 0,0001$). Серед аномалій прикусу найбільш часто зустрічалися сагітальні, значна частка яких припадає на прогнатичний прикус (3,2-6,03%; $p < 0,0001$). Таким чином, простежується пряма кореляція між зростанням поширеності аномалій прикусу і порушеннями лицьових ознак, в той час як з симптомами патології СНЩС такого зв'язку практично немає.

Поширеність зубощелепних аномалій у дітей 6-11 років Закарпатської області представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Поширеність зубощелепних аномалій у дітей 6-11 років Закарпатської області, (%)

Нозологічна форма	6-7 років	8-9 років	10-11 років
Адентії	2,6	1,7	0,5
Надкомплектні зуби	0	0,05	0
Аномалії зубних рядів	11,2	18,2	38,3
Аномалії форми верхнього зубного ряду	0	0	0
Аномалії форми нижнього зубного ряду	0-3	1,05	0
Дистальна оклюзія	1	2	3,03
Мезіальна оклюзія	0,8	1,3	0,9
Глибока різцева оклюзія	1,1	0,9	0
Вертикальна різцева оклюзія	0,6	0,6	0,17
Трансверзальні аномалії прикусу	0,3	0,4	0
Поєднані аномалії прикусу	0,2	0	0,8
Всього ЗЦА	18,1	26,2	43,7

Визначення ступеня складності ортодонтичного лікування. В період початкового змінного прикусу 52,0% пацієнтів мали перший ступінь, 44,0% — 2-й ступінь, 4,0% — 3-ю ступінь; в період завершального змінного прикусу 30% мали 1-й ступінь, 58% — 2-й ступінь, 12% — 3-ю ступінь ($p < 0,05$). Четвертого ступеня складності лікування не відмічено. У період початкового змінного прикусу середня тривалість лікування становить $15,92 \pm 4,85$ міс. (від $9 \pm 1,60$ до $24 \pm 4,80$ міс.), завершального змінного прикусу - $18,04 \pm 4,61$ міс. (від $9 \pm 1,80$ до 25 ± 5 міс.). В середньому за весь період лікування пацієнти 6-8 років відвідують ортодонта $32,68 \pm 7,89$ рази (від 20 до 44 відвідувань), 9-11 років - $36,19 \pm 7,21$ рази (від 20 до 46 відвідувань).

Висновок. Для успішного ортодонтичного лікування аномалій зубощелепної системи і досягнення стабільних лікувальних результатів потрібно в рівній мірі здійснювати моніторинг як морфологічних, так і функціональних порушень і розглядати це при плануванні та прогнозі лікування. Важливе значення має нормальне функціонування всіх систем організму в належному обсязі. За нашими даними, є чіткий взаємозв'язок наявності розладів органів і систем дитячого організму та формуванні патології в зубощелеповій системі. Це приводить до подовження термінів лікування, а також неповноцінного відновлення функції зубощелепної системи.

Література:

1. Бюллетень ВОЗ «Стоматологическое обследование, основные методы». – 3-е изд. – Женева, 1989. – С.21.
2. Дорошенко С.І. Розповсюдженість зубощелепних аномалій та деформацій, а також дефектів зубів та зубних рядів серед дітей шкільного віку м. Києва / С.І. Дорошенко, Є.А. Кульгінський [та ін.] // Вісник стоматології. - 2009. - № 2 - С. 76-81.
3. Каськова Л.Ф. Епідеміологічні дослідження – основа планування заходів профілактики стоматологічних хвороб у дітей / Л.Ф. Каськова, Н.В. Левченко, О.Ю. Андріанова [та ін.] // Український стоматологічний альманах. – 2011. – № 2. – С. 25 – 26.

4. Лучинський М.А. Частота зубощелепних аномалій у дітей різних адаптивних типів Прикарпаття / М.А. Лучинський // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. - 2013. - №1 (55). - С. 31-34.
5. Ославський О.М. Розповсюдженість та види зубощелепних аномалій у дітей м. Одеси / О.М. Ославський // Вісник стоматології. – № 1. – 2010. – С. 38 – 40.
6. Потапчук А.М. Поширеність зубощелепних аномалій серед дітей шкільного віку Закарпатської області / А.М. Потапчук, О.Ю. Рівіс, К.В. Зомбор // Проблеми клінічної педіатрії. - 2013. - №1 (19). - С.58-63.
7. Савичук Н.О. Стоматологічне здоров'я дітей, методологічні підходи та критерії оцінки / Н.О. Савичук // Современная стоматология. – 2008. – № 1. – С. 94 – 98.
8. Cons NC, Jenny J, Kohout FJ, Songpaisan Y, Jotikastira D. Utility of the dental aesthetic index in industrialized and developing countries. Journal of Public Health Dentistry. 1989; 49: 163 – 166.
9. Sayin M. Malocclusion and crowding in an orthodontically referred Turkish population / M. Sayin, H. Türkkahraman // J. Angle Orthod. – 2004. – V. 74, № 5. – P. 635-639.

Пантелеев Павел Григорьевич

аспирант

кафедра нормальной и патологической физиологии

медицинский факультет

Луганский государственный медицинский университет

г. Рубежное, Украина

Научный руководитель – доктор медицинских наук Гайдаш И.С.

THE ACTIVITY OF THE ANTIOXIDANT SYSTEM AND LIPID PEROXIDATION IN THE TEAR FLUID OF PATIENTS WITH OPHTHALMIC HERPES

АКТИВНОСТЬ АНТИОКСИДАНТНОЙ СИСТЕМЫ И ПЕРОКСИДАЦИИ ЛИПИДОВ В СЛЁЗНОЙ ЖИДКОСТИ БОЛЬНЫХ ОФТАЛЬМОГЕРПЕСОМ

Актуальность. Офтальмогерпес представляет собой серьёзную проблему, как по своей распространённости, так и по склонности к хроническому рецидивирующему течению [1]. Вирусная репродукция, происходящая внутри клеток роговицы и эпителия конъюнктивы глаза, сопровождается деструкцией, как самих клеток, так и внутриклеточных органелл, вследствие чего происходит высвобождение метаболитов воспалительной реакции и интрацеллюлярных ферментов. Слёзная жидкость, омывая поражённую ткань глаза, обогащается продуктами деструкции клеток.

Важную роль в патогенезе офтальмогерпеса играет активность перекисного окисления липидов (ПОЛ) и ферментов системы антиоксидантной защиты (АОЗ) [1, 4]. О состоянии прооксидантной и антиоксидантной систем при офтальмогерпесе можно судить по уровню метаболитов пероксидации липидов и активности ферментов антиоксидантной системы в слёзной жидкости [4].

Цель исследования — определение в слёзной жидкости больных офтальмогерпесом концентрации диеновых конъюгатов (ДК), малонового

диальдегида (МДА), а также активности ферментов каталазы (КАТ) и супероксиддисмутазы (СОД).

Материалы и методы. Исследования были проведены на 35 пациентах с офтальмогерпесом, в возрасте от 21 до 46 лет (средний возраст — $32,6 \pm 1,5$ лет), в том числе у 13 женщин (37,1%) и 22 мужчин (62,9%). У всех пациентов заболевание протекало в среднетяжёлой форме. Слёзная жидкость исследовалась в остром периоде заболевания, до начала лечения.

Контрольную группу составили 32 практически здоровых лица (17 мужчин и 15 женщин 19-43 лет, средний возраст — $30,5 \pm 1,3$ лет), ранее офтальмогерпесом не болевших.

ДК определяли по [5], МДА — по [6], активность КАТ — по [2], активность СОД — по [7]. Интегральный коэффициент «К» рассчитывали по формуле: $K = (ДК + МДА) / (КАТ + СОД)$, и выражали в условных единицах (у.е.).

Полученные данные обрабатывались с помощью соответствующих методов статистического анализа с использованием критерия Стьюдента [3]. Статистически значимой разницей между показателями считали при вероятности нулевой гипотезы менее 5% ($p < 0,05$).

Результаты и их обсуждение. Результаты проведенного исследования, представленные в таблице 1, позволяют утверждать, что в остром периоде офтальмогерпеса в слёзной жидкости больных происходит увеличение концентрации продуктов ПОЛ и активности ферментов системы АОЗ.

Таблица 1. Показатели ПОЛ и ферментативной системы АОЗ у больных офтальмогерпесом

Исследуемые показатели	Контрольная группа n=32	Больные офтальмогерпесом n=35	P
ДК, мкмоль/мл	$0,6 \pm 0,03$	$1,4 \pm 0,1$	$< 0,001$
МДА, мкмоль/мл	$4,2 \pm 0,2$	$11,7 \pm 0,5$	$< 0,001$
КАТ, мкат/ч×л	$9,5 \pm 0,4$	$11,9 \pm 0,6$	$< 0,01$
СОД, МЕ/мг Нв	$7,1 \pm 0,3$	$8,4 \pm 0,4$	$< 0,05$
К, у.е.	$0,289 \pm 0,015$	$0,645 \pm 0,032$	$< 0,001$

По сравнению с аналогичными показателями в контрольной группе, у больных офтальмогерпесом содержание в слёзной жидкости ДК было увеличенным в 2,33 раза, МДА — в 2,79 раза, при повышении активности К и СОД в 1,25 и в 1,18 раза, соответственно. Коэффициент К при этом увеличился в 2,23 раза, что свидетельствовало о преобладании в слёзной жидкости продуктов ПОЛ над активностью ферментов системы АОЗ.

Результаты данного исследования показали, что при развитии офтальмогерпеса интенсивность процессов перекисного окисления липидов в поражённой ткани возрастает, в результате чего в слёзной жидкости, омывающей поражённые герпесвирусами участки тканей, повышаются концентрации промежуточных (ДК) и конечного (МДА) продуктов ПОЛ, а также возрастает активность ключевых ферментов системы АОЗ — каталазы и супероксиддисмутазы. При этом процессы

пероксидации липидов превалируют над активностью ферментативной системы АОЗ, о чём свидетельствует увеличение интегрального коэффициента К.

Выявленные изменения являются основанием для разработки методов фармакологической коррекции процессов пероксидации липидов и активности ферментативной системы антиоксидантной защиты у пациентов с офтальмогерпесом, что будет способствовать ускорению процессов саногенеза.

Выводы.

1. В остром периоде офтальмогерпеса в слёзной жидкости больных имеет место увеличение концентрации промежуточных (ДК) и конечных (МДА) метаболитов ПОЛ.

2. В остром периоде офтальмогерпеса в слёзной жидкости больных имеет место увеличение активности ключевых ферментов системы АОЗ — каталазы и супероксиддисмутазы.

3. Концентрация продуктов ПОЛ в слёзной жидкости больных офтальмогерпесом преобладает над активностью ферментов системы АОЗ.

Литература:

1. Гайдамака Т.Б. Взаимосвязь клиничко-функциональных проявлений и патоморфологических изменений роговицы у больных герпетическим кератитом / Т.Б. Гайдамака, Г.И. Дрожжина, Н.И. Храменко, Н.Е. Думброва // Офтальмологический журнал. – 2010. - №5. – С. 12-16.
2. Гирин С.В. Модификация метода определения активности каталазы в биологических субстратах / С.В. Грин // Лабораторная диагностика. – 1999. - № 4. – С. 45-46.
3. Наследов А. SPSS компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках // Спб.: Питер, 2005. – 416 с.
4. Сакович В.Н. Показатели активности ферментов антиоксидантной системы и содержания малонового диальдегида и диеновых конъюгатов в крови и слёзной жидкости при экспериментальном увеите / В.Н. Сакович, Аль К. Ф. Закария // Офтальмологический журнал. – 2011. - №5. – С. 71-75.
5. Стальная И.Д. Метод определения диеновой конъюгации ненасыщенных высших жирных кислот / И.Д. Стальная // Современные методы в биохимии. – М.: Медицина, 1977. – С. 63 – 64.
6. Стальная И.Д. Метод определения малонового диальдегида с помощью тиобарбитуровой кислоты / И.Д. Стальная, Т.Г. Гаришвили // Современные методы в биохимии. – М.: Медицина, 1977. – С. 66 – 68.
7. Чивари С. Роль супероксиддисмутазы в окислительных процессах клетки и метод определения её в биологических материалах / С. Чивари, И. Чаба, И. Секей // Лабораторное дело. – 1985. – № 11. – С. 16-18.

Patalakha Elena Valerievna

graduate student

Department of dentistry

State Institution "Lugansk State Medical University"

Rubezhnoye, Ukraine

Loskutov Andrey Leonidovich

Candidate of Medical Sciences, Doctor of Philosophy, Assistant of Department

Department of therapy of the Faculty of postgraduate education, and clinical pharmacology

State Institution "Lugansk State Medical University"

Rubezhnoye, Ukraine

Matsyukh Natalia Vladimirovna

Student

Department of therapy of the Faculty of postgraduate education, and clinical pharmacology

State Institution "Lugansk State Medical University"

Rubezhnoye, Ukraine

Scientific leader - Doctor of Medical Sciences, Professor Loskutova Irina Vladimirovna

THE CYTOKINE PROFILE IN SALIVA DRUG ADDICTS WITH GENERALIZED PERIODONTITIS DEPENDING ON ORAL HYGIENE

Паталаха Елена Валерьевна

аспирант

кафедра стоматологии

ГЗ «Луганский государственный медицинский университет»

г. Рубежное, Украина

Лоскутов Андрей Леонидович

кандидат медицинских наук, асистент

кафедра терапии ФПО и клинической фармакологии

ГЗ «Луганский государственный медицинский университет»

г. Рубежное, Украина

Мацюх Наталья Владимировна

студент

кафедра терапии ФПО и клинической фармакологии

факультет медицинский

ГЗ «Луганский государственный медицинский университет»

г. Рубежное, Украина

Научный руководитель – доктор медицинских наук, профессор Лоскутова И.В.

ЦИТОКИНОВЫЙ ПРОФИЛЬ СЛЮНЫ У НАРКОЗАВИСИМЫХ С ГЕНЕРАЛИЗОВАННЫМ ПАРОДОНТИТОМ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ГИГИЕНЫ ПОЛОСТИ РТА

Воспалительные заболевания тканей пародонта сопровождаются дисбиозом полости рта, с преобладанием патогенной и условно-патогенной микрофлоры, а концентрация представителей нормальной микробиоты уменьшается. Важным механизмом в патогенезе генерализованного пародонтита (ГП) является нарушение барьерной функции пародонта на фоне снижения, и даже искажения, иммунологической реактивности организма, вызванной экзогенными и эндогенными факторами. В зависимости от количества анаэробов выявленных в ротоглоточном секрете зависит содержание провоспалительных цитокинов (TNF α и IL-1 β). Показано, что с расширением микробного пейзажа слизистой оболочки ротоглотки снижается уровень иммунорегуляторных цитокинов (IL-4 и IL-10) в слюне.

Цитокиновая регуляция иммунного ответа, обеспечивая межклеточное взаимодействие, активно участвует в выполнении функции контроля над течением процесса наркозависимости, что может являться прогностическим маркером состояния ремиссии воспалительно-деструктивного процесса в пародонте. Однако взаимодействие бактериальных агентов с факторами специфической резистентности у наркозависимых остаётся нераскрытым, что требует дальнейшего изучения иммунологических аспектов ГП.

Исследование цитокинов в слюне у больных ГП с опиоидной зависимостью выявило различия их концентрации в зависимости от гигиенического состояния полости рта. Высокое содержание провоспалительных (TNF α , IL-1 β и IL-2) цитокинов в слюне отмечалось у наркозависимых с очень плохим гигиеническим состоянием ротовой полости (гигиенический индекс более 3,5 баллов). Содержание TNF α увеличивалось в 10 раз (при норме (5,6 $\pm$ 0,35) пг/мл; P<0,001); содержание IL-1 β — в 8,93 раза (при норме (8,2 $\pm$ 0,6) пг/мл; P<0,001) и содержание IL-2 — в 4,81 раза (при норме (10,2 $\pm$ 1, 1) пг / мл; P<0,001). У лиц с неудовлетворительным (2,1-2,5 баллов) и плохим (2,6-3,4 баллов) гигиеническим состоянием ротовой полости кратность увеличения концентрации провоспалительных цитокинов в смешанной слюне была меньше, чем у больных с очень плохим состоянием гигиены полости рта. Уровень TNF α у пациентов с высоким гигиеническим индексом (2,6-3,4 баллов) повышался в 6,04 раза (P<0,001) относительно референтной нормы, IL-1 β — в 5,63 раза (P<0,001), а IL-2 — в 2,17 раза (P<0,01). У больных с низким гигиеническим индексом (2,1-2,5 баллов) концентрация TNF α повышалась до (18,4 $\pm$ 2,8) пг/мл, т.е. была выше референтного значения в 3,29 раза (P<0,01), IL-1 β — до (28,6 $\pm$ 2,0) пг/мл (в 3,46 раза; P<0,01), IL-2 — (24,7 $\pm$ 2,8) пг/мл (в 2,42 раза; P<0,01). Минимальное повышение провоспалительных цитокинов в слюне больных ГП при наличии опиоидной зависимости регистрировалось при удовлетворительном состоянии ротовой полости. Содержание TNF α составила (11,3 $\pm$ 1,6) пг/мл, что вдвое выше референтной нормы; концентрация IL-1 β и IL-2, возростала в два и 1,28 раза соответственно (P<0,05). Таким образом, полученные результаты свидетельствуют о высоком содержании провоспалительных цитокинов (IL-1 β , TNF α и IL-2) в слюне у больных ГП на фоне опиоидной зависимости, что свидетельствует о наличии в организме больных стимулирующего инфекционного агента.

У наркозависимых с обострением ГП выявлены разнонаправленные изменения концентрации противовоспалительного цитокина (IL-4) в слюне. У пациентов с неудовлетворительным состоянием ротовой полости (гигиенический индекс 2,1-2,5 баллов) уровень IL-4 повышался (до (2,9 $\pm$ 0,5) пг/мл, при норме (1,2 $\pm$ 0,3) пг/мл; P<0,01), тогда как у лиц с очень плохим состоянием ротовой полости (гигиенический индекс

более 3,5 баллов) — снижался (до $(0,8 \pm 0,1)$ пг/мл; $P > 0,05$). При удовлетворительном (гигиенический индекс до 2,0 баллов) гигиеническом состоянии полости рта содержание IL-4 в слюне относительно референтной нормы повышалось в 1,24 раза ($P < 0,05$); у наркозависимых с гигиеническим индексом 2,6-3,4 баллов уровень противовоспалительного цитокина в слюне от референтного значения не отличался ($(1,0 \pm 0,2)$ пг/мл; $P > 0,1$). Индивидуальный анализ показал, что у большинства (80%) обследованных с низким гигиеническим индексом (2,1-2,5 баллов) уровень IL-4 в слюне повышался, хотя в остальных (20%) случаях значение этого цитокина не выходило за пределы референтной нормы, что мы расценивали как прогностически негативный критерий. При плохом гигиеническом состоянии полости рта (гигиенический индекс 2,6-3,4 баллов) в 12% случаев у наркозависимых ГП было выявлено повышение концентрации противовоспалительного медиатора в слюне. У всех обследованных с очень плохим состоянием гигиены полости рта (гигиенический индекс более 3,5 баллов) значение IL-4 в слюне снижалось.

Изучены изменения интегрального индекса IL-2/IL-4 у наркозависимых с обострением ГП. У пациентов с удовлетворительным гигиеническим состоянием (до 2,0 баллов) значение этого показателя несколько уменьшалось ($7,2 \pm 0,5$ при норме $8,5 \pm 0,7$). При этом с повышением значения гигиенического индекса, то есть с ухудшением гигиены полости рта индекс IL-2/IL-4 увеличивался: при неудовлетворительном (2,1-2,5 баллов) — до $10,7 \pm 0,9$ ($P < 0,01$), при плохом (2,6-3,4 баллов) - до $20,1 \pm 1,2$ ($P < 0,001$) и при очень плохом (более 3,5 баллов) — до $43,2 \pm 2,6$ ($P < 0,001$). У больных ГП с опиоидной зависимостью преобладают медиаторы воспаления на фоне недостаточности активности противовоспалительных цитокинов.

Таким образом, у больных ГП с опиоидной зависимостью цитокиновый профиль слюны характеризовался высоким содержанием медиаторов воспаления (TNF α , IL-1 β , IL-2) на фоне относительной недостаточности противовоспалительного (IL-4), что не позволяло реализовать локальные иммунологические механизмы в условиях микробной стимуляции с поддержкой физиологического состояния тканей пародонта.

Литература:

1. Бугоркова И.А. Изучение гигиенического индекса с целью разработки регионоальной программы профилактики стоматологических заболеваний / И.А. Бугоркова // Современная стоматология. – 2014. - № 3. – С. 54-56.
2. Бутюгин И.А. Клинико-иммунологическая характеристика пациентов с хроническим генерализованным пародонтитом / И.А. Бутюгин, И.И. Долгушин, Г.И. Ронь // Уральский медицинский журнал – 2014. - № 5 (119). – С.34-38.
3. Григорович Э.Ш. Морфологические особенности реализации воспаления в тканях десны у больных хроническим генерализованным пародонтитом / Э.Ш. Григорович, А.В. Кононов, Р.В. Городилов [и др.] // Dental Forum. - 2011. - Т. 38. - № 2. - С. 22-26.
4. Макеева И.М. Воспроизводимость индексов гигиены полости рта / И.М. Макеева, К.С. Бабина // Фарматека. – 2013. - № 3-13. – С. 63-65.
5. Тимофеев А.А., Дакал А.В., Кишковская Е.Н. Клиническое течение одонтогенных воспалительных заболеваний челюстей и мягких тканей у больных наркоманией // Современная стоматология. – 2009. – №1. – С. 94-98.

6. Токмакова С.И. Клиническое течение воспалительных заболеваний полости рта у больных опийной наркоманией в зависимости от стажа употребления психотропных веществ / С.И. Токмакова, Ю.А. Луницына // Проблемы стоматологии. – 2013. - № 5. – С. 8-10.
7. Yukna R.A. Cocaine periodontitis // *mem j. periodonl. restor. dent.* – 2009. Vol. 49. – p.73-79.

Gîscă Veronica Mircea

Student

Child and adolescent health laboratory

National Public Health Center,

Chisinau, Republic of Moldova

Topada Aculina Vladimir

PhD student

Functional and Complementary Sciences Department, Discipline of Hygiene

University of Medicine and Pharmacy Tirgu Mures

Tîrgu Mureş, Romania

Ieşeanu Cristina

Psychologist

Child and adolescent health laboratory

National Public Health Center

Chisinau, Republic of Moldova

Scientific – associate prof., PhD in med. Cazacu-Stratu Angela

COMPARATIVE ANALYSIS OF TOBACCO CONSUMPTION AMONG PUPILS IN IX-XIITH CLASSES FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA BY RESIDENCE

Introduction

The problem of smoking is increasingly becoming an important public health problem. The majority of smokers develop during the life of one or more diseases caused by tobacco consumption. About 90% of lung cancers, 56-80% of chronic respiratory diseases and 22% of cardiovascular disease are attributable to smoking. It is a global problem with a serious impact for a long term. After the World Health Organization estimates, “if the current trends will continue, about 500 million of people alive today will be killed by tobacco.” [1].

The phenomenon of tobacco consumption is widespread in the active population, with important implications for health and professional activity, this predisposes smokers to a number of health problems compared to those who do not smoke, and the most frequent being premature death. [2]

A special issue for public health is smoking among a growing generation because it was shown that approximately 2/3 have experienced their first cigarette at 18 years and 2/5 of adult smokers start smoking regularly at less than 16 years. [3,4]

Pupils who smoke have a risk of 1/3 - 1/2 of becoming the focal smokers in the next 2-3 years. The initiation of smoking is associated with a wide range of risk factors, including parental smoking or brothers and sisters, ease of obtaining cigarettes from friends, socioeconomic status, depictions of smoking in movies, television and other media. Health

risks among pupils who practice this vice are two to six times higher than other pupils; these health risks involve in most cases the respiratory system. [5,6,7]

Materials and methods

Study sample comprised 1605 pupils from IX-XIIth classes, 742 of them (boys — 313, girls — 419) from 10 high schools from rural areas of Moldova and 863 pupils (boys — 418, girls — 445) from 10 high schools from Chisinau, Moldova.

As a study tool was used a questionnaire composed from 94 questions 9 of them about tobacco consumption among pupils. Participating classes were chosen randomly. Were surveyed all pupils in the class present in that day. Mathematical and statistical processing of the raw data was carried out through the program *Statistical Package for the Social Science* and were used analysis methods, correlational and mathematical modeling.

Results

Pupils from IX-XIIth grades from rural areas smoked at least once in their life a whole cigarette in a proportion of 31.5%, while those in urban areas — 50.6%. So, pupils from urban areas smoked first cigarette in a proportion higher than those in rural areas. The difference is 19.1%, which is a statistically significant difference ($p < 0.001$).

Pupils in urban areas have experienced the first cigarette at a later age than those in rural areas. Among pupils who had smoked at least one whole cigarette and made it at age less then 14 are 59.3% in urban areas and a rate of and 69.8% in rural areas. About 1/2 of pupils smoked for the first time at 13-16 years (Figure 1).

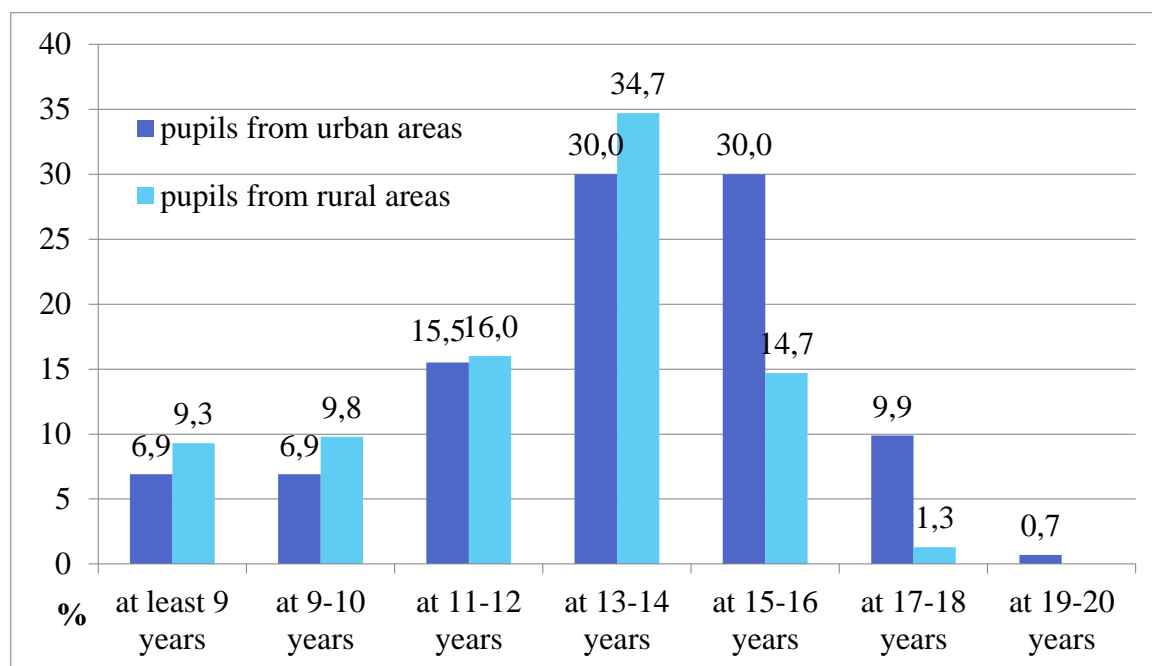

Figure 1. Structure of pupils who had smoked at least one whole cigarette by age went had this experience. (%)

Pupils in urban smoked or smoke regularly in a proportion of 26.2%, in rural areas — 11.5%, the difference being significant ($p < 0.01$). Most of surveyed pupils start smoking regularly at 13-18 years (85.3% pupils from urban areas and 67.0% from rural). Over half of the sample from urban areas has started smoking at 13-16 years and in rural areas — at 15-18 years (Figure 2).

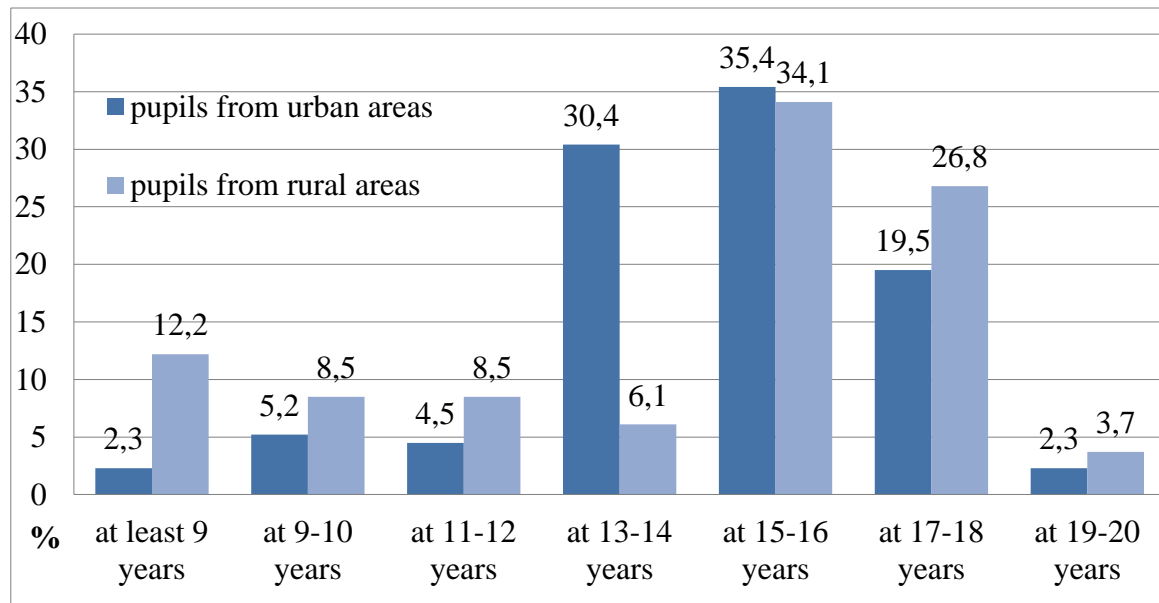

Figure 2. Structure of pupils who had smoked or smoke regularly depending on the age of starting. (%)

In the last 30 days preceding the investigation, the majority of pupils smoked 1-2 days (22.2% pupils in urban areas and 33.7% from rural), or all 30 days (42.0% pupils in urban and 29.1% rural pupils). In the same period pupils from high school smoked mainly up to 5 cigarettes per day (67.4% from urban areas and 65.4% students from rural areas).

Surveyed smokers stated that the main reasons why they smoke are that smoking contributes to good mood and removes stress (30.5% pupils from urban areas and 32.7% from rural), to overcome conflict situations (13.2% pupils from urban and 22.4% from rural areas) and not to create a separate opinion between people who smoke (8.9% of pupils in urban and 22.4% in rural areas). Most often smoker pupils in urban and rural areas practice smoking on the streets and in parks (63.3% in urban and 32.0% pupils in rural areas) or discos, bars and restaurants (47.3% pupils from urban and 44.0% rural areas). When asked "Who usually smoke with you?" the majority of pupils responded that smoke with friends (81.3% pupils in urban and 60.3% in rural areas), single (40.4% pupils from urban and 19.6% pupils from rural areas), colleagues (31.6% pupils from urban and 19.6% pupils from rural areas) and family (3.6% pupils in urban and 0.7% in rural areas).

Conclusion:

1. High school pupils from urban areas had smoked at least one whole cigarette in a proportion higher than those in rural areas.
2. Pupils in rural areas have experienced the first cigarette smoked at a younger age than pupils from urban areas.
3. Pupils from urban smoked or smoke regularly in a proportion higher than those in rural areas.
4. The main reason why pupils from rural and urban areas smoke is that "Smoking contributes to the good mood."
5. Most interviewed pupils usually smoke on the street, in parks, discos, bars or restaurants.
6. Most often high school pupils smoke with friends, colleagues or alone.

Bibliography:

1. ȘTEFANI C. PhD thesis. Estimating the prevalence of tobacco consumption in health units of the Ministry on National Defense - Develop a prevention program and quit smoking in the military environment. Craiova. 2011
2. MUNTEANU Z.I.V . PhD Thesis. Research on workplace health promotion and social marketing in an industrial community in Bihor County. Sibiu. 2009
3. Robinson S., Bugler C. Smoking and drinking among adults, 2008. General Lifestyle Survey 2008. ONS, 2010.
4. Office for National Statistics. General Lifestyle Survey Overview: A report on the 2011 General Lifestyle Survey. 2013.
5. Report of the Tobacco Advisory. Harm reduction in nicotine reduction. Helping people who can't quit. A report of the Tobacco Advisory Group of the Royal College of Physicians, London, RCP, 2007.
6. Passive smoking and children. Royal College of Physicians, London, 2010 (pdf).
7. Smoking and the Young. Royal College of Physicians, 1992.

SECTION 6. Pedagogics, Psychology*Anischenko Olena Oleksandrivna**Senior Lecturer of psychology**Chernihiv Regional K.D. Ushinksuy Pedagogical Postgraduate Institute**Chernihiv, Ukraine***TEACHER'S MEDIA SECURITY IN UKRAINE**

This article substantiates the necessity of studying the problem of cyberbullying outraged against the teachers with further analysis of teachers' persecution in Ukraine. This study is hampered by the latent way of such persecution and lack of effective practice of dealing with it as well as absence of laws and regulations on this matter in Ukraine.

Keywords: the Internet, cyberbullying, media security, teacher

The **subject** of this article is an attempt to learn the destructive forms of online conversations in context of the teacher being online. The **object** of the study is the fact of cyberbullying itself pointed against the teacher (trolling, happy-slapping, flaming, flood, «holy war» etc), which may be faced by the teacher in today's media. **Research methodology** is theoretical analysis and generalization of the literature applicable for the research, studying the episodes of cyberbullying a teacher in social networks and official websites, photo and video materials available in the internet applicable to the research subject.

Analysis of the latest researches and publications.

The problem of scientific research of the Ukrainian teacher's media security in context of possible threats which may be faced in the Internet lies in the lack of the scientific articles on the matter and the fact of hiding such facts and issues by the teachers personally as it is thought to undermine the credibility of the victim in the eyes of administration, colleagues and parents of the students. Up-to-date researches of teaching process participants' media security in school and the very person's informational security are first of all related to children and adolescents staying online (Agafonova Y., Bondarenko E., Mikhailiova G., Naidenova L., Pinchuk O., Kowalski R., Limber S., Agatston, P., Cowie H., Hirsch L.) and psychological security of the person in the media environment (Bondarenko E., Daineka N., Philips W., Donath J., Beale A., Hall K.). There is a limited series of articles dedicated to the violations of the media security towards the teachers in Ukraine (Anokhin S.)

General results of the research.

Ukrainian researcher Naidenova L. provides such term as cyberbullying, which received its name from English word "bull" so received its characteristics as well: attack aggressively, embitter, victimize, cling, provoke, pester, terrorize, poison. Cyberbullying includes the whole range of behaviour forms from the minimal which refer to non-serious jokes up to the maximum, radical which get characterized by constant psychological virtual terror and as a result causes irreparable damages of personality, suicides and deaths. Boycott/ignoring, physical aggression, negative assessment of the victim and its environment, derision are the main means of cyberbullying realization. Cyberbullying may be pointed in form of oppression, harassment, discrimination, prejudice, abuse [1 p.7-8]. Today some aspects of cyberbullying are left not researched in Ukraine, particularly

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

statistics of such issues, general characteristics, typology and anthology of cyberbullying are left undefined.

According to the research of NASUWT which was held in England, Scotland, Wales and Northern Ireland 21% out of 7500 polled teachers were victims of cyberbullying in social networks and the Internet forums. 64% out of the group experienced online mockery from the students, 27% from parents, and 9% from both parents and students. Only 40% of the polled group who notified the school administration of such violations informed that the students were left with impunity. 55% of teachers reported the absence of any actions taken against the parents. More than 75% of the teachers who reported the issues to the police informed that no actions were taken against the parents or students [2].

Based on the data received from the pole taken by ATL in April 2015, 1 out of 7 teachers became the victim of cyber-aggression, 68% of the teachers received unpleasant mail, 26% became victims of trolling on various websites and 28% received abusive text messages. This pole picked out the consequences of cyberbullying teachers: 39% informed that their self-esteem was damaged, 25% reported that the fact of cyberbullying had some impact on their job and 6% of the victims requested a short-time vacation due to the stress factors or exacerbation of chronic disease [3]

Overall NASUWT and ATL indicate an increased risk of claims by teachers, whose professional implementation and health were damaged by cyberbullying. This problem is not unique for European countries. Referring to the pole held by National School Administrators Association in 2006, California Teachers Association informed that 26% of teachers in the United States became the victims of online intimidation from their students. In 2011 American Psychological Association reported that 57% out of 3000 polled teachers felt to be the victims of cyberbullying [4].

Let us consider one of the most known cases of cyberbullying in Ukraine. We mean a 17 minute video which shows the bullying actions against the teacher of chemistry from School #262 in Kyiv city. During the lesson students use strong language, throw different things and threaten the teacher with physical violence. This record was uploaded to the web in 2006 and by December 29, 2016 it has had 119 827 views and huge list of comments. The results of cyberbullying had serious impact on the health of the teacher. His working skill category was reduced as well as the teaching load and as a result the salary got decreased. Soon the teacher quit from the school on health grounds [5].

Search engines provide hundreds of different photoshoppies (a type of photo editing, slang name for the results of altering the targeted photo or image), memes and videos in which the anonymous authors characterize or depict the teachers in totally unpleasant way. There is also a list of websites which allow creating instant memes with the help of ready templates and which show examples to come after.

Conclusions and the results of further research. Today's situation motivates researching the reasons, factors and prevalence of cyberbullying teachers in Ukraine. There is certainly no way to eliminate cyberbullying completely but Ukrainian teachers should possess the knowledge and practical mechanisms to protect themselves.

References:

1. Найдьонова Л. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини / Л. Найдьонова //Методичні рекомендації / Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. – К., 2011. – 34 с.

2. Hodge K. What can be done to protect teachers from cyberbullying? – open thread [Electronic resource] / Kate Hodge // The Guardian. Teacher Network (Teacher's blog) Tuesday 22 April 2014. Mode of access: World Wide Web : <http://www.theguardian.com/teachernetwork/teacherblog/2014/apr/22/cyberbullying-teachers-online-abuse-parents-pupils>
3. Lewellyn K. Cyber Bullying Of Teachers – A Growing Problem For Schools? open thread [Electronic resource] / Kate Lewellyn// Teaching times. Mode of access: World Wide Web <http://www.teachingtimes.com/articles/cyberbullying-teachers.htm> (viewed on June 07, 2016)
4. Pearson J. Kids Are Cyberbullying Their Teachers[Electronic resource] / Jordan Pearson // Motherboard Mode of access: World Wide Web <http://motherboard.vice.com/read/kids-are-cyberbullying-their-teachers> April 21, 2014(viewed on June 01, 2016)
5. https://www.youtube.com/watch?v=p76Jeecud1Q&list=PLtGx8k8V8suYI0HEfs_gAYy8Q-INUsfTE&index=4

BorynGalinaVasilivna

*Assistant professor of the oryand methodology of preschool and special education
Department of the oryand methods of preschool and special education
Pedagogical Institute Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ukraine, Ivano-Frankivsk city*

INFLUENCE OF ARTISTIC PRODUCTION ON THE CHILD OF PRESCHOOL AGE DEVELOPMENT

Борин Галина Василівна

*доцент кафедри теорії та методики дошкільної та спеціальної освіти
кафедра теорії та методики дошкільної та спеціальної освіти
Педагогічний інститут
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ*

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Художня праця має значний вплив на формування гармонійної, всебічно розвинутої, творчої особистості. У дошкільному навчальному закладі необхідно створити сприятливі умови для естетичного, емоційно-позитивного сприйняття дитиною дошкільного віку оточуючого світу. Особливості педагогічного супроводу художньо-конструктивної діяльності вихованців зумовлюються необхідністю врахування вікових особливостей дошкільників, а також перспектив для сенсомоторного розвитку. Важливе значення у цих процесах мають усі види художньо-мистецької діяльності: малювання, ліплення, аплікація, оскільки саме на цьому ґрунтується художня праця у ДНЗ.

Основним завданням педагога в процесі керівництва художньою працею дітей 5-6-річного віку є: розвиток інтересу до художньо-конструктивної діяльності;

ознайомлення із матеріалами й обладнанням для художнього конструювання; ознайомлення з різними техніками й збагачення досвіду творчих дій із різними матеріалами; стимулювання прагнення досягти поставленої мети.

Художня праця дошкільників як вид художньої діяльності має емоційно насичений, творчий і непередбачуваний характер. Для вихователя ДНЗ важливо забезпечити умови для образного сприйняття дійсності, формування почуття прекрасного, розвитку творчого мислення, оскільки дитина потребує кваліфікованого керівництва з боку дорослого, який натомість має сам володіти знаннями з основ образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, художньо-конструктивними вміннями та навичками. Звичайно, говорячи про старший дошкільний вік, ми маємо визнати провідну роль дорослого, який ініціює зображувально-ігрові ситуації та здебільшого сам створює образ. Вихователь своїми діями спонукає дітей відкривати нові несподівані аспекти оточуючого світу, показує способи виготовлення виробу, відкриває шляхи вирішення проблемних ситуацій. Дитина засвоює досвід діяльності дорослого, який буде використаний у подальшій творчій діяльності, що передбачає активність дитини у процесі співтворчості. Саме тому взаємодія вихователя з дитиною визначається нами як діалогічна.

Старший дошкільний вік (5-6 років) — це вік доволі інтенсивного розвитку та збагачення різних видів творчої діяльності, яка вирізняється більшим ступенем усвідомленості, стійкості естетичних почуттів, уявлень, оцінок, переконань. На цьому етапі продовжується активне засвоєння дитиною сенсорного досвіду, вдосконалення вмінь з оволодіння різними засобами виразності та використання вже знайомих матеріалів у створенні власних робіт, а також подальше пізнання краси навколишнього оточення й формування естетичної «картини світу».

У процесі виготовлення різноманітних виробів (з паперу та картону, природних та викидних матеріалів, ниток та тканини) розширюються, поглиблюються знання про предмети та явища навколишнього світу, розвиваються сенсорні здібності. Дитина вчиться аналізувати предмети, порівнювати їх, відокремлювати характерні ознаки, оцінювати власну творчу діяльність. У процесі художньої праці активізуються такі розумові операції, як порівняння, аналіз і синтез, абстрагування, узагальнення; розвиваються уява й мислення, які тісно пов'язані між собою. Якщо результатом уяви є образ (уявлення), то результатом мислення є втілений у конкретному виробі художній образ.

Виняткове значення в процесі конструювання виробів має здатність дитини зосереджуватися, переключати увагу з одного предмета на інші. Під час проведення таких занять виникають сприятливі умови для формування таких якостей особистості, як ініціативність, допитливість, розумова активність, самостійність. Створене власноруч зображення спричинює осмислене засвоєння слова, поняття.

На заняттях із художньої праці розвивається мовлення дітей: засвоєння назв слів-понять, форм, кольорів та їх відтінків, просторових відношень сприяє збагаченню словника; висловлювання в процесі спостережень за предметами та явищами, при обстеженні предметів сприяють збагаченню словникового запасу та розвивають зв'язне мовлення. Спілкування дитини з педагогом та ровесниками в процесі художньо-конструктивної творчої діяльності є постійним джерелом набуття нових знань, вмінь і навичок, свідомої регуляції дій, організації самостійної діяльності. Діти називають називають вироби, які виготовляють, їх частини, відзначають їх

характерні особливості, коментують свої дії тощо. «Мовний супровід процесу гри, зображення, - зазначає Т. Комарова [4], — дозволяє дитині усвідомити те, що вона малює, ліпить, вирізує й наклеює; зрозуміти й виділити якості зображуваного, послідовно будувати цей процес. Називаючи, що вона малює й що буде зображувати потім, дитина нібито планує свою діяльність, установлює послідовність дій зі створення образів». Такі судження допомагають дошкільнику впорядкувати весь процес художньо-конструктивної діяльності. Педагогу варто стимулювати мовлення дитини відповідними запитаннями щодо послідовності його виконання виробу, добору необхідних для творчості матеріалів та ін. Висловлювання дитини про предмет художньої праці, його оцінка, уміння дати характеристику результатам роботи позитивно впливає на розвиток мовлення дошкільників.

Художня праця тісно пов'язана із сенсорним розвитком. Формування уявлень про предмети вимагає засвоєння знань про їх властивості та якості, форму, колір, величину, розташування в просторі. Діти порівнюють предмети, знаходять схожість і відмінності, що сприяє сенсорному вихованню й розвитку наочно-образного мислення. Суспільна спрямованість художньої праці виявляється в тому, що у своїх виробках діти виражають своє ставлення до них: створюють подарунки для мами й тата, друзів, близьких людей. У цьому випадку дитина особливо відповідально ставиться до предмета своєї творчої діяльності, змагаючись якнайкраще виконати свою роботу.

Значення занять художньою працею задля морального виховання полягає також у тому, що в процесі таких занять у дітей виховуються етично-вольові якості: потреба й уміння доводити почату справу до кінця, допомагати іншим, долати труднощі, доброзичливо ставилися до інших дітей, зважати на їх інтереси, уміти уступати, при необхідності допомагати один одному.

Художня праця є вагомим засобом естетичного виховання: створюються сприятливі умови для розвитку естетичного сприйняття й емоцій, які поступово переходять в естетичні відчуття, що сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності. Безпосереднє естетичне відчуття, яке виникає при сприйнятті красивого предмета, включає різні складові елементи: відчуття кольору, пропорції, форми. У процесі виготовлення виробу в дитини формуються спостережливість, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності.

Найважливішою умовою розвитку творчості дітей на заняттях з художньої праці є створення загальної атмосфери доброзичливості, свободи, можливості досягти успіху для кожної дитини. На заняттях слід створювати таку атмосферу, щоб кожна дитина могла відкрито радіти результатам як власної, так і спільної творчості.

Загальновідомо, що творчі здібності дітей починають розвиватися одночасно з розвитком дрібної моторики руки. Фахівці стверджують, що ігри за участі рук і пальців сприяють гармонійному розвитку тіла і розуму, підтримують у належному стані мозкову систему. Дослідження видатних фізіологів підтверджують зв'язок розвитку рук із розвитком мозку [1]. Праці В.М. Бехтерева довели вплив маніпуляції рук на функції вищої нервової системи, розвиток мовлення. Прості рухи рук знімають напругу не лише із самих рук, але й з губ, знімають розумову втому. Вони здатні поліпшити вимову багатьох звуків, а значить розвивати мову дитини. Завдяки розвитку пальців у мозку формується проекція «схеми людського тіла», а мовленнєві реакції перебувають у прямій залежності від тренуваності пальців [1]. Саме тому дорослі покликані використовувати художню працю дітей для розвитку дрібної моторики руки і, як результат, мають забезпечити психологічне здоров'я та інтелектуальний розвиток дитини. Високий рівень спрямованості дрібної

моторики дитячих пальців забезпечує також достатній розвиток пам'яті, уваги, робить руку готовою до письма.

Отож, заняття з художньої праці розвивають дитину в цілому, прилучають її до найголовнішого — процесу творчості. Щоб розвинути свою думку, діти, спираючись на свій творчий інстинкт, знаходять дивовижні рішення, самостійно відкривають образотворчі закони. Мобілізуючи розумову діяльність, художня праця прискорює процеси розвитку просторового мислення, образного бачення, розвиває розумові здібності, спостережливість дітей, відчуття гармонії. Сам процес виготовлення виробу є засобом підготовки руки дитини до письма, пізнання навколишнього середовища, логіко-математичного розвитку, розвитку психічних процесів, підґрунтям для формування інтелекту та психічного здоров'я дитини, розвитку мовлення.

Література:

1. Бехтерев В.М. Вопросы воспитания в возрасте первого детства / В. М. Бехтерев. – СПб.: Тип. В.М. Вольфа, 1909. – 39 с.
2. Борин Г.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх педагогів до керівництва художньою працею дітей дошкільного віку / Г.В. Борин // Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. – № 4. 2011. – С. 48-51.
3. Борин Г.В. Обдарована дитина: психолого-педагогічний аспект підготовки майбутнього педагога / Г.В. Борин // Науковий журнал: Освітній простір України. – Випуск 8. – 2016. – 34-39 С.
4. Комарова Т.С. Образотворча діяльність в дитячому садку / Т.С. Комарова. Х.; Ранок, 2007. – 176 с.

Goroh Bogdan
student

Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University

Grubi Tamara

*PhD in Psychology, Senior Lecturer of Department of Psychology of Education
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University*

INVESTIGATION OF PECULIARITIES OF STUDENTS' PERFECTIONISM

Горох Богдан Костянтинович

студент фізико-математичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнко
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Грубі Тамара Валеріївна

к. психол. н., старший викладач кафедри психології освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнко
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ

В статті досліджено особливості перфекціонізму студентів. За результатами «Великої тривимірної шкали перфекціонізму» виявлено, що у студентів значно переважає шкала «жорсткого перфекціонізму», шкала «самокритичного перфекціонізму» представлена у меншості. Досліджено, що рівень «жорсткого перфекціонізму» у студенток із віком зростає, а у студентів, навпаки зменшується. Натомість, рівень «самокритичного перфекціонізму» у студенток із віком зменшується, а у студентів зростає.

Ключові слова: перфекціонізм, особливість, жорсткий перфекціонізм, самокритичний перфекціонізм, студент.

Останнім часом все більше науковців як в Україні так і за кордоном приділяють увагу проблемі перфекціонізму особистості. Збільшення кількості досліджень можна пояснити швидким темпом життя, підвищеними вимогами до особистості, зростаючою конкуренцією, культом самовдосконаленням, тощо. Прагненням до досконалості та досягненням високих результатів своєї діяльності характеризується перфекціонізм [1].

Аналіз наукової літератури зарубіжних та вітчизняних вчених дозволяє стверджувати, що дослідженням проблеми перфекціонізму особистості займалося багато зарубіжних (Д. Барнс, С. Блатт, Н. Гаранян, І. Грачова, С. Єніколопов, А. Золотарьова, Є. Ільїн, С. Інгрем, М. Ларських, В. Міссілдін, Л. Сільверман, Д. Хамачек, М. Холлендер, А. Холмогорова, П. Х'юїтт, Г. Флетт, Р. Фрост, Т. Юдеїва, В. Ясная та ін.) та вітчизняних вчених (В. Грандт, І. Гуляс, Л. Данилевич, О. Кононенко, О. Лоза, Г. Чепурна та ін. [1].

Крім того, дослідження перфекціонізму студентів вже було об'єктом вивчення багатьох науковців (Д. Беляєва, Т. Валуйська, Н. Гаранян, С. Гриценко, Л. Данилевич, Я. Жебрун, Н. Карловська, М. Коваленко, С. Корзун та ін.).

Для виявлення особливостей перфекціонізму студентів в дослідженні використовувалась перекладена та адаптована одним із авторів методика «Велика тривимірна шкала перфекціонізму», М. Сміт, Д. Саклофскі, Й. Стоєбер, С. Шеррі [2].

В зазначеному опитувальнику перфекціонізм розглядається як багатовимірний конструкт, що поєднує три типи перфекціонізму — *«жорсткий перфекціонізм»*, *«самокритичний перфекціонізм»* та *«нарцисичний перфекціонізм»*. Кожен з вище зазначених типів перфекціонізму складається з декількох шкал [2]. Опитувальник складається з 45 тверджень, які розподіляються за трьома типами перфекціонізму.

«Жорсткий перфекціонізм» характеризується жорсткою вимогливістю до себе, своєчасним бездоганим та безпомилковим виконання діяльності. *«Жорсткий перфекціонізм»* складається з двох шкал: *«перфекціонізм орієнтований на себе»* — як прагнення до досконалості та переконання, що все повинно бути досконалим; *«проблеми з самооцінкою»*, тобто встановлення перфекціоністських стандартів [2].

«Самокритичний перфекціонізм» складається з чотирьох шкал: *«стурбованість помилками»*, *«сумніви у власних діях»*, *«самокритики»* і *«соціально-приписаного перфекціонізму»*. Шкала *«стурбованість помилками»* розглядається як тенденція до надмірних негативних реакцій на передбачувані невдачі та помилки. Шкала *«сумніви у власних діях»* відображає невизначеність щодо власної продуктивності. Шкала *«самокритика»* вимірює тенденцію до суворої самокритики, коли виконання певної діяльності не є досконалим. Шкала *«соціально-приписаний перфекціонізм»* позначає тенденцію сприймати оточуючих, як таких, що вимагають досконалості [2].

«Нарцисичний перфекціонізм» складається з чотирьох шкал: *«перфекціонізм орієнтований на інших»*, *«гіперкритика»*, *«впевненість в тому, що мені усі щось винні»* та *«претензійність»*. Шкала *«перфекціонізм орієнтований на інших»* розглядається як тенденція до нереалістичних очікувань щодо інших. Шкала *«гіперкритика»* передбачає різке знецінення дій оточуючих, прискіпливість до їх недосконалості. Шкала *«впевненість в тому, що мені усі щось винні»* розглядається авторами опитувальника як захоплення оточуючих вашою неперевершеністю. Шкала *«претензійність»* позначає стійке уявлення індивіда про себе як ідеального, значно кращого за інших [2].

Дослідження особливостей перфекціонізму студентів проводилось протягом першого семестру 2016-2017 н. р. серед студентів фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Загалом, в дослідженні взяло участь 60 осіб: 32 особи жіночої статі та 28 осіб чоловічої статі; 43 студенти першого курсу та 17 студентів третього курсу.

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що у студентів переважає шкала *«Жорсткого перфекціонізму»* (49 осіб), а шкала *«Самокритичний перфекціонізм»* представлена у меншості студентів (11 осіб), шкала *«Нарцисичний перфекціонізм»* у студентів не представлена взагалі.

Серед студентів жіночої статі першого курсу відсоток *«жорсткого перфекціонізму»* сягає — 70%, у третьокурсниць — 92%, тобто із віком у студенток зростають вимоги до себе. Це свідчить про те, що особи жіночої статі більш зорієнтовані на себе, тобто прагнуть досягти досконалості, як власної, так і оточуючих. Для них властиві проблеми з самооцінкою та встановленням перфекціоністських стандартів (рис.1.).

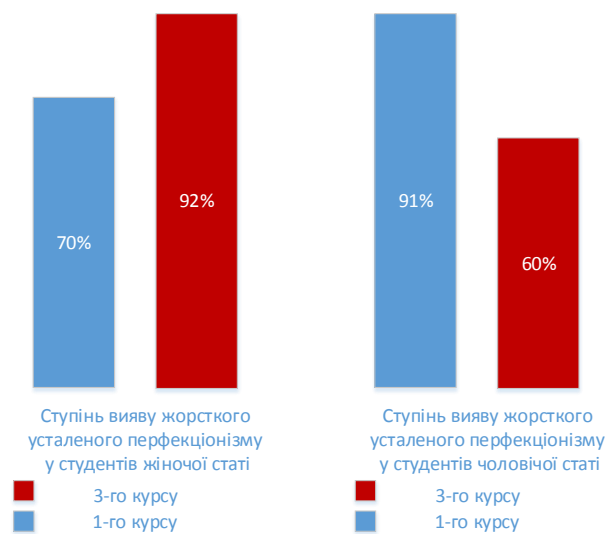

Рис.1. Рівні вияву «жорсткого перфекціонізму» у студентів

Що ж стосується осіб чоловічої статі, то тут спостерігається, навпаки, зменшення вимог до себе із віком. Так отримані данні свідчать, що в студентів першого курсу «жорсткий перфекціонізм» сягає 91%, а у третього курсу лише 60%. Отримані данні можна пояснити тим фактом, що студенти чоловічої статі адаптувалися до навчання, до вимог, що їм висувають і з метою економії власного ресурсу, знижують вимоги до себе (рис.1.).

«Самокритичний перфекціонізм» виявлений у меншості досліджуваних студентів (11 осіб). Серед студентів жіночої статі «самокритичний перфекціонізм» переважає у першого курсу (30%), в порівнянні з третьокурсницями (8%); серед осіб чоловічої статі, навпаки, «самокритичний перфекціонізм» переважає у студентів третього курсу (40%) в порівнянні з першокурсниками (9%) (рис. 2.).

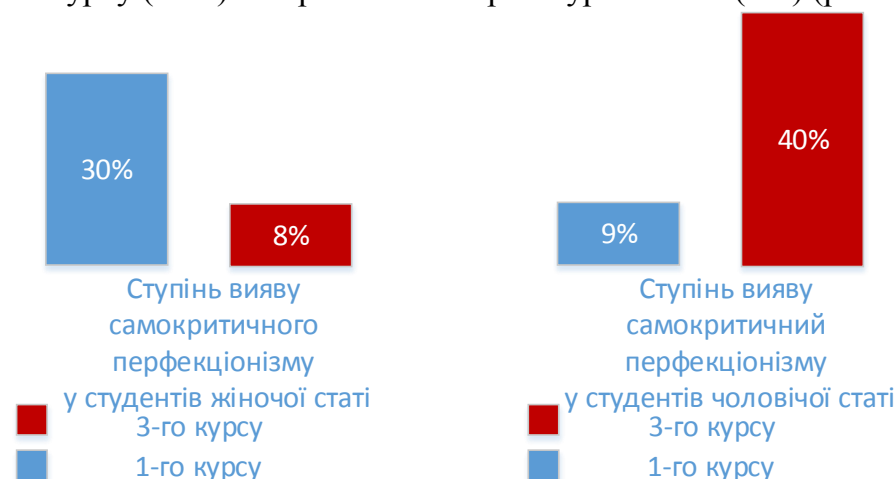

Рис. 2. Рівні вияву «самокритичного перфекціонізму» у студентів

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що «самокритичний перфекціонізм» більш властивий чоловікам, і з віком зростає (на 31%). Це можна пояснити тенденцією до надмірних негативних реакцій на передбачувані невдачі та помилки, невизначеністю щодо власної продуктивності, самокритики, коли виконання певної діяльності не є досконалим, та позначає тенденцію сприймати оточуючих, як таких,

що вимагають досконалості. У жінок навпаки — з віком ці прояви зменшуються (на 22%).

Висновки. В статті досліджено особливості перфекціонізму студентів. В дослідженні використано перекладену та адаптовану «Велику тривимірну шкалу перфекціонізму». Виявлено, що у студентів переважає шкала «жорсткого перфекціонізму» в значній мірі в порівнянні зі шкалою «самокритичного перфекціонізму». Досліджено, що рівень «жорсткого перфекціонізму» у студентів жіночої статі із віком зростає, а у студентів чоловічої статі, навпаки зменшується. Натомість, рівень «самокритичного перфекціонізму» у студенток із віком зменшується, а у студентів значно зростає. Перспективою подальших досліджень вбачаємо у більш масштабному дослідженні перфекціонізму та дослідженні взаємозв'язку перфекціонізму із конфліктністю та агресивністю студентів.

Література:

1. Грубі Т.В. Основні концептуальні підходи до дослідження перфекціонізму особистості / Т.В.Грубі // Вісник післядипломної освіти в Україні : зб. наук. пр. / НАПН України, Ун-т менедж. Освіти ; редкол.: О.Л. Ануфрієва [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 1 (30) / голов. ред. В.В. Олійник. – К.: АТОПОЛ ГРУП, 2016. – С. 27-39.
2. Smith, M.M. The Big Three Perfectionism Scale: A New Measure of Perfectionism / M.M. Smith, D.H. Saklofske, J. Stoeber, S.B. Sherry // Journal of Psychoeducational Assessment. – 2016. – Vol. 34 (7). – P.670–687.

Havrylo Olena

PhD, the associate Professor

Department of preschool and primary education

Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University

Sumy, Ukraine

THE FUTURE TEACHERS' MOTIVATION TO OBTAIN THE ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE

Гаврило Олена Іллівна

канд. біол. наук, доцент

кафедра дошкільної і початкової освіти

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,

м. Суми, Україна

МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ОТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Актуальність проблеми. Проблеми екологічного виховання студентства у наш час повинні стояти в ряду найважливіших питань освітнього процесу. Зараз спостерігається зростання байдужості молоді до екологічних проблем на фоні їх загострення в межах усієї біосфери. Для успішного вирішення будь-яких виховних завдань важливу роль грає мотивація суб'єктів до отримання знань, формування

певних якостей особистості. У різних джерелах мотивацію визначають як джерело спонукальних сил діяльності й поведінки людини [2, с. 217]; відповідно, мотивація до вивчення природи та її сучасного стану, є основою подальшої поведінки людини стосовно природного оточення. Однак у формуванні мотивів поведінки беруть участь не тільки внутрішні потреби, але й соціальне оточення, яке опосередковує свій вплив на особистість через засоби масової інформації, літературу, телебачення, інтернет, тощо.

Саме тому **метою** нашого дослідження було визначення впливу джерел інформації на мотивацію отримання екологічних знань студентами різних спеціальностей педагогічного напрямку, у тому числі ініціативність у пошуках такої інформації або, навпаки, її ігнорування. За гіпотезу було прийняте твердження, що форма подання знань впливає на інтерес до них у молоді. У той же час спеціальність, яку обрали студенти, також чинить певний вплив на рівень пізнавального інтересу до природи і екологічних проблем, що було нами досліджено в деяких попередніх працях [1].

Виклад основного матеріалу. Проведене опитування студентів деяких педагогічних спеціальностей показало значні розбіжності в ставленні до інформації про стан природного довкілля. В дослідженні брали участь студенти спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Спеціальна освіта», «Соціальна робота» і «Практична психологія».

Найбільш цікавим питанням до респондентів виявилось визначення джерела знань про природне довкілля. Книги про природу не надто популярні серед молоді, їх читає менше половини студентів — всього 48,2%; хоча є розбіжності за спеціальностями: близько 70% майбутніх психологів та соціальних працівників, як не дивно, читають такі книги, а от майбутні вчителі, вихователі й педагоги спеціальної освіти, які будуть безпосередньо навчати дітей, проявляють нижчий інтерес до цієї літератури — від 27,3% до 48,6%. Однак майже поза увагою майбутніх педагогів знаходяться науково-популярні журнали природничого напрямку: з усіх опитаних студентів їх читають лише 8,8%, і переважають серед них студенти спеціальності «Початкова освіта» (36,4% з них цікавляться науковою періодикою), а от соціальні працівники — зовсім не читають. Статті у журналах є джерелом інформації для 5-9% представників інших спеціальностей. Значно вища популярність телепрограм про природу та наукових статей в інтернеті, причому переважання в уподобаннях того чи іншого джерела нерівномірне за спеціальностями: студенти «Спеціальної освіти» у рівній мірі отримують знання і з телебачення, і з інтернету — по 54,5%; така ж кількість майбутніх вчителів початкових класів надають перевагу телепрограмам, а от інтернет-статті цікавлять меншу кількість — лише 45,5%. Так само телепрограми про природу більше, ніж статті в інтернеті, люблять майбутні психологи (58,3% проти 41,6%) і вихователі дошкільних закладів (71,4% та 52,8%). Лише соціальні педагоги надають перевагу інтернет-статтям (60% проти 70%).

Серед інших джерел інформації про природне довкілля студенти назвали розповіді інших людей — в середньому їм довіряють 42,1%; найбільше люблять спілкуватися на такі теми представники спеціальності «Соціальна робота» (аж 80%), а найменше — «Початкова освіта» (всього 18%), що дивно для спеціалістів, які в подальшому будуть формувати світогляд дітей. Отримують знання під час подорожей і прогулянок всього 4,4% опитаних студентів.

Розглядаючи питання мотивації студентів до отримання екологічних знань, ми визначали їх ініціативність в процесі пошуку інформації. Наприклад, цілеспрямовано шукають телепрограми про природу в середньому 21% студентів, хоча майбутні психологи взагалі цього не роблять. Якщо ж випадково натрапили на таку телепередачу, дивляться її 57% студентів, з невеликими відмінностями за спеціальностями, а от взагалі не хочуть дивитися 5,3%, причому переважають серед них представники спеціальності «Дошкільна освіта». Спеціально шукають статті з природничих наук 23,7% опитаних, а виходячи з відповідей на попереднє питання, це мають бути переважно інтернет-ресурси; читають статті, випадково натрапивши на них, 50% респондентів, і лідерами тут є студенти «Соціальної роботи» та «Практичної психології» (80% та 75%). Взагалі не бажають читати наукові статті тільки представники «Дошкільної освіти» — 14,3% з них. Студенти решти спеціальностей не дали подібної відповіді.

Висновки. Як показало проведене дослідження, внутрішня мотивація майбутніх педагогів до пошуку інформації природознавчого та екологічного напрямку досить низька. Студенти майже не читають науково-популярні журнали, і мало хто з них — книги. Однак досить багато з них отримують інформацію з телепрограм та інтернету, що відповідає сучасним тенденціям вподобань молоді. Найбільше насторожує відносно велика кількість майбутніх вихователів і вчителів, що не бажають цікавитися природничо-науковою інформацією. Якщо робота психологів, соціальних працівників та корекційних педагогів зосереджена в першу чергу на різних аспектах проблем людини, то на вчителів і вихователів покладено безпосереднє завдання ознайомити дітей з природним оточенням та сформуванню екологічну свідомість вихованців. Отже, у вищих навчальних закладах досить актуальною є проблема підвищення мотивації студентів до самостійного отримання екологічних знань з різних джерел, що вимагає створення системи заходів екологічного спрямування.

Література:

1. Гаврило О.І. Проблеми екологічного виховання студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / О.І. Гаврило // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / гол. ред. А.А. Сбруєва. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – № 9 (53). – С. 189-196.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов / И.А. Зимняя. – Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.

Корчагина Наталья Сергеевна
аспирант
кафедра психологии развития и образования
Институт психологии
Калужский государственный университет им. К.Э. Циолковского
г. Калуга, Россия

Научный руководитель – доктор психол. наук Арпентьева М.Р.
Арпентьева Мариям Равильевна
профессор
кафедра психологии развития и образования
Институт психологии
Калужский государственный университет им. К.Э. Циолковского
г. Калуга, Россия

ЭДОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ ЭДОЛОГОВ

Современный этап развития общества предъявляет к работе профессионалов, а значит, и к работе высших учебных заведений, занятых их подготовкой, весьма серьезные требования. Сегодня особо актуален социальный заказ на социальных работников, имеющих профессиональное образование и тип личности, способный не только выдерживать связанный с профессиональной деятельностью нагрузки, но и продуктивно функционировать, справляясь с весьма сложными, стрессовыми ситуациями повседневной профессиональной жизни, сознавать и воплощать ценности социального служения в реальной практике работы с клиентами. Изучение динамики развития готовности к профессиональной деятельности, изменения личностных особенностей будущих социальных работников может существенно помочь в совершенствовании процессов подготовки и переподготовки специалистов. Оно может помочь в разработке подходов к психологическому сопровождению и организации консультирования и коррекции нарушений (деформаций) в развитии личности профессионала и его деятельности, которые, как показано многими учеными, существенно затрудняют труд специалиста, снижая продуктивность.

Эдология как наука о помощи имеет полидисциплинарный статус. Существует огромное множество исследований в сфере помогающих отношений: современные и классические медицина, психология, педагогика, социальная работа, юстиция писали о нормативах, путях и смыслах помощи человека человеку. Однако, сама по себе эдология так и не сложилась в единую науку. Обычно предполагается, что эдологическая помощь оказывается в трансординарных и кризисных ситуациях, однако, также часто она оказывается и в повседневности. При этом институт профессиональной помощи изучен в гораздо большей степени, чем институт семейных, любовно-дружеских помощников, а также — институт «ближних помощников», включающий соседей, коллег и знакомых. Вместе с тем, именно наиболее «ближнее» окружение человека является значимым и во многом определяет его судьбу. В настоящее время интенсивно формируется тематика междисциплинарных взаимодействий, способная служить основой развития эдологии и знаний в сфере эдологической компетентности: священник, врач, психолог, педагог,

юрист, социальный работник и другие группы эдологов осознают себя и друг друга именно как эдологов — профессионалов в сфере помогающих человеку. Понимая разноуровневость и разноаспектность своей помощи, они видят и сходство: помощь психологическая и социальная, духовная и правовая, медицинская и педагогическая оказываются тесно связаны. Да и сам помогающий помогает не только как специалист или волонтер, не только как участник группы самопомощи или взаимопомощи, благотворитель или меценат, он помогает как человек [1]. В решении об оказании помощи, в планирование и осуществление помощи, в оценку помощи вовлечен весь человек или группа лиц, оказывающих помощь. Со временем начало складываться как самостоятельное направление изучение дискурсов помощи: в этих дискурсах тесно переплетаются такие смысловые оси как альтруизм и эгоизм, искренность и обман, близость и отчуждение, равенство и превосходство, дар и принуждение, утверждение жизни и отрицание жизни, сила и слабость, успех и неудача, реабилитация и развитие и т.д. [2; 3]. Эдологическая компетентность складывается не просто как знание и умение помогать, но как диалог этих различных дискурсов помощи: профессиональных и непрофессиональных. Также складывается и дискурс принятия помощи, формируется как особая часть общества и как особая форма осознания себя и мира «человек нуждающийся», разрабатываются понятия трудной, кризисной, ординарной и трансординарной жизненных ситуаций. Сам дискурс принятия помощи включает диалог по поводу конструирующих его оппозиций: слабость и сила, принятие и отвержение, развитие или деградация, благодарность или недовольство, снисхождение или смирение, терпение или бунт, усталость или «трансценденция» [2; 3]. Активно разрабатываются вопросы биоэтики, аксиология и телеология помощи как ее основы: помощь выступает как ценность и цель, а также сфера духовно-нравственного и правового регулирования. Вычленяются требования непосредственной организации помощи, помогающего диалога: ведущую роль в этом процессе играет психологическое консультирование как одна из наиболее «сквозных» практик помощи клиенту. Само консультирование и иные практики рассматриваются не просто как помощь, направленная на исправление и профилактику «сиюминутных» ошибок, но на помощь другому человеку или группе в решении вопроса выбора определяющих жизнь ориентаций, в том числе — ведущей для эдологии ориентации жизнеутверждения, а также противостоящей ей ориентации жизнеотрицания. С жизнеотрицанием в том или ином виде связаны практически все проблемы человека, а также «невозможность» их разрешения. Напротив, преодоление жизнеотрицания, «благоговение» перед жизнью, осознание ценности жизни, помогает человеку правиться с самыми ложными ситуациями. Жизнеутверждение помогает также преодолеть или предотвратить профессиональные деформации и психологическое выгорание субъектов в помогающих профессиях.

Еще один аспект помощи связан с проблемой направленности помощи. Еще А. Адлер отмечал, что человек иногда не заинтересован в исцелении, что исцеление может стать признаком внутреннего поражения [1]. Аналогичным образом, эдолог может быть не заинтересован в помощи: провозглашая и решая задачу исцеления нуждающихся, он, тем самым, лишает себя, вылечив и исправив все что возможно (а «можно» при нынешнем уровне развития знаний и умений в разных сферах весьма много), гарантированного «куска хлеба» и иных внепрофессиональных «дивидендов». Именно поэтому современное научное сообщество так резко критикует

психологическую, юридическую, педагогическую, медицинскую помощь как «науки» лжи, создающие нуждающихся в собственных целях, как фабрикующие потребность в собственных «услугах» [4; 5; 6; 7; 8; 14; 15; 16]. Эти и многие другие вопросы и проблемы необходимо учесть в процессе подготовке и переподготовки эдологических кадров, работы с волонтерами. Центральным моментом является феномен эдологической компетентности. Эдологическая компетентность — компетентность в помогающей деятельности — одна из составляющих социально-психологической компетентности личности. Она складывается как система знаний и умения помогать себе и окружающим как в повседневности, так и в контексте практик профессионального обучения и деятельности. Вездесущность интенций помощи — стремления человека помогать — ставит перед ним, а также его воспитателями и наставниками, подчас непростую задачу: как научить человека тому, что он и так умеет, как показать ему «пробелы» в его умениях и знаниях относительно помощи себе и другим людям. В рамках некоторых — эдологических, помогающих — профессиональных практик и обучения им этот вопрос стоит весьма остро и потому — решается более менее активно, в рамках других — часто формируется спонтанно. Вместе с тем, жизнь выдвигает все новые требования к формированию и развитию эдологической компетентности: жизнь людей, вопреки иллюзиям отчужденности и автономности, все больше оказывается связанной друг с другом. Такая связь во многом образуется благодаря совместно или индивидуально переживаемым трудным жизненным ситуациям, которыми изобилует жизнь современного человечества: это и кризис повседневных семейных и деловых отношений, это и кризисы, связанные с чрезвычайными, трансординарными ситуациями, это и затяжные трудные ситуации, в которых помощь может оказываться иногда лишь номинально или, напротив, требует полного вовлечения помощников в жизнь страдающего человека. Таким образом, эдологическая компетентность включает четыре блока: компетентность помощи в повседневных (конфликты, разлуки и смерти) и трансординарных (катастрофы, теракты) относительно кратковременных, кризисных ситуациях, а также компетентность помощи в длительно развивающихся повседневных (инвалидность, нищета) и трансординарных (войны и т.д.) ситуациях. Кроме того, как отмечалось, эдологическая компетентность включая компетентность в самопомощи, помощи другим и взаимопомощи. Отдельный аспект — наставничество групп или субъектов, занятых самопомощью или взаимопомощью. Последний момент выводит нас к тому, чтобы разделить профессиональную и непрофессиональную помощь, и, следовательно, выделить профессиональную («общечеловеческую») и непрофессиональную составляющие эдологической компетентности. Следующий, более глубокий, момент связан с осмыслением модусов помогающих отношений [2; 4]. Помощь — процесс сложный, подчас противоречивый, соединяет в себе в отношениях разных людей, в разных ситуациях и разных контекстах желание и нежелание, а также умение и неумение помогать или принимать помощь, желание и нежелание быть искренним, быть собой или обманывать, желание или нежелание дарить, смириться или навязывать, диктовать [9; 10; 11; 12; 13; 17].

Литература:

1. Адлер А. Понять природу человека. СПб.: Академический проект, 1997. 256 с.
2. Arpentieva M.R. Personal readiness of students of the faculties of social work and professional activities. Morrisville: Lilu, 2016. 240p.

3. Arpentieva M.R. Understanding as a phenomenon of social psychology. Morrisville Lilu, 2016. 240p.
4. Breggin P. Toxic psychiatry. N.Y.: HarperCollins, 1993. - 578p.
5. Cassel E.J. The healer's art. N.Y.: Lippincott, 1976. 350p.
6. Claringbull N. Mental health in counseling and psychotherapy. N.Y.: Learning Matters, 2012. 308 p.
7. Dineen T. Manufacturing victims. N.Y.: Constable & Robinson, 1999. 336p.
8. Epstein W.M. Psychotherapy as Religion. Nevada: Nevada Univ, 2006. 288p.
9. Gabbard G., Lester E. Boundaries and Boundary Violations in Psychoanalysis Treatable and Untreatable. - Washington DC, London: American psychiatric publishing, 2006. - 269 p.
10. Healy D. Pharmageddon. - N.-Y.: Univ. of California Press, 2013. 320p.
11. Helman C. Culture, health and illness. Jordan Hill: B.Heinemann, 1990. 300p.
12. Kinderman P.A Prescription for psychiatry. N.Y.: Palgrave, 2014. 224p.
13. Kirsch I. The emperor's new drugs. N.-Y.: Bodley Head, 2009. 240 p.
14. Kleiman A. Patients and healer in the context of culture. Berkeley, CA: Univ. of California Press, 1980. 290p.
15. Leventhal H. et al. The common-sense model of self-regulation of health and illness // The self-regulation of health and illness behavior. L., N.Y.: Routledge, 2003. P. 42–65.
16. McCarthy-Jones S. Hearing voices. N.Y., L.: Cambridge, 2013. 470p.
17. McCartney M. The patient paradox. N.Y.: Pinter & Martin, 2012. 336p.

*Korol Olena N.
graduate student*

*The Department of preschool and primary education
Educational-scientific Institute of pedagogy and psychology
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
Sumy, Ukraine*

Scientific supervisor –doctor of pedagogical. Sciences, Professor Alekseev Alexander N.

A STUDY OF ELEMENTS OF PROGRAMMING IN CONDITIONS OF THE DIFFERENTIATED STUDYING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALTIES

Abstract. The article shows the differentiated approach to the study of elements of programming by the students of different pedagogical specialties, that takes place in the common flow of students' studying.

In this regard, the article dwells upon the basic difficulties in the formation of informatics competencies of programming in the common flow studying and introduces possible solutions within the differentiated study.

Keywords: informatics discipline, IT competencies, the common flow of students', differentiated study, programming, «Pervologo», «Logo», «Scratch».

Король Олена Миколаївна

кафедра дошкільної та початкової освіти
Навчально-науковий Інститут педагогіки і психології
Сумський державний педагогічний університет імені А.М.Макаренка
м. Суми, Україна
Науковий керівник – доктор пед. наук, професор Алексєєв О.М.

ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОГРАМУВАННЯ В УМОВАХ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто диференційований підхід до вивчення елементів програмування студентами різних педагогічних спеціальностей в загальному потоці навчання. У зв'язку з цим розглянуті основні труднощі у процесі формуванні інформатичних компетентностей програмування спільного потоку навчання, а також запропоновано можливий варіант їх вирішення в рамках диференційованого навчання.

Ключові слова: інформатична дисципліна, інформатичні компетентності, загальний потік студентів, диференційоване навчання, програмування, «Pervologo», «Logo», «Scratch».

В умовах реформування початкової ланки освіти, що закріплено Постановою КМУ від 20.04.11 року №462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти», інформатика внесена до інваріантної частини навчальних планів початкової школи, яку має право викладати вчитель початкових класів.

Визначення проблеми. Відповідно до визначених вище змін у навчальному процесі, зміни відбулися у підготовці студентів педагогічних спеціальностей, майбутніх вчителів початкових класів, відповідно до яких запроваджено нову інформатичну дисципліну «Основи інформатики з елементами програмування». Завдяки цьому одним із основних завдань інформатичної дисципліни стало формування компетентності програмування.

Невирішені проблеми. Однак виклад непрофільного інформатичного курсу, в умовах різно профільності педагогічних спеціальностей спільного потоку навчання, утруднюється різним рівнем шкільної підготовки з програмування.

Тому **метою нашої статті** є формування інформатичної компетентності з програмування студентів різних педагогічних спеціальностей під час вивчення елементів програмування в умовах спільного потоку навчання.

Аналіз сучасних досліджень. Згідно кваліфікаційних характеристик студенти педагогічних спеціальностей, окрім інших знань, повинні володіти елементами програмування тощо. Проблемою формування навичок програмування займалися такі вчені, як А.В. Литвин, В.Г. Риндак та інші [4; 6]. Однак вивчення питання програмування різно спеціалізованими групами студентів в їх дослідженнях не приділено достатньої уваги.

Виклад основного матеріалу. З одного боку, рівень шкільної підготовки, з іншого — визначений в кваліфікаційних характеристиках перелік знань, умінь та навичок, якими має оволодіти випускник педагогічного закладу для ефективного проведення на основі інформатичних дисциплін навчально-виховного процесу в школі та конкретних уроків і заходів за фахом обраної спеціальності, ми дійшли

висновку, що рівень загальноосвітньої та психолого-педагогічної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі має бути однаковим для всіх майбутніх фахівців. Проте, як свідчить практика, потреби психолого-педагогічної, методичної, технічної та підготовки з програмування студентів кожної спеціальності мають бути не однаковими, тому що єдині програми з курсу не повною мірою враховують специфіку роботи майбутніх учителів різних спеціальностей за обраним фахом [2].

На сучасному етапі варіативність викладання курсу «Основи інформатики з елементами програмування» для різних спеціальностей спільного потоку навчання не відбувається, а зводиться тільки до узагальненого його вивчення для всіх спеціальностей, що є очевидним в умовах неузгодженості змісту й методики викладання відповідного курсу з потребами сучасного навчально-виховного процесу [2].

Однак під час планування завдань лекційних і практичних занять та самостійної роботи студентів з програмування є можливість полегшення або посилення програми за рахунок звуження або розширення змісту завдань, що дасть змогу запровадити різно спеціалізований підхід підчас викладу і перевірки навчального матеріалу в умовах спільного потоку навчання.

Це може бути виконано завдяки використанню технології диференційованого навчання і методики контролю [3], що базується на імітаційній моделі тестування [1]. Лише завдяки цьому стане можливим досягнення різно спеціалізованої інформатичної підготовки з програмування студентів спільного потоку навчання.

Програмування у межах дисципліни «Основи інформатики з елементами програмування» представлено окремим модулем, який містить наступні тематики: Алгоритмізація, формалізація знань, моделювання та елементи програмування на прикладі таких середовищ, як «Pervologo», «Logo», «Scratch» та його різновиду «ScratchDuino». У змісті підходу до обрання тематик і середовищ програмування закладено диференційований підхід щодо різно спеціалізованого використання їх у різних професійних спрямуваннях.

Яким же чином можна побудувати диференційовану роботу щодо обраних тематик на прикладі різних спеціальностей напрямку «Початкова освіта». Перші тематики: алгоритмізація, формалізація знань та моделювання можуть викладатися як загальнозначущі для спеціальностей «Початкове навчання. Англійська мова», «Початкове навчання. Дошкільне навчання», а для спеціальності «Початкове навчання. Інформатика» — як спеціалізовано значущі. Щодо тематик присвячених елементам програмування, то середовище «Pervologo» подається як спеціалізовано значуща тема лише для спеціальності «Початкове навчання. Дошкільне навчання», а для інших — як загальнозначущий матеріал. Середовище «Logo» буде спеціалізовано значущим для спеціальності «Початкове навчання. Інформатика», а для інших викладається як загальнозначущий матеріал. Щодо середовища «Scratch», то воно буде загальнозначущим для спеціальності «Початкове навчання. Дошкільне навчання», а для інших — спеціалізовано значуще.

Так, у середовищі програмування «Scratch» після теоретичної частини пропонується практична частина у вигляді проектної діяльності відповідно профілю навчання. Студентам спеціальностей «Початкове навчання. Англійська мова» та «Початкове навчання. Дошкільна освіта» можна запропонувати створити власний проект щодо майбутньої професійної діяльності. Студентам спеціальності «Початкове

навчання. Інформатика» та здібним студентам інших спеціальностей можна запропонувати матеріал із залученням робототехнічних засобів на прикладі Scratch for Arduino (S4A) [5], що використовує програмний продукт MIT`сScratch, як основу для навчання дітей програмуванню Arduino.

Висновки. Використовуючи диференційоване подання деяких тем із розділу програмування ми зможемо врахувати специфіку роботи майбутніх учителів різних спеціальностей за обраним фахом та задовольнити потреби здібних студентів у програмуванні завдяки ознайомленню їх з новими розробками в тому числі і робототехнічними для середовища «Scratch» не лише на теоретичному, а й на практичному рівнях. Уміння працювати з цими конструкторами дасть змогу не тільки зробити уроки майбутніх фахівців цікавішими, наочно обґрунтованими, але й розгорнути позаурочну (гурткову) роботу із програмування та робототехніки.

Детальне вивчення роботи із запропонованими середовищами програмування, дослідження відомих удосконалень, конструкторів в межах дисципліни «Основи інформатики з елементами програмування» допоможе майбутнім вчителям початкової ланки у більшій мірі отримати професійну підготовку за обраними спеціальностями, тобто вже на 2 курсі навчання опанувати технічну, програмну та програмуючу складову інформатики [2].

Literature:

1. Alekseev, A.M. Simulation model of the test control of knowledge and skills / A.M. Alekseev, G.V. Alekseeva // Computer-oriented education system: collection of scientific works. To: NPU. M. Drahomanov, 2009. – Issue 7(14). – pp.65 – 71.
2. Korol O., Alekseev A. Formation of information competence of students of pedagogical specialities of training of the modern teacher : collection of scientific papers of Uman state pedagogical University named Paul Ticino / [ed. count.: Pobirchenko N. S. (Gol. ed.) and others]. – Uman : FLP Yellow E. A., 2014. – Issue 9. – Part 2. – pp. 147-153
3. Korol O.M. Specialty test control for the test of significance of the educational material / O.M. Korol, O.M. Alexeev // Theory and methodology of e-learning: collection of scientific works. – Vol. III. – Krivoy Rog: Publishing Department Nmetau, 2012. – pp. 124-130.
4. Litvin I. Informatics: fundamentals and practice : textbook. – [2nd ed., stereotype.] // I. Litvin, A.M., Koropchak, J.D. Deminsky. – Lviv : "The New World – 2000", 2007. – 304 p.
5. Official site of Scratch for Arduino (S4A) [Electronic resource] – Mode of access: <http://s4a.cat/>
6. Ryndak V.G., Genier V.A., Denisova L.V. The project activity of the student in the programming environment Scratch: textbook / V.G. Ryndak, V.A. Genger, L.V. Denisova. Orenburg: Orenb. state inst. of management, 2009. – 116 p.

Література:

1. Алексеев О.М. Імітаційна модель тестового контролю знань і умінь / О.М. Алексеев, Г.В. Алексеева // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: збірник наукових праць. – К: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Випуск 7(14). – С. 65 – 71.
2. Король О., Алексеев О. Формування інформатичних компетентностей студентів педагогічних спеціальностей // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Випуск 9. – Частина 2. – С. 147-153
3. Король О.М. Спеціалізація тестового контролю за критерієм значущості

навчального матеріалу / О.М. Король, О.М. Алексєєв // Теорія та методика електронного навчання: збірник наукових праць. – Вип. III. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. – С. 124-130.

4. Литвин І.І. Інформатика: теоретичні основи і практикум : підручник. – [2-ге вид., стереотип.] / І.І. Литвин, О.М. Конопчук, Ю.Д. Дещинський. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2007. – 304 с.

5. Офіційний сайт Scratch for Arduino (S4A) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://s4a.cat/>

6. Риндак В.Г., Дженжер В.О., Денисова Л.В. Проектна діяльність школяра в середовищі програмування Scratch: навчально-методичний посібник / В.Г. Риндак, В.О. Дженжер, Л.В. Денисова. Оренбург: Оренб. держ. ін-т. менеджменту, 2009. – 116 с.

Lynovytska Anastasiya Olecsandrivna

Graduate student

of higher school pedagogy and educational management

Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University

c. Cherkassy, Ukraine

Scientific Director - doctor of pedagogical sciences, professor, corresponding member of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Kuzminskyi Anatoly Ivanovych

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF ART EDUCATION

Линовицька Анастасія Олександрівна

аспірант

кафедри педагогіки вищої школи та освітнього менеджменту

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії педагогічних наук України Кузьмінський А.І.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Прагнення оптимізувати навчальний процес відповідно до потреб постіндустріального суспільства зумовлює вдосконалення педагогічних технологій, розвиток яких повинен спрямовуватись на реалізацію сучасних концепцій освіти.

Мета статті — означити переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій у контексті мистецької освіти.

За визначенням М. Кларіна педагогічна технологія є системною сукупністю і порядком функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, що використовуються для досягнення педагогічної мети [3]. ЮНЕСКО тлумачить педагогічну технологію як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і

людських ресурсів і їх взаємодії, що своїм завданням вважає оптимізацію форм освіти.

Спільним для даних визначень є спрямування педагогічної технології на підвищення ефективності, результативності навчального процесу. А передумовою впровадження інноваційних технологій, як правило, є нові потреби суспільства, наукові відкриття, результати наукових досліджень або незадоволення діючими процесами та результатами навчання.

Аналіз літератури свідчить, що все більшої актуальності в педагогічній науці набувають *інформаційно-комунікаційні* технології навчання, які мають місце й у змісті підготовки майбутніх митців. Специфіка названої технології полягає у здійсненні процесу навчання на основі використання комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій з метою збирання, організації, опрацювання, збереження, передачі й подання інформації. Інформаційні технології характеризуються наявністю мережі Інтернет та її сервісів (електронна пошта, **сервіс FTP — передача файлів, система гіпермедіа WWW**, телекомунікації та інші).

А. Дзюбенко інформаційно-комунікаційні технології навчання трактує як сукупність програмних, технічних, комп'ютерних і комунікаційних засобів, а також способів і новаторських методів їх застосування для забезпечення високої ефективності й інформатизації освітнього процесу [2].

У сполученні зі стрімким розвитком інформаційних технологій — Інтернет відкриває нові можливості у представленні студентам навчальних матеріалів, що забезпечує умови для підготовки фахівців на рівні, що відповідає вимогам постіндустріального суспільства.

У документах ЮНЕСКО від 16 серпня 1996 р. відмічено вплив на суспільство електронних мереж і технологій мультимедіа. У галузі культури технології мультимедіа відкривають великі можливості для популяризації матеріальної і нематеріальної культурної спадщини і для міжкультурних обмінів. Доступ до культурної продукції та послуг мультимедіа через інформаційні магістралі забезпечить кожному необмежені можливості для прилучення до світової культури в усьому її різноманітті. Кожен зможе в будь-який час послухати концерт або відвідати музей у віртуальному режимі без переїздів і черг. Більш того, тривимірне зображення та інтерактивні інтерфейси відкривають широкі простори для експериментального мистецтва. Загалом ці технології мають великий потенціал для зміцнення культурної самобутності, сприяння міжкультурному діалогу та стимулювання художньої творчості [1].

Застосування інформаційних технологій сприяє науково-дослідницькій і пошуковій діяльності студентів та розширює її можливості. Студенти мають доступ до електронних лекторів, тренажерів, підручників, енциклопедій, каталогів періодичних видань, картин та іншого.

Вважаємо, що вивчення об'єктів мистецтва не можливо без відвідування музеїв, але не завжди є можливість поїхати до іншої країни та безпосередньо зануритись у світ мистецтва, перейнятися атмосферою залів і світових шедеврів. Маючи комп'ютерні засоби та вільний доступ до мережі Інтернет, як студент, так і викладач може скористатися можливістю віртуально відвідати зали відомих музеїв, галерей, арт-центрів для розширення власного візуального ряду та наочної обізнаності з будь-якої навчальної теми. Інтернет-технології можуть бути успішно й доцільно використані під час вивчення мистецтвознавчої дисципліни або практичної

професійно-орієнтованої дисципліни з метою пошуку студентами додаткової інформації з теми для подальшого аналізу, інтерпретації, узагальнення, систематизації тощо.

Інформаційні технології надають можливість прилучення студентів до світової культурної спадщини, що сприяє формуванню високого рівня інформаційної культури майбутніх фахівців: окремі споруди й ансамблі — руїни і некрополь Мемфіса, піраміди в районі Гіза-Дахшуре, стародавні Фіви (Єгипет), Акрополь в Афінах, собори в Шарте, Ам'єні, Реймсі, палаци і парки в Версалі і Фонтенбло (Франція), Софійський собор, Києво-Печерська лавра (Україна) та багато іншого. В усьому цивілізованому світі передові країни сприяють переведенню інформації у цифровий вигляд для простоти доступу до неї будь-якого користувача незалежно від континенту, на якому він проживає та його рідної мови.

Вільний доступ до мережі, до інформації, сприяє обізнаності студентів у проведенні різноманітних мистецьких проєктів, художніх виставок, дозволяє стежити за новинами науки, брати участь у конкурсах на отримання грантів, отримувати інформацію про можливості навчання та працевлаштування тощо. З мінімальними витратами часу та енергії студент отримує інформацію щодо важливих для нього подій, активізує власну діяльність і досягає поставлених цілей.

Використання Інтернету студентом у процесі навчання повинно бути не тільки пізнавальною складовою навчання, а й має стати природною технологією діяльності з майбутньої спеціальності. Сучасні технічні й програмні засоби, які об'єднують текст, звук, графіку, фото, відео тощо в одному цифровому відтворенні, надають можливість студенту презентувати власну творчу діяльність — не тільки пошук, зберігання і обробку інформації, але й уміння вибору оптимальних форм представлення інформації.

Інформаційні технології відкривають нові методичні підходи до організації педагогічного процесу у роботі викладача. Розробка навчальних занять, що супроводжуються використанням комп'ютера з мультимедійним проектором і ретельно дібраним відеорядом, візуалізація навчальної інформації посилює мотивацію навчання майбутніх митців за рахунок образотворчих засобів програм.

Література:

1. UNESCO. Information for All Programme (IFAP). Report 2004/2005. Edited by Elizabeth Longwoth. — Paris: UNESCO, 2006. Access mode — http://portal.unesco.org/ci/en/file_download.php/873d849285771bd1fab2ca3a14ba96d6IFAP_Thematic_Debates.pdf
2. Дзюбенко А.А. Новые информационные технологии в образовании / А.А. Дзюбенко. — М., 2000. — 104 с.
3. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта) / М.В. Кларин. — Рига: НПЦ Эксперимент, 1995. — 176 с.

Nefedchenko Oxana
Postgraduate
Department of pedagogy
Sumy state pedagogical university of A.S. Makarenka
Sumy, Ukraine
Scientific leader – Ph D (in pedagogy) Nikolay Lazarev

SOCRATIC DIALOGUE AND MODERN EDUCATION

Нефедченко Оксана Іллівна
аспірантка кафедри педагогіки
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
Суми, Україна
Науковий керівник – к.пед.н., проф. Лазарєв М.О.

СОКРАТИВСЬКИЙ ДІАЛОГ І СУЧАСНА ОСВІТА

У сучасному світі з його стрімким зростанням новітніх технологій модернізація освіти стає одним із головних завдань для суспільства. До сьогодні метою традиційної освіти була передача педагогічно адаптованого готового для сприйняття учнями соціального досвіду. Але, на жаль, швидкість передачі цього досвіду нижче, ніж швидкість змін, які відбуваються в сучасному світі. Монологічний характер навчання, який був і залишається в пріоритеті до сьогодні, стає неефективним для розвитку особистісного потенціалу і учня, і студента. При такому підході не враховується індивідуальність підростаючої людини, не розвивається її продуктивна, самостійна, творча діяльність, панує однаковий підхід до освіти всіх.

Аналіз наукових досліджень доводить, що діалог в освіті стає основою розвитку особистісного потенціалу учня, тобто головним компонентом особистісно-орієнтованої освіти. Основоположником творчого підходу до освоєння нових знань і способів діяльності можна вважати знаменитого античного філософа Сократа (469-399 до н.е.), з його побудовою нового діалогу, наповненого різноманітними методами та прийомами самостійного здобуття істини. Сократ вважав, що у кожної людини є власна думка, але це не тотожно «істині, яка в кожного своя». Основна істина для всіх є одна: пізнати самого себе. Сократ підкреслює унікальність кожної людини та істинність її думки: «Мірою існуючого чи неіснуючого є кожен із нас. І саме тут тисячу разів відрізняється один від одного, тому що для одного існує і здається одне, а для іншого — інше... Нічия думка не є хибною» [5].

Принцип «знаючого незнання», тобто визнання недостатності знань про будь-яке, навіть найпростіше поняття та розгортання на цій основі процесу пізнання-пригадування є фундаментом системи Сократа. «Я знаю, що нічого не знаю» —

початкова евристична формула Сократа. Але слідом за нею відбувається уточнення того, що саме він не знає, тобто відбувається «опредмечування» незнання, виділення та фіксація об'єкта незнання із подальшим його освоєнням. Таким чином, стверджується дидактичний процес, протилежний за своєю сутністю розповсюдженому «вивченню відомих знань» [5].

Можна не погоджуватись із Сократом, який вважав, що в самій людині вже закладена істина, і те, що людина пізнає в навколишньому світі — лише згадування того, що вже відомо. Але при цьому не можна ігнорувати античного мудреця в тому, як він настійливо разом із своїми учнями торував шлях до знаходження непізнаного, невідомого, але важливого, значимого — через евристичну бесіду, серію численних запитань (основних і навідних), подолання сумнівів, щоб народити нові сумніви в істинності нових знань. Сократ не вірив в знання, які були отримані з текстів або лекцій. На його думку, справжнє знання можна отримати тільки у розмові вчителя з учнем. При цьому педагог розглядає разом зі своїми співрозмовниками думки та переконання, які базуються на особистому досвіді. Мета Сократа — допомогти учням знайти відповідь на свої запитання за допомогою інших, правильно підібраних запитань. Філософ показує співрозмовникам, які запитання дійсно важливі для них, щоб залучити учнів до участі в способі, за допомогою якого правильну відповідь на запитання можна знайти незалежно від різних думок.

Такий спосіб подолання незнання підтримував і П.О. Флоренський: запитувати і знову запитувати після відповіді — означає починати справжню пізнавальну бесіду, розмову для пізнання світу [6].

Згідно Нельсону, головним інструментом, який забезпечує ясність в сократівському діалозі, є так звана «регресивна абстракція». Цей метод передбачає, що співрозмовник, щоб досягти основних принципів та припущень, повертається до суджень, які були основані на реальному досвіді [9].

При роботі зі студентами Сократ дотримувався процесу, який складався з трьох етапів. По-перше, Сократ за допомогою запитань створював стан збентеження та розгубленості у студентів. Вони визнавали свої слабкі місця в розумінні деяких філософських питань. По-друге, Сократ створив так званий стан «еленхос», при якому дозволяв студентам занурюватися в себе та відшукувати знання, які вже існують. По-третє, після того, як студенти отримали певні знання Сократ поєднував нові ідеї з існуючим розумінням світу та його явищ [8].

Роберт Еванс та Давид Віткоски визначили «метод Сократа» як цінний навчальний інструмент, за допомогою якого викладач заохочує провокаційну бесіду, надаючи співрозмовникам правильно підібрані запитання. В кінці заняття педагог дозволяє студентам робити узагальнення обговорюваної теми спираючись на певні спостереження. Нові ідеї посилюються шляхом їх використання в різних ситуаціях. Кожен учень та вчитель беруть участь в процесі обговорення та зростають інтелектуально [8]. На думку Б.О. Фохта, метод Сократа базується на наступних методологічних позиціях. По-перше, вчитель та учень знаходять згоду в загальному предметі обговорення. По-друге, співрозмовники відшукують серед різних випадків одне загальне, тобто створюють визначення поняття. По-третє, під час діалогу використовується критерій думки, яка виникає, тобто відбувається перевірка: чи погоджується думка, яка виникла, сама з собою та з наслідками, які з неї випливають [4].

Діяльність, яку організовував Сократ, завжди веде до створення нових продуктів: усвідомлення незнання, виявлення протиріччя, формуванню проблем, конструюванню дефініцій. Така діяльність є продуктивною та евристичною. Все, що викликає перехід із небуття в буття — творчість, отже, створення будь-яких творів мистецтва та ремесел можна назвати творчістю, а їх авторів — творцями [3]. Це положення Сократа стало першим кроком до евристичного навчання, яке й базується переважно на пізнавально-творчій діяльності суб'єктів освіти.

На думку М.М. Бахтіна, істина не народжується і не знаходиться в голові окремої людини, вона народжується між людьми, які разом відкривають істину, в процесі їх діалогічного спілкування [1]. Діалог в даному випадку виступає не просто як педагогічний метод або форма, але стає пріоритетним принципом освіти. При використанні в освітньому процесі діалогу, стимулювання вчителем запитальної діяльності учнів для знаходження істини стає однією з головних завдань нового типу освіти — освіти евристичної. Крім цього, не слід забувати й про внутрішнє прагнення учня ставити запитання, а це відбувається лише при відсутності авторитарного тиску з боку педагога.

Д. Еллісом вважав, що в сучасних школах відбувається перевантаження учнів та студентів інформацією, тому головним завданням для педагогів є створення тим, хто навчається, власних знань на основі вже здобутих. Отже, саме за допомогою сократівського методу діалогічного здобуття істини можна створити «глибше розуміння комплексних ідей через продуманий діалог, ніж через запам'ятовування інформації». Тому, на думку вченого, вчителям сучасної епохи потрібно створювати еkleктичний або об'єднаний шлях навчання усвідомленими зусиллями, і саме сократівський метод може стати одним із найефективніших, якому послідовники теж віддадуть перевагу, творчо застосувавши його [7].

Література:

1. Аверинцев С.С., Давыдов Ю.Н., Турбин В.Н. М.М. Бахтин как философ / С.С. Аверинцев, Ю.Н. Давыдов, В.Н. Турбин – М.: Наука, 1992. – 256 с.
2. Лазарев М.О. Педагогічна творчість / М. Лазарев. – Суми: СумДПУ, 2016. – 294 с.
3. Маслоу А. Самоактуалізація / А. Маслоу // Вопросы психологии, 1988. – № 3. – С. 108–117.
4. Хуторской А.В. Современная дидактика / А.В. Хуторской // Учебник для вузов. – М.: Питер, 2001. – 536 с.
5. Хуторской А.В. Школа творчества : сб. ученических работ / ред. и сост. А.В. Хуторской. Ногинск, 1996. – С. 14–18.
6. Флоренский П.А. У водоразделов мысли / П.А. Флоренский. – М.: Правда, 1990. – Т. 2. - 448 с.
7. Ellis J. Socratic seminars: Creating a community of inquiry / J. Ellis. – Indiana, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hltag.co.uk/sep07/mart04.htm>.
8. Evans R., Witkosky D. Socrates Updated: Using the Socratic Method to Foster Scholarly Publication by Students / R. Evans, D. Witkosky. – Auburn University Montgomery, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssa.us/journals/2007-28-1/2007-28-1-05.htm>
9. Nelson L. The Socratic method in Saran R. and Neisser B. / L. Nelson // Enquiring minds. Socratic dialogue in education. – Staffordshire : Trentham Books, 2004. – P.126-165.

Nikolayev Andriy

student

Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University

Scientific leader – Grubi Tamara

PhD in Psychology, Senior Lecturer of Department of Psychology of Education

Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University

FEATURES OF PROFESSIONAL MOTIVATION OF TEACHERS OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Ніколаєв А.О.

студент фізико-математичного факультету

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнко

Науковий керівник — Грубі Т.В.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнко

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІВ

Дослідження особливостей професійної діяльності педагогів є об'єктом уваги багатьох науковців. Зокрема, в зарубіжній психології вивченням цього питання займалися такі вчені Дж. Аткинсон, А. Бандура, Дж. Браун, Р. Вудвортс, Дж.Д. Додсон, К. Левін, О. Рубінштейн, Г. Клаузен, Р.М. Йоркс, у вітчизняній психології В.Г. Асєєв, Л.І. Божовіч, В.К. Вілюнас, І.Г. Головська, М.М. Павлюк, В.О Пастух, О.Г. Ковальов, Е.П. Ільїн, Т.О. Хмурина тощо.

Актуальність проблеми мотивації педагогічної діяльності є однією з найбільш складних та найменш розглянутих проблем, а саме дослідження в якому простежуватиметься взаємозв'язок мотивів вибору педагогічної професії та мотивації педагогічної діяльності

Метою статті є визначення особливостей мотивації педагогів.

Виклад основного матеріалу Л. Рубінштейн писав: "Перше запитання, на яке ми хочемо отримати відповідь, коли хочемо дізнатися, ким є та чи інша людина, це те, чого хоче людина, що її приваблює, до чого вона прагне?". Це питання про її спрямованість, про її установки і тенденції, потреби, інтереси, ідеали [2].

Мотив (фр. motif і лат. moveo — рухаю) — внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до діяльності, активізує її зусилля [1]. Як підкреслював С.Рубінштейн, «мотив як спонукач — це джерело дій». Згідно закону Йеркса-Додсона, який було сформульовано декілька десятиліть тому, ефективність

діяльності залежить від сили мотивації, тобто чим сильніше спонукання до дії, тим вища результативність діяльності. Іншими словами, мотив — це засіб, за допомогою якого особистість пояснює і обґрунтовує свою поведінку. Мотиви надають трудовій ситуації особистісний зміст [4]. Термін "мотивація" має дещо ширше поняття, ніж "мотив". Поняття "мотивація" використовують у сучасній психології праці в двоякому значенні: як таке, що позначає систему факторів, які детермінують поведінку (сюди входять зокрема потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення й інше) і як характеристика процесу, стимулює і підтримує активність поведінки на відповідному рівні [3]. На наш погляд, доцільно використовувати поняття "мотивація" як сукупність причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку працівника і її початок, спрямованість і активність.

Відомий німецький психолог К. Левін стверджував, що кожна людина своєрідно сприймає і оцінює ту саму ситуацію. У різних людей ці оцінки не збігаються. Крім того, та сама людина залежно від того, в якому стані вона перебуває, ту саму ситуацію може сприймати по-різному. Це особливо характерно для інтелектуально розвинутих людей, які мають великий життєвий досвід і здатні з будь-якої ситуації з'ясувати для себе багато корисного, бачити її з різних сторін, діяти в ній різними способами [5]. Дослідження показують, що найбільш ефективним з точки зору задоволеності працею і його результатами є переважання внутрішніх мотивів у сукупності з позитивною зовнішньою мотивацією. Зміст педагогічної діяльності має великий вплив на вибір педагогічної професії, і випадковість цього вибору, за даними дослідженні І.О. Кузьміної, не перевищує 9% [1]. Найбільш значущими чинниками для вибору педагогічної професії виступають: вчителі улюбленого навчального предмета, сім'я, сімейних традицій, попередній досвід роботи [1].

З розвитком психології як науки, котра б стимулювала бажання дослідити питання педагогічної діяльності, а саме індивідуальність мотивів викладачів в різних навчальних закладах. Викладачі та вчителі мають особливий зв'язок з активною інтелектуальною діяльністю студента, що дає поштовх потреби вивчати їх мотиви у тому, щоб зробити педагогічну діяльність більш широкою та доступнішою у розумінні.

З метою дослідження особливостей професійної мотивації педагогів, було проведено анкетування серед викладачів КПНУ ім. Івана Огієнка та вчителів НВК № 8 м. Кам'янець-Подільського. В анкетуванні взяло участь 39 педагогів: 31 викладач з різних факультетів КПНУ ім. Івана Огієнка та 8 вчителів. Викладачів чоловічої статі — 13 респондентів, жіночої — 16, а також вчителів жіночої статі — 8 респондентів. Середній вік всіх учасників анкетування складає 39 років. Середній педагогічний стаж всіх учасників складає 20 років.

В дослідженні використано такі методики «Моє ставлення до професії викладача» автор Грубі Т.В., «Мотиви вибору діяльності викладача» Є.П. Ільїна [6], «Діагностика структури мотивів трудової діяльності» Т.Л. Бадоева [7], методика «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера (SWLS) [8].

Аналіз отриманих результатів свідчить, що гендерний аспект впливає на мотиви професійної діяльності викладачів (для більш розширеної інформації нами було залучено вчителів загально освітніх шкіл).

За результатами методики «Мотиви вибору діяльності викладача» Є.П. Ільїна [4] виявлено не лінійність показників; це пояснюється тим, що брали участь педагоги різного віку та спеціальності (рис.1.).

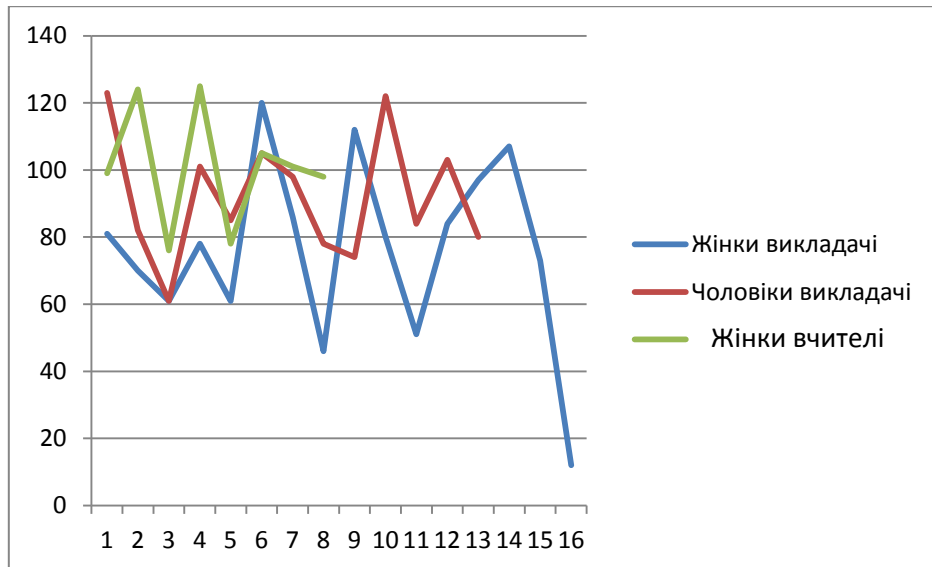

Рис.1. Результати отриманих даних за методикою «Мотиви вибору діяльності викладача» Є.П. Ільїна

Досить помітно вирізняються на фоні решти результатів чоловіки-викладачі, в них менше критичних результатів, це пояснюється тим, що чоловіки в більшій кількості викладають в вищих навчальних закладах, їх стимулює більше не викладацька діяльність і праця з дітьми, а підвищення власного наукового звання. Звісно, вище сказані слова на характеризують всіх викладачів, а лише частину, яка дозволяє зробити такі висновки.

Вчителі середніх навчальних закладів характеризуються тим, що в них досить високі показники — це пов'язано з тим, що викладання в учнів відбувається протягом всього семестру і вчитель встигає звикнути до дітей та до кожного знайти підхід, а також не виникає поняття «боротьби за години», яке притаманне викладачам.

Далі розглянемо діаграму «Шкали задоволеності життям» Е. Дінера (SWLS) (Рис.2.) Вдалість життєвого шляху буде мотивувати до самовдосконалення в професійній діяльності, це буде зважати на бажання працювати. Певна кількість педагогів з часом починають шкодувати про обрану професію, це пояснюється явищем «професійного вигорання» та неправильним першим досвідом. Вік досить помітно впливає на задоволеність життя це пояснюється тим, що педагоги старшого віку з більшим стажем вже впевнені в собі, у власній професії. У випадку викладачів вони змогли довести свої знання, отримавши наукове звання. Молодші педагоги ще тільки починають свою наукову діяльність і перед ними постають складні завдання, які вони вперше виконують це призводить до сильного нервування та невпевненості. Це одні з чинників які впливатимуть на задоволеність життям, але великий вплив буде мати і емоційний стан особистості.

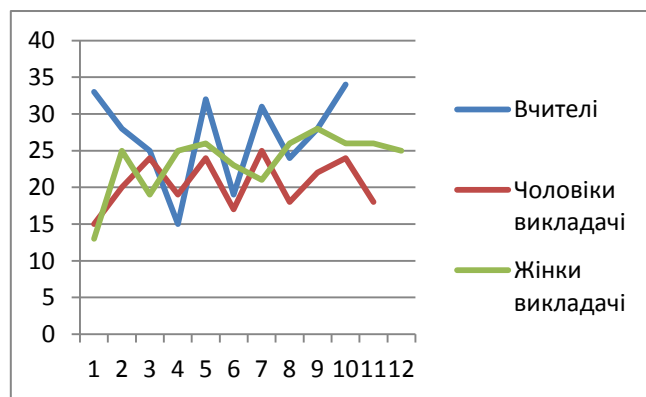

Рис. 2. «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера (SWLS)

За результатами методики «SWLS» виявлено (рис.2.), що вчителі найбільше задоволені своїм життям. На наш погляд це можна пояснити тим, що співпраця з молодшим поколінням приводить багато позитивних емоцій, та самі проблеми у молодшого покоління не здаються такими важкими і дають зіпсувати настрій, створити проблеми. Співпраця з дітьми відбувається на ближчому рівні ніж в вищих навчальних закладах, учні для вчителів більше ніж просто діти, тому що вчителі спостерігають формування особистості у дітей і намагаються цьому посприяти, донести частинку себе. На відміну від викладачів, які працюють вже з сформованою особистістю студента.

Досить цікаві результати ми отримали внаслідок анкетування викладачів чоловічої статі: в них не виходить за рамки «майже не задоволений життям» до «майже задоволений». З психологічної точки зору це пояснюється тим, що на них впливає соціальне становище країни, у нашому випадку це економічна криза та війна. Чоловіки зобов'язані перед країною і у випадку повної мобілізації змусить всіх іти на війну, це відчуття невизначеності дає певні негативні ефекти та особливості психічного стану особистості чоловіків полягає у тому, що їм менш притаманні сильні переживання, це і стимулює їх показувати стійкіші результати. Тому аналіз отриманих результатів дає підстави зробити висновок, що чоловіки в цьому плані більше, ніж жінки, схильні до стійких поглядів.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що викладачі жіночої статі та вчителі загальноосвітніх шкіл схильні до критичних показників, особливий вплив на це спричиняють такі чинники, як біологічний та соціальний. Велику роль відіграє сімейний статус, так як для жінки важливо мати сімейний затишок і саме його формування буде максимально впливати на неї. Але не потрібно забувати про бажання самоствердитися в житті в професійному плані, це два основні чинники впливу. Задоволеність життям відіграє важливу у мотивах трудової діяльності. При повному задоволенні життям ми зможемо раціонально мотивувати себе на подальшу співпрацю.

Висновки. В статті розглянуто особливості мотивації професійної діяльності педагога та проведено анкетування педагогів навчальних закладів різного рівня. Аналіз отриманих результатів свідчить про значні відмінності за статусом педагога, що дає зрозуміти їхні особливості, та підгрунття для подальшого вивчення. Наша стаття буде знаходити застосування в покращення розуміння особливостей мотивів педагога та впливи на них.

Література:

1. Кузьміна Н.В. Професіоналізм особистості викладача і майстра виробничого навчання / Н.В. Кузьміна. – М.: Просвещение, 1990. – С. 119.
2. Трудова діяльність особистості в організації, її особливості та механізми регуляції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12810419/psihologiya/trudova_diyalnist_osobistosti_organizatsiyi_osoblivosti_mehanizmi_regulyatsiyi#286
3. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия: Пер. с англ. под ред. Ю.Н.Каптуревского / И. Ансофф. – СПб.: Питер, 2001. - 416 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002 – 512 с.
5. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды / К. Левин. –М.: Смысл, 2001. – 256 с.
6. Мотиваційні чинники професійного становлення вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/3387/97/>
7. Діагностика структури мотивів трудової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/test300m/smtd>
8. Satisfaction With Life Scale - SWLS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/test300m/swls>.

Oliinyk V.O.

*A Postgraduate Student of Social Pedagogical
Kharkov State Academy of Culture
Kharkov, Ukraine*

Scientific leader – Doctor of pedagogical science, Professor, Vacilieva M.P.

Олійник Владислава Олександрівна
аспірант

*факультет соціальних комунікацій
кафедра соціальної педагогіки*

*Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна*

Науковий керівник - доктор пед. наук, проф. Васильєва М.П.

**ЖОРСТОКА ПОВЕДІНКА УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЯК АКТУАЛЬНА
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

Кардинальні економічні, політичні, екологічні та соціально зміни, які переживає суспільство 21-го століття, не можуть не впливати на соціалізацію та розвиток сучасних дітей та підлітків. Адже щороку зазнають змін навчально-виховні умови закладів освіти, стилі сімейного виховання, правила поведінки у соціумі, можливості та способи самовираження тощо. Зазначена нестабільність створює безліч соціально-педагогічних проблем в учнівському середовищі, однією з яких є проблема жорстокої поведінки учнів основної школи. Регулярно засоби масової інформації демонструють сюжети з шокуючими заголовками: «Вбивство школяра через відмінність інтересів», «Підліткова жорстокість призвела до суїциду», «Булінг

процвітає в українських школах», що дійсно викликає занепокоєння і вимагає розгляду феномену жорстокої поведінки учнів основної школи, як актуальної соціально-педагогічної проблеми сучасності.

На нашу думку, особливу цінність для досягнення мети дослідження становить аналіз науково-практичного досвіду представників перш за все педагогічної галузі, адже саме педагоги щодня у своїй практиці зустрічаються з проблемою учнівської жорстокості віч-на-віч і саме вони займаються безпосередньою розробкою системи її профілактики, корекції, реабілітації тощо. Так, синтез ідей Г. Абрумової, М. Алемаскіна, С. Белічевої, П. Блонського, Е. Змановської, Ю. Клейберг, О. Колеснікової, В. Попова, Н. Савіної, Л. Фортової дозволив виокремити ряд ключових характеристик та особливостей за якими поведінку учнів основної школи педагоги кваліфікують як жорстоку: 1) це вчинок, дія учня, що не відповідає або порушує офіційно встановлені або фактично сформовані у суспільстві соціально-моральні та культурні норми, правила, стандарти, цінності; 2) це поведінка учня, що характеризується ухиленням від навчальної та суспільно-корисної діяльності, систематичним здійсненням антигромадських дій та вчинків корисливого, антигуманного, агресивного, насильницького характеру; 3) це емоційна незрілість, гіперактивність, порушення процесу комунікації учня з оточуючими, самотність, соціальна некомпетентність; 4) це нанесення реального збитку будь-якого характеру окремій особистості або оточуючим людям; 5) це спотворене ставлення до навколишньої дійсності, недостатність життєвого досвіду учня, низький рівень самокритики, що виражається через імпульсивність, збудливість, негативізм, агресію, прагнення до влади, визнання та престижу у формальних та неформальних групах; 6) це форма дезадаптації викликана неправильним засвоєнням та виконанням соціальних ролей і вимог соціальних інститутів (сім'ї, школи, друзів тощо). Отже, більшість представників педагогічної думки провідною характеристикою жорстокої поведінки учнів основної школи вважають порушення учнями соціально-моральних норм і культурних цінностей, прийнятих в середовищі у якому життєдіє підліток, педагоги пояснюють невмотивовану жорстокість учнів відсутністю у них достатнього життєвого досвіду, низьким рівнем знань та умінь щодо шляхів власного самовираження й становлення у колективі, а також відсутністю навичок конструктивної, позитивної, толерантної взаємодії та спілкування з оточуючими, зокрема, стосовно безконфліктного, гуманного способу вирішення конфліктів та відстоювання власної думки і позиції.

Також розгляду і систематизації потребує науковий досвід, погляди, здобутки та дослідження представників безпосередньо соціально-педагогічної теорії та практики стосовно суті й особливостей жорстокої поведінки учнів. В „Енциклопедії для працівників соціальної сфери” колектив авторів під керівництвом І.Звереві визначає жорстоку поведінку як таку, що характеризується відсутністю співчуття, милосердя, жалості до людей, супроводжується безмежною суворістю, грубістю, безсердечністю, не здатністю до співчуття [2, с. 207]. Представлене визначення розкриває важливі емоційно-вольові характеристики жорстокої поведінки, які слід враховувати у процесі діагностики стану поширеності жорстокої поведінки серед учнів основної школи, а також у ході її соціально-педагогічної профілактики.

На думку Л. Завацької жорстока поведінка учнів є „характерним проявом соціальної та психолого-педагогічної дезадаптації цих дітей, яка виливається у конфлікти з учителями і однолітками, вчинення правопорушень (бійки, крадіжки,

шахрайство), невідвідування школи, бродяжництво тощо” [3, с. 89]. Поділяючи думку автора, виокремимо важливі особливості жорстокої поведінки учнів основної школи — порушення процесу соціалізації та проблеми в адаптації у колективі.

Аналізуючи наукові ідеї А. Капської, О. Безпалько, Р. Вайноли стосовно поведінки учнів, яка відхиляється від норм і, на думку авторів, „завжди пов’язана з невідповідністю людських вчинків, дій, способів діяльності і поширеними у суспільстві чи групах нормам, правилам, стереотипам, очікуванням, цінностям. При цьому така поведінка може виступати, як засіб досягнення мети, як спосіб психологічного розвантаження, як самоціль, що задовольняє потреби людини в самореалізації та самоствердженні” [4, с. 117], — до ознак жорстокої поведінки учнів основної школи, як однієї з форм девіантної поведінки, відносимо її невідповідність суспільним стандартам та правилам, до причин — прагнення учнів привернути увагу, самовиразитись, завоювати авторитет.

Аналіз ідей Ю. Галагузової і Г. Штинової щодо суті девіантної поведінки дозволив кваліфікувати жорстоку поведінку учнів основної школи, як один з її видів і визначити як „систему дій, вчинків, що суперечать загальноприйнятим у суспільстві соціальним нормам права, культури, моралі”. Головними показниками схильності учнів до зазначеної поведінки, автори визнають наявність ряду характеристик: залежність від чужої думки, нездатність впливати на ситуацію, слабкість реакції на критику, невиразність власних вольових установок, низький рівень самоконтролю, саморегуляції, стійкий психологічний бар’єр у спілкуванні з однолітками і дорослими тощо [6, с. 225]. Особливо цінними у визначенні, вважаємо виокремлення специфічних ознак, притаманних школярам з жорстокою поведінкою, які є важливими у процесі діагностики схильності учнів до зазначеної поведінки.

В. Оржеховська, вивчаючи природу делінквентності підлітків, а саме до них часто відносять учнів з жорстокою поведінкою, які скоїли серйозне правопорушення, що суперечить офіційно встановленим нормам, правилам або законам (погрози, переслідування, знущання, побиття, гвалтування тощо), розглядає її як „психологічну готовність до правопорушень, передумовою яких є важковиховуваність, що в свою чергу походить від недисциплінованості”. Авторка проводить певну кореляцію між важковиховуваністю і формуванням жорстоких проявів, делінквентною поведінкою адже „від недоліків у вихованні, негативного зовнішнього впливу виникає потреба у негативній поведінці” [5, с. 178]. Особливу увагу звертаємо на важливу роль середовища, фактори, агентів та механізми виховання, які, у разі негативного впливу, можуть спричинити формування і розвиток асоціальних проявів у поведінці учнів основної школи, тому необхідним вважаємо діагностику мікро- і макро- факторів середовища з метою соціально-педагогічної профілактики або послаблення їх негативної дії, якщо така буде виявлена.

Дослідження О. Башкатова показали, що в 21 столітті жорстока поведінка учнів основної школи набуває нового соціального наповнення: „якщо раніше у шкільному середовищі жорстокість у вигляді підліткових бійок була реакцією на загрозу або замах на свободу, з метою відстоювання власних прав, місця у соціальній ієрархії тощо, то сьогодні мотивом може стати елементарна відсутність спільної ідентичності, будь-які відмінності між агресором і жертвою, що провокують першого на жорстоку розправу з останнім” [1, с. 18]. Поділяючи думку автора, вважаємо, що жорстока поведінка учнів основної школи нині вимагає особливої актуалізації і негайної

соціально-педагогічної профілактики, при чому дієвими тут вважаємо інноваційні, сучасні форми і засоби, які повинні прийти на зміну традиційними, „застарілим” та неефективним шляхам попередження.

Отже, жорстоку поведінку учнів основної школи визначаємо як соціально-психологічні прояви будь-якого негативного почуття, здійснення дії або бездіяльність учнів, якій притаманні деструктивний характер, негативне емоційне забарвлення, прагнення завдати будь-який дискомфорт іншій людині, що формується у процесі соціалізації учня, його взаємодії з оточуючими, і може являти собою порушення процесу соціалізації або адаптації і виражатись у вигляді постійних актів протесту, невпевненості у власних силах, незадоволення собою, своїм оточенням, власним статусом у групі однолітків, умовами життя тощо, і одночасно сигналізувати про потребу і необхідність надання підтримки й соціально-педагогічної допомоги. Подальших досліджень потребує суть та особливості соціально-педагогічної профілактики жорстокої поведінки учнів основної школи.

Література:

1. Башкатов І.П. Соціально-психологічні особливості розвитку криміногенних груп підлітків // Психологія і профілактика асоціальної поведінки неповнолітніх / Під ред. С.А. Белічева. – Тюмень: ТГУ, 1985. – С. 15 - 26.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
3. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога : Навчальний посібник для ВНЗ. / Л.М. Завацька. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
4. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: [навч. посібник] / А.Й. Капська. – К.: Науковий світ, 2001. – 248 с.
5. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень неповнолітніх : навч. -метод. посіб. / Оржеховська В.М. – К.: ВІАП, 1996. – 352 с.
6. Штинова Г.Н. Социальная педагогика : учебник для студ. вузов, обуч. по спец. «Социальная педагогика» / Штинова Г.Н., Галагузова М.А., Галагузова Ю.Н. ; под общ. ред. М.А. Галагузовой. - М.: ВЛАДОС, 2008. – 447 с.

Mariia Viktorivna Soter

Post-graduate Student of the Department of Pedagogy

Psychology and Educational Management

Kherson State University

Kherson, Ukraine

Scientific supervisor - Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor Nina Vitaliivna

Sliusarenko

THE FORMATION OF THE FUTURE MARINE ENGINEERS' READINESS TO INTERCULTURAL COMMUNICATION AS TRANSCENDENTAL INTERCULTURAL PERSONALITIES

Soter Mariia Viktorivna

аспірант

кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту

Херсонського державного університету

м. Херсон, Україна

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Слюсаренко Ніна

Віталіївна

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА- СУДНОМЕХАНІКА ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні умови життя, що характеризуються розширенням комунікації і мобільності, у тому числі й професійної, призводить до стрімкого зростання контактів між представниками різних країн і культур. Разом з тим, міжкультурні контакти породжують безліч проблем, які обумовлені розбіжністю норм, цінностей, особливостей світогляду партнерів по комунікації.

Так, наприклад, нині, переважна більшість інженерів-судномеханіків здійснюють свою професійну діяльність на судах іноземних судноплавних компаній. З одного боку, це дозволяє вирішити значні проблеми щодо працевлаштування моряків, з іншого, відсутність навиків необхідних для спілкування та виконання професійних обов'язків у мультикультурних екіпажах нерідко спричиняють непорозуміння, конфлікти, які є достатньо небезпечними враховуючи переважно закритий, тісний простір, у якому цілодобово співпрацюють інженери-судномеханіки різні за національною приналежністю, культурними цінностями. Відтак, перед сучасною вищою школою виникає гостра проблема формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до конструктивної взаємодії з представниками інших культурних спільнот, до міжкультурної комунікації, задля успішної як соціальної адаптації, так і професійної самореалізації у мультикультурному колективі.

Л. Меркулова зазначає, що міжкультурна комунікація характеризується тим, що при зустрічі представників різних культур, кожен з них діє у відповідності зі своїми культурними нормами [6, с. 36]. При цьому вчена підкреслює, що поведінка людей, які належать до інших культур, не є чимось непередбачуваним, вона

піддається вивченню і прогнозуванню, але вимагає спеціальних освітніх програм, спрямованих на підготовку до міжкультурної комунікації.

Саме тому, постає необхідність сформуваності майбутнього інженера-судномеханіка до міжкультурної комунікації як «трансцендентальної міжкультурної особистості». Вперше цей термін запропонував О. Леонтович. Поряд з поданим поняттям у наукових розвідках для позначення вищої стадії міжкультурного розвитку особистості використовують також такі терміни, як: «міжкультурна особистість» (intercultural person), «мультикультурна особистість» (multicultural man), «медіатор» (mediating person) та багато інших. Засновник терміну «трансцендентальна міжкультурна особистість» виокремив її як особу, найповнішою мірою міжкультурно трансформовану, яка може успішно брати участь у процесах «наведення мостів» між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот» [5, с. 213-214]. Національна лінгвокультурна спільнота — це «група людей (найчастіше велика, рівна нації, етносу), об'єднана спільністю історії, культури (духовної і досить часто матеріальної), а також наявністю однієї спільної ідіоетнічної мови» [1, с. 164].

Зауважується, що трансцендентальна міжкультурна особистість не є частиною конкретної культури, але в той же час і не відірвана від неї, вона живе на кордоні/перехресті культур [8, с. 25-26]. При міжкультурному контакті особи діють як би в просторі «третьої культури», яка отримує форми проміжних патернів/шаблонів, що діють на перетині культур [8, с. 27]. О. Леонтович виділяє серед властивостей, які мають бути властиві міжкультурній особистості емпатію, знижена міра етноцентризму, вміння встановлювати значущі взаємини з іноземцем [5, с. 213-214].

Ми погоджуємось з висновками Р. Єлізарової, яка розуміє процес міжкультурної комунікації як процес спільного вироблення «єдиного, швидше всього нового для всіх учасників акту спілкування, значення всіх вироблених і сприйманих дій і їх мотивів. Тільки таке спілкування може сприяти «народженню спільності» учасників, що розуміється як специфічна спільність медіатора культур, що характеризується унікальним сприйняттям дійсності через подвійну або потрійну призму кількох культур одночасно» [4, с. 97].

О. Біла стверджує, що у процесі соціалізації особистість з її індивідуальними властивостями перетворюється на представника певного соціуму [2, с. 26]. Так, результатом опанування окремим індивідом тієї чи іншої культури є його інкультурація та акультурація. Услід за М. Гузиковою та П. Фофановою [3, с. 20-23] розуміємо інкультурацію як процес придбання особою первинних культурних норм, по суті, це процес освоєння рідної культури, входження у рідну культуру. Власне, кожна особа проходить через даний процес, так як, належить до тій чи іншої культури. Тоді як, процес акультурації являється вторинним і пов'язаний з адаптацією до норм чужої культури, тобто до нової культури для тієї чи іншої особистості в результаті контакту з нею. Очевидно, що дані процеси відбуваються, головним чином, за допомогою комунікації. Вважаємо, що міжкультурна трансцендентальна особистість, з одного боку, має досвід успішного опанування рідної культури, з іншого, володіє комплексом знань, умінь і навичок задля вдалого входження в іноземну культуру.

О. Садохін стверджує, що у процесі акультурації кожна людина, що потрапляє в інокультурне оточення, одночасно змушена вирішувати дві проблеми збереження своєї культурної ідентичності і включення в чужу культуру [7, с. 147]. Вчений зауважує, що найважливішим результатом і метою акультурації є довготривала

адаптація до життя в чужій культурі, яка характеризується відносно стабільними змінами в індивідуальній або груповій свідомості у відповідь на вимоги навколишнього середовища [там само, с. 150]. Між тим, слід розуміти, що адаптація майбутніх інженерів-судномеханіків ускладнюється тим фактом, що нині екіпажі переважно мультикультурні, що передбачає присутність співіснування пліч-о-пліч одразу представників кількох культур.

Так, передовий науковий досвід дозволив стверджувати, що готовність майбутнього інженера-судномеханіка до міжкультурної комунікації як «трансцендентальної міжкультурної особистості» характеризується притаманністю йому: глибокого пізнання як власної, так і культур інших народів, що у свою чергу закладає основу для ґрунтового пізнання мов (рідної та іноземної), особливостей мовної поведінки представників цих культур задля забезпечення продуктивності та ефективності процесу комунікації, а, отже, й успішності професійної діяльності; емпатії як здатності уявити себе на місці іншої людини, прийняти її світогляд, зрозуміти її почуття, бажання, вчинки, поведінку у тих, чи інших обставинах/ситуаціях; позитивних установок по відношенню до представників інших культур, до культурного розмаїття; розумінням відмінностей між культурами, їх природи і зовнішніх проявів; здатністю до діалогу (полілогу) на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії; умінням виявляти й аналізувати культурні відмінності, ситуацію і поведінку представників інших культур; можливістю трансформації/ гнучкістю поведінки і умінням змінювати її залежно від ситуації міжкультурного спілкування; толерантністю — терпимим і поблажливим ставленням до чужих думок, вірувань, поведінки, звичаїв, культури, почуттів, ідей; здатністю та прагненням до самовдосконалення загальних знань про різні культури та постійне їх оновлення, розширення культурного кругозору; такими ціннісними якостями особистості, як творчість, здатність до колективної взаємодії, готовність до постійного підвищення кваліфікації, мобільність, комунікабельність, порядність.

Для формування готовності майбутнього інженера-судномеханіка до міжкультурної комунікації як трансцендентальної міжкультурної особистості доцільно впроваджувати комплекс заходів, які охоплюють як аудиторну, так і позааудиторну діяльність студентів й дозволяють створити у закладах морської освіти відповідний освітній простір. Цей простір допомагає збагатити студентів знаннями як про власну культуру, так і про інші, сприяє розумінню студентами важливості набуття знань, умінь і навичок міжкультурної комунікації й безпосередньої участі у ній як для повсякденного життя, так і майбутньої професійної діяльності, забезпечує формування позитивного відношення й стійкої зацікавленості у міжкультурній комунікації, вміння бачити, розпізнавати і приймати ті культурні навички й причини, що зумовлюють поведінку іноземних партнерів/колег.

Досвід доводить, що важливим є використання таких засобів позааудиторної виховної діяльності майбутніх інженерів-судномеханіків, як: організація і підтримка студентами кінолекторіїв, круглих столів, вікторин, перегляд та обговорення відеоматеріалів про різні культури, їх особливості; влаштування днів та творчих вечорів різних культур; випуски студентами стінгазет, оформлення тематичних стендів, використання студентського телебачення; проведення тренінгів задля формування знань про різні культури, вмінь порівнювати їх, розпізнавати культурні бар'єри й успішно долати їх. Щодо аудиторної роботи, то для формування готовності

майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації обов'язковим є використання ресурсу дисципліни «Іноземна мова». Крім того, значних успіхів можна досягти при вивченні студентами спецкурсів з ключових питань, що безпосередньо пов'язані з міжкультурною комунікацією.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці спеціальних освітніх програм спрямованих на формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.
2. Белая Е.Н. Теория и практика межкультурной коммуникации: учебное пособие / Е.Н. Белая. – М.: ФОРУМ, 2011. – 208 с.
3. Гузикова М.О. Основы теории межкультурной коммуникации: [учеб. пособие] / М.О. Гузикова, П.Ю. Фофанова; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 124 с.
4. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам / Г.В. Елизарова. – СПб.: Изд-во «СОЮЗ», 2001. – 291 с.
5. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / О.А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2002. – 344 с.
6. Меркулова Л.П. Компетенция межкультурного общения студенческой молодежи: монография / Л.П. Меркулова, И.А. Киреева. – Самара: Изд-во СГАУ, 2011. – 196 с.
7. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие / А.П. Садохин. – М.: КИОРУС, 2014. – 254 с.
8. Adler P.S. Beyond Cultural Identity: Reflections on Cultural and Multicultural Man. Honolulu: East-West Center, 1974. – P. 25-27.

World Science in 2016: Results

Proceedings of II International scientific conference

Notes